

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΜΣ «ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ: ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»

Μεταπτυχιακή Διατριβή Ειδίκευσης

«Τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who ως πηγή για τη μελέτη της ελληνικής φοιτητικής μετανάστευσης (1890-1960)»

ΔΗΜΗΝΑΚΗΣ ΘΩΜΑΣ
Α.Μ.: 972

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Δρ. Κιμουρτζής Παναγιώτης (Επιβλέπων)
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου
2. Δρ. Ηλιάδου – Τάχου Σοφία
Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
3. Δρ. Μπέτσας Ιωάννης
Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ.

Φλώρινα, Μάρτιος 2020

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Abstract	5
Πρόλογος / Ευχαριστίες	6
Κατάλογος πινάκων	7
Εισαγωγή	9

Μέρος I

Θεωρητικό πλαίσιο

Κεφάλαιο 1. Η πολύπλευρη σημασία της Ανώτατης Εκπαίδευσης	10
1.1. Η αποστολή της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης	10
1.2. Τα κυριότερα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα στο ελληνικό κράτος (κατά χρονολογική σειρά ιδρύσεως)	15
Κεφάλαιο 2. Ιστορικό – Κοινωνικό και Πολιτικό πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων στο χώρο της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης (1890-1960)	26
2.1. Εισαγωγή	26
2.2. Η περίοδος πριν από τη Μικρασιατική καταστροφή	26
2.3. Η περίοδος μετά την Μικρασιατική καταστροφή	30
Κεφάλαιο 3. Η εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική για την Ανώτατη Εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος (1890-1960)	36
3.1. Εισαγωγή	36
3.2. Η περίοδος από το 1862-1893	36
3.3. Η περίοδος από το 1894-1909	39
3.3.1. Τα νομοσχέδια του Δημήτριου Καλλιφρονά	40
3.3.2. Γνωμοδοτήσεις των πανεπιστημιακών σχολών	41
3.3.3. Το νομοσχέδιο του Α. Ευταξία	45
3.4. Η περίοδος από το 1910-1934	48
3.4.1. Οι απολύσεις των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών (1910)	48
3.4.2. Οι Οργανισμοί του 1911	50
3.4.3. Το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης	53
3.4.4. Ο Οργανισμός του 1922	54

3.4.5. Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Το δεύτερο ελληνικό πανεπιστήμιο (1924-1926)	56
3.4.6. Ο Οργανισμός του 1932	60
3.5. Η περίοδος από το 1935-1960	63

Μέρος II

Η έρευνα

Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία της έρευνας	67
4.1. Σκοπός της έρευνας, χρησιμότητα και δυσκολίες	67
4.2. Τα ερευνητικά ερωτήματα	68
4.3. Το δείγμα της έρευνας	69
4.4. Το ερευνητικό εργαλείο	70
4.5. Επεξεργασία των δεδομένων	72

Μέρος III

Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας – Βιβλιογραφική επισκόπηση

Κεφάλαιο 5. Παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων	74
5.1. Εισαγωγή	74
5.2. Τα δεδομένα της έρευνας	74
Κεφάλαιο 6. Λόγοι πραγματοποίησης σπουδών των Ελλήνων φοιτητών σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού	106
6.1. Εισαγωγή	106
6.2. Η φοιτητική μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό κατά την περίοδο 1890-1960	107
6.3. Οι βασικότεροι προορισμοί των (Ελλήνων) φοιτητών για την πραγματοποίηση πανεπιστημιακών σπουδών	111
6.4. Λόγοι πραγματοποίησης πανεπιστημιακών σπουδών	114
Συμπεράσματα	121
Πηγές	123
Παράρτημα – Πίνακας με τα δεδομένα του δείγματος	129

Περίληψη

Ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους που μεταναστεύουν πολλοί άνθρωποι είναι για σπουδές, σε κάποιο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα του εξωτερικού. Η φοιτητική μετανάστευση σχετίζεται με το φαινόμενο της μετακίνησης των σπουδαστών σε άλλες χώρες πέρα από τη δική τους, για την πραγματοποίηση προπτυχιακών, μεταπτυχιακών ή διδακτορικών σπουδών, καθώς και για σπουδές σε κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα μη πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Η μετακίνηση στο εξωτερικό για λόγους σπουδών από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα αποκτά ιδιαίτερη σημασία, διότι οι σπουδές που πραγματοποιούσαν οι Έλληνες φοιτητές στο εξωτερικό, λειτουργούσαν ως νομιμοποιητικό στοιχείο για την ένταξη στις κοινωνικές ελίτ της χώρας.

Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, η διεθνοποίηση της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξήθηκε έντονα. Ως αποτέλεσμα, όλο και περισσότεροι άνθρωποι επιθυμούν να σπουδάσουν σε μία ξένη χώρα. Σπουδάζοντας στο εξωτερικό, μπορείς να γνωρίσεις μία νέα χώρα, τον πολιτισμό της, τον τρόπο ζωής της και φυσικά να έχεις την ευκαιρία να αποκομίσεις σημαντικές εμπειρίες από τις γνώσεις στον τομέα σπουδών.

Μετά την ίδρυση του Πανεπιστημίου του Όθωνος το 1837, η λειτουργία του ελάχιστα απασχόλησε τις ελληνικές κυβερνήσεις. Γενικά, ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από σημαντική στασιμότητα στα ζητήματα της ανώτατης εκπαίδευσης. Μόνο κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα επιχειρούνται κάποιες νομοθετικές ρυθμίσεις για το μοναδικό, έως τότε, Πανεπιστήμιο της Ελλάδος και που αφορούσαν κυρίως θέματα καθηγητών. Τον 20^ό αιώνα, ακολούθησαν αρκετοί Οργανισμοί (Οργανισμός: Νόμος-Πλαίσιο) π.χ. του 1911 (ασχολείται κυρίως με την παραχώρηση περισσότερων δικαιωμάτων στους καθηγητές), του 1922 (αναφέρεται κυρίως σε φοιτητικά θέματα, π.χ. εγγραφές, διδασκαλία, εξετάσεις, αλλά και σε θέματα που αφορούν τους καθηγητές), του 1932 (εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία αποτελεί συνέχεια των προγενέστερων προσπαθειών), κ.ά, που προσπάθησαν να λύσουν προβλήματα που αφορούσαν την Ανώτατη Εκπαίδευση.

Γενικά, η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση ακολουθεί διαφορετικό βηματισμό από εκείνον των άλλων χωρών, γεγονός που εξηγεί και τον ολοένα αυξανόμενο αριθμό Ελλήνων φοιτητών εξωτερικού, ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Στην παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Διατριβή θα εξετάσω το φαινόμενο της ελληνικής φοιτητικής μετανάστευσης κατά την περίοδο 1890-1960. Κύρια πηγή για την άντληση των απαραίτητων πληροφοριών, θα αποτελέσουν τα βιογραφικά στοιχεία από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, καθώς και ένας σημαντικός αριθμός από αξιόλογα θεματικά σχετικά εγχειρίδια.

Λέξεις κλειδιά: Βιογραφικά Λεξικά Who's who, Ανώτατη Εκπαίδευση, Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, Φοιτητική μετανάστευση, Εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Abstract

One of the most important reasons many people immigrate is to study at a Higher Education Institution abroad. Student migration relates to the phenomenon of students moving to countries other than their own, pursuing undergraduate, postgraduate or doctoral studies, as well as studying in a non-university education institution.

Moving abroad for study purposes since the late 19th century is of particular importance, because studies by Greek students abroad served as a legal element for integration into the country's social elite.

Since the mid-20th century, the internationalization of higher education has grown sharply. As a result, more and more people want to study in a foreign country. Studying abroad, you can get to know a new country, its culture, its way of life and of course the opportunity to gain valuable experience in the field of study. After the founding of the University of Otto in 1837, its operation was of little concern to the Greek governments. In general, the 19th century is marked by a major stagnation in higher education issues. Only in the last quarter of the 19th century did some legislation be attempted for the only, until then, University of Greece and which concerned mainly teacher matters. In the 20th century, several Organizations (Organization: Law-Framework) followed eg. 1911 (dealing mainly with giving more rights to teachers), 1922 (referring mainly to student subjects, eg enrollment, teaching, examinations, but also to teachers), 1932 (educational reform) , which is a continuation of earlier efforts), etc., who attempted to solve problems related to Higher Education.

In general, Greek higher education follows a different footing from that of other countries, which explains the increasing number of Greek students abroad, especially after the Second World War.

In this Postgraduate Thesis I will examine the phenomenon of Greek student immigration during the period 1890-1960. The main source for extracting the necessary information will be the biographical data from Who's Who CVs, as well as a significant number of non-biographical thematic related manuals.

Keywords: Curriculum Vitae Who's who, Higher Education, Educational Reforms, Student Migration, Educational Institutions.

Πρόλογος / Ευχαριστίες

Η συγκεκριμένη Διπλωματική Εργασία αποτελεί μέρος της προσπάθειας μου που έγινε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Επιστήμες της αγωγής: Δημόσιες χρήσεις της ιστορίας και της τοπικής ιστορίας» του τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η εξέταση του φαινομένου της ελληνικής φοιτητικής μετανάστευσης κατά την περίοδο 1890-1960, μέσα από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's who.

Ολοκληρώνοντας τη συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κιμουρτζή Παναγιώτη, καθηγητή του Παιδαγωγικού τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, ο οποίος μου έδωσε τη δυνατότητα να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα, καθώς και για την καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές του, προκειμένου να συγγράψω την συγκεκριμένη εργασία.

Επιπλέον, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου, σε όλο το διδακτικό προσωπικό του Μεταπτυχιακού προγράμματος Σπουδών για τις χρήσιμες γνώσεις, που μου μετέδωσαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Κατάλογος πινάκων

- **Πίνακας 1.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1889-1898).75
- **Πίνακας 2.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1899-1908).77
- **Πίνακας 3.** Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1899-1908).78
- **Πίνακας 4.** Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1899-1908).79
- **Πίνακας 5.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1909-1918).81
- **Πίνακας 6.** Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1909-1918).82
- **Πίνακας 7.** Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1909-1918).83
- **Πίνακας 8.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1919-1928).85
- **Πίνακας 9.** Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1919-1928).86
- **Πίνακας 10.** Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1919-1928).87
- **Πίνακας 11.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1929-1938).90
- **Πίνακας 12.** Χώρες σπουδών των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1929-1938).91
- **Πίνακας 13.** Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1929-1938).92
- **Πίνακας 14.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1939-1948).94
- **Πίνακας 15.** Χώρες σπουδών των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1939-1948).95

- **Πίνακας 16.** Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1939-1948).96
- **Πίνακας 17.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1949-1960).98
- **Πίνακας 18.** Αντικείμενα σπουδών και αριθμός σπουδαστριών στο εξωτερικό (1949-1960).99
- **Πίνακας 19.** Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1949-1960).101
- **Πίνακας 20.** Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1949-1960).102-103
- **Πίνακας 21.** Τόπος μόνιμης διαμονής των Ελλήνων σπουδαστών μετά την επιστροφή τους από το εξωτερικό (1949-1960).104

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθώ με την ελληνική φοιτητική μετανάστευση κατά την περίοδο 1890-1960. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η Ανώτατη εκπαίδευση τόσο σε ατομικό όσο και συλλογικό επίπεδο. Επιπλέον, παρουσιάζονται οι μετακινήσεις των Ελλήνων φοιτητών σε διάφορες χώρες του εξωτερικού προκειμένου να σπουδάσουν σε κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα, μέσα από τα βιογραφικά στοιχεία που έχουν παραχωρήσει οι ίδιοι οι βιογραφούμενοι στους συντάκτες των Βιογραφικών Λεξικών Who' s who.

Η εργασία χωρίζεται σε έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, σημειώνεται η σπουδαιότητα και η αποστολή της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης και καταγράφονται με χρονολογική σειρά, τα σημαντικότερα ελληνικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα κατά την περίοδο 1890-1960.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται οι εξελίξεις στο ιστορικό-κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, πριν αλλά και μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, οι οποίες επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τις μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν στο χώρο της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, οι οποίες παρουσιάζονται στο τρίτο κεφάλαιο, αφορούν την περίοδο πριν από το κίνημα στο Γουδί (15 Αυγούστου 1909), τα νομοσχέδια του Δ. Καλλιφρονά και του Α. Ευταξία, τους Οργανισμούς των ετών 1911, 1922 και 1932, καθώς και την περίοδο από το 1935-1960.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, επισημαίνεται ο σκοπός της έρευνας μου και η χρησιμότητα της, καθώς και οι δυσκολίες που συνάντησα προκειμένου να αναπτύξω το θέμα της ελληνικής φοιτητικής μετανάστευσης χρησιμοποιώντας ως κύρια πηγή τα Βιογραφικά Λεξικά Who' s who. Επιπρόσθετα, καταγράφονται τα ερευνητικά μου ερωτήματα, το μέγεθος του δείγματος που συνέλεξα και ο τρόπος που επεξεργάστηκα το συγκεκριμένο δείγμα με τα απαραίτητα βιογραφικά στοιχεία. Τέλος, ανέλυσα τη σημασία που έχουν τα Βιογραφικά Λεξικά Who' s who προκειμένου να μελετηθεί το θέμα που πραγματεύομαι.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας μου, καταγράφοντας και αναλύοντας (σε χρονικές περιόδους) τα βιογραφικά στοιχεία των 800 προσώπων που χρειάστηκε να συγκεντρώσω, ενώ στο έκτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στους πιθανούς λόγους που οδήγησαν τους Έλληνες να πραγματοποιήσουν σπουδές στο εξωτερικό κατά την περίοδο 1890-1960.

Μέρος Ι

Θεωρητικό πλαίσιο

Κεφάλαιο 1. Η πολύπλευρη σημασία της Ανώτατης Εκπαίδευσης

1.1. Η αποστολή της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Διακήρυξη για την Ανώτατη Εκπαίδευση (The World Declaration on Higher Education, UNESCO, 1998) «χωρίς κατάλληλη ανώτατη εκπαίδευση και ερευνητικά ιδρύματα που να παρέχουν μία κρίσιμη μάζα εξειδικευμένων και μορφωμένων ανθρώπων, καμία χώρα δεν μπορεί να εξασφαλίσει αυθεντική ενδογενή και βιώσιμη ανάπτυξη και συγκεκριμένα, οι αναπτυσσόμενες και λιγότερο αναπτυγμένες χώρες δεν μπορούν να μειώσουν το χάσμα που τις κάνει να υπολείπονται των βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών. Η κατανομή της γνώσης, η διεθνής συνεργασία και οι νέες τεχνολογίες μπορούν να προσφέρουν νέες δυνατότητες, ώστε να επιτευχθεί η μείωση αυτού του χάσματος»¹.

Μιλώντας για πανεπιστήμιο στη νεότερη εποχή αναφερόμαστε σ' ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, εξαρτημένο λίγο ή πολύ από το κράτος, το οποίο αποτελείται από διάφορες σχολές και τμήματα που καλύπτουν ένα ευρύ επιστημονικό φάσμα, λειτουργεί με βάση ένα καθορισμένο θεσμικό πλαίσιο και αποτελεί την κορυφή της εκπαιδευτικής πυραμίδας.²

Η ύπαρξη και παρουσία πανεπιστημίου στη νεοελληνική κοινωνία, συνδέθηκε, από της συστάσεώς του, με τη δημιουργία του ελληνικού κράτους και τους εθνικούς οραματισμούς που οι πρώτοι συντελεστές του είχαν διαμορφώσει, μέσα από την κατασκευή μιας συγκεκριμένης ιδεολογικοπολιτικής θεωρίας, η οποία σε κάθε περίπτωση προέκυπτε ως εθνική ιδέα και κοινωνική αποστολή³. Θεσμός κατά βάση εκπαιδευτικός,

¹ Κιμουρτζής Π. (2005), *Φοιτητική κινητικότητα και ροή εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού. Η περίπτωση της Ελλάδας στα τέλη του 20^{ου} αιώνα*, Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, τχ. 5., Φθινόπωρο: 55-56.

² Λάμπας Κ. (2004), *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς – Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., σσ. 26-27.

³ Καραμούζης Π. (2006), *Πανεπιστήμιο και Ιδεολογία: Η αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογικοπολιτικής θεωρίας μέσα από τους επίσημους λόγους των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών (1900-*

το πανεπιστήμιο είχε την υποχρέωση να διαμορφώσει το απαραίτητο για τις ανάγκες του κράτους και της ελληνικής κοινωνίας επιστημονικό και υπαλληλικό προσωπικό (δικηγόρους, δικαστικούς, γιατρούς, εκπαιδευτικούς, ανώτερους κληρικούς, στελέχη της διοίκησης κλπ.) και συγχρόνως να συμβάλει στην ανάπτυξη των γραμμάτων και των επιστημών και στη διαμόρφωση της πνευματικής και πολιτικής ελίτ της χώρας. Παράλληλα όμως με τους πρακτικούς αυτούς στόχους, το πανεπιστήμιο επιφορτίστηκε και με πολλά άλλα καθήκοντα, που συνάπτονταν με ευρύτερους στόχους και προσδοκίες του ελληνικού κράτους. Το πανεπιστήμιο όφειλε να αποτελέσει τον σύνδεσμο ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη Ελλάδα, να μεταλαμπαδεύσει τα φώτα του ευρωπαϊκού πολιτισμού στην Ανατολή, να συντελέσει στην ενότητα του ελεύθερου και του αλύτρωτου ελληνισμού. Τα καθήκοντα αυτά, αποτέλεσαν σε όλον τον 19^ο αιώνα και το α΄ μισό του 20^{ού} αιώνα τον κορμό της πανεπιστημιακής ιδεολογίας⁴.

Η πνευματική αυτή διαμεσολάβηση του ελληνικού πανεπιστημίου, μεταξύ της μακραίωνης ιστορικής παράδοσης των πανεπιστημίων της Δύσης και της ασθενικής παρουσίας ανάλογων οργανισμών στην Ανατολή, αποκαλύπτει την προσπάθεια δημιουργίας εθνικής ελληνικής ταυτότητας. Αυτή η προσπάθεια γίνεται με γνώμονα την επικρατούσα άποψη για την πνευματική υπεροχή της Δύσης επάνω στην Ανατολή και τους σαφείς προσανατολισμούς του νεοσύστατου ελληνικού κράτους προς τον Ευρωπαϊκό χώρο, αλλά και τη διασύνδεση της παρουσίας του πανεπιστημίου με την εθνική πολιτική και τις εθνικές επιδιώξεις των Ελλήνων για επέκταση των συνόρων του ελληνικού κράτους.

Επίσης, η εθνική αποστολή του πανεπιστημίου γίνεται αντιληπτή μέσα από την ίδια την μετονομασία του από Οθώνειο σε «Εθνικόν», υποδηλώνοντας, έτσι, το περιεχόμενο της διαμορφούμενης κάθε φορά ιδεολογικοπολιτικής εθνικής θεωρίας, την οποία το ανώτατο ίδρυμα της χώρας ήταν υποχρεωμένο να υιοθετεί και να αναπαράγει. Βέβαια, η εθνική παρουσία του πανεπιστημίου δεν ήταν μια απρόσωπη υπόθεση που λειτουργούσε στα πλαίσια μιας φαντασιακής κατασκευής, ανεξάρτητα από τους φορείς του, εφόσον τόσο η δημοσιοϋπαλληλική σχέση των καθηγητών του με την κεντρική διοίκηση του κράτους και η εξάρτησή τους από αυτό, όσο και η προσπάθεια υιοθέτησης από την πλευρά των φοιτητών των εθνικών επιδιώξεων, αποτελούσε μια βασική

1970), στο: Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα 6-8 Οκτωβρίου 2006*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 114.

⁴ Λάππας Κ. (2004), σ. 123.

προϋπόθεση της ίδιας της πνευματικής λειτουργίας του ανώτατου εκπαιδευτικού οργανισμού της χώρας⁵.

Γενικά, ο 19^{ος} αιώνας και η γένεση του έθνους-κράτους διαμόρφωσαν την εθνική αποστολή του πανεπιστημίου, προσδιόρισαν τη σχέση του με το κράτος και διευκόλυναν την αποδέσμευσή του από έναν πιθανό εναγκαλισμό της εκκλησίας. Η σχέση του με την Εκκλησία περιορίστηκε στην ύπαρξη της Θεολογικής Σχολής, την τυπική πρωτοκαθεδρία της μεταξύ των πρώτων τεσσάρων Σχολών του και, ασφαλώς το σημαντικότερο, από την έμμεση ιδεολογική της επίδραση που ήταν ισχυρή. Ο κεντρικός του ρόλος στην εθνική κοινωνία, τα θεσμικά του προνόμια και η συμβολή του στην παραγωγή νέας γνώσης, του επέτρεπαν να αναμειγνύεται ενεργά στα κοινωνικά δρώμενα και κατά περίπτωση να επηρεάζει τα πολιτικά πράγματα. Αλλά και να επηρεάζεται ζωτικά από αυτά.

Η λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου δρομολόγησε αλλαγές και στο πανεπιστήμιο σε παγκόσμιο επίπεδο. Στον επιστημονικό τομέα, το πανεπιστήμιο κλήθηκε να διαχειριστεί σε καιρό ειρήνης, να αξιοποιήσει και να διευρύνει περαιτέρω την μεγάλη επιστημονική πρόοδο που είχε δρομολογήσει ο πόλεμος: η διάσπαση του ατόμου έπρεπε να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ο αεριοθούμενος κινητήρας και το ραντάρ έπρεπε να διασφαλίσουν ταχύτερες και ασφαλέστερες αερομεταφορές, ο πύραυλος άνοιγε δυνατότητες εξερεύνησης του διαστήματος. Τα νέα πεδία έρευνας έδιναν τον τόνο μιας αισιόδοξης προοπτικής για τα πανεπιστήμια και μαζί ενίσχυαν το κύρος και αναβάθμιζαν το ρόλο τους.

Στον οικονομικό τομέα, απόλυτη προτεραιότητα είχε η ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού, τον οποίο ο πόλεμος είχε καταστρέψει, στην Ευρώπη τουλάχιστον. Η οικονομική ανάπτυξη απαιτούσε τη δημιουργία ανθρώπινου κεφαλαίου και η εκπαίδευση καλούνταν να αξιοποιήσει όλο το διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό, χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς και διακρίσεις· καλούνταν να αντλήσει από τη μεγάλη «δεξαμενή ταλέντων» που είχε μείνει μέχρι τότε ανεκμετάλλευτη. Για την ανώτατη εκπαίδευση, η προτεραιότητα αυτή έθετε ζητήματα ιδεολογικά και πολιτικά. Στο ιδεολογικό επίπεδο, αμφισβητούσε την αρχή ότι η ανώτατη εκπαίδευση ήταν το φυσικό προνόμιο των λίγων, ότι η καθαρή και όχι η εφαρμοσμένη επιστήμη είχε τη γνωστική αξία που απαι-

⁵ Καραμούζης Π. (2006), σσ. 114-115.

τούσε η ένταξη της στις πανεπιστημιακές σπουδές, ότι η ακαδημαϊκή κοινότητα μπορούσε να παραμένει κλεισμένη μόνο στην έρευνα, αποστασιοποιημένη από τις ανάγκες και τις προτεραιότητες του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Σε πολιτικό επίπεδο, έθετε το ζήτημα της λήψης μέτρων που θα διασφάλιζαν την ευρύτερη πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση και θα οδηγούσαν σε αναθεώρηση του προγράμματος σπουδών. Πράγματι, στα χρόνια που ακολούθησαν, ο αριθμός των πανεπιστημίων αυξήθηκε, νέα τεχνολογικού χαρακτήρα ιδρύματα δημιουργήθηκαν στις περισσότερες χώρες, νέα τμήματα και προγράμματα σπουδών καθιερώθηκαν και μαζί τους αυξήθηκε εντυπωσιακά ο αριθμός των φοιτητών, ώστε μετά από αυτό να δικαιολογείται απόλυτα ο χαρακτηρισμός της ανώτατης εκπαίδευσης ως «μαζικής». Οι πτυχιούχοι έγιναν περιζήτητοι στην αγορά εργασίας και η ζήτηση για ανώτατη εκπαίδευση ακολούθησε ανοδική πορεία. Η εκπαίδευση και μαζί της τα πανεπιστήμια μετασχηματίζονταν, ζώντας μέρες αισιοδοξίας, δυναμισμού και υψηλής δημόσιας αποδοχής⁶.

Τον νέο ιδεολογικό και πολιτικό προσανατολισμό ενίσχυε επίσης, από μια άλλη σκοπιά, η έκρηξη των λαϊκών προσδοκιών: η βούληση των λαϊκών στρωμάτων να διεκδικήσουν το δικαίωμα τους στη γνώση και το μερίδιο τους στον πλούτο που αυτή παρήγαγε. Ο εκδημοκρατισμός της εκπαίδευσης αποτέλεσε έτσι τον δεύτερο, συμπληρωματικό προς την ανάπτυξη, άξονα εκπαιδευτικής πολιτικής⁷, που οδηγούσε επίσης στη διεύρυνση και τον αναπροσανατολισμό της ανώτατης εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση δεν αποτελούσε, συνεπώς, μόνο επένδυση αλλά και δημόσιο αγαθό και το κράτος όφειλε να διασφαλίζει την ελεύθερη πρόσβαση όλων των πολιτών σε αυτήν⁸.

⁶ Ματθαίου Δ. (2005), Το πανεπιστήμιο σε μεταλλαγή. Ο αναγνωστικός κώδικας της Νέας Δεξιάς και η μάχη των λέξεων, στο Γράβαρης Δ. και Παπαδάκης Ν. (Επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική - Μεταξύ Κράτους και Αγοράς*, Αθήνα: Σαββάλας, σσ. 295-297.

⁷ Αναφορικά με την έννοια της «εκπαιδευτικής πολιτικής», η κ. Ηλιάδου-Τάχου Σοφία σημειώνει: «Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του όρου Εκπαιδευτική πολιτική προϋποθέτει την αποσαφήνιση του περιεχομένου της πολιτικής. Με τον όρο πολιτική, εννοούμε τους τρόπους διαχείρισης των κρατικών υποθέσεων. Οι τρόποι αυτοί μορφοποιούνται μέσα από την άσκηση εξουσίας, τις δράσεις αλληλεπίδρασης και την εφαρμογή συγκροτημένων λύσεων σε συγκεκριμένα προβλήματα. Μεταφερόμενη η πολιτική στο πεδίο της εκπαίδευσης νοείται είτε ως αποτέλεσμα είτε ως διαδικασία μεταφοράς κουλτούρας ή αξιών, ή ως παρέμβαση σε ζητήματα υποδομών, ή και ως διασφάλιση των προϋποθέσεων για τη διαδικασία της διδασκαλίας. Με αυτή τη λογική λοιπόν η εκπαιδευτική πολιτική είναι δυνατόν να εστιάζει σε πολλές και ποικίλες περιοχές της εκπαίδευσης και να αφορά παραδείγματα χάριν σε ένα ολοκληρωμένο πλάνο δράσης ενός πολιτικού προσώπου ή σε μια νομοθετική ρύθμιση ή πρόταση». Βλ. Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2007), *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος*. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας. Αθήνα: Gutenberg.

⁸ Ματθαίου Δ. (2005), σ. 297.

Το πανεπιστήμιο λοιπόν, για να συνοψίσουμε, ήταν κάτι περισσότερο από ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα. Σε όλον τον 19^ο αιώνα εμφανιζόταν ως φορέας μιας υψηλής εθνικής αποστολής, που δικαιολογεί τους χαρακτηρισμούς «εργαστήριο πατριωτισμού» και «όργανο εθνικής προπαγάνδας» που αποδίδονται σ' αυτό⁹. Τα εθνικά καθήκοντα ασφαλώς δεν ήταν ξένα στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια του 19^{ου} αιώνα, και ιδιαίτερα στα γερμανικά. Θα πρέπει να σημειώσουμε ωστόσο ότι στην περίπτωση του ελληνικού πανεπιστημίου τα σχετικά ιδεολογήματα εμφανίζουν μια υπερβολική ανάπτυξη που ξεπερνάει τον εκπαιδευτικό ρόλο του ιδρύματος. Υπάρχει, δηλαδή, μια αναντιστοιχία ανάμεσα στις μεγαλόστομες διακηρύξεις για την υψηλή αποστολή του και στην κάθε άλλο παρά απρόσκοπτη εκπαιδευτική λειτουργία του. Βρισκόμαστε όμως σε μια εποχή όπου τα λόγια βάραιναν περισσότερο από τις πράξεις και όπου η ρητορεία, συστατικό στοιχείο του δημόσιου λόγου, ήταν σε θέση να συγκινεί, συγκαλύπτοντας προβλήματα και ανάγκες¹⁰.

⁹ Λάππας Κ. (2004), σ. 131.

¹⁰ Λάππας Κ. (2004), σ. 132.

1.2. Τα κυριότερα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα στο ελληνικό κράτος (κατά χρονολογική σειρά ιδρύσεως)

1. Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1837 και περιλάμβανε τέσσερις Σχολές: Θεολογική, Νομική, Ιατρική και Φιλοσοφική (με τρία τμήματα: Φιλοσοφικό, Φιλολογικό, Φυσικομαθηματικό). Η εγγραφή στο πανεπιστήμιο γινόταν με το απολυτήριο δημοσίου Γυμνασίου. Το 1843 ιδρύθηκε το Φαρμακευτικό Σχολείο (διετούς διάρκειας), του οποίου με διάφορες ρυθμίσεις η φοίτηση άλλα και οι προϋποθέσεις εγγραφής μεταβλήθηκαν κατά καιρούς. Το 1904 η Φιλοσοφική Σχολή χωρίστηκε σε δύο «διακεκριμένες απ' αλλήλων» Σχολές, τη Φιλοσοφική (με το Φιλοσοφικό ή Φιλολογικό τμήμα) και την Σχολή των Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών («Φυσικομαθηματική») με δύο τμήματα: το Μαθηματικό και το Φυσικό.

Το 1911 με νέο οργανισμό (οργανισμός: Νόμος – Πλαίσιο) το Πανεπιστήμιο Αθηνών χωρίστηκε σε δύο Πανεπιστήμια: Το Εθνικό (με τις Σχολές Φυσικομαθηματική και Ιατρική, στην οποία προσαρτάται το Φαρμακευτικό Σχολείο που είχε από το 1904 προσκολληθεί στη Φυσικομαθητική Σχολή) και το Καποδιστριακό (με τις Σχολές Θεολογική, Νομική, Φιλοσοφική). Το 1916 οργανώθηκε το Οδοντιατρικό Σχολείο (πού είχε ιδρυθεί το 1911, προσαρτημένο στην Ιατρική Σχολή), το οποίο αναδιοργανώθηκε ευρύτερα και «αυτονομήθηκε» το 1921. Το 1918 λειτουργεί στη Φυσικομαθηματική Σχολή και τρίτο τμήμα, το Χημικό. Το 1922 με νέο οργανισμό τα δύο πανεπιστήμια ενώθηκαν και πάλι σε ένα, στο «Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον» με πέντε Σχολές: Θεολογική, Φιλοσοφική, Νομική (με δύο Τμήματα: Νομικών Επιστημών, Πολιτικών Επιστημών), Φυσικομαθηματική (με τρία Τμήματα: Φυσικό, Μαθηματικό, Χημικό) και την Ιατρική (με προσαρτημένα το Φαρμακευτικό -πλέον- Τμήμα και το Οδοντιατρικό Σχολείο).

Ως προς τους φοιτητές, ο νέος οργανισμός καθιέρωσε τις εισιτήριες εξετάσεις για την εγγραφή στις σχολές του πανεπιστημίου: Για το Χημικό τμήμα ορίστηκαν από το πανεπιστημιακό έτος 1924-1925 και για τις άλλες σχολές από το έτος 1926-1927. Ακόμη το 1926 ιδρύθηκε το Προπαρασκευαστικό Σχολείο, διάρκειας ενός έτους, το οποίο (παράλληλα με τις εισιτήριες εξετάσεις) προετοίμαζε όσους ήθελαν να εισαχθούν στο πανεπιστήμιο.

Η διάρθρωση αυτή του Πανεπιστημίου διήρκεσε μέχρι το 1932 που ψηφίστηκε νέος οργανισμός¹¹.

2. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (Ε.Μ.Π.) ιδρύθηκε το 1837, σχεδόν παράλληλα με το νεότερο ελληνικό Κράτος. Με βασιλικό διάταγμα «περί εκπαίδευσεως εις την αρχιτεκτονικήν» ιδρύεται Τεχνικό Σχολείο, που αρχικά λειτουργεί μόνο Κυριακές και εορτές-αργίες προσφέροντας μαθήματα σε όσους επιθυμούν να μορφωθούν ως αρχιτεχνίτες στην αρχιτεκτονική. Η συρροή των υποψήφιων μαθητών ήταν τόσο μεγάλη, ώστε την άνοιξη του 1840 προστίθεται και Σχολείο συνεχούς (καθημερινής) λειτουργίας παράλληλα με το κυριακάτικο, ενώ πληθαίνουν κι επεκτείνονται τα μαθήματα. Τότε το «Πολυτεχνείο» εγκαθίσταται σε δικό του κτήριο στην οδό Πειραιώς. Με το ζήλο των μαθητών και των διδασκόντων το σχολείο αναπτύσσεται συνεχώς και ανυψώνεται η στάθμη του.

Σύντομα το Σχολείο αναβαθμίζεται, για να ανταποκριθεί στις γενικότερες ανάγκες της εγχώριας ανοικοδόμησης και βιομηχανίας. Η διάρκεια των σπουδών επιμηκύνεται στα τρία χρόνια και το πρόγραμμα εμπλουτίζεται με νέα μαθήματα. Η περιορισμένη χωρητικότητα της οικίας Γ. Βλαχούτση (ο Γ. Βλαχούτσης ήταν πρωτοσπαθάριος της Βλαχίας) στην οδό Πειραιώς (όπου αργότερα στεγάσθηκε το Ωδείο Αθηνών), δεν επιτρέπει την εκπλήρωση των φιλόδοξων στόχων του Σχολείου.

Έτσι, το 1871 αρχίζει η μετεγκατάσταση του Σχολείου σε καινούρια κτήρια, επί της οδού Πατησίων. Ιστορικά κτήρια που πρώτος οραματίστηκε ο Νικόλαος Στουρνάρης¹² οδηγώντας και τους συγγενείς και συμπολίτες του από το Μέτσοβο, Μιχαήλ Τοσίτσα, Ελένη Τοσίτσα και Γεώργιο Αβέρωφ, να ενστερνισθούν την ιδέα του και να ακολουθήσουν το παράδειγμα του.

Το 1887 με τη θεσμοθέτηση των τετραετούς φοίτησης σχολών «πολιτικών μηχανικών» και «μηχανουργών» (μετέπειτα μηχανολόγων) το Πολυτεχνικό Σχολείο ή Μετσόβιο Πολυτεχνείο, όπως γίνεται ευρύτερα γνωστό, «καταρτίζει άνδρες ανώτατης

¹¹ Αντωνίου Δ. (2008), *Διαδρομές και στάσεις στη Νεοελληνική Εκπαίδευση, 19ος - 20ός αι.*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 49.

¹² Ο Νικόλαος Στουρνάρης (1806-1853) ήταν Έλληνας εθνικός ευεργέτης. Έγραψε το 1852 στη διαθήκη του: «με τα υπόλοιπα χρήματα της καταστάσεώς μου, να κτισθή εις Αθήνας εν λαμπρόν Πολυτεχνείον...».

τεχνικής μόρφωσης για τη δημόσια υπηρεσία, τη βιομηχανία και την οικοδομή» εφάμιλλους «προς τους αποφοιτούντας εκ των μεγάλων τεχνικών της Ευρώπης σχολών» και με νόμο του 1914 το Ίδρυμα καθιερώνεται ως «Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο» (Ε.Μ.Π.).

Η τελευταία ριζική μεταρρύθμιση στην οργάνωση και διοίκηση του Ιδρύματος πραγματοποιήθηκε το 1917 με ειδικό νόμο. Το Ε.Μ.Π. αποκτά πέντε ανώτατες σχολές: Πολιτικών Μηχανικών, Μηχανολόγων - Ηλεκτρολόγων, Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Χημικών Μηχανικών και Τοπογράφων Μηχανικών. Η μετάβαση από το 1917 στη σημερινή οργάνωση των σπουδών είναι αποτέλεσμα διαδοχικών προσαρμογών στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε συνδυασμό με το εξελισσόμενο σε έκταση και σε βάθος περιεχόμενο των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων¹³.

3. Σχολείο των Καλών Τεχνών / Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Η ιστορία της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.) συμπίπτει και αυτή χρονικά με την ιστορία του νεοελληνικού κράτους. Αφετηρία της Σχολής, όπως και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (Ε.Μ.Π.), υπήρξε το «Σχολείον των Τεχνών». Το Σχολείο δεχόταν σπουδαστές οποιασδήποτε ηλικίας και οποιουδήποτε μορφωτικού επιπέδου, χωρίς διαδικασία επιλογής. Η φοίτηση ήταν μονοετής, ο πειθαρχικός κανονισμός αυστηρότατος, η εκπαίδευση παρεχόταν δωρεάν, ενώ χορηγούνταν και υποτροφίες. Το πρόγραμμα περιελάμβανε ιχνογραφία (ελεύθερο και γραμμικό σχέδιο), μαθηματικά, κατασκευή προπλασμάτων και στοιχεία αρχιτεκτονικής και, λίγο αργότερα, καλλιγραφίας. Πρώτος διευθυντής («Εφορος») του Σχολείου διορίστηκε ο λοχαγός του Μηχανικού Φρειδερίκος φον Τσέντνερ (Friedrich von Zentner).

Η προσέλευση μαθητών ήταν τόσο μεγάλη ώστε το Σχολείο άρχισε πλέον να απορρίπτει αιτήσεις εγγραφής. Πρώτοι δάσκαλοι της ιχνογραφίας διορίστηκαν οι Δανοί αδελφοί Χάνσεν (Hansen). Ωστόσο η εισαγωγή του πρώτου αμιγώς καλλιτεχνικού μαθήματος πραγματοποιήθηκε κατά πάσα πιθανότητα το 1840 και συνδεόταν με τις φιλότεχνες προθέσεις της Σοφί ντε Μαρμπούά-Λεμπρέν (Sophie de Marbois-Lebrun), της επονομαζόμενης Δούκισσας της Πλακεντίας, η οποία και φρόντισε να μετακληθεί ο μαθητής του Ενγκρ (Ingres) Πιερ Μπονιρότ (Pierre Bonirote), ζωγράφος από τη Λυών, για να διδάξει ελαιογραφία σε δώδεκα μαθητές του Σχολείου.

¹³ Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, *Ιστορία του Ε.Μ.Π.*, (<https://www.ntua.gr/el/ntua/history-of-ntua>, Ημερομηνία ανάκτησης: 10/11/2019).

Η πρόσληψη, το 1842, του Φίλιππου Μαργαρίτη για τη διδασκαλία της Στοιχειώδους Ζωγραφικής συμπίπτει με τον εγκαινιασμό του Σχολείου καθημερινής φοίτησης, το οποίο λειτουργεί παράλληλα με εκείνο των Κυριακών, και αποτελεί πλέον ένδειξη μιας σαφέστερης καλλιτεχνικής κατεύθυνσης στο εσωτερικό του ιδρύματος. Η συνταγματική επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 είχε τις επιπτώσεις της και στη λειτουργία του Σχολείου. Στις 22 Οκτωβρίου 1843 δημοσιεύεται Διάταγμα που επισημοποιεί τρία τμήματα: το Σχολείο των Κυριακών, προορισμένο για τους επαγγελλόμενους «διαφόρους τέχνας», το Καθημερινό Σχολείο, «διά τας βιομηχάνους τέχνας», και το Ανώτερο Σχολείο, «διά καθημερινήν διδασκαλίαν των ωραίων τεχνών». Η ένδειξη «Ανώτερον» που συνοδεύει το τμήμα των «Ωραίων Τεχνών» είναι χαρακτηριστική των φιλοδοξιών που έτρεφαν οι συντάκτες του διατάγματος για την καλλιτεχνική εκπαίδευση. Τον Αύγουστο του 1863 εγκρίνεται νέος Οργανισμός Λειτουργίας. Η φοίτηση στο Καθημερινό τμήμα αναβαθμίζεται και ορίζεται ως τριετής. Το 1894 το Πολυτεχνείο καλείται να αντιμετωπίσει άμεσα το ζήτημα της φοίτησης των γυναικών. Τότε θα συσταθεί «Τμήμα Γραφικής και Πλαστικής διά νεανίδας». Το Τμήμα θα καταργηθεί το 1901, οπότε και θα επιτραπεί η μεικτή φοίτηση. Το σημαντικό βήμα για τη συγκρότηση μιας αμιγούς Σχολής Καλών Τεχνών θα πραγματοποιηθεί μετά το στρατιωτικό κίνημα του 1909 στο Γουδί. Με νομοσχέδιο του Φεβρουαρίου 1910, το καλλιτεχνικό τμήμα θα αποχωρισθεί διοικητικά από το τμήμα των Βιομηχάνων Τεχνών, θα γίνει δηλαδή αυτοδιοικούμενο, και θα υπαχθεί στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Ο Γεώργιος Ιακωβίδης, Έφορος της Πινακοθήκης, θα είναι και ο πρώτος διευθυντής της αυτόνομης Σχολής Καλών Τεχνών, η οποία ωστόσο συνεχίζει να λειτουργεί στο πλαίσιο του Μετσόβιου.

Το 1914 το Μετσόβιο Πολυτεχνείο –που ονομάζεται πλέον Εθνικό– αποκτά και νομοθετικά την ισοτιμία του με το Πανεπιστήμιο ως ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Με νέο νόμο ρυθμίζεται η λειτουργία της Σχολής Καλών Τεχνών. Στο επίπεδο της οργανωτικής δομής του ιδρύματος θεσπίζεται πλέον η διαδικασία πρόσληψης διδασκόντων όχι με διορισμό, αλλά μέσω ανοιχτών προκηρύξεων. Με το Νόμο 4791 που δημοσιεύθηκε στις 3 Ιουλίου 1930 η Σχολή ανωτατοποιείται (εφόσον καθίσταται ισότιμη με το –ήδη αναγνωρισμένο ως ανώτατο– Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο) αλλά και ανεξαρτητοποιείται. Η Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, αρχικά καλλιτεχνικό τμήμα του Σχολείου των Τεχνών, κόβει τότε τον ομφάλιο λώρο που τη συνέδεε με το Πολυτεχνείο και εξελίσσεται πλέον ως ανεξάρτητο εκπαιδευτικό ίδρυμα με κύριο στόχο «την εν ταις εικαστικαίς τέχναϊς πρακτικήν και θεωρητικήν μόρφωσιν καλλιτεχνών». Ο συμβολισμός

της αποκοπής υλοποιείται με την απάλειψη του τελευταίου ίχνους τούτης της παλαιάς συμβίωσης: το Σχολείο των Κυριακών καταργείται με τη συνταξιοδότηση και του τελευταίου διδάσκοντος.

Με τον ίδιο νόμο ιδρύονται και οι Καλλιτεχνικοί Σταθμοί της Σχολής, ενώ ως προϋπόθεση εισαγωγής στο πρώτο, προπαρασκευαστικό έτος σπουδών τίθεται η κατοχή απολυτηρίου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και η υποβολή φακέλου σχεδίων από τον υποψήφιο. Για την εισαγωγή σε Εργαστήριο, τη βασική δηλαδή εκπαιδευτική μονάδα της Σχολής που προβλέπεται ήδη από νόμο του 1923 και συνεχίζει έως σήμερα να αποτελεί τον εκπαιδευτικό πυρήνα του Τμήματος Εικαστικών Τεχνών, ο υποψήφιος συμμετέχει σε εισαγωγικές εξετάσεις. Τη δεκαετία του 1930 θα δοκιμασθούν στην πράξη όλες οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις του νόμου, του οποίου η εφαρμογή θα έχει μακρόπνοες επιπτώσεις στην εκπαιδευτική δομή της Α.Σ.Κ.Τ. Οι συνθήκες του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, της Κατοχής και του Εμφυλίου τη δεκαετία του 1940 επέβαλαν την υπολειτουργία της Σχολής¹⁴.

4. Ανωτέρα / Ανωτάτη Δασολογική Σχολή

Η ανάγκη μόρφωσης ανώτερου ειδικού προσωπικού για την υπηρεσία των δασών οδήγησε την πολιτεία -πέρα από την αναγκαία αποστολή υποτρόφων για εκπαίδευση σε δασικές σχολές της Ευρώπης- στην ίδρυση ανώτερης σχολής. Έτσι με τον νόμο 893/1917 ιδρύθηκε στην Αθήνα η «Ανωτέρα Δασολογική Σχολή», στην οποία η διάρκεια σπουδών ορίστηκε τετραετής και στην οποία μπορούσαν να εισαχθούν ως φοιτητές με διαγωνισμό (εισιτήριες εξετάσεις) κάτοχοι απολυτηρίου Γυμνασίου ή Πρακτικού Λυκείου¹⁵. Με το Ν.Δ. της 15^{ης} Ιουλίου 1926 (που κυρώθηκε με αντίστοιχο της 13^{ης} Νοεμβρίου 1927) η Σχολή μετονομάστηκε «Ανωτάτη» και προσδιορίστηκε λεπτομερέστερα ο σκοπός της (*«Ἡ Ἀνωτάτη Δασολογική Σχολή σκοπεῖ τὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν μόρφωσιν τῶν φοιτητῶν, τὴν κατάρτισιν ἐπιστημόνων διὰ τὸ ἀνώτερον δασικὸν προσωπικὸν τῶν τε Δημοσίων καὶ μη δασῶν, τὴν καλλιέργειαν τῆς δασολογίας ἐν Ἑλλάδι, τέλος δέ τὴν προαγωγὴν τῆς Ἐθνικῆς Δασοπονίας ἐν τῇ Χώρα»*).

¹⁴ Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, *Ιστορία*, (<http://www.asfa.gr/idrima/istoria>, Ημερομηνία ανάκτησης: 05/11/2019).

¹⁵ Το πρακτικό λύκειο έπρεπε να εκπληρώσει “ειδικόν εκπαιδευτικόν σκοπόν” που ήταν “η ανάπτυξις και μόρφωσις της διανοίας, τως εις αυτό φοιτούντων μαθητών, η ηθική αγωγή και ειδικώς η προπέδευσις προς αυτάρκη σπουδὴν των θετικῶν επιστημῶν”

Το σχολικό έτος 1927-1928 η Σχολή με Π.Δ. της 1^{ης} Οκτωβρίου 1927 μετατέθηκε στη Θεσσαλονίκη και λειτούργησε ως Τμήμα της Σχολής Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών του νεοϊδρυθέντος Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης¹⁶.

5. Ανωτέρα / Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή

Το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών είναι το τρίτο σε αρχαιότητα Πανεπιστημιακό Ίδρυμα της χώρας, μετά το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Ιδρύθηκε με τον νόμο 1844/1920 (ΦΕΚ 17 Α' / 22.01.1920), ως αυτοτελές Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα με την επωνυμία Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών (Α.Γ.Σ.Α.).

Στην «Ανωτέρα Γεωπονική Σχολή Αθηνών», η διάρκεια σπουδών ορίστηκε σε τριάντα χρόνια και στην οποία μπορούσαν να εισαχθούν ως φοιτητές με δοκιμασία ή διαγωνισμό κάτοχοι απολυτηρίου Γυμνασίου ή Πρακτικού Λυκείου, πτυχίου Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαιδεύσεως ή δημόσιας Εμπορικής Σχολής ή Μέσης Γεωργικής Σχολής ή τέως Πρακτικών Γεωργικών Σχολών Λαρίσης και Κασσαβετίας.

Σύμφωνα με το εκτελεστικό Β.Δ. της 31^{ης} Ιανουαρίου 1920 «εις τήν σχολήν ταύτην επιδιώκεται, διά διδασκαλίας αναλόγου προς τας προόδους τής συγχρόνου γεωργικής επιστήμης καί τας ιδιαιτέρας φυσικάς, οικονομικάς καί κοινωνικάς συνθήκας τής Ελλάδος, ή μόρφωσις νέων ικανών διά:

- ✚ *Νά χρησιμεύσωσιν ως ανώτερα όργανα τών γεωργικών ύπηρεσιών του Κράτους.*
- ✚ *Νά καταρτίζωσι σχέδια συστηματικών γεωργικών έκμεταλλεύσεων καί ώ συναφών βιομηχανιών.*
- ✚ *Νά διευθύνωσι μεγάλας γεωργικάς καί συναφεΐς έπιχειρήσεις.*
- ✚ *Νά προάγωσι δι' έπιστημονικών μελετών καί έρευνών τήν έλληνικήν έπιστήμην έν σχέσει προς τούς διάφορους κλάδους τής γεωργικής παραγωγής».*

Το 1927 η Σχολή μετονομάστηκε σε «Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή»¹⁷.

¹⁶ Αντωνίου Δ. (2008), σ. 53.

¹⁷ Αντωνίου Δ. (2008), σ. 54.

6. Ανωτάτη Σχολή Εμπορικών Σπουδών / Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών επιστημών

Η ίδρυση του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (Ο.Π.Α) προέκυψε ως ιστορική αναγκαιότητα των συντελούμενων στη χώρα οικονομικών, τεχνολογικών και κοινωνικών αλλαγών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}. Ιστορικά, η πορεία του Ιδρύματος χρονολογείται από το 1903, όταν ο μεγάλος εθνικός ευεργέτης Γρηγόριος Μαρασλής δώρισε το ποσό των 250.000 χρυσών δραχμών με σκοπό την ίδρυση στην Αθήνα της "Εμπορικής Ακαδημίας αναλόγου προς τας εν τη αλλοδαπή λειτουργούσας Εμπορικές Ακαδημίας".

Το 1919, ο Ελευθέριος Βενιζέλος προσκαλεί στην Ελλάδα τον καθηγητή του Πανεπιστημίου της Λωζάνης Γεώργιο Παγιάρ στον οποίο αναθέτει τη σύσταση Οργανισμού για την ίδρυση και λειτουργία Ανώτατης Εμπορικής Σχολής, κατά το πρότυπο της αντίστοιχης Σχολής του Πανεπιστημίου της Λωζάνης. Με βάση την πρόταση Παγιάρ δημοσιεύεται ο νόμος 2191/18-6-1920 με τον οποίο ιδρύεται η "Ανωτάτη Σχολή Εμπορικών Σπουδών", η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσης της, η Σχολή αποτελεί Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα και εγκαθίσταται προσωρινά στο κτήριο στο οποίο στεγαζόταν η Εμπορική και Βιομηχανική Ακαδημία Ρουσόπουλου, στην Πλατεία Κάνιγγος. Το κτήριο που προοριζόταν να λειτουργήσει ως Ανωτάτη Εμπορική Σχολή ήταν το σημερινό Ιπποκράτειο Νοσοκομείο στη Λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας. Τελικά χρησιμοποιήθηκε ως νοσοκομείο για την περίθαλψη των προσφύγων.

Οι εξελίξεις στην κοινωνία και την επιστήμη, καθώς και οι ανάγκες της οικονομίας οδηγούν στον επαναπροσανατολισμό του περιεχομένου των σπουδών. Έτσι, η Ανωτάτη Σχολή Εμπορικών Σπουδών το 1926 μετονομάστηκε σε Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (ΑΣΟΕΕ), με στόχο την κάλυψη των νέων αναγκών. Η αλλαγή αυτή έγινε με το ΝΔ της 5/17 Μαΐου του 1926 ΦΕΚ 156, τεύχος Α'.

Η Σχολή με το Διάταγμα της 12/12/1928 οργανώνει τα ακόλουθα παραρτήματα:

- Βιβλιοθήκη και Αναγνωστήριο
- Πρακτικό Γραφείο Λογιστικής και Τραπεζικής Τέχνης
- Εμπορευματολογικό Εργαστήριο και Μουσείο
- Γραφείο Οικονομικών Ερευνών
- Γραφείο Συγκριτικού Δικαίου

Το 1928, ιδρύονται τα Σχολεία Δημοσίων Οικονομικών Υπαλλήλων και Δημοσίων Διοικητικών και Δημοτικών Υπαλλήλων, διετούς φοίτησης, με σκοπό τη μετεκπαίδευση των υπαλλήλων του Υπουργείου Οικονομικών και Εσωτερικών, αντίστοιχα. Το 1930, παραχωρείται από το Κράτος έκταση στην οδό Πατησίων 76 με σκοπό την κατασκευή κτηρίου που να καλύπτει τις ανάγκες της Σχολής. Αυτή η έκταση δίδεται ως αντάλλαγμα για τη μη παραχώρηση του κτηρίου στη Λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας, όπου τελικά στεγάζεται το Ιπποκράτειο Νοσοκομείο. Το 1935, το ίδρυμα εγκαθίσταται στο νέο κτήριο της οδού Πατησίων 76.

Σύμφωνα με τον ΑΝ 1622/1939, η Σχολή υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας. Το ίδιο έτος με το ΝΔ 2007/1939, η ΑΣΟΕΕ αναγνωρίζεται ως ισότιμη με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο (ΕΚΠΑ) και το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ) και τοποθετείται ιεραρχικά μετά το τελευταίο. Με το ΝΔ 954/1942 ολοκληρώθηκε η ακαδημαϊκή αναγνώριση της Σχολής. Επίσης, με το ΝΔ 1894/1942 ιδρύθηκαν η Υγειονομική Υπηρεσία και το Ταμείο Ατόρων της Σχολής. Με το ΝΔ 2091/1943 ιδρύθηκε και οργανώθηκε το Τμήμα Σωματικής Αγωγής.

Σε μια από τις πιο δύσκολες περιόδους της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, στον απόηχο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και εν μέσω εμφυλίου, που οδήγησε σε κοινωνική και πολιτική πόλωση, η Σχολή συνέχισε το έργο της και προσέφερε επιστημονική γνώση, έχοντας κατά μέσο όρο 150 αποφοίτους τον χρόνο¹⁸.

7. Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης¹⁹

Το νομοσχέδιο για την ίδρυση του κατατέθηκε στη Βουλή το 1924 από τον υπουργό Ι. Λυμπερόπουλο, αλλά με την ίδρυση και λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής ως της πρώτης σχολής του Πανεπιστημίου αυτού.

Το 1925 με τον νόμο 3341 ιδρύθηκε το «Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης», που είχε την ίδια οργάνωση με εκείνο του Πανεπιστημίου Αθηνών, πέντε δηλαδή σχολές (Θεολογική, Φιλοσοφική, Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών, Ιατρική) που η καθεμιά τους περιελάμβανε διάφορα τμήματα. Όμως έως τον Σεπτέμβριο του 1926 υπήρξαν αντικρουόμενες νομοθετικές παρεμβάσεις που ανέστειλαν τόσο τον ιδρυτικό νόμο όσο και την έναρξη λειτουργίας του. Τελικά,

¹⁸ Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Ιστορική Αναδρομή*, (<https://www.aueb.gr/el/content/ιστορική-αναδρομή>, Ημερομηνία ανάκτησης: 07/11/2019).

¹⁹ Περαιτέρω στοιχεία για το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, βλ. Ενότητα 3.4.5.

στις 21.9.1926, νέο νομοθετικό διάταγμα θέτει τέρμα στις αλλεπάλληλες αυτές ρυθμίσεις της Κυβέρνησης του Γ. Κονδύλη με την επαναφορά του νόμου 3341/1925 από την ίδια κυβέρνηση σε ισχύ και την προσθήκη ορισμένων μεταβατικών διατάξεων. Από το 1927 και μετά, αρχίζουν να λειτουργούν και άλλες Σχολές: 1927-1928 αρχίζει να λειτουργεί η Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών με το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών (το Τμήμα Νομικής άρχισε να λειτουργεί το πανεπιστημιακό έτος 1930-1931)· το 1927-1928 επίσης αρχίζει τη λειτουργία της η Σχολή Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών με πρώτο Τμήμα της το Δασολογικό, δηλαδή με τη μεταφορά στη Θεσσαλονίκη της Ανωτάτης Δασολογικής Σχολής Αθηνών το 1928-1929 αρχίζουν να λειτουργούν τα Τμήματα της Γεωπονίας, Μαθηματικών Επιστημών, Φυσικών Επιστημών²⁰.

8. Πάντειο Πανεπιστήμιο

Η ίδρυση της Παντείου συνδέεται με τον Κύπριο Γεώργιο Σ. Φραγκούδη (1869-1939), που καταγόταν από ιστορική οικογένεια της Λεμεσού. Σπούδασε Νομικά στην Αθήνα και Πολιτικές Επιστήμες στο Παρίσι. Μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία και πολιτεύθηκε. Ο δεύτερος με τον οποίο συνδέεται η ίδρυση της Παντείου ήταν ο Αλέξανδρος Ι. Πάντος (1888-1930) από ευκατάστατη οικογένεια του Βόλου. Σπούδασε και αυτός Νομικά στην Αθήνα και ύστερα Πολιτικές Επιστήμες στο Παρίσι, στην «Ελευθέρα Σχολή Πολιτικών Επιστημών των Παρισίων» (Sciences Po). Το κοινό όραμα των δύο ανδρών ήταν η ίδρυση στην Ελλάδα μιας Σχολής Πολιτικών Επιστημών, όπως αυτή των Παρισίων.

Ο Πάντος, πεθαίνοντας έδωσε την οικονομική δυνατότητα να ολοκληρωθεί το όραμα, αφού άφησε ολόκληρη σχεδόν την περιουσία του για την ίδρυση στην Ελλάδα «Σχολής Πολιτικών Επιστημών» κατά το σύστημα της «Ελευθέρας Σχολής Πολιτικών Επιστημών των Παρισίων».

Προωθώντας τις μεταρρυθμιστικές του ιδέες, ο Φραγκούδης, ισχυρό στέλεχος των Φιλελευθέρων, ίδρυσε το 1924 την Εταιρία «Εκπαιδευτική Αναγέννηση» εντοπίζοντας έτσι στην Εκπαίδευση και μάλιστα στην «Ανωτάτη» το χώρο των αναγκαίων

²⁰ Τερζής Ν. (1983), *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: πρόγραμμα και πραγματικότητα, πράγματα και πρόσωπα*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη, σσ. 155-166.

μεταρρυθμιστικών αλλαγών. Δηλωμένος σκοπός ήταν η μόρφωση της ιθύνουσας τάξης. Για την πραγματοποίηση αυτού του στόχου, ο Γ. Φραγκούδης μέσα από την «Εκπαιδευτική Αναγέννηση» ίδρυσε τη Σχολή Πολιτικών Επιστημών. Φιλοδόξησε να αποτελέσει αυτή για την Ελλάδα ό,τι ήταν η «Ελευθέρα Σχολή Πολιτικών Επιστημών» που υπήρξε εστία ανάπλασης της Γαλλικής Διοίκησης και παγκόσμιας σημασίας Ίδρυμα. Δικαιολογώντας λίγο αργότερα την ίδρυση της, έγραφε: «*Με τοιαύτας σκέψεις ιδρύθη η Σχολή των Πολιτικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, εις την οποίαν θα εδίδασκον άνδρες μεταξύ των αρίστων Ελλήνων και η οποία θα αποβεί ανωτέρα Ακαδημία ηθικής μορφώσεως και αναδημιουργίας*»²¹.

Στις 2 Ιανουαρίου 1927, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης έθετε τον θεμέλιο λίθο του κεντρικού κτηρίου, που βρίσκεται σήμερα στη λεωφόρο Συγγρού. Δύο πρόεδροι της Ελληνικής Δημοκρατίας υπήρξαν διαπρεπείς καθηγητές της Σχολής: ο Μ. Στασινόπουλος που διετέλεσε και πρώτος Πρύτανης της Σχολής (1952-1958) και ο Κ. Τσάτσος.

Η ανέγερση του πρώτου κτηρίου της δεν στάθηκε εύκολη υπόθεση. Ο Γ. Φραγκούδης για να εξεύρει τα αναγκαία χρήματα έκανε επανειλημμένες εκκλήσεις στο εσωτερικό και εξωτερικό και αναγκάστηκε να ταξιδέψει και ο ίδιος για να πείσει τους ομογενείς της Αμερικής κυρίως, να ενισχύσουν το έργο τους.

Τα μαθήματα άρχισαν επίσημα στις 18 Νοεμβρίου 1930 με την παρουσία του πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου. Ο ίδιος φιλοδόχησε να είναι ο πρώτος καθηγητής της Σχολής και υπήρξε ο πρώτος δωρητής της. Παράλληλα, ο θάνατος και προπαντός η τελευταία βούληση του Αλ. Πάντου, που πέθανε τον Ιούνιο του 1930, ήρθε να βοηθήσει αποφασιστικά. Επιθυμία του ήταν με το κληροδότημα που άφηνε να ιδρυθεί Σχολή Πολιτικών Επιστημών. Χάρη στην πειστικότητα και τον ενθουσιασμό του εμψυχωτή της ιδέας Γ. Φραγκούδη, αλλά και τη διορατικότητα και την ετοιμότητα του Ελ. Βενιζέλου που σαν πρωθυπουργός ήταν εκτελεστής της διαθήκης Πάντου, το κληροδότημα με το κτήριο της «Εκπαιδευτικής Αναγέννησης» συγχωνεύονται το 1931 στην «Πάντειο Σχολή Πολιτικών Επιστημών».

Έτσι το αρχικό όραμα των δύο ανδρών έγινε πραγματικότητα. Η Πάντειος Σχολή Πολιτικών Επιστημών λειτουργεί ως ΝΠΔ και ο πρώτος κανονισμός της ψηφίστηκε το 1933. Μ' αυτόν δημιουργήθηκαν δυο τμήματα: 1) Το Πολιτικό-Ιστορικό, που

²¹ Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Ιστορία του Πανεπιστημίου, (<https://panteion.gr/el/2012-11-29-23-20-41/2016-06-22-18-13-14>, Ημερομηνία ανάκτησης: 02/11/2019)

είχε δέκα τακτικές και έξι έκτακτες έδρες και 2) Το Κοινωνικό-Οικονομικό που είχε εννέα τακτικές και πέντε έκτακτες έδρες. Η φοίτηση προβλεπόταν να είναι τριετής. Η Σχολή απένειμε πτυχίο και επίσης προβλεπόταν και η απονομή διδακτορικού διπλώματος. Ο πλούτος των μαθημάτων και οι διακεκριμένοι καθηγητές της, συνέβαλαν στο να καθιερωθεί γρήγορα η Σχολή, το 1936, σαν αυτοτελές Ίδρυμα Ανωτάτης Εκπαίδευσης, ισότιμο προς τα Πανεπιστήμια και τις άλλες Ανώτατες Σχολές²².

²² Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Ιστορία του Πανεπιστημίου, (<https://panteion.gr/el/2012-11-29-23-20-41/2016-06-22-18-13-14>, Ημερομηνία ανάκτησης: 02/11/2019).

Κεφάλαιο 2. Ιστορικό – Κοινωνικό και Πολιτικό πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων στο χώρο της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης (1890 – 1960)

2.1. Εισαγωγή

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επαρκή παρουσίαση του εγχειρήματος σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις στην ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση, το οποίο έλαβε χώρα κατά την περίοδο που εξετάζουμε (1890-1960) αποτελεί η ανάλυση του χωροχρονικού πλαισίου, μέσα στο οποίο κινούμαστε. Για την πληρέστερη συγκρότηση του χωροχρονικού πλαισίου, επιχειρούμε να σκιαγραφήσουμε το πλαίσιο των κοινωνικο-ιστορικών και οικονομικο-πολιτικών συνθηκών, αναφερόμενοι στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής, στην οργάνωση και λειτουργία του Κράτους και των μηχανισμών του. Μια τέτοια αναφορά αναμένεται να «φωτίσει» τα συστατικά της πολιτικής στην Ανώτατη Εκπαίδευση, μέσω των αναγκαίων νομοθετικών μέτρων που πάρθηκαν από το ελληνικό κράτος για την (αποτελεσματική) λειτουργία της.

2.2. Η περίοδος πριν από τη Μικρασιατική καταστροφή

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη είχαν αρχίσει να συντελούνται σημαντικές μεταβολές με την ταχύτατη εξέλιξη της βιομηχανίας και του εμπορίου, οι οποίες είχαν τον αντίκτυπο τους στην κοινωνική δομή. Οι σοβαρές αυτές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές δεν άφησαν ανεπηρέαστη την ελληνική πραγματικότητα.

Η περίοδος κατά την οποία κυριάρχησε η πολιτική μορφή του Χαρίλαου Τρικούπη, γνωστού ισχυρού πολιτικού από τη δεκαετία του 1870, ήταν από το 1882-1895 (με μικρές διακοπές) και αποτέλεσε περίοδος ανάπτυξης σε όλους τους τομείς²³. Το κράτος για τον Τρικούπη ήταν το μέσο για την οικονομική ανάπτυξη. Από την οικονομία μέχρι την εκπαίδευση και τον πολιτισμό. Χαρακτηριστικό της ανάπτυξης ήταν τα εκτεταμένα δημόσια έργα (λιμάνια, δημόσια κτήρια, αρδευτικά έργα κ.ά.), η αύξηση της παραγωγής, η νέα, σημαντική αυτή τη φορά ώθηση της βιομηχανίας και της ναυτιλίας, η ταχύτατη, τώρα, επένδυση ευεργετικού κεφαλαίου και άλλα με μικρότερη σημασία. Αξίζει να τονίσουμε ότι στον τομέα των συγκοινωνιών, αναπτύχθηκαν οι ελληνικοί σιδηρόδρομοι με τη συμπλήρωση του δικτύου της Πελοποννήσου και την έναρξη

²³ Σβορώνος Ν. (1994), *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 102.

κατασκευής σιδηροδρομικής γραμμής προς τη Λάρισα, αναπτύχθηκε το οδικό δίκτυο, περατώθηκε η τομή της Κορίνθου και ανοίχτηκε ο πορθμός του Ευρίπου. Την εποχή του Τρικούπη, παρουσιάστηκε έντονη κινητικότητα στην ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα και κυρίως στο τραπεζικό σύστημα και στο σύστημα των συγκοινωνιών. Ενώ, μέχρι τότε υπήρχε μία και μόνο τράπεζα, η Εθνική, ιδρύθηκαν ως τις αρχές του 20^{ού} αιώνα επτά ακόμη²⁴.

Οι επενδύσεις όμως που απαιτήθηκαν για τα δημόσια αναπτυξιακά έργα δεν ήταν δυνατό να καλυφθούν εξολοκλήρου από τους έτσι κι αλλιώς ισχνούς εθνικούς πόρους· ο δανεισμός από το εξωτερικό εξογκωνόταν και όπως λένε οι οικονομολόγοι, «κατέληξε να είναι αδύνατος». Το 1893 ο πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης δεν είχε άλλο δρόμο από το να κηρύξει τη χώρα σε πτώχευση. Τα αποτελέσματα ήταν οδυνηρά. Στην Ελλάδα επιβλήθηκε Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος που απορροφούσε μεγάλο μέρος των εθνικών εσόδων προκειμένου να λάβουν οι δανειστές τμήμα τουλάχιστον του ποσού που είχαν δανείσει στην Ελλάδα. Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος ταλαιπώρησε τα οικονομικά της χώρας μέχρι τη δεκαετία του 1950.

Έτσι, η χώρα μετά την ευφορία της ανάπτυξης και της οικονομικής προόδου βρέθηκε σε κατάσταση ανέχειας και η κοινωνία έβλεπε να διαταράσσονται όλα της τα θεμέλια που πήγαιναν να σταθεροποιηθούν και να ισχυροποιηθούν κατά την προηγούμενη περίοδο. Παράλληλα, και ενώ η αλυστική «Μεγάλη Ιδέα» έπνεε τα λούστια και οι πρώτες σοσιαλιστικές ιδέες είχαν κάνει την εμφάνισή τους, κάποιες νέες ομάδες ίδρυσαν «Εταιρείες», καθόλου συνωμοτικές, με σκοπό την προώθηση της εθνικής ιδέας, τη διεκδίκηση και ικανοποίηση των εθνικών δικαιών και, φυσικά, την ανάπτυξη του αντισλαβισμού. Η πιο γνωστή και πιο σημαντική απ' αυτές ήταν η «Εθνική Εταιρεία» που περιελάμβανε στα μέλη της γνωστά πρόσωπα με υψηλό κύρος, όπως ο Σπυρίδων Λάμπρος και ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, καθηγητές του Πανεπιστημίου και οι δύο, καθώς και ιστορικοί.

Τα αποτελέσματα της επόμενης κρίσης ήταν ακόμη πιο ταπεινωτικά και κλόνισαν την πίστη ακόμη και σε θεσμούς που λίγα χρόνια πριν φάνταζε αδιανόητο να αμφισβητηθούν. Ο πόλεμος του 1897 και η ταπεινωτική ήττα από την Τουρκία που έφτασε έως τη Λαμία και απείλησε να ανακαταλάβει ακόμη και την πρωτεύουσα, δεν ήταν άλλο από αποτέλεσμα ισχυρών πιέσεων στις ανίσχυρες κυβερνήσεις από ισχυρές

²⁴ Τσουκαλάς Κ. (1976), *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 250.

«εθνικές δυνάμεις», κυρίως από την «Εθνική Εταιρεία», για να έχει, επιτέλους, το έθνος μια επιτυχία.

Έτσι, η ελληνική κοινωνία εισήλθε στον 20^ο αιώνα σε βαθιά κρίση, χωρίς ορατή τη δυνατότητα εξόδου απ' αυτήν. Ήδη, ο ρόλος της Αυλής ως επικεφαλής του στρατού είχε καταγγελθεί με πρώτο θύμα το διάδοχο Κωνσταντίνο, αρχιστράτηγο στον ελληνοτουρκικό πόλεμο που είχε οδηγήσει σε καταστροφή, χωρίς εντούτοις εδαφικές απώλειες²⁵.

Ο μετασχηματισμός της αγροτικής κοινωνίας σε βιομηχανική και τα συνοδευτικά φαινόμενα της μεταβολής αυτής, σε συνδυασμό με την πικρία που άφησε η ήττα του 1897, αλλά και άλλα εσωτερικά γεγονότα, οδήγησαν σε έντονη κοινωνική κριτική που κορυφώθηκε με το κίνημα στο Γουδί το 1909²⁶. Το κίνημα στο Γουδί, οργανωμένο από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο, ήταν εν μέρει η απάντηση στην επανάσταση των Νεοτούρκων του 1908, η οποία είχε καταλήξει στην επαναφορά του βραχύβιου οθωμανικού Συντάγματος του 1876 και στην έκπτωση του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ, ή «Αβδούλ του Καταραμένου». Στην αρχή, οι υποσχέσεις των Νεοτούρκων για ισότητα ανάμεσα σε όλους, ανεξάρτητα από το αν ήταν μουσουλμάνοι, χριστιανοί ή Εβραίοι, προκάλεσε μεγάλο ενθουσιασμό τόσο στην Ελλάδα όσο και στην αυτοκρατορία. Ωστόσο, υπήρχαν και φόβοι ότι θα ήταν πιο δύσκολο να εκτοπιστεί μια αναγεννημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία από τη Μακεδονία, η πρωτεύουσα της οποίας, η Θεσσαλονίκη, υπήρξε νευραλγικό κέντρο της συνωμοσίας των Νεοτούρκων. Επιπλέον, όπως οι Βούλγαροι επωφελήθηκαν από την επανάσταση των Νεοτούρκων για να διακηρύξουν την πλήρη ανεξαρτησία τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι Αυστριακοί για να προσαρτήσουν τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη, έτσι και οι ανυπότακτοι Κρητικοί κήρυξαν μονομερώς την ένωση με το βασίλειο της Ελλάδας²⁷.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η αδυναμία του Στρατιωτικού Συνδέσμου να βρει ανάμεσα στους ηγέτες των παλαιών κομματικών σχηματισμών (π.χ. Ράλλης,

²⁵ Κρεμμυδάς Β. (2011), *Ιστορία του ελληνικού κράτους: οι ανατροπές, οι εμμονές, οι αντιστάσεις (1830-2010)*, στο Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 32.

²⁶ Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica (2007), *Ελλάδα. Το παρελθόν και το παρόν του Ελληνισμού*, τ. Γ', Αθήνα: Πάπυρος, σ. 705.

²⁷ Clogg R. (2015), *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2013*, (επιστημονική επιμέλεια Μάμαλης Α., μτφρ. Παπαδάκη Λ.), Αθήνα: Κάτοπτρο, σ. 109

Θεοτόκης, Μαυρομιχάλης, κ.ά.) τον κατάλληλο εκφραστή των αναγεννητικών επιδιώξεων του, έφερε στο πολιτικό προσκήνιο τον Ελευθέριο Βενιζέλο και το κόμμα των Φιλελευθέρων²⁸.

Το 1911 η αναθεωρητική βουλή που προέκυψε από τις εκλογές του 1910 ψήφισε νέο Σύνταγμα. Σε αυτό αποτυπώνονταν οι απαντήσεις στα αιτήματα της κοινωνίας και της νέας αστικής τάξης και πάλι με χαρακτήρα εμποροναυτιλιακό: λύση στο αίτημα για αλλαγή του διοικητικού μηχανισμού, του εκπαιδευτικού -και γλωσσικού- ζητήματος, ισχυροποίηση του κοινοβουλευτισμού σε νέες βάσεις και ισχυροποίηση του στρατού επίσης σε νέα οργανωτική δομή. Να μην ξεχάσουμε ότι ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος» (Γληνός, Δελμούζος, Τριανταφυλλίδης) είχε προτείνει ένα φιλόδοξο, προοδευτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα με βάση τη δημοτική γλώσσα της εποχής²⁹. Η πρόταση θα αρχίσει να υλοποιείται νομοθετικά το 1916 και η γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση θα ολοκληρωθεί το 1920. Τα αιτήματα της κοινωνίας, της νέας αστικής τάξης, έβρισκαν ευτυχείς απαντήσεις την εποχή του Ελευθερίου Βενιζέλου που είχε προσκληθεί από το «Στρατιωτικό Σύνδεσμο» να αναλάβει τη διακυβέρνηση της.

Η δεκαετία του 1910 θα μπορούσε να ονομαστεί «η πολεμική δεκαετία». Τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων (1912-1913), που σχεδόν διπλασίασαν, με τις νίκες του ελληνικού στρατού και το διπλωματικό σχέδιο του Ε. Βενιζέλου, τα εδάφη της επικράτειας (προστέθηκαν τότε η Ήπειρος, η Μακεδονία και η Κρήτη), ακολούθησε ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος που έφερε και την πρώτη σύγκρουση σε πολιτειακό επίπεδο: ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Α' ζητούσε να ταχθεί η χώρα στο γερμανικό άξονα και ο Ε. Βενιζέλος στον Αγγλογαλλικό· η σύγκρουση ανέδειξε νικητή τον Ε. Βενιζέλο· είναι αυτό που αποκαλούμε έκτοτε «Διχασμός». Η νίκη του Αγγλογαλλικού άξονα προσκόμισε στη χώρα και άλλα εδάφη (Θράκη, νησιά ανατολικού Αιγαίου, περιοχή Σμύρνης), αλλά και την ανάληψη από την Ελλάδα της διοίκησης της περιοχής της Σμύρνης. Αυτή η επιχείρηση, η τελευταία είναι που, μετά την προέλαση του ελληνικού στρατού βαθιά στη Μικρά Ασία, αφύπνισε τον τουρκικό εθνισμό· Με την καθοδήγηση ενός νέου προσώπου, του Κεμάλ Ατατούρκ (υπήρξε ο πρώτος Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρα-

²⁸ Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica (2007), σ. 705.

²⁹ Ο αρχικός στόχος του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» συνίστατο στη συγγραφή διδακτικών βιβλίων στη δημοτική γλώσσα και στη σύσταση ενός Πρότυπου Δημοτικού Σχολείου, με άμεσο σκοπό την εφαρμογή των παιδαγωγικών ιδεών του δημοτικιστικού κινήματος στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Κατά την άποψη του Ομίλου, η εκπαίδευση θα βελτιωνόταν εάν εφαρμοζόταν η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας κι εφόσον καταπολεμείτο ο σχολαστικισμός.

τίας), που σημάδεψε με την πολιτική του τη σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, ο αναδιοργανωμένος και με υψηλό ηθικό στρατός εκδίωξε τους Έλληνες και προκάλεσε πολλές καταστροφές και στον ελληνικό στρατό και στην πόλη της Σμύρνης³⁰.

2.3. Η περίοδος μετά την Μικρασιατική καταστροφή

Το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο της χώρας αλλάζει ριζικά μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Η προσθήκη ενός περίπου εκατομμυρίου προσφύγων στον ελληνικό πληθυσμό είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις στην νεοελληνική κοινωνία και στην ανάπτυξη της. Επιτάχυνε την αναδιανομή της γης και επέβαλε την κυριαρχία της μικρής έγγειας ιδιοκτησίας. Δημιούργησε, για πρώτη φορά, στα αστικά κυρίως κέντρα, εργατικό προλεταριάτο. Εφοδίασε την ελληνική οικονομία με νέο ικανό εργατικό δυναμικό. Έφερε, εκτός από τα κεφάλαια που οι πρόσφυγες είχαν μαζί τους, και σημαντικά ξένα κεφάλαια με τη μορφή χορηγιών, δανείων ή βοήθειας στους πρόσφυγες. Η ανάπτυξη αυτή συνοδεύτηκε από σοβαρές μεταβολές στο χρηματοπιστωτικό σύστημα της χώρας και στον παρεμβατικό ρόλο του κράτους στην οικονομία. Η συσσώρευση κεφαλαίου και η ύπαρξη φτηνού εργατικού δυναμικού προκάλεσαν την πρώτη σοβαρή πρόοδο στον τομέα της βιομηχανικής ανάπτυξης που με τη σειρά της διαμόρφωσε τις πρώτες ανάγκες για τη δημιουργία κατώτερης και μέσης τεχνικής εκπαίδευσης³¹.

Πέρα από τους 1.100.000 Έλληνες που μετακινήθηκαν προς το ελληνικό βασίλειο ως συνέπεια της Μικρασιατικής Καταστροφής και της επακόλουθης ανταλλαγής πληθυσμών (Συνθήκη της Λοζάνης), περίπου 380.000 μουσουλμάνοι μεταφέρθηκαν στην Τουρκία. Επιπλέον, σχεδόν 100.000 Έλληνες πρόσφυγες ήρθαν από την επαναστατημένη Ρωσία και από τη Βουλγαρία. Μεταξύ των προσφύγων υπήρχε ένα δυσανάλογα υψηλό ποσοστό γυναικών -πολλές από αυτές χήρες- και ορφανών (τα οποία έφθαναν περίπου τις 25.000 σε έναν πληθυσμό σχεδόν 6.000.000) ως αποτέλεσμα των εκτοπίσεων που ακολούθησαν τον πόλεμο, τη φυγή και την εξορία. Πολλοί από τους πρόσφυγες γνώριζαν μόνο Τουρκικά. Αν ήξεραν Ελληνικά, συχνά επρόκειτο είτε για τη διάλεκτο της περιοχής του Πόντου, στις νότιες ακτές της Μαύρης Θάλασσας, η οποία ήταν ελάχιστα κατανοητή στους κατοίκους του βασιλείου, είτε για την πομπώδη

³⁰ Κρεμμυδάς Β. (2011), σσ. 33-34.

³¹ Κασσωτάκης Μ. και Παπαγγελή-Βουλιουρή Δ. (1995), Οι διαδικασίες μετάβασης από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση: Η διαχρονική τους εξέλιξη και τα προβλήματα τους, στο Καζαμιάς Α. και Κασσωτάκης Μ. (Επιμ.), *Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, Αθήνα: Σείριος σ. 270.

καθαρεύουσα των σχολείων. Αντιμετώπισαν σε σημαντικό βαθμό την προκατάληψη των αυτοχθόνων, οι οποίοι με ειρωνικά σχόλια αποκαλούσαν τους νεοφερμένους, μεταξύ άλλων επιθέτων, και γιαουρτοβαφτισμένους -υπονοούμενο για την εκτεταμένη χρήση του γιαουρτιού στην κουζίνα τους. Παρομοίως, πολλοί από τους Έλληνες της Ανατολίας που προέρχονταν από μεγάλες οθωμανικές πόλεις, όπως η Σμύρνη, περιφρονούσαν τους κατοίκους της «Παλαιάς» Ελλάδας, τους Παλαιοελλαδίτες, θεωρώντας ότι έχουν επαρχιώτικους τρόπους³².

Η ταραγμένη αυτή περίοδος μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, την καθεστωτική μεταβολή και τις εναλλαγές δημοκρατικών και δικτατορικών κυβερνήσεων, άφησε χώρο και πάλι για τη δοκιμή νέων μέτρων και μεταρρυθμιστικών προτάσεων μέσα στα δεδομένα πολιτικοκοινωνικά πλαίσια από τις ίδιες προοδευτικές δυνάμεις, με παρόμοια όμως -όπως και πριν- αποτελέσματα.

Παρά την πολιτική αστάθεια (από το 1920 μέχρι το 1928 αλλάζουν τριάντα τέσσερις κυβερνήσεις) και τις αναστολές που δημιούργησαν οι πόλεμοι, το κράτος εκσυγχρονίστηκε και η αστική τάξη συνεχώς ανδρωνόταν και κατακτούσε καίριες θέσεις στο κράτος και την πολιτική. Στο οικονομικό επίπεδο, συνεχίστηκαν οι μεταβολές που είχαν δρομολογηθεί και αρκετές είχαν υλοποιηθεί μετά την ανάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη το 1909. Ο αγροτικός πληθυσμός κυμάνθηκε (1907-1928) ανάμεσα στο 45% και στο 55%. Σημειώθηκε σημαντική άνοδος της βιομηχανίας, του εμπορίου, και της ναυτιλίας. Η βιομηχανική ανάπτυξη, αν και είχε στηριχτεί βασικά στην εισαγωγή ξένων κεφαλαίων με τη μορφή δανείου και με άμεσο αποτέλεσμα τον έλεγχο της οικονομίας της χώρας υπήρξε σημαντική. Ο αριθμός των εργοστασίων έφτασε το 1930 στις 4.000 με 110.000 απασχολούμενους εργάτες. Και στο χώρο του εμπορίου η ανάπτυξη ήταν πολύ σημαντική, αφού σχεδόν δεκαπλασιάστηκε την περίοδο 1921-1930. Στο δευτερογενή τομέα η ανάπτυξη της βιομηχανίας είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κοινωνικού στρώματος των εργατών.

Η εμφάνιση στο προσκήνιο νέων ομάδων που συγκρούονται με τις παλιές αναζήτησαν τη δική τους αυτόνομη έκφραση. Αυτή η επιδίωξη οδήγησε σε διαφοροποιήσεις και στο πολιτικό επίπεδο. Ο φιλελεύθερος χώρος δεν μπορούσε να εκφράσει πολιτικά όλες τις ομάδες στη νεοδιαμορφούμενη κοινωνική διαστρωμάτωση. Έτσι, η εμφάνιση νέων πολιτικών δυνάμεων ήταν αναπόφευκτη. Στα εργατικά στρώματα έβρι-

³² Clogg R. (2015), σ. 146.

σκαν απήχηση οι σοσιαλιστικές ιδέες και αυτό οδήγησε στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος το 1918 που μετονομάστηκε το 1924 σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος. Το εργατικό κίνημα έκανε έντονη την εμφάνιση του στο κοινωνικο-πολιτικό σκηνικό της χώρας με την ίδρυση το 1918 της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος. Στο εσωτερικό της αστικής τάξης που βέβαια έχασε την ανακαινιστική επαναστατική της ορμή των πρώτων χρόνων μετά τη στάση στο Γουδί, θα υπάρξουν διαφοροποιήσεις με εκπρόσωπο της ριζοσπαστικής έκφρασης τη «Δημοκρατική Ένωση» του Αλέξανδρου Παπαναστασίου. Ως σημαντικότερα ίσως πολιτικά γεγονότα της εποχής μπορούν να θεωρηθούν και η πολιτειακή μεταβολή του 1926 (από βασιλευόμενη σε αβασίλευτη Δημοκρατία) και η ψήφιση του συντάγματος του 1927³³.

Συγχρόνως, όμως, στην Ευρώπη άρχισαν να αναπτύσσονται διάφορες σοσιαλιστικές θεωρίες και η εγκαθίδρυση φασιστικού καθεστώτος ήταν γεγονός από το 1922 κιόλας από τον Μουσολίνι. Το 1928 ο πολιτικός και κοινωνικός βίος μοιάζει να ομαλοποιείται με την τελευταία κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου και με την παιδεία, μάλιστα την εκπαίδευση σε απόλυτη προτεραιότητα: ένας νέος νόμος απαντούσε με τρόπο προοδευτικό σε όλα τα ζητήματα που απασχολούσαν την εκπαίδευση. Ένας νόμος που δε μακροημέρευσε, γιατί η δικτατορία της 4ης Αυγούστου τον ανέτρεψε πλήρως.

Και πριν φτάσουμε στη δεκαετία του 1930, το 1929 μια μεγάλη οικονομική κρίση έπληξε την ελληνική οικονομία: η «Μαύρη Πέμπτη» έχει μείνει στην Ιστορία να συμβολίζει την κρίση· είναι η ημέρα που κατέρρευσαν όλες οι «αξίες» στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης -ουσιαστικά κατέρρευσε το χρηματιστήριο. Βέβαια, οι Η.Π.Α. δεν είχαν τότε το παγκόσμιο πολιτικό και οικονομικό βάρος που απέκτησαν μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ούτε τα χρηματιστήρια έπαιζαν σε πολλές χώρες το ρόλο που παίζουν κατά τις τελευταίες δεκαετίες³⁴.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ήδη από το 1929, άρχισαν να φαίνονται τα πρώτα σημάδια της κρίσης και στην Ελλάδα. Οι εξαγωγές άρχισαν να μειώνονται, ενώ δύσκολα μπορούσαν να βρεθούν χρηματοδοτήσεις από το εξωτερικό, για τη χρηματοδότηση των δημοσίων έργων. Η κυβέρνηση Βενιζέλου εφάρμοσε ένα πρόγραμμα εκτεταμένης (για τα μέχρι τότε δεδομένα) εκβιομηχάνισης με σκοπό να αντιπαρέλθει την κατάρρευση του παγκοσμίου εμπορίου και τη συνακόλουθη αδυναμία εξαγωγής των αγροτικών προϊόντων των Ελλήνων παραγωγών. Το πρόγραμμα αυτό βασίστηκε στον

³³ Χαρίτος Χ. (2009), *Σελίδες εκπαιδευτικής Ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, σ. 119.

³⁴ Κρεμμυδάς Β. (2011), σ. 35.

περιορισμό των εισαγωγών (μέσω της πολιτικής της υψηλής δασμολόγησης) και στη λήψη ιδιαίτερα ευνοϊκών μέτρων για τη βιομηχανία, όπως η κατάργηση της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής σε χρυσό. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο προώθησης του βιομηχανικού τομέα, οι επιδόσεις της ελληνικής βιομηχανίας υπήρξαν (δικαιολογημένα) εντυπωσιακές³⁵.

Το 1935 και ενώ πολλοί από τους παλαιούς πολιτικούς ηγέτες είχαν πεθάνει, προκλήθηκε δημοψήφισμα για την επαναφορά της βασιλείας. Το αποτέλεσμα ήταν καταφατικό. Βέβαια, το σύνολο των ψήφων υπερέβη κατά πολύ το 100%, χωρίς να ενδιαφερθεί κανένας. Και τον επόμενο χρόνο, το 1936, και με πρόσχημα κάποιες εργατικές διαδηλώσεις στη Θεσσαλονίκη με νεκρούς, ο Ιωάννης Μεταξάς, παλιός ανώτατος αξιωματικός και κατόπιν αρχηγός μικρού κόμματος εθνικοφρόνων, με σύμφωνη τη γνώμη του βασιλιά Γεωργίου Β΄, κήρυξε δικτατορία (4 Αυγούστου)· οργάνωνε, έλεγε, τον «τρίτο ελληνικό πολιτισμό». Επρόκειτο για μια σκληρή φασιστική δικτατορία.

Στην δεκαετία του 1930, η βιομηχανία εκμεταλλεύτηκε την άφθονη προσφορά εργατικών χεριών από τους πρόσφυγες και γνώρισε σημαντική ανάπτυξη. Και στο πνευματικό επίπεδο η λεγόμενη «γενιά του '30» πρόσφερε σημαντικό λογοτεχνικό έργο και ανανέωσε τη λογοτεχνική παράδοση- σ' αυτή τη γενιά ανήκουν μεγάλα ονόματα, όπως ο Σεφέρης και ο Ελύτης, τα δύο κατοπινά ελληνικά βραβεία Νόμπελ, ο Θεοτοκάς κ.ά.- αυτοί μαζί με κριτικούς και ιστορικούς της λογοτεχνίας, όπως ο Κ.Θ. Δημαράς, συνέθεσαν μια άτυπη ομάδα που από το έργο τους μόνο έδειχναν μια προοδευτική ιδεολογία. Βέβαια, η έκφραση ιδεολογικού λόγου αντίθετου από αυτόν της δικτατορίας Μεταξά ήταν απαγορευμένη- ούτε οι συγκεκριμένοι λογοτέχνες, κριτικοί, ιστορικοί είχαν λόγο ή διάθεση να συγκρουστούν με αυταρχικά καθεστώτα: επρόκειτο για μια ελίτ της μεγαλοαστικής τάξης³⁶.

Η δεκαετία του 1940 υπήρξε η σκοτεινότερη στην ιστορία της ανεξάρτητης Ελλάδας. Η δόξα της χώρας από τη στάση της κατά την εποχή της ιταλικής και γερμανικής εισβολής της περιόδου 1940-1944 και ο ηρωισμός τόσο της συλλογικής όσο και της ατομικής αντίστασης ενάντια στη βάρβαρη γερμανική, ιταλική και βουλγαρική κατοχή είχαν ως επακόλουθο στερήσεις άνευ προηγουμένου. Επιπλέον, η πείνα, τα αντίποινα και οι τεράστιες υλικές καταστροφές, σε συνδυασμό με την ουσιαστική εξόντωση της

³⁵ Παπαδάκης Ν. (2004), σ. 103.

³⁶ Κρεμμυδάς Β. (2011), σ. 36.

ελληνοεβραϊκής κοινότητας, συνοδεύτηκαν από έναν αιματηρό αγώνα, που θα κορυφωνόταν με ανοικτό εμφύλιο πόλεμο από το 1946 μέχρι το 1949. Ο αγώνας για την Ανεξαρτησία κατά τη δεκαετία του 1820 και ο Εθνικός Διχασμός της περιόδου του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου είχαν επιφέρει πολύ βαθιά κοινωνικά ρήγματα. Ωστόσο, οι πρώτες αυτές εκδηλώσεις μιας κοινωνίας διχασμένης δεν μπορούσαν να συγκριθούν με τη θηριωδία του άγριου Εμφυλίου, που θα παρέτεινε την αγωνία της Κατοχής μέχρι το τέλος της δεκαετίας. Επιπλέον, οι φρικαλεότητες και των δύο πλευρών προσέλαβαν μια επιπρόσθετη διάσταση τρόμου, με την έννοια ότι έγιναν από Έλληνες σε Έλληνες. Η παλαιά διαμάχη ήταν ανάμεσα σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς και, γενικότερα, ανάμεσα στους δημοκρατικούς και στους μοναρχικούς, αλλά αυτός ο διχασμός είχε τώρα υπερκεραστεί από μια πιο ριζική διαίρεση, αυτήν ανάμεσα στους κομμουνιστές και στους αντικομμουνιστές.

Στη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1940, οι πενιχροί πόροι του εξασθενημένου κράτους δεν δόθηκαν, όπως σε άλλα κράτη της Ευρώπης, για την αντιμετώπιση των καταστροφών του πολέμου και της Κατοχής, αλλά μάλλον για την καταστολή του εσωτερικού εχθρού. Το 1949, οι κυβερνητικές στρατιωτικές δυνάμεις και οι δυνάμεις ασφαλείας αριθμούσαν περίπου τις 250.000. Το μεγαλύτερο μέρος της αμερικανικής βοήθειας, η οποία στη δυτική Ευρώπη προσφέρθηκε για την οικονομική ανάπτυξη, στην Ελλάδα διοχετεύθηκε για στρατιωτικούς σκοπούς. Η αστική τάξη, παρότι κατά καιρούς απειλήθηκε σοβαρά, κατάφερε να επιβιώσει. Αλλά η εξάρτηση της κυβέρνησης από την εξωτερική προστασία, για την πολιτική και στρατιωτική της επιβίωση, ουσιαστικά κατέστησε την Ελλάδα ένα πελατειακό κράτος των Η.Π.Α. Λίγες ήταν οι σημαντικές στρατιωτικές, οικονομικές ακόμη και πολιτικές αποφάσεις που μπορούσαν να ληφθούν χωρίς την αμερικανική έγκριση, κάτι που αποτελεί ένδειξη μιας εξωτερικής διείδυσης η οποία δεν υπήρχε προηγουμένως, ακόμη και όταν η βρετανική ηγεμονία βρισκόταν στην ακμή της.

Η συντριπτική ήττα της κομμουνιστικής εξέγερσης από τη Δεξιά διασφάλισε ότι μόνο η Ελλάδα μεταξύ των χωρών των Βαλκανίων θα αναδυόταν από τις ανακατατάξεις του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου χωρίς κομμουνιστικό καθεστώς. Ωστόσο, η Ελλάδα μετά τον Εμφύλιο κάθε άλλο παρά πρότυπο δημοκρατίας αποτελούσε. Η πικρία την οποία ίσως αναπόφευκτα προκάλεσε ο Εμφύλιος θα έριχνε μακροχρόνια σκιά στην πολιτική των δεκαετιών του 1950 και του 1960, όπως ακριβώς τα πάθη που ξεσήκωσε ο Εθνικός Διχασμός στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου είχαν μεταβάλλει όλη την πορεία της μεσοπολεμικής πολιτικής ανάπτυξης της χώρας. Σύντομα έγινε φανερό

ότι ο πρωταρχικός σκοπός των μετεμφυλιακών κυβερνήσεων ήταν περισσότερο η καταστολή του κομμουνισμού, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο διεθνές πεδίο, παρά οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια μεταρρύθμισης ή ανασυγκρότησης της κοινωνίας³⁷.

Η προσπάθεια ανασυγκρότησης του διαλυμένου από τη γερμανοϊταλική κατοχή και τον εμφύλιο πόλεμο ελληνικού κράτους, η οποία κυριάρχησε κατά τη δεκαετία του 1950 στέφεται με επιτυχία. Τα αποτελέσματα της μαζικής εισροής ξένων κεφαλαίων, αμερικανικής κυρίως προέλευσης, αποδίδουν καρπούς. Ο ρυθμός αύξησης του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος επιταχύνεται σημαντικά και η ανάκαμψη και στον τομέα της μεταποίησης είναι εμφανής. Η ανοικοδόμηση αφορούσε και την εκπαίδευση, στην οποία οι καταστροφές ήταν ανυπολόγιστες και οι ελλείψεις σε προσωπικό και υλικοτεχνική υποδομή τεράστιες. Αυξήθηκε το ποσοστό των αναλφάβητων και η Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση βρισκόταν σε υποτυπώδη μορφή.

Παρ' όλα αυτά η ελληνική οικονομία δεν καταφέρνει να ξεπεράσει ούτε και κατά την περίοδο αυτή τις χρόνιες διαρθρωτικές της αδυναμίες. Οι βιομηχανικές επιχειρήσεις που αναπτύσσονται είναι μικρού μεγέθους και οικογενειακού χαρακτήρα. Για το λόγο αυτό η δυνατότητά τους να αντιμετωπίσουν το διεθνή ανταγωνισμό είναι περιορισμένη και τα περιθώρια απορρόφησης και αξιοποίησης μεγάλου μέρους του τεχνολογικού και επιστημονικού δυναμικού της χώρας στενά. Η επέκταση, αντίθετα, των πολυεθνικών εταιρειών μεγαλώνει την εξάρτηση της οικονομίας από τις καπιταλιστικές μητροπόλεις της Δύσης και κυρίως από τις Η.Π.Α, των οποίων η επιρροή θα διαδραματίσει, καθ' όλη την περίοδο αυτή σημαντικό ρόλο στα ελληνικά πράγματα. Από την άλλη πλευρά το ελληνικό κεφάλαιο εξακολουθεί να παραμένει προσανατολισμένο σε τομείς εύκολου κέρδους (ναυτιλία, τουρισμός, οικοδομές).

Σε αντίθεση προς τη βιομηχανία ο τομέας των υπηρεσιών και κυρίως η κρατική μηχανή εξακολουθούσαν να διογκώνονται. Το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που ακολουθήθηκε διευκόλυνε για αρκετά ακόμη χρόνια την απορρόφηση των αποφοίτων των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, ενίσχυσε τον προσανατολισμό τους προς τον τομέα των υπηρεσιών, διατήρησε τη συσχέτιση πτυχίου και διορισμού σε θέση εργασίας από το κράτος στηρίζοντας έτσι όλη τη λογική του κλειστού αριθμού εισακτέων³⁸.

³⁷ Clogg R. (2015), σσ. 197-198.

³⁸ Κασσωτάκης Μ. και Παπαγγελή-Βουλιουρή Δ. (1995), σσ. 277-278.

Κεφάλαιο 3. Η εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική για την Ανώτατη Εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος (1890-1960)

3.1. Εισαγωγή

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα αναφερθούμε στην εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόστηκε στο ελληνικό κράτος για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση κατά την περίοδο 1890-1960. Είναι χρήσιμο, όμως, να γίνει σύντομη αναφορά και στην περίοδο πριν από το 1890, προκειμένου να έχουμε μία γενική εικόνα για τις νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν το μοναδικό ως τότε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα της χώρας, το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μετά την ίδρυση του Πανεπιστημίου του Όθωνος το 1837, η λειτουργία του ελάχιστα φαίνεται να απασχόλησε την ελληνική κυβέρνηση και την ελληνική κοινωνία. Εξάλλου όλος σχεδόν ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από πλήρη στασιμότητα στα εκπαιδευτικά θέματα και σε όλους σχεδόν τους τομείς της κοινωνίας. Μόνο μετά το 1875, κάτω από την πολιτική ηγεσία του Χαρίλαου Τρικούπη εμφανίζεται έντονη κινητικότητα, εκπονούνται εκπαιδευτικά νομοσχέδια, τα οποία προσκρούουν συνήθως στην αντίδραση της εκάστοτε αντιπολίτευσης και δεν γίνονται κατά κανόνα νόμοι του κράτους. Στα πλαίσια αυτά επιχειρούνται και κάποιες νομοθετικές ρυθμίσεις μικρότερης σημασίας για το Πανεπιστήμιο Αθηνών, που αφορούσαν κατά κύριο λόγο θέματα καθηγητών (οι νομικές ρυθμίσεις του 1911, ο Οργανισμός του 1922, ο Οργανισμός του 1932)³⁹.

3.2. Η περίοδος από το 1862-1893

Το φιλελεύθερο ρεύμα που είχε αρχίσει να εκδηλώνεται δυναμικά στο ελληνικό κράτος από τα τελευταία χρόνια της οθωνικής περιόδου (1832-1862) λειτούργησε ως εργαλείο πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών για την περίοδο που εξετάζουμε. Η έξωση του Όθωνα το 1862, η εγκαθίδρυση της βασιλευόμενης δημοκρατίας το 1864, και η εισαγωγή του κοινοβουλευτικού συστήματος το 1875 (ο βασιλιάς ήταν

³⁹ Πυργιωτάκης Ι. (2014), Ιστορική αναδρομή της Πανεπιστημιακής Νομοθεσίας στην Ελλάδα: Κρίσιμα σημεία και αμφισβητήσεις, (http://www.highereducation.ac.cy/gr/pdf/parousiasi_pirgiotaki.pdf, Ανακτήθηκε στις 15/10/2019).

υποχρεωμένος να διορίζει την κυβέρνηση με βάση την αρχή της δεδηλωμένης) αποτέλεσαν τις βασικές συνιστώσες του πολιτικού μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος. Σε ό,τι αφορά στο οικονομικό και στο κοινωνικό πεδίο, από τη στιγμή που η χώρα άρχισε να συσσωματώνεται (μέσα περίπου του 19ου αιώνα) στην παγκόσμια καπιταλιστική αγορά, προκαλείται και στην Ελλάδα ανάγκη περάσματος από τις προκαπιταλιστικές στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. Οι σχετικές προσπάθειες που καταβάλλονται για αλλαγές στους παραπάνω τομείς περιλαμβάνουν και την εκπαίδευση⁴⁰. Τα όποια εγχειρήματα αναλαμβάνονται, είναι αποσπασματικά εξαιτίας κυρίως του ρευστού πολιτικού πεδίου (συνεχείς εναλλαγές κυβερνήσεων κ.ά.), και τις περισσότερες φορές είτε θα ανατρέπονται είτε θα αναστέλλονται. Πολύ λίγες είναι οι αξιόλογες παρεμβάσεις, κατά την περίοδο αυτή, της πολιτικής εξουσίας στο θεσμικό πλαίσιο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης μεταξύ των οποίων αξίζει να αναφέρουμε:

- ✚ Το θέσπισμα της προσωρινής κυβερνήσεως (Υπουργός Παιδείας ο Ε. Δεληγεώργης⁴¹) της 20^{ης} Οκτωβρίου του 1862, σύμφωνα με το οποίο το μέχρι τότε ονομαζόμενο «Οθώνειο Πανεπιστήμιο» μετονομάστηκε σε «Εθνικόν Πανεπιστήμιον» ως ίδρυμα «κοινόν όλοκλήρου τοῦ Ἔθνους καί ὡς σύμβολον τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ». Η μετονομασία του πανεπιστημίου από Οθώνειο σε Εθνικό, σηματοδοτεί τη μετάβαση από το ιδρυτικό πρόσωπο σε θεσμό. Η ύπαρξη, λειτουργία και εξέλιξη του πανεπιστημίου συνδέεται ενιαία με το έθνος, τον ελληνισμό, την προοπτική της νεότητας και τον λαό που αποκτά εθνική και πολιτική σημασία. Ο εθνικός (με την ευρεία έννοια το όρου) στόχος του πανεπιστημίου είναι πλέον απόλυτα διακριτός.
- ✚ Το ψήφισμα της «προσωρινής Κυβερνήσεως» της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1862 «περί τῆς φάλαγγος τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου». Σύμφωνα με το ψήφισμα αυτό, επετράπη η εισαγωγή της οπλασκίας στο πανεπιστήμιο και η γυμναστική των φοιτητών με όπλα σε καθορισμένες από τις πανεπιστημιακές αρχές ημέρες. Οι φοιτητές μαζί με τους καθηγητές και τους υφηγητές⁴² τους αποτελούσαν την φάλαγγα του πανεπιστημίου και ήταν υποχρεωμένοι να συμπράττουν μαζί με

⁴⁰ Μπουζάκης Σ. (2006), *Η Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005). Τεκμήρια Ιστορίας, τόμ. Α' (1836-1925)*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 40 και Φυριππής, Ε. (2011), *Το Ελληνικό Πανεπιστήμιο: από τα σχέδια της ίδρυσης του μέχρι τον οργανισμό του 1911*, στο Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 460.

⁴¹ Ο Επαμεινώνδας Δεληγεώργης (1829-1879) ήταν Έλληνας πολιτικός που χρημάτισε έξι φορές Πρωθυπουργός της Ελλάδας.

⁴² Παλαιότερος βαθμός μέλους Δ.Ε.Π. υπό τον καθηγητή και τον αναπληρωτή καθηγητή, που αντικαταστάθηκε από τον όρο επίκουρος καθηγητής.

την εθνοφυλακή των δήμων Αθηνών και Πειραιώς «*εἰς τὰς νενομισμένας γενικὸς ἀσκήσεις καὶ παρατάξεις*». Η δημιουργία του θεσμού της πανεπιστημιακής φάλαγγας αποτέλεσε, εκτός των άλλων σκοπιμοτήτων της (δυναμική παρουσία κυρίως της φοιτητικής νεολαίας στην τήρηση της τάξεως κ.ά.) και έμπρακτη απόδειξη ευγνωμοσύνης της Κυβέρνησης προς τους φοιτητές και τους πανεπιστημιακούς δασκάλους για τη συμβολή τους στην κατάλυση και στην αποπομπή της οθωνικής δυναστείας.

- ✚ Τη διάταξη του άρθρου 16 του Συντάγματος του 1864 η οποία επανέλαβε αυτούσιο το άρθρο 11 του Συντάγματος του 1844 σχετικά με την κρατική χρηματοδότηση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.
- ✚ Το διάταγμα της 9^{ης} Απριλίου 1882 «Περί τοῦ τρόπου πληρώσεως χηρευούσης ἔδρας τοῦ Πανεπιστήμιου» το οποίο τροποποίησε το άρθρο 6 του διατάγματος της 14ης/26ης Απριλίου του 1837 το οποίο προέβλεπε το διορισμό των καθηγητῶν του πανεπιστημίου απευθείας από τη βασιλική εξουσία, μετά από πρόταση της επί των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία. Με το εν λόγω διάταγμα, δόθηκε η δυνατότητα στις σχολές του πανεπιστημίου να προτείνουν στον αρμόδιο υπουργό «*ὄν ἤθελαν κρίνουν ἱκανόν νά πληρώσῃ τήν τακτικοῦ, ἐκτάκτου ἢ ἐπιτίμου καθηγητοῦ χρίζουσαν ἔδραν*», ενώ παράλληλα καθορίσθηκε για πρώτη φορά η κατοχή διδακτορικού τίτλου ως απαραίτητο προσόν για το διορισμό σε θέση καθηγητή Πανεπιστημίου. Αν και την ευθύνη του διορισμού του καθηγητή διατηρούσε ακόμη ο αρμόδιος Υπουργός, εν τούτοις, η μεταβίβαση της αρμοδιότητας επιλογῆς των καθηγητῶν στις σχολές του πανεπιστημίου, ενδυνάμωνε το βαθμό της αυτοδιοίκησης του ελληνικού πανεπιστημίου, ενώ παράλληλα μείωσε τις εξαρτήσεις των καθηγητῶν του από την εκάστοτε κυβερνητική εξουσία.
- ✚ Το νόμο ΒΝΔ΄ του 1892 περί εκπαιδευτικῶν τελῶν-διδάκτρων στους φοιτητές του Εθνικού Πανεπιστημίου. Σύμφωνα με το νόμο αυτό οι φοιτητές από την εγγραφή τους στο πανεπιστήμιο ἕως την αποφοίτησή τους ἦταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν πολύ υψηλά για την εποχή δίδακτρα ανάλογα με τη σχολή στην οποία θα φοιτούσαν. Οι φοιτητές της Θεολογίας πλήρωναν 920 δραχμές, της Φιλοσοφίας 910, της Νομικής 1040, της Ιατρικής 1185 και της Φαρμακευτικής 820 δραχμές. Από τη μελέτη των πρακτικῶν της Βουλῆς (κατά τη συζήτηση του σχετικού νομοσχεδίου), αναδεικνύεται ότι η επιχειρηματολογία των μελών

της συμπολίτευσης (κυβέρνηση Χ. Τρικούπη) εστιάσθηκε κυρίως στην εξοικονόμηση άμεσα κρατικών εσόδων και σε λόγους κοινωνικής ισότητας, αφού θεωρήθηκε άδικο να επιβαρύνεται (μέσω της φορολογίας) όλος ο ελληνικός λαός τις δαπάνες λειτουργίας της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και να την απολαμβάνουν μόνο οι φοιτητές. Η προαιρετικότητα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης επέβαλλε την επιβολή διδάκτρων για λόγους κοινωνικής ισότητας, επειδή θεωρήθηκε άδικο τις δαπάνες υπέρ του ωφελούμενου φοιτητή να τις καταβάλλει και ο μη ωφελούμενος. Σε αντίθεση, η επιχειρηματολογία της αντιπολίτευσης επικεντρώθηκε κυρίως στις επιπτώσεις που θα είχε η επιβολή των διδάκτρων όχι μόνο στο κοινωνικό, αλλά και στο εθνικό επίπεδο. Σε ό,τι αφορά στο πρώτο, η αντιπολίτευση υποστήριζε ότι η επιβολή διδάκτρων είναι αντίθετη προς την κοινωνική ισότητα, υπονομεύοντας την ισοπολιτεία και τη δυνατότητα πρόσβασης στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση όλων των Ελλήνων, ανεξάρτητα από την οικονομική και την κοινωνική τους κατάσταση. Τέλος, η θεώρηση και η παραδοχή της αντιπολίτευσης ότι το σχέδιο νόμου για την επιβολή διδάκτρων θα αποτελούσε το «Σινικόν τείχος» μεταξύ ελευθέρων και αλύτρωτων Ελλήνων, με αποτέλεσμα τα παιδιά των δεύτερων να μην μπορούν να έρχονται για σπουδές στην πατρογονική τους εστία, την οδήγησε στον βαρύτατο χαρακτηρισμό του ως «εθνοβλαβούς» και «αντεθνικού».

- ✚ Το νόμο ΒΡΠ΄ της 24ης Φεβρουάριου 1893 «Περί τῶν ἐδρῶν καί τῶν μαθημάτων τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου». Με το νόμο αυτό προσδιορίστηκε ο αριθμός των εδρών για κάθε σχολή του πανεπιστημίου και ορίστηκε για πρώτη φορά ως χρόνος αποχώρησης των τακτικών καθηγητών η συμπλήρωση του 70^{οῦ} έτους της ηλικίας τους αποκτώντας τον τίτλο του επιτίμου⁴³.

3.3. Η περίοδος από το 1894-1909

Λίγα χρόνια πριν από την κατάθεση στη Βουλή των νομοσχεδίων του 1899 με υπουργό Παιδείας τον Α. Ευταξία⁴⁴, συντελούνται δύο ενδιαφέροντα γεγονότα:

⁴³ Φυριπής Ε. (2011), σσ. 461-463.

⁴⁴ Ο Αθανάσιος Ευταξίας (1849 - 1931) ήταν Έλληνας πολιτικός, βουλευτής, υπουργός και πρωθυπουργός για μικρό χρονικό διάστημα κατά τη δικτατορία του 1926. Διετέλεσε κατ' επανάληψη υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, το 1893 στην κυβέρνηση του Σωτηρίου Σωτηρόπουλου, το 1897 στην κυβέρνηση του Δημητρίου Ράλλη και το 1899 στην κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη.

- τα νομοσχέδια του Δημητρίου Καλλιφρονά⁴⁵, το 1894, και οι γνωμοδοτήσεις των πανεπιστημιακών σχολών ένα χρόνο αργότερα, το 1895⁴⁶.

3.3.1. Τα νομοσχέδια του Δημήτριου Καλλιφρονά

Στις 3 Φεβρουάριου 1894, ο Δημήτριος Καλλιφρονάς, υπουργός Παιδείας της τελευταίας Κυβέρνησης του Χαρίλαου Τρικούπη⁴⁷, μαζί με δύο νομοσχέδια που αφορούν στις δύο πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης, υποβάλλει στη Βουλή πέντε πανεπιστημιακά νομοσχέδια: 1) «Περί δοκιμασίας τῶν εἰς τό Πανεπιστήμιον εἰσερχομένων», 2) «Περί τῶν ἀποφοιτῶν τῆς Ριζαρείου σχολῆς», 3) «Περί προσόντων τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ προσωπικοῦ», 4) «Περί τῶν φοιτητῶν τῆς ἰατρικῆς σχολῆς» και 5) «Περί τῆς ἰδίας τοῦ Πανεπιστημίου περιουσίας».

Με το πρώτο νομοσχέδιο «Περί δοκιμασίας τῶν εἰς τό Πανεπιστήμιον εἰσερχομένων», ο Υπουργός Παιδείας επιχειρεῖ τη νομοθέτηση των εισιτηρίων εξετάσεων στο πανεπιστήμιο. Η επιχειρηματολογία που στηρίζει την προσπάθεια αυτή αντλεί από τις διαπιστώσεις των σχολῶν του ίδιου του πανεπιστημίου ὅτι οἱ φοιτητές που εγγράφονται στο πανεπιστήμιο «προσέρχονται ἑλλιπέστατα παρασκευασμένοι προς θεραπείαν τῶν ἐπιστημῶν». Κύριο και μοναδικό αἴτιο αποτελεί ἡ κακή κατάσταση της μέσης εκπαίδευσης, των γυμνασίων⁴⁸. Ἐτσι, το νομοσχέδιο καθιερώνει τις εισιτήριες εξετάσεις, τις οποίες «ἐπιτάσσει μάλιστα πάντων ἢ ἐπείγουσα ἀνάγκη τοῦ καθαρμοῦ τῆς χώρας»⁴⁹. Οἱ εξετάσεις αφορούν την ελληνική και λατινική γλώσσα, τα στοιχειώδη μαθηματικά, την ελληνική ιστορία και τη γαλλική γλώσσα. Την εξεταστική επιτροπή, συναπαρτίζουν οἱ καθηγητές του Φιλολογικοῦ και Μαθηματικοῦ Τμήματος της Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

⁴⁵ Ο Δημήτριος Καλλιφρονάς (1800 – 1897) ἦταν Ἕλληνας αγωνιστής του 1821 και πολιτικός του νεοσύστατου Ἑλληνικοῦ κράτους.

⁴⁶ Μπουζάκης Σ. (2006), σ. 40.

⁴⁷ Η τελευταία περίοδος της κυβέρνησης Χαρίλαου Τρικούπη, διήρκησε ἀπό τις 30 Οκτωβρίου 1893 μέχρι 12 Ἰανουαρίου 1895.

⁴⁸ Μπουζάκης Σ. (2006), σ. 41.

⁴⁹ Πυργιωτάκης Γ. και Ξεσφιγκούλη Δ., Πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα. Διαδικασία πρόσβασης και κοινωνική δικαιοσύνη, στο 5^ο Ἐπιστημονικό Συνέδριο Ἰστορίας Εκπαίδευσης «Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη», Πάτρα, Ελλάδα, 04-05 Οκτωβρίου 2008, σ. 7, (http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/?language=el_gr§ion=985&page706=2&itemid706=1058, Ἡμερομηνία ἀνάκτησης: 12/10/2019).

Απαλλαγή από τις εισιτήριες εξετάσεις παρείχε στους αποφοίτους της Ριζαρείου Σχολής⁵⁰ το νομοσχέδιο «Περί τῶν ἀποφοιτῶν τῆς Ριζαρείου σχολῆς». Το νομοσχέδιο αυτό επέτρεπε στους αποφοίτους της Ριζαρείου Σχολῆς να εγγραφούν χωρίς εισιτήριες εξετάσεις στη Θεολογική Σχολή, χωρίς, ὅμως, τη δυνατότητα μετεγγραφῆς σε ἄλλη σχολή του Πανεπιστημίου.

Με το νομοσχέδιο «Περί τῶν φοιτητῶν τῆς ἰατρικῆς σχολῆς», ο υπουργός Παιδείας Δ. Καλλιφρονάς αυξάνει σε πέντε τα ἔτη φοίτησης στην Ιατρική Σχολή, κατά το παράδειγμα ἄλλων χωρῶν.

Λόγω της ἀνάληψης ἀπὸ το κράτος της δαπάνης για την πληρωμὴ του κατώτερου προσωπικού του πανεπιστημίου, το Υπουργεῖο Παιδείας, με το νομοσχέδιο «Περί προσόντων τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ προσωπικοῦ», προβαίνει στον καθορισμὸ του ἀριθμοῦ και των προσόντων του κατώτερου προσωπικού του πανεπιστημίου (ἐπιμελητῶν, βοηθῶν και παρασκευαστῶν των παραρτημάτων του πανεπιστημίου, του γραμματέα του πανεπιστημίου, υπογραμματέων, λογιστῶν και βοηθῶν της Πρυτανείας και των σχολῶν). Τέλος, με το νομοσχέδιο «Περί τῆς ἰδίας τοῦ Πανεπιστημίου περιουσίας», ἀπαγορεύει στο πανεπιστήμιο κάθε δαπάνη ἢ χορηγία για μισθὸ ἢ ἐπιμίσθιο του προσωπικού του⁵¹.

3.3.2. Γνωμοδοτήσεις των Πανεπιστημιακῶν σχολῶν

Παράλληλα και με βάση τις μεταρρυθμιστικές αυτές προσπάθειες του Υπουργείου, στο χώρο του πανεπιστημίου, τα ἔτη 1895 και 1896, ἄρχισαν να διατυπώνονται οι θέσεις και οι προτάσεις των σχολῶν του για το γενικότερο θέμα του οργανισμοῦ του πανεπιστημίου (διδασκεία μαθήματα, χρόνος φοίτησης στις σχολές, εξετάσεις φοιτητῶν, θεσμὸς υφηγεσίας και ἐκτάκτων καθηγητῶν κ.ά.)⁵².

Στα τέλη Οκτωβρίου - ἀρχές Νοεμβρίου 1895, υποβλήθηκαν στην Πρυτανεία οι προτάσεις των σχολῶν. Η Πρυτανεία ὀφείλε με τη σειρά της να υποβάλει στο Υπουργεῖο τις προτάσεις της Συγκλήτου και των σχολῶν.

⁵⁰ Η Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή Αθηνῶν (ιδρύθηκε το 1844), είναι δημόσιο εκπαιδευτικὸ ἴδρυμα και ἀποτελεῖ μέρος του Ριζαρείου Ἰδρύματος το οποίο ἐδρεῦει στην Αθήνα, και ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τα μεγαλύτερα και ἐνεργά κληροδοτήματα της Ελλάδος.

⁵¹ Μπουζάκης Σ. (2006), σσ. 41-42.

⁵² Φυριππής Ε. (2011), σ. 464.

Στις 30 Οκτωβρίου 1895, η Θεολογική Σχολή υπέβαλε στην Πρυτανεία του πανεπιστημίου τη δική της γνώματευση. Σ' αυτήν προτείνονταν, μεταξύ άλλων, τα εξής:

- ✚ Η Σχολή θεωρεί ότι τα διδακτέα μαθήματα καλώς είναι δεκαοκτώ, καθαρώς θεολογικά.
- ✚ Σχετικά με το περί εκτάκτων καθηγητών ζήτημα, η Σχολή νομίζει ότι ο θεσμός αυτός δε συντελεί στη βελτίωση της διδασκαλίας και, επομένως, τον αποκρούει.
- ✚ Ως προς τις εξετάσεις, η Σχολή νομίζει ότι οι μεν των γενικών μαθημάτων και οι προφορικές επί πτυχίω, πρέπει να μείνουν όπως έχουν, ως προς δε τις γραπτές επί πτυχίω, θεωρεί απαραίτητο, για την τελειότερη μόρφωση των φοιτητών της Θεολογίας, να εξετάζονται οι υποψήφιοι σε ένα μόνο μάθημα γραπτώς, οριζόμενο από τη Σχολή.
- ✚ Η Σχολή θεωρεί ότι ο θεσμός της υφηγεσίας λειτουργεί καλά όπως είναι.
- ✚ Όσον αφορά τη διάρκεια των μαθημάτων, η Σχολή, εξαιτίας της διαφοράς ως προς την έκταση των διαφόρων μαθημάτων, θεώρησε καλό να ορίζει ο κάθε καθηγητής το χρόνο εντός του οποίου είναι δυνατόν να διδάξει τα μαθήματα του.

Η Σχολή θεωρούσε ότι στην ανύψωση της θα συντελούσε, ακόμη, ο ορισμός του διπλώματός της ως προσόντος απαραίτητου για την επισκοπική θέση, τη θέση των γραμματέων και γραφέων της Ιεράς Συνόδου, των ιεροκηρύκων, των διευθυντών των ιερατικών σχολών και της Ριζαρείου Σχολής, καθηγητών των ιερών μαθημάτων στα γυμνάσια, των αποστελλομένων ως εφημερίων και νεωκόρων στο εξωτερικό και των εφημερίων των μεγάλων πόλεων της Ελλάδας.

Στις 17 Ιουνίου 1896, η Κοσμητεία της Θεολογικής Σχολής υπέβαλε προς την Πρυτανεία τις παρατηρήσεις της που αφορούσαν στο νομοσχέδιο «περί Όργανισμού του Πανεπιστημίου».

Οι παρατηρήσεις αυτές απέβλεπαν κυρίως: α) στον καθορισμό φροντιστηρίων, β) στα προσόντα των υποψήφιων καθηγητών και υφηγητών γ) στον τίτλο του προλόγου⁵³, τον οποίο παρείχε η Θεολογική Σχολή, κ.ά.

⁵³ Ο τίτλος του προλόγου πιστοποιούσε την πανεπιστημιακή μόρφωση του φέροντος, παρέχοντάς του το δικαίωμα να διδάσκει σε όλα τα γνωστά τότε Πανεπιστήμια.

- ✚ Τα φροντιστήρια συμβάλλουν στην ανάπτυξη της αυτενέργειας των σπουδαστών της επιστήμης, γι' αυτό, η Σχολή νόμιζε ότι είναι ανάγκη να καθιερωθούν με νόμο και να συσταθούν σε κάθε τακτική έδρα της.
- ✚ Στο νομοσχέδιο οριζόταν ο κάτοχος διπλώματος διδάκτορα της Φιλοσοφίας χωρίς θεολογικό δίπλωμα, μετά από ευδόκιμη δοκιμασία ενώπιον της Θεολογικής Σχολής, να διορίζεται και υφηγητής της Θεολογικής Σχολής. Η Σχολή, όμως θεωρούσε ότι είναι πρέπον να διορίζονται καθηγητές και υφηγητές της Θεολογικής Σχολής μόνον οι κάτοχοι θεολογικού διπλώματος.
- ✚ Η Θεολογική Σχολή ζήτησε να οριστεί στο νόμο ότι ο τίτλος του προλύτου που απένεμε, ήταν ίσος με τον τίτλο του διδάκτορα, που απένεμαν οι άλλες σχολές του πανεπιστημίου.

Για το ίδιο θέμα υποβλήθηκαν στην Πρυτανεία, στις 6 Νοεμβρίου 1895, οι προτάσεις της Κοσμητείας της Νομικής Σχολής (Κοσμήτορας ο Κ. Ν. Κωστής). Προτείνονταν, μεταξύ άλλων, τα εξής:

- ✚ Η Σχολή θεωρούσε ότι η φοίτηση πρέπει να είναι τετραετής και, μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ρυθμιζόταν ο απαιτούμενος για τη διδασκαλία κάθε μαθήματος χρόνος.

- ✚ Η Σχολή ομοψήφως αποφάσισε να ρυθμιστούν οι εξετάσεις κατά το εξής σχεδιάγραμμα:

- Για τους φοιτητές της Νομικής ορίζονταν δύο εξετάσεις: μία προφορική και μία γραπτή.

- Σε κάθε εξέταση, κάθε εξεταστής εξέταζε το υπό αυτού διδασκόμενο μάθημα.

- Το αποτέλεσμα της πρώτης και της δεύτερης εξέτασης, καθώς και ο γενικός βαθμός ανακοινώνονταν από τον Κοσμήτορα στους υποψηφίους.

- ✚ Για τη βελτίωση του θεσμού της υφηγεσίας, η Νομική Σχολή πρότεινε:

- Να είναι δεκτός ως υφηγητής μόνον ο προσάγων πτυχίο διδάκτορα.

- Η επί υφηγεσία δοκιμασία να μην επιτρεπόταν πριν από την πάροδο τριών, τουλάχιστον, ετών από την αναγόρευση του υποψηφίου σε διδάκτορα της Νομικής.

- Να δημοσιευόταν και να υποβαλλόταν στην κρίση της Σχολής ίδια επί υφηγεσία διατριβή.

- ✚ Το θεσμό των έκτακτων καθηγητών η Σχολή αναγνώριζε ως ωφέλιμο για την καλλιέργεια και επίδοση της επιστήμης.

Και η Κοσμητεία της Ιατρικής Σχολής (Κοσμήτορας Μ. Κατσαράς) υπέβαλε, στις 27 Οκτωβρίου 1895, τις δικές της προτάσεις στην Πρυτανεία, που ήταν:

- ✚ Το θεσμό των έκτακτων καθηγητών η Σχολή τον απέκρουσε, επειδή τον θεωρούσε περιττό.
- ✚ Η Σχολή είχε τη γνώμη ότι πρέπει κάθε καθηγητής να αφήνεται ελεύθερος στη διδασκαλία του μαθήματός του, επειδή εξαιτίας της ανισότητας που υπήρχε στην έκταση των διαφόρων μαθημάτων, δεν μπορούσε να οριστεί ο χρόνος της διδασκαλίας αυτών.
- ✚ Όσον αφορά το θεσμό της υφηγεσίας, η Σχολή έκρινε ως συντελεστικό μέτρο στη βελτίωση του τη δημόσια προφορική δοκιμασία των υποψήφιων μετά από αυστηρή της επί υφηγεσία διατριβής κρίση, καθώς και την υποχρέωση των υφηγητών να διδάσκουν επί πέντε έτη από το διορισμό τους ανελλιπώς το μάθημά τους στο πανεπιστήμιο.
- ✚ Τέλος, σχετικά με το ζήτημα περί εξετάσεων, η Σχολή αποφάσισε:
 - Προς το τέλος του τετάρτου εξαμήνου της φοιτήσεως, ο φοιτητής της Ιατρικής Σχολής ήταν υποχρεωμένος να εξεταστεί στη Φυσική, Χημεία, Ανατομική και Φυσιολογία και να προσαγάγει στον Κοσμήτορα αποδείξεις ότι φοίτησε τακτικώς στα μαθήματα της Βοτανικής και της Ζωολογίας.
 - Μετά τη λήξη πενταετούς φοιτήσεως γινόταν δεκτός τελειόφοιτος σε διδακτορική δοκιμασία.

Τέλος, και η Κοσμητεία της Φιλοσοφικής Σχολής, με Κοσμήτορα το Σ. Κ. Σακελλαρόπουλο, κατέθεσε, στις 27 Οκτωβρίου 1895, τις δικές της προτάσεις στο Σχέδιο του Υπουργείου «Περί Όργανισμού τοῦ Πανεπιστημίου».

Η Φιλοσοφική Σχολή πίστευε ότι δεν υπήρχε ανάγκη μεταρρύθμισης του Οργανισμού που διέπει το πανεπιστήμιο. Μία βασική μεταρρύθμιση, την οποία ζητούσε το Φυσικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής και ένας καθηγητής του Μαθηματικού Τμήματος, ήταν να χωριστεί το Φυσικό Τμήμα από τη Φιλοσοφική Σχολή και να αποτελέσει ιδιαίτερη Σχολή. Οι καθηγητές, όμως, του Φιλολογικού Τμήματος θεωρούσαν ότι οι φυσικές επιστήμες δεν εμποδίζονταν να προαχθούν από το ότι το Φυσικό Τμήμα ανήκε στη Φιλοσοφική Σχολή.

- ✚ Ως προς το ζήτημα των εδρών του πανεπιστημίου, η Φιλοσοφική Σχολή είχε την άποψη ότι καλό θα ήταν να μείνουν μεν τα πράγματα όπως έχουν και αν στο μέλλον θα υπήρχε ανάγκη προσθήκης και άλλης έδρας, να οριζόταν αυτό από τη Σχολή.
- ✚ Αναφορικά με τις εξετάσεις των φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής, γενικών και διδακτορικών, υπέδειξε η Σχολή τον τρόπο με τον οποίο νόμιζε καλό να

γίνονται. Είναι αναγκαίο, όμως, όπως θεωρούσε η Σχολή να νομοθετηθούν ει-
σιτήριες εξετάσεις *«για τους εκ των γυμνασίων της Ελλάδας και του εξωτερικού
στο Πανεπιστήμιο προσερχόμενους σπουδαστές»*. Το μέτρο αυτό πίστευε η
Σχολή ότι θα συντελούσε στο να εγγράφονταν οι νέοι στις διάφορες σχολές του
πανεπιστημίου *«δεόντως παρασκευασμένοι για περαιτέρω επιστημονική
σπουδή»*, πράγμα βασικό για την προκοπή του Πανεπιστημίου.

- ✚ Ως προς το χρόνο της διάρκειας κάθε μαθήματος, η Σχολή είχε τη γνώμη ότι έπρεπε να αφήνεται πλήρης ελευθερία στους διδάσκοντες καθηγητές και να ο-
ριζόταν μόνον ότι τα γενικά μαθήματα έπρεπε να ολοκληρώνονται μέσα σε μια
διετία, ενώ τα ειδικά μέσα σε μια τετραετία, ώστε να μπορούν οι φοιτητές να
παρακολουθούν όλα τα μαθήματα της επιστήμης την οποία σπουδάζουν κατά
τον καθορισμένο χρόνο της φοίτησης τους.
- ✚ Το θεσμό των έκτακτων καθηγητών δεν τον θεωρούσε αναγκαίο η Φιλοσοφική
Σχολή.
- ✚ Σχετικά με το θεσμό της υφηγεσίας, η Σχολή θεωρούσε ότι έπρεπε να διατηρη-
θεί, αλλά θα έπρεπε να δοθούν κάποια προνόμια στους υφηγητές της Φιλοσο-
φικής Σχολής⁵⁴.

3.3.3. Το νομοσχέδιο του Α. Ευταξία

Όμως, τόσο τα νομοσχέδια του Δ. Καλλιφρονά όσο και οι προτάσεις των σχο-
λών του Πανεπιστημίου Αθηνών για τη μεταρρύθμιση του θεσμικού οργανωτικού πα-
νεπιστημιακού πλαισίου θα παραμείνουν σχέδια επί χάρτου, αφού κανένα από αυτά
δεν έλαβε τη μορφή νομοθετικού κειμένου.

Την ίδια τύχη με τα παραπάνω σχέδια νόμου θα έχει στη συνέχεια και το νέο
νομοσχέδιο που υπεβλήθη στις 14 Ιουλίου 1899 στη Βουλή από τον Υπουργό επί των
Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδύσεως Α. Ευταξία, στο οποίο αναδεικνύε-
ται ο κρατικός εκπαιδευτικός λόγος αυτής της περιόδου για την αποστολή και το ρόλο
του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης προσδίδουν στο
πανεπιστήμιο έναν πολύ ευρύτερο εθνικό, εκπολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό
ρόλο. Εκτιμάται ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών με τη μέχρι τώρα λειτουργία του δεν
εκπλήρωσε τον εθνικό του προορισμό, αφού και οι καθηγητές και οι φοιτητές στην

⁵⁴ Μπουζάκης Σ. (2006), σσ. 42-46.

πλειονηφία τους δεν εκπληρώνουν την αποστολή τους. Επίσης, αναφέρεται ότι η Ελλάδα διέρχεται μεγάλη εθνική κρίση. Εκτιμάται ότι το ελληνικό πανεπιστήμιο μπορεί να πρωταγωνιστήσει σε ορισμένους κλάδους, όπως είναι η Ελληνική Φιλολογία, η Ελληνική Αρχαιολογία, η Αρχαία Ιστορία της Τέχνης και της Επιγραφικής, η Εθνική μας Ιστορία, η Μεσαιωνική και η Νεότερη Ιστορία και τέλος η Ορθόδοξη Θεολογία⁵⁵.

Στη συγκεκριμένη εισηγητική έκθεση, στην οποία αιτιολογείτο η σκοπιμότητα των προτεινομένων μεταρρυθμίσεων, το Υπουργείο μεταξύ άλλων, πρότεινε ουσιαστικές τροποποιήσεις στο μέχρι τότε ισχύον θεσμικό πανεπιστημιακό πλαίσιο από τις οποίες είναι χρήσιμο να αναφερθούν οι παρακάτω:

- ✚ Το Εθνικό Πανεπιστήμιο είναι ίδρυμα δημοσίου δικαίου το οποίο έχει δική του περιουσία και βρίσκεται υπό την εποπτεία του Κράτους, η οποία ασκείται διά του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδευσεως.
- ✚ Σε κάθε τακτική ή έκτακτη αυτοτελή έδρα θα μπορούσαν να τοποθετηθούν έως δύο υφηγητές, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να διδάσκουν.
- ✚ Για να εγγραφεί κάποιος φοιτητής του Πανεπιστημίου, όφειλε να προσαγάγει απολυτήριο λυκείου του Κράτους. Οι απόφοιτοι γυμνασίων υφίστανται εισιτήριες εξετάσεις. Για κάθε εγγραφή, ανανέωση αυτής ή μετεγγραφή σε σχολή του πανεπιστημίου οι φοιτητές κατέβαλλαν τέλη.
- ✚ Οι φοιτητές υποχρεούνταν να παρακολουθούν επιμελώς τη διδασκαλία των μαθημάτων και να μετέχουν ανελλιπώς στα φροντιστήρια και στις πρακτικές ασκήσεις. Επίσης, θα υποβάλλονταν στις επιστημονικές ή επί πτυχίω εξετάσεις.
- ✚ Οι σπουδές σε κάθε σχολή θα είχαν διάρκεια τέσσερα ακαδημαϊκά έτη.
- ✚ Οι φοιτητές υπόκεινται σε πειθαρχικές ποινές, επιβαλλόμενες από τις ακαδημαϊκές αρχές για κάθε παρεκτροπή τους μέσα και έξω από το πανεπιστήμιο.
- ✚ Στους αριστούχους φοιτητές θα χορηγούνταν υποτροφίες από τους πόρους και τα κληροδοτήματα του πανεπιστημίου.
- ✚ Αποχωρισμός του Φυσικομαθηματικού Τμήματος από τη Φιλοσοφική Σχολή και μετασχηματισμός του σε ιδιαίτερη Σχολή.

⁵⁵ Μπουζάκης Σ. (2006), σσ. 48-49.

✚ Η Φυσικομαθηματική Σχολή που θα ιδρυθεί, θα περιλαμβάνει το Φυσικό και το Μαθηματικό Τμήμα, η Φιλοσοφική τα Τμήματα της Αρχαίας και της Νεότερης Φιλολογίας και η Νομική το κυρίως Νομικό Τμήμα, καθώς και το Τμήμα Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών⁵⁶.

Τα νομοσχέδια του 1899 δε θα ψηφιστούν, γιατί, το Μάρτιο του 1900, ο Ευταξίας θα υποβάλει την παραίτηση του. Ο ίδιος θα δικαιολογήσει αργότερα την παραίτησή του αποδίδοντας την στη μεγάλη αντίδραση της αντιπολίτευσης στα νομοσχέδια, τη μικρή κυβερνητική πλειοψηφία και την αναποφασιστικότητα του πρωθυπουργού Γ. Θεοτόκη⁵⁷.

Κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα και μέχρι το κίνημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί (1909), στην ελληνική κοινωνία παρατηρούνται αξιοσημείωτες αλλαγές: Οικονομική αστάθεια, ανεργία, αγροτικό ζήτημα (Θεσσαλοί αγρότες, σταφιδική κρίση) κ.ά. Οι αλλαγές αυτές σε συνδυασμό με τη διεθνή ύφεση με τα πολεμικά γεγονότα του 1897, με τη μακρόχρονη κυβερνητική αστάθεια, τη λεπτή φάση του Κρητικού Ζητήματος κ.ά. συνέτειναν ώστε να μην υλοποιηθούν οι όποιες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες-πρωτοβουλίες εκδηλώθηκαν κατά την περίοδο αυτή στο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης⁵⁸.

Γενικά, η περίοδος 1894-1909 συνδέεται μ' ένα συνεχή βομβαρδισμό νομοσχεδίων με βασική στόχευση την υπέρβαση του Οθωνικού Οργανισμού του 1836 και την προσπάθεια, με βάση τις νεοδιαμορφούμενες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, ν' αποκτήσει το πανεπιστήμιο και αναπτυξιακό ρόλο. Αυτό βέβαια, χωρίς να ακυρώνει τον ιδεολογικοπολιτικό και εθνοκεντρικό προσανατολισμό του. Αυτές οι διαστάσεις, συχνά αντιφατικές, αποτυπώνονται ιδιαίτερα στο κείμενο της εισηγητικής έκθεσης των πανεπιστημιακών νομοσχεδίων του 1899 με υπουργό τον Α. Ευταξία: *«Το πανεπιστήμιον κέκληται να καλλιεργήση και προαγάγη την επιστήμην αυτήν καθ' εαυτήν παρασκευάζον προσήκοντος και τους μέλλοντας αυτής θεράποντας...ικανούς να πληρώσωσι πάσας τας πρακτικάς και της κοινωνίας ανάγκας»*. Δε λησμονείται, όμως, και ο ρόλος του μεταλαμπαδευτή, αφού το πανεπιστήμιο θεωρείται *«Κέντρον συνεκτικόν πάντων των υποδούλων χριστιανικών λαών της Ιλλυρικής Χερσονήσου και της Ανατολής καθόλα...φάρος τηλαυγής μέλλων να σελαγίση τους εν σκότει και σκιά δουλείας καθημένους ομοφύλους και ορθοδόξους και καθοδηγήσει τούτους εις την πνευματικήν αναγέννησιν»*. Κατά

⁵⁶ Φυριπής Ε. (2011), σσ. 464-465.

⁵⁷ Μπουζάκης Σ. (2006), σ. 51.

⁵⁸ Φυριπής Ε. (2011), σσ. 465-466.

τη συζήτηση των νομοσχεδίων θα ακουστούν και «εθνικές κραυγές»: «Πού η εθνική αποστολή του ημετέρου Πανεπιστημίου, ην είχαν προ των οφθαλμών οι πρότοι ιδρυταί του; Πού τα εθνικά ιδεώδη άτινα ώφειλεν αυτό να καλλιεργεί παρά τους τροφίμους του...»⁵⁹.

3.4. Η περίοδος από το 1910-1934

3.4.1. Οι απολύσεις των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών (1910)

Ο πρώτος οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών ψηφίστηκε το 1911 και εντάχθηκε στα πλαίσια της μεταρρυθμιστικής πολιτικής που εφαρμόζει η βενιζελική παράταξη μετά το Γουδί. Ένα χρόνο πριν, το 1910, προηγήθηκαν οι απολύσεις καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι απολύσεις αυτές παρουσιάζουν ενδιαφέρον, γιατί μέσα απ' αυτές ήδη εμφανίζεται η ιδιαιτερότητα στον τρόπο λειτουργίας του καθηγητικού σώματος. Οι απολύσεις των καθηγητών δεν ήταν ένα μεμονωμένο φαινόμενο εκείνης της εποχής, αλλά συνοδεύσαν τις «εκκαθαρίσεις» που είχαν ήδη γίνει στον στρατό, το ναυτικό και τις «μεταθέσεις» στις άλλες βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Οι απολύσεις των δημοσίων υπαλλήλων (και των καθηγητών πανεπιστημίου) παρουσιάζουν διάφορες πτυχές. Εμείς θα ασχοληθούμε με μια συγκεκριμένη πτυχή: Η επίδειξη από την κυρίαρχη πολιτική παράταξη της βούλησής της να προχωρήσει στη μεταρρύθμιση στο πανεπιστήμιο και να τονιστεί παράλληλα, ότι η δυσκολία της πανεπιστημιακής μεταρρύθμισης δεν έγκειται μόνο στην ψήφιση του αντίστοιχου νόμου στη Βουλή. Η επιτυχία της μεταρρύθμισης εξαρτάται από την εφαρμογή του νόμου - ουσιαστικά, δηλαδή, από την αποδοχή του νόμου από το καθηγητικό σώμα. Όμως η «αντίφαση» που υπάρχει ανάμεσα στην επιλογή μιας «πολιτικής εκκαθαρίσεων» και της συγκεκριμένης κοινοβουλευτικής διαδικασίας για τη νομοθετική της κατοχύρωση μαζί με τις συμμαχίες που χρειαζόταν η Κυβέρνηση για να προχωρήσει στις υπόλοιπες μεταρρυθμίσεις, καθώς και οι ισχυρές πολιτικές διασυνδέσεις των καθηγητών θα οδη-

⁵⁹ Περσιάνης Π. (2006), Το Οθωνικό Πανεπιστήμιο σε σύγκριση με τα γερμανικά και γαλλικά πανεπιστήμια του 19^{ου} αιώνα: Προσπάθεια ερμηνείας των βασικών χαρακτηριστικών, στο: Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα 6-8 Οκτωβρίου 2006*, 243-278, Αθήνα: Gutenberg, σ. 237.

γήσουν βαθμιαία στην επαναπρόσληψη των «απολυθέντων» καθηγητών. Το καθηγητικό σώμα στο μεταξύ, και παρά τις διάφορες απολύσεις, αποκτά σημαντική πολιτική δύναμη⁶⁰.

Στο σχέδιο νόμου που κατέθεσε η κυβέρνηση τον Μάρτιο του 1910, δίδεται το δικαίωμα στον υπουργό Παιδείας να προβεί σε απόλυση καθηγητών του Πανεπιστημίου, εφόσον δεν συμπλήρωσαν 15 έτη δημόσιας υπηρεσίας.

Στη διάρκεια των συζητήσεων όμως η Κυβέρνηση δέχεται πρόταση για να συγκροτηθεί μια επιτροπή από καθηγητές που θα εισηγηθεί στο Υπουργικό Συμβούλιο ποιοι καθηγητές θα πρέπει να απολυθούν. Ακολουθεί μια έντονη διαμάχη στη Βουλή σχετικά με την ορθότητα συγκρότησης μιας τέτοιας επιτροπής, γιατί γίνεται προφανές ότι το Υπουργικό Συμβούλιο δεν θέλει να αναλάβει την ευθύνη για τις απολύσεις, αλλά προτιμά να καλυφθεί πίσω από τα «συμπεράσματα» μιας επιτροπής των καθηγητών. Τελικά ψηφίζεται ο νόμος και σύμφωνα μ' αυτόν κάθε μία Σχολή από τις πέντε του πανεπιστημίου θα προτείνει 6 καθηγητές- απ' αυτούς η κυβέρνηση θα επιλέξει 3 για να συγκροτηθεί μια 15 μελής επιτροπή που θα αποφανθεί ποιοι είναι κατάλληλοι και ποιοι όχι να κατέχουν τις πανεπιστημιακές θέσεις τους. Ο νόμος ψηφίζεται την τελευταία μέρα πριν κλείσει η Βουλή και λίγο αργότερα ο πρωθυπουργός Δραγούμης⁶¹ σε συνέντευξη του εκφράζει για μια ακόμη φορά την θέληση της κυβέρνησης να ολοκληρώσει τις «εκκαθαρίσεις».

Οι εξελίξεις όμως δεν ευνοούν και τόσο πολύ την κυβέρνηση. Η πλειοψηφία της επιτροπής αποφαινεται ότι: *«έπειδή τό συμβούλιον δέν κατέστη από μακροῦ χρόνου ὅπως παρακολουθεῖ ἐνδελεχῶς τήν ἐπιστημονικήν καί διδακτικήν ἐργασίαν τῶν συναδέλφων αὐτοῦ ἀπέχει ν' ἀποφανθεῖ περί αὐτῶν γνώμη»*. Η μειοψηφία όμως της επιτροπής (3 από τους 15) με μια επιστολή που θα συντάξει, θεωρεί αδιανόητο να μην μπορεί η πλειοψηφία να εκφράσει γνώμη. Θεωρούν επίσης, ότι η πλειοψηφία της επιτροπής θα είναι υπεύθυνη αν η Κυβέρνηση προχωρήσει σε ενδεχόμενες άστοχες αποφάσεις. Αλλά ούτε και οι ίδιοι προτείνουν καμιά λύση. Την απόφαση τελικά για τις απολύσεις συγκεκριμένων καθηγητών την παίρνει το υπουργικό Συμβούλιο: Από τους τότε υπηρετούντες 58 καθηγητές μένουν οι 37.

Οι απολύσεις καθηγητών κυριαρχούν και στις συζητήσεις της Βουλής ένα

⁶⁰ Βρυχέα Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982), *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης 1911-1981*, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, σ. 17.

⁶¹ Ο Στέφανος Δραγούμης (1842 - 1923) ήταν Έλληνας νομικός και πολιτικός που διετέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδας το 1910.

χρόνο αργότερα στην διάρκεια της ψήφισης του πρώτου οργανισμού. Αρκετοί βενιζελικοί είναι υπέρ της άποψης να μην επαναπροσληφθούν οι απολυόμενοι και να συνεχίσει η Κυβέρνηση να έχει το δικαίωμα να διορίζει καθηγητές. Στη διάρκεια όμως των συζητήσεων για τον οργανισμό του πανεπιστημίου ένα χρόνο αργότερα, 190 βουλευτές καταθέτουν τροπολογία για την επαναφορά των απολυθέντων καθηγητών που ψηφίζεται σαν ξεχωριστός νόμος. Έτσι, τελειώνει αυτή η περίοδος των απολύσεων -οι μοναδικές μετά το Γουδί σε συνθήκες ομαλού κοινοβουλευτικού βίου και χωρίς τη διαδικασία της πειθαρχικής δίωξης⁶².

3.4.2. Οι Οργανισμοί του 1911

Η Κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου⁶³, με Υπουργό Παιδείας τον Απόστολο Αλεξανδρή⁶⁴, πραγματοποίησε την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου λειτουργίας του πανεπιστημίου, μιας και ο ιδρυτικός «Προσωρινός Κανονισμός» του 1837 -ο οποίος είχε τροποποιηθεί ή συμπληρωθεί στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα- δεν είχε σταματήσει να ισχύει μέχρι τότε. Το 1911, ψηφίστηκαν από τη Βουλή δύο νέοι πανεπιστημιακοί νόμοι: ο νόμος ΓΩΚΓ' (3823) «περί Έθνικοῦ Πανεπιστημίου» και ΓΩΚΕ' (3825) «περί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου». Οι δύο πανεπιστημιακοί νόμοι συνιστούσαν ουσιαστικά έναν ολοκληρωμένο Οργανισμό του Πανεπιστημίου, αφού στην πραγματικότητα δεν ιδρύθηκε ένα δεύτερο, αλλά διχοτομήθηκε το υφιστάμενο «Έθνικό Πανεπιστήμιο», προκειμένου να απορροφηθεί το κληροδότημα Ιωάννη Δομπόλη^{65 66}.

Κατά τη συζήτηση των νομοσχεδίων στη Βουλή, θα αποδειχθούν οι κυρίαρχες αντιλήψεις για το ρόλο του πανεπιστημίου και την ακαδημαϊκή γνώση. Πρόκειται για

⁶² Βρυχέα Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982), σσ. 18-20.

⁶³ Η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου σχηματίστηκε μετά το κίνημα στο Γουδί (1909), είχε διάρκεια από το 1910-1915 και αντικατέστησε την κυβέρνηση του Στέφανου Δραγούμη.

⁶⁴ Στην κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, ο Απόστολος Αλεξανδρής ανέλαβε υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης, από τις 19 Οκτωβρίου 1910 – 13 Ιουνίου 1912.

⁶⁵ Ο Ιωάννης Δομπόλης ήταν Έλληνας εθνικός ευεργέτης. Στις 4 Φεβρουαρίου 1849 συνέταξε στην Πετρούπολη τη διαθήκη του με την οποία άφησε στο ελληνικό δημόσιο ολόκληρη την περιουσία του με τον όρο ότι το ποσό που θα σχηματιζόταν (στην αυτοκρατορική τράπεζα της Ρωσίας) μαζί με τους τόκους μέχρι το 1906, θα χρησιμοποιούνταν για την ίδρυση και λειτουργία πανεπιστημίου στα Ιωάννινα ή στην Αθήνα που θα ονομαζόταν Καποδιστριακό.

⁶⁶ Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα, 1911-1982, στο Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 512-513.

αντιλήψεις που αλληλοσυγκρούονται, αφού κάποιες είναι εγκλωβισμένες στον εθνοκεντρισμό και την παράδοση, ενώ κάποιες άλλες επιχειρούν την υπέρβαση και προσπαθούν να δώσουν στο πανεπιστήμιο αναπτυξιακό ρόλο, έναν επαγγελματικό προσανατολισμό⁶⁷.

Σύμφωνα με τους δύο πανεπιστημιακούς νόμους, δημιουργήθηκε ένα πανεπιστήμιο θεωρητικών επιστημών, το «Καποδιστριακό», στο οποίο εντάχθηκαν η Φιλοσοφική, Θεολογική και Νομική, και ένα πανεπιστήμιο πρακτικών επιστημών, «το Εθνικό», αποτελούμενο από την Ιατρική και Φυσικομαθηματική Σχολή⁶⁸. Τα δύο Πανεπιστήμια είχαν κοινό Οργανισμό, καθώς και κοινή διοίκηση, την πανεπιστημιακή Σύγκλητο, αποτελούμενη από τον πρύτανη, τον αντιπρύτανη, τους κοσμήτορες των Σχολών και τους προκοσμήτορες, δηλαδή τους κοσμήτορες των σχολών του προηγούμενου έτους, καθώς και δύο συγκλητικούς καθηγητές. Οι τακτικοί, οι επίτιμοι⁶⁹ και οι έκτακτοι καθηγητές, όπως και οι υφηγητές συγκρότησαν το ανώτερο διδακτικό προσωπικό.

Αυτό που ήταν σημαντικό στους Οργανισμούς του 1911, ήταν η διεύρυνση του διδακτικού φορέα με το θεσμό των έκτακτων καθηγητών, θεσμός ο οποίος είχε δημιουργηθεί με το ιδρυτικό Διάταγμα του πανεπιστημίου, το 1837, και καταργήθηκε αργότερα, το 1893. Ο θεσμός των έκτακτων καθηγητών προβλήθηκε από την Κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου ως πολύ σημαντικός, διότι θα ανέπτυσσε «τήν ἄμιλλαν μεταξύ Καθηγητῶν» και θα χρησίμευε και «ὡς φυτώριον τακτικῶν». Σημαντική ήταν και η αυτονομία που οι Οργανισμοί του 1911 έδιναν στο πανεπιστήμιο, επιτρέποντας στις Σχολές να επιλέξουν το προσωπικό τους. Η διαδικασία αυτή είχε ξεκινήσει από την εποχή του Χ. Τρικούπη (με τις νομοθετικές ρυθμίσεις του 1882 και 1883), όμως τώρα το δικαίωμα αυτό των Σχολών αναγραφόταν για πρώτη φορά στον Οργανισμό του πανεπιστημίου. Η εκλογή των τακτικών καθηγητών γινόταν από τους ομοιόβαθμους τους, ύστερα από τη σύσταση τριμελούς επιτροπής, για τον έλεγχο του επιστημονικού έργου των υποψηφίων. Αντίθετα, οι έκτακτοι καθηγητές διορίζονταν για μία επταετία, με διαγωνισμό, όπως και οι υφηγητές. Το κατώτερο διδακτικό προσωπικό συνιστούσαν οι βοηθοί και οι επιμελητές (στην Ιατρική και στη Φυσικομαθηματική) και οι διδάσκαλοι ξένων γλωσσών (στη Φιλοσοφική Σχολή), οι οποίοι θα επιλέγονταν με διαγωνισμό.

⁶⁷ Περσιάνης Π. (2006), σ. 238.

⁶⁸ Λάππας Κ. (2004), σ. 184.

⁶⁹ Επίτιμοι ονομάστηκαν εκείνοι που, έχοντας συμπληρώσει τριακονταπενταετή καθηγητική διδασκαλία, αποχωρούσαν από το Πανεπιστήμιο.

Για πρώτη φορά νομοθετήθηκε όριο υποχρεωτικής αποχώρησής τους από το Πανεπιστήμιο, το 70ό έτος της ηλικίας, καθώς προγενέστερες κυβερνητικές προσπάθειες να περάσει το μέτρο αυτό δεν πέτυχαν, εξαιτίας των αντιδράσεων του καθηγητικού σώματος. Επίσης, για πρώτη φορά υποχρεώθηκε ο καθηγητής, εντός διετίας από το διορισμό του, να εκδώσει σύγγραμμα των παραδόσεων του και να ολοκληρώνει τη διδασκαλία του μαθήματός του μέσα σε δύο χρόνια. Ως προς το πρόγραμμα μαθημάτων, το οποίο θα συνέτασσε κάθε μία Σχολή, οι νόμοι έδιναν στη Σύγκλητο απλώς το δικαίωμα γνώμης πάνω σε αυτό, ενώ την τελική έγκριση άφηναν στον Υπουργό Παιδείας. Όσον αφορά στη φοίτηση, εισάγονταν οι τμηματικές εξετάσεις, οι οποίες διενεργούνταν κάθε πανεπιστημιακό έτος και οι γενικές επί πτυχίω εξετάσεις. Για πρώτη φορά προβλεπόταν η απονομή διδακτορικού διπλώματος στους πτυχιούχους, μετά την εκπόνηση και την προφορική υποστήριξη πρωτότυπης διατριβής. Η πρόβλεψη αυτή αποτελούσε ένα επιπλέον βήμα, όχι μόνο προς την εξειδίκευση των πτυχιούχων σε έναν τομέα της επιστήμης τους, αλλά σε συνάρτηση με την ανάθεση της επιλογής του διδακτικού προσωπικού στις Σχολές, και προς την αναπαραγωγή του καθηγητικού σώματος στο εσωτερικό του ίδιου του πανεπιστημιακού θεσμού⁷⁰.

Καθένα από τα δύο νέα Πανεπιστήμια που ιδρύονται με τους νόμους του 1911 έχει ξεχωριστή σφραγίδα και σημαία. Το «Εθνικόν Πανεπιστήμιον» διατηρεί, σύμφωνα με την απόφαση της ακαδημαϊκής Συγκλήτου *«Γλαύκα επί βράχου καθημένην και περιγεγραμμένην την επιγραφήν “Εθνικόν Πανεπιστήμιον”»*, το δε Καποδιστριακόν σφραγίδα με έμβλημα την Αθηνά και σε κύκλο τις λέξεις «Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον».

Ο Οργανισμός που τελικά ψηφίστηκε, αποτέλεσε ένα σημαντικό σταθμό, το σημαντικότερο μετά το 1837, στην ιστορία της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Αυτό, γιατί, όχι μόνο αναθεώρησε τις μέχρι τότε ιστορικά ριζωμένες κυρίαρχες αντιλήψεις για το ρόλο και τη λειτουργία του πανεπιστημίου, αλλά, κυρίως, γιατί, αυτή τη φορά, τα νομοσχέδια έγιναν νόμος που εφαρμόστηκε σε αντίθεση με το πλήθος των νομοσχεδίων για το πανεπιστήμιο, που είχαν καταρτιστεί στο παρελθόν αλλά δεν είχαν ψηφιστεί (το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα νομοσχέδια του Ευταξία, το 1899)⁷¹.

⁷⁰ Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), σσ. 513-514.

⁷¹ Μπουζάκης Σ. (2006α), σ. 67.

3.4.3. Το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης

Σκέψεις για τη σύσταση ενός δεύτερου πανεπιστημίου στον ελλαδικό χώρο υπήρξαν αμέσως μετά τους βαλκανικούς πολέμους (1912-1913), με την προσάρτηση των Νέων Χωρών και τη συνεπαγόμενη εδαφική και πληθυσμιακή επέκταση του ελληνικού κράτους. Το νέο ίδρυμα θα ιδρυόταν στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας και την πρόταση αυτή είχαν κάνει, ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον, ο Γεώργιος Στρέιτ⁷² και ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή. Ο τελευταίος, διακεκριμένος μαθηματικός και προσωπικός φίλος του Ελευθέριου Βενιζέλου, επανέφερε αργότερα την ιδέα για τη σύσταση του δεύτερου πανεπιστημίου, υποβάλλοντας σχετικό υπόμνημα, το 1919, στον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Σε αυτό ανέπτυξε τους λόγους της ίδρυσης ενός δεύτερου ελληνικού πανεπιστημίου σε τρεις τοποθεσίες (Θεσσαλονίκη, Σμύρνη, Χίος) με συγκεκριμένη επιχειρηματολογία υπέρ της καθεμιάς. Τελικώς, η Σμύρνη θεωρήθηκε καταλληλότερος τόπος για τη δημιουργία του νέου ιδρύματος, λόγω του συμβολικού νοήματος που της αποδόθηκε ως γέφυρας μεταξύ Δύσης και Ανατολής, σε καιρούς κατά τους οποίους το ελληνικό στοιχείο στην περιοχή αυτή, υπερτερούσε πληθυσμιακά και του είχε δοθεί η δυνατότητα -μέσα από τη Συνθήκη των Σεβρών (1920)⁷³- να ενσωματωθεί στον ελλαδικό κορμό. Βασικό επιχείρημα του υπέρ της επιλογής της Σμύρνης, ήταν «*ή έπιρροή τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν μουσουλμανικὴν Ἀσίαν*», την οποία θα μπορούσε να ασκήσει αυτή η πόλη, αφού ο χαρακτήρας της ήταν «οὐσιωδῶς ἑλληνικός».

Το δεύτερο πανεπιστήμιο στον ελλαδικό χώρο δεν ολοκληρώθηκε τελικώς. Η Μικρασιατική καταστροφή του 1922 ανέκοψε την πορεία του στη Σμύρνη, όχι όμως και τη δυναμική του⁷⁴.

Το πόσο σημαντική μπορεί να θεωρηθεί η προσπάθεια ίδρυσης νέου πανεπιστημίου στη Σμύρνη από τον Κ. Καραθεοδωρή το 1920, προκύπτει μεταξύ άλλων: α) από τις σύγχρονες σχολές που προέβλεπε το υπόμνημα του, οι οποίες κάλυπταν όλο το φάσμα των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων της εποχής και β) το ανοιχτό

⁷² Ο Γεώργιος Στρέιτ (1868-1948) υπήρξε Έλληνας νομικός και πολιτικός.

⁷³ Η Συνθήκη των Σεβρών υπεγράφη στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920 στην πόλη Σεβρ της Γαλλίας, φέρνοντας την ειρήνη ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Συμμαχικές και σχετιζόμενες Δυνάμεις μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

⁷⁴ Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), σσ. 516-518.

και πλούσιο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, το οποίο μπορούσε να συμβάλλει σημαντικά στην περαιτέρω συμφιλίωση όχι μόνο των δύο λαών, ελληνικού και τουρκικού, αλλά όλων των εθνικοτήτων στο βαλκανικό χώρο⁷⁵.

3.4.4. Ο Οργανισμός του 1922

Μετά την ψήφιση του οργανισμού το 1911 και μέχρι την ψήφιση του νόμου 5343 το 1932 ψηφίσθηκαν πολλοί νόμοι, δημιουργήθηκαν διάφορες επιτροπές και το 1922 ψηφίστηκε ένας νέος οργανισμός για το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Το 1913 συγκροτήθηκε μία επιτροπή από καθηγητές πανεπιστημίου για να μελετήσει τις αναγκαίες τροπολογίες στους ισχύοντες οργανισμούς. Τα πορίσματα της επιτροπής στάλθηκαν στην Σύγκλητο και στις Σχολές αλλά τελικά δεν έγιναν νόμος. Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου συγκροτήθηκε νέα επιτροπή από τους Ν. Σαρίπολο, καθηγητή Συνταγματικού Δίκαιου, Δ. Παππούλια, καθηγητή του Αστικού Δίκαιου και πρόεδρο τον Δ. Αίγινητη, καθηγητή της Αστρονομίας και Μετεωρολογίας. Σκοπός της επιτροπής ήταν να προχωρήσει στην διατύπωση προτάσεων αφού λάβει *«ὕπ' ὄψιν τὰς ἤδη ὑπαρχούσας γνώμας τῆς Συγκλητου καὶ τῶν Σχολῶν περὶ τῶν ἐπενεκτέων μεταρρυθμίσεων»*. Άρχισε έτσι μία διαδικασία σύνταξης σχεδίων και συζητήσεων με τις Σχολές που συνεχίστηκε μέχρι το τέλος του 1920. Τον Φεβρουάριο του 1921 ο νέος υπουργός Θ. Ζαΐμης, καθηγητής της Χειρουργικής Κλινικής διόρισε νέα επιτροπή. Από την παλιά επιτροπή συμμετείχε ο Δ. Παππούλιας. Η νέα αυτή επιτροπή συνέταξε το τελικό σχέδιο που περιλάμβανε αρκετές τροπολογίες αυτών που είχαν μέχρι τότε προταθεί. Ο νέος οργανισμός του Πανεπιστημίου ψηφίστηκε στις 23 Ιουλίου του 1922 (Ν. 2905, ΦΕΚ 127), με υπουργό Παιδείας τον Κ. Πολυγένη, καθηγητή του Αστικού Δίκαιου και αποτελούνταν από 416 άρθρα⁷⁶.

Με το νέο Οργανισμό του 1922, θα καταργηθεί ο τυπικός διαχωρισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1911 σε «Εθνικόν Πανεπιστήμιον» και «Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον» και θα ενοποιηθεί στο «Αθήνησιν Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπι-

⁷⁵ Πυργιωτάκης, Γ. και Ξεσφιγκούλη, Δ., Πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα. Διαδικασία πρόσβασης και κοινωνική δικαιοσύνη, στο 5^ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης «Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη», Πάτρα, Ελλάδα, 04-05 Οκτωβρίου 2008, σ. 2, http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/?language=el_gr§ion=985&page706=2&itemid706=1058, Ημερομηνία ανάκτησης: 12/10/2019).

⁷⁶ Βρυχέα Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982), σ. 27.

στήμιον». Ο Οργανισμός του 1922 προβλέπει πέντε σχολές: τη Θεολογική, τη Φιλοσοφική, τη Νομική, την Ιατρική και τη Φυσικομαθηματική. Η Νομική περιλαμβάνει δύο Τμήματα, το ένα Νομικών Επιστημών και το άλλο Πολιτικών Επιστημών. Η Φυσικομαθηματική περιλαμβάνει το Φυσικό, το Μαθηματικό και το Χημικό, ενώ στην Ιατρική Σχολή είναι προσαρτημένα το Οδοντιατρικό Σχολείο και το Φαρμακευτικό Τμήμα.

Στις βασικές προβλέψεις του Οργανισμού του 1922 συγκαταλέγονται οι παρακάτω:

- ✚ Οι έδρες από 126 που προέβλεπε ο Οργανισμός του 1911 αυξάνονται σε 129.
- ✚ Οι παραδόσεις των καθηγητών θα πρέπει να εκδίδονται και να πωλούνται από το πανεπιστήμιο σε τιμή που καθορίζει η Επιτροπή δημοσιευμάτων του πανεπιστημίου (ο διδάσκων εισπράττει το 50% των καθαρών εσόδων).
- ✚ Κάθε σχολή μπορεί να εκδίδει επιστημονική επετηρίδα.
- ✚ Και στον Οργανισμό του 1922, όπως και σ' εκείνον του 1911, το διδακτικό προσωπικό του πανεπιστημίου διακρίνεται σε κατώτερο και ανώτερο. Το τελευταίο αποτελούν οι τακτικοί καθηγητές, οι έκτακτοι, οι επίτιμοι, οι ομότιμοι και οι υφηγητές.
- ✚ Η εκλογή καθηγητών παραμένει, όπως και στον Οργανισμό του 1911, υπόθεση του πανεπιστημίου, με ευθύνη της κάθε σχολής.
- ✚ Η φοίτηση στην Ιατρική από 5 γίνεται 6 χρόνια και στο Οδοντιατρικό Σχολείο από 3 γίνεται 4.
- ✚ Οι εξετάσεις διακρίνονται σε γραπτές, προφορικές και πρακτικές και ορίζονται τρεις εξεταστικές περίοδοι.
- ✚ Καθιερώνεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα ο θεσμός των εισιτηρίων εξετάσεων για το Πανεπιστήμιο Αθηνών, δηλαδή ο θεσμός του *numerus clausus* (κλειστός αριθμός εισακτέων). Όλοι οι ενδιαφερόμενοι για φοίτηση στο πανεπιστήμιο, έπρεπε να είχαν το απολυτήριο του γυμνασίου και να υποβληθούν σε εισαγωγικές εξετάσεις που γίνονταν από επιτροπή καθηγητών του Πανεπιστημίου και, εφόσον επιτύχουν, να φοιτήσουν στη σχολή που επιθυμούσαν. Η εφαρμογή των διατάξεων του οργανισμού για τις εισαγωγικές εξετάσεις παρέμπεται σε διατάγματα που, τελικά, θα εκδοθούν αρκετά χρόνια αργότερα.
- ✚ Αναφορικά με τη διοίκηση, ο Οργανισμός του 1922 δε θίγει τις σχετικές διατάξεις του προηγούμενου Οργανισμού. Το Πανεπιστήμιο διοικείται από τον Πρύτανη και τη Σύγκλητο (η τελευταία με νέα σύνθεση).

✚ Το Πανεπιστήμιο παραμένει υπό την εποπτεία του Κράτους⁷⁷.

Η αύξηση του μαθητικού πληθυσμού δημιούργησε το φόβο της επακόλουθης ραγδαίας αύξησης του αριθμού των φοιτητών. Έτσι, ο νόμος 2905/1922 («Περί Οργανισμού του Αθήνησιν Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου») καθιέρωσε για πρώτη φορά κάποιο είδος «φίλτρου» στην εισαγωγή στο πανεπιστήμιο, που μέχρι τότε γινόταν με ελεύθερη εγγραφή. Το μέτρο λειτούργησε αρχικά στο Χημικό τμήμα (1924-25) και το 1926-27 στις άλλες σχολές. Ουσιαστικά το μέτρο αυτό αποτελούσε εν μέρει και αίτημα ορισμένων επαγγελματικών κλάδων της εποχής, οι οποίοι ήθελαν το επάγγελμα τους να μείνει κλειστό⁷⁸.

Όπως αναφέρει ο Δημαράς, ήδη το 1918 (πριν τον Οργανισμό του 1922), ορίστηκε κλειστός αριθμός εισακτέων -πρώτη φορά εφαρμογής του θεσμού στην Ελλάδα- στη Σχολή Τοπογράφων Μηχανικών του Πολυτεχνείου (ν. 1565/ 21-12-1918). Το μέτρο συνοδεύτηκε με μια δέσμευση: όσοι εισάγονταν με αυτόν τον τρόπο είχαν εξασφαλισμένο διορισμό στο Δημόσιο αμέσως μετά τη λήψη του πτυχίου τους. Η ρύθμιση στηριζόταν σε έναν απλό συλλογισμό: Αφού η μόνη επαγγελματική διέξοδος των πτυχιούχων της Σχολής Τοπογράφων Μηχανικών ήταν το Δημόσιο, η κρατική αυτή σχολή έπρεπε να εκπαιδεύει τόσους όσους χρειαζόταν ή μπορούσε να χρησιμοποιήσει το Δημόσιο.⁷⁹

3.4.5. Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: το δεύτερο ελληνικό πανεπιστήμιο (1924-1926)

Την προσπάθεια για ίδρυση πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη είχε ξεκινήσει ο Ελευθέριος Βενιζέλος, σε μία εποχή που η Βόρεια Ελλάδα μόλις είχε απελευθερωθεί (μετά τους Βαλκανικούς πολέμους) και η τόνωση των «Νέων Χωρών», όπως αποκαλούνταν τότε οι νεοαπελευθερωθείσες περιοχές, προέβαλλε ως εθνική ανάγκη.

Στη συνέχεια, η ίδρυση του δεύτερου πανεπιστημίου της χώρας επιχειρήθηκε να υλοποιηθεί από την Κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου, που ανήλθε για

⁷⁷ Μπουζάκης Σ. (2006α), σσ. 75-77.

⁷⁸ Κάτσικας Χ. και Θεριανός Κ. (2004), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 116.

⁷⁹ Δημαράς, Α. (2006), Το Πανεπιστήμιο και οι θεραπαινίδες του, στο: Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα 6-8 Οκτωβρίου 2006*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 69.

πρώτη φορά στην εξουσία στις 13 Μαρτίου 1924. Μέσα στον ίδιο μήνα (στις 24 Μαρτίου), η νέα κυβέρνηση κήρυξε τη χώρα σε «Δημοκρατία κοινοβουλευτικής μορφής» και έθεσε ως προτεραιότητά της την ίδρυση του πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη. Οι λόγοι της σύστασής του τονίστηκαν στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου «περί συστάσεως Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», το οποίο είχε συντάξει ο Δημήτρης Γληνός⁸⁰ και είχε κατατεθεί στη Βουλή στις 8 Ιουλίου 1924. Το νέο ανώτατο ίδρυμα, από τη μία μεριά, θα συνέβαλλε στην οικονομική ανάπτυξη των Νέων Χωρών, ικανοποιώντας την αντικειμενική ανάγκη της ίδρυσης «*άνωτέρων εκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων νεωτέρου πρακτικοῦ καὶ τεχνικοῦ τύπου, τὰ ὅποια καὶ τὴν χώραν νά μελετήσωσιν ἀπὸ τῶν ἀπόψεων τούτων καὶ τὰ κατάλληλα πρόσωπα νά μορφώσωσιν*». Για το λόγο αυτό, προέβλεπε τη λειτουργία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σε σχέση με το Πανεπιστήμιο Αθηνών, νέων Σχολών, όπως τη Σχολή των Οικονομικών Επιστημών ή τη διαίρεση των «κατά παράδοση» Σχολών σε πολλαπλά Τμήματα, όπως τη Φυσικομαθηματική, στην οποία θα λειτουργούσαν επτά νέα Τμήματα. Από την άλλη μεριά, η κυβέρνηση φιλοδοξούσε το νέο ίδρυμα να γίνει κέντρο ακτινοβολίας «*τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν πολιτισμοῦ, μέλλοντος νά διαθερμάνῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ὅλα τὰ τέκνα τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος*» και να συντελέσει «*τά μέγιστα καὶ εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τῆς Θράκης*»⁸¹.

Μία ακόμη καινοτομία του νέου πανεπιστημίου θα ήταν η εισαγωγή του θεσμού των ἔμμισθων υφηγητῶν για πρώτη φορά στην Ελλάδα, καθώς και η δυνατότητα πρόσληψης καθηγητῶν χωρίς διδακτορικό και μετάκλησης Ελλήνων ξένων καθηγητῶν από το εξωτερικό. Ἐτσι, οι αντιδράσεις στην ίδρυση του νέου Πανεπιστημίου από «αθηναϊκούς κύκλους» οφείλονται κυρίως στις παραπάνω καινοτομίες.

Παράλληλα, με την εξειδίκευση, την ἔμφαση, δηλαδή, στην αποτελεσματικότητα των παρεχόμενων σπουδῶν, στη λειτουργικότητα των γνώσεων, από το νέο Πανεπιστήμιο αναμένεται να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός «Νεοελληνικού Πολιτισμού», που χρησιμοποίησε ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης⁸² σε χαιρετισμό του στους νέους του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για ιδεολόγημα που εμπεριέχει μία αναγεννητική παράμετρο και λειτουργεί, ίσως, ως υποκατάστατο της Μεγάλης Ι-

⁸⁰ Ο Δημήτρης Γληνός (1882 - 1943) ήταν Έλληνας εκπαιδευτικός, συγγραφέας και πολιτικός.

⁸¹ Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), σσ. 521-522.

⁸² Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1883 - 1959) ήταν Έλληνας γλωσσολόγος και ένας από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού ομίλου, οργάνου του εκπαιδευτικού δημοτικισμού με μεγάλη συμβολή στα εκπαιδευτικά προγράμματα των κυβερνήσεων υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

δέας, που είχε, ήδη, εξαλειφθεί. Στη διαμόρφωση αυτού του «Νεοελληνικού Πολιτισμού» αναμένεται να συμβάλουν η ίδρυση Τμημάτων Μέσης και Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας, Ιστορίας και Αρχαιολογίας, η διδασκαλία ευρωπαϊκών γλωσσών, ως γέφυρα επικοινωνίας με άλλους λαούς, και η ίδρυση Τμήματος Βαλκανικών Γλωσσών προκειμένου να διευκολυνθεί η επικοινωνία με τους βαλκανικούς λαούς. Στην κατεύθυνση αυτή, προβλέπεται η ίδρυση Σχολής Οικονομικών Επιστημών με Τμήματα Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών και Εμπορικών Επιστημών, η δε Σχολή Θετικών Επιστημών προβλέπεται να συμπεριλάβει νέα τμήματα: χημικό, γεωργικό, μεταλλειολογικό, γεωλογικό, δασολογικό, κτηνιατρικό, ηλεκτρολογικό και φαρμακευτικό⁸³.

Τελικά, το νομοσχέδιο που είχε συντάξει ο Δημήτρης Γληνός δεν ψηφίζεται. Η Προσωρινή Κυβέρνηση του Θεμιστοκλή Σοφούλη που διαδέχεται τον Α. Παπαναστασίου αναθέτει σε μία κοινοβουλευτική Επιτροπή, με πρόεδρο το Σ. Ζερβό, την επεξεργασία του νομοσχεδίου του Δ. Γληνού. Η Επιτροπή αυτή θα καταλήξει σε νέο νομοσχέδιο «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης».

Το σχέδιο του Οργανισμού του νέου πανεπιστημίου, στο οποίο κατέληξε η κοινοβουλευτική επιτροπή το Νοέμβριο του 1924, ανακοινώθηκε στη νέα κυβέρνηση, την οποία είχε σχηματίσει, στις αρχές Οκτωβρίου, από το χώρο της ευρύτερης βενιζελικής παράταξης, ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος. Από την ίδια κυβερνητική παράταξη το νομοσχέδιο της κοινοβουλευτικής επιτροπής εισήχθη στη Βουλή προς ψήφιση, τον Ιούνιο του 1925 και αποτέλεσε τον ιδρυτικό νόμο 3341. Έτσι, το δεύτερο πανεπιστήμιο στην Ελλάδα ήταν, νομοθετικά τουλάχιστον, πραγματικότητα. Είχε πέντε Σχολές (Θεολογική, Φιλοσοφική, Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών και Ιατρική). Κάθε μία διαιρούνταν σε Τμήματα αναλόγως των πτυχίων που θα απένειμε, γεγονός που διαφοροποιούσε εξ αρχής το νέο ανώτατο ίδρυμα από το υφιστάμενο της Αθήνας, μιας και κάθε μία Σχολή του προβλεπόταν να παρέχει μία πληθώρα πτυχίων (εκτός της Θεολογικής, η οποία θα έδινε μόνο το πτυχίο Θεολογίας). Έτσι, το νέο ίδρυμα θα ακολουθούσε τις ευρωπαϊκές τάσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, με τη διάκριση των σχολών σε Τμήματα και την παροχή επαγγελματικής εξειδίκευσης.

Στην επόμενη φάση, η εγκαθίδρυση του δικτατορικού καθεστώτος του Θ. Πάγκαλου, τον Ιούνιο του 1925, σήμαινε την ακύρωση της ίδρυσης του πανεπιστημίου. Η ανατροπή του Θ. Πάγκαλου από το στρατηγό Γεώργιο Κονδύλη ανέτρεψε και τα

⁸³ Μπουζάκης Σ. (2006), σ. 80.

πανεπιστημιακά πράγματα. Από τις πρώτες ενέργειες της νέας κυβέρνησης, μετά την ανάληψη της εξουσίας, ήταν η απόλυση των πρώτων καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το γεγονός προκάλεσε την έγγραφη διαμαρτυρία της Συγκλήτου, αλλά και της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ουσιαστικά, η απόλυση των πρώτων καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μεταξύ των οποίων και των ομότιμων καθηγητών της Φιλοσοφικής Αθηνών Γ. Χατζιδάκι και Π. Καρολίδη, όπως και του Χρ. Τσουντα, έθετε το ζήτημα της στελέχωσης της δεύτερης Φιλοσοφικής Σχολής της χώρας, της Σχολής που θα λειτουργούσε πρώτη στο ξεκίνημα του νέου ιδρύματος, διαγράφοντας, έτσι, και τον προσανατολισμό του. Η ένσταση της Σχολής φαίνεται να εκκινούσε από το γεγονός, όχι μόνο «διότι κατηργήθη Φιλοσοφική Σχολή», όπως επισήμανε ο Αδαμάντιος Αδαμάντιου, αλλά διότι «καταργήθηκε» αυτή η Φιλοσοφική Σχολή⁸⁴.

Ο ιδρυτικός νόμος του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ν. 3341/14-6-25) ψηφίστηκε στις 5 Ιουνίου 1925 από την τότε συντακτική συνέλευση έπειτα από πολλές και μακρές συζητήσεις και δημοσιεύθηκε στο φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως της 22^{ας} Ιουνίου 1925. Το πανεπιστήμιο ξεκίνησε να λειτουργεί από το 1926 με πρώτο πρόεδρο το Γεώργιο Χατζηδάκι και κατόπιν το Χρίστο Τσουντα.

Στον ιδρυτικό νόμο μεγαλύτερη βαρύτητα δινόταν στην ανάπτυξη των θεωρητικών επιστημών, κατεύθυνση που συμβάδιζε άλλωστε με τις αντιλήψεις της εποχής. Τον πρώτο χρόνο, το 1926, λειτούργησε η Φιλοσοφική Σχολή, που στεγάστηκε στο κτήριο «Αλλατίνι», εκεί που στεγάζονται σήμερα οι υπηρεσίες της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης. Σύντομα, ωστόσο, διαπιστώθηκε ότι η επιλογή δεν ήταν η καλύτερη, γι' αυτό και αποφασίστηκε η μεταστέγαση του, τον Οκτώβριο του 1927, στο μέγαρο της οδού Εθνικής Αμύνης, όπου προηγουμένως στεγαζόταν το Β' Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Το κτήριο αυτό επισκευάστηκε και λίγο αργότερα επεκτάθηκε με την προσθήκη και τρίτου ορόφου. Σήμερα αποτελεί το ιστορικό κτήριο του πανεπιστημίου και στεγάζει ένα μέρος μόνο της Φιλοσοφικής Σχολής⁸⁵.

Αξίζει να επισημανθεί, ότι η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης αποτέλεσε το χώρο μέσα στον οποίο εκπαιδευτικοί της Μέσης Εκπαίδευσης σπούδασαν και γαλουχήθηκαν στο νέο πνεύμα. Με τον τρόπο αυτό η απήχηση της εξαπλώθηκε σ' όλη τη χώρα, ακριβώς γιατί οι απόφοιτοι της λειτούργησαν ως φορείς

⁸⁴ Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), σσ. 523-525.

⁸⁵ Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, *Ιστορική Αναδρομή*, (<https://www.auth.gr/history>, Ανακτήθηκε στις 05/11/2019).

του πνεύματός της στα διάφορα σχολεία όπου υπηρετούσαν. Παράλληλα, καλλιεργήθηκε η χρησιμοποίηση της δημοτικής γλώσσας στον επιστημονικό λόγο, κάτι που λειτούργησε οπωσδήποτε θετικά σε γενικότερο επίπεδο. Από την πλευρά αυτή θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι το έργο που απέδωσε η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στα πρώτα πενήντα χρόνια της λειτουργίας της και η γενικότερη ακτινοβολία της (η υιοθέτηση της δημοτικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας της εκπαίδευσης και του κράτους) δε θα ήταν, πιθανότατα, εφικτή το 1976⁸⁶.

Το 1927 λειτούργησε και η Φυσικομαθηματική Σχολή με πρώτο της τμήμα το Τμήμα Δασολογίας, που το 1937 μαζί με το Τμήμα Γεωπονίας αποχωρίστηκαν και δημιούργησαν τη Γεωπονοδασολογική Σχολή. Το 1929 άρχισε να λειτουργεί η Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών. Η Ιατρική και η Θεολογική Σχολή, που προβλέπονταν από τον ιδρυτικό νόμο, λειτούργησαν πολύ αργότερα, το 1942. Μετά τον εμφύλιο πόλεμο, το 1950 - 1951, ιδρύθηκε η Κτηνιατρική Σχολή και στη συνέχεια με χρονολογική σειρά τα Ινστιτούτα Ξένων Γλωσσών (1951), η Πολυτεχνική (1955) και η Οδοντιατρική (1959)⁸⁷.

3.4.6. Ο Οργανισμός του 1932

Σχεδόν αμέσως μετά την ψήφιση του πρώτου οργανισμού (1911) άρχισαν οι διεργασίες για την τροποποίηση του που οδήγησαν στον οργανισμό του 1922. Με το νόμο 5343/1932 (ΦΕΚ 86 τ. Α') «Περί οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών» διαγράφονται τα νομικά πλαίσια λειτουργίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Για πενήντα χρόνια (μέχρι τον Ιούλιο του 1982) ο νόμος αυτός ρύθμιζε με λίγες τροποποιήσεις, την οργάνωση και λειτουργία όλων των ΑΕΙ του ελληνικού κράτους⁸⁸.

Το 1930 το Υπουργείο Παιδείας συγκροτεί δύο επιτροπές για να μελετήσουν την κατάσταση στα πανεπιστήμια και να προτείνουν κάποιες λύσεις που θα αποτελέσουν την βάση για την σύνταξη του νέου οργανισμού. Πρώτα συγκροτείται μια επιτροπή για να καθοριστεί η πραγματική περιουσιακή κατάσταση του πανεπιστημίου και να μελετηθούν οι προσφορότεροι τρόποι διαχείρισέως της. Η δεύτερη επιτροπή αποτε-

⁸⁶ Τερζής Ν. (1983), σσ. 164-165.

⁸⁷ Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, *Ιστορική Αναδρομή*, (<https://www.auth.gr/history>, Ανακτήθηκε στις 05/11/2019).

⁸⁸ Μπάκας Θ. (2014), Εισαγωγή στην Εκπαιδευτική πολιτική [Πανεπιστημιακές Σημειώσεις]. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Ιωάννινα, σ. 46.

λείται από τους Δ. Παππούλια, καθηγητή Αστικού Δίκαιου, Κ. Καραθεοδωρή, καθηγητή Μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου, και τους Γενικούς Γραμματείς των Υπουργείων Παιδείας και του Πανεπιστημίου Αθηνών, και αναλαμβάνει να συντάξει ένα προσχέδιο για τον νέο οργανισμό. Ο Παππούλιας έχει επιλεγεί, επειδή έχει συμμετάσχει σ' όλες τις επιτροπές που συστήνονται από το 1913 για να αναμορφώσουν τον οργανισμό του 1911 και είναι ο συντάκτης του οργανισμού του 1922, και λογικό είναι να θεωρείται ότι τυγχάνει της πλήρους εμπιστοσύνης των τακτικών καθηγητών. Η κυβέρνηση προσκαλεί τον Καραθεοδωρή και τον οποίο διορίζει στη συνέχεια (τον Οκτώβριο του 1931) Κυβερνητικό Επίτροπο στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Το προσχέδιο που ετοιμάζει η Επιτροπή στέλνεται στη Σύγκλητο -που τελικά, συμφωνεί με τον προτεινόμενο οργανισμό⁸⁹.

Ο Οργανισμός του 1932 διατήρησε την ονομασία «Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών». Τη διοίκηση του ασκούσαν ο πρύτανης και η Σύγκλητος. Η σύνθεση της τελευταίας παρέμεινε όπως την είχε καθορίσει ο νόμος του 1922. Εισήχθη η Γενική Συνέλευση των καθηγητών, την οποία ο νόμος 5343 δε συμπεριέλαβε στις διοικητικές αρχές του ιδρύματος, όπως είχε ισχύσει στο δεύτερο πανεπιστήμιο της χώρας. Ως προς τις πανεπιστημιακές έδρες, κατήργησε τις προσωρινές τακτικές και τις έκτακτες επικουρικές των τακτικών, που είχε θεσπίσει ο Οργανισμός του 1922. Οι πανεπιστημιακές έδρες θα ήταν μόνο τακτικές και έκτακτες αυτοτελείς και περιορίστηκαν αριθμητικά, διότι οι ήδη υπάρχουσες «ήσαν πληθωρικοί». Η αριθμητική μείωση των εδρών οδήγησε και σε ένα δεύτερο μέτρο, εκείνο του καθορισμού του είδους των εδρών που θα παρέμεναν ως τακτικές και ως έκτακτες, με διάταγμα του Υπουργού Παιδείας και με απλή γνωμοδότηση (και όχι απόφαση) των Σχολών, μιας και «οί Καθηγηταί, πρόκειται ὄχι νά ἀποφασίσουν περί ξένων θεμάτων ἀλλά μόνον περί ἑαυτῶν». Ο νέος νόμος έδινε, ακόμη, τη δυνατότητα της κατάργησης ή της αλλαγής της έκτακτης αυτοτελούς έδρας αν αυτή ήταν κενή και δεν επέτρεπε την ίδρυση της στα μαθήματα εκείνα, στα οποία υπήρχε τακτική έδρα.

Παράλληλα, διεύρυνε το διδακτικό φορέα. Στο ανώτερο διδακτικό προσωπικό, που αποτελούσαν οι τακτικοί, οι ομότιμοι, οι επίτιμοι και οι έκτακτοι καθηγητές αυτοτελών εδρών, όπως και οι υφηγητές, εντάχθηκαν τρεις νέες κατηγορίες διδασκόντων: οι άμισθοι έκτακτοι καθηγητές, οι έμμισθοι εντεταλμένοι έκτακτοι καθηγητές και οι έμμισθοι εντεταλμένοι υφηγητές με τριετή θητεία. Ιδιαίτερος ο θεσμός των άμισθων

⁸⁹ Βρυχέα Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982), σ. 32.

έκτακτων καθηγητών προβλήθηκε από την ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας ως «θελωδής», διότι άνοιγε την πόρτα του πανεπιστημίου σε όσους «ήτο δυνατόν νά άποκτήσουν άκαδημαϊκήν ιδιότητα», αλλά το πανεπιστήμιο «έπρεπε πρώτον νά άναμετρήση τας οικονομικές του δυνάμεις διά νά κρίνη άν τοῦ εἶναι έπιτετραμμένον νά ίδρύση νέας έδρας». Πέρα από την είσοδο νέων προσώπων χωρίς την οικονομική επιβάρυνση του ιδρύματος, οι άμισθοι καθηγητές θα αποτελούσαν για τον πανεπιστημιακό θεσμό, πρώτον τη “δεξαμενή” για να επιλεγούν οι τριετούς θητείας έμμισθοι εντεταλμένοι έκτακτοι καθηγητές και δεύτερον «τό φυτώριον τής διαδοχής τών τακτικῶν καθηγητῶν». Μία άλλη καινοτομία του νέου Οργανισμού υπήρξε η πρόβλεψη για το διορισμό βοηθών σε τακτική έδρα με θητεία. Οι τελευταίοι εντάχθηκαν στο «κατώτερο διδακτικό προσωπικό», μαζί με τους επιμελητές εργαστηρίων και κλινικών, τους βοηθούς εργαστηρίων, κλινικών και σπουδαστηρίων, τους παρασκευαστές εργαστηρίων και τους διδασκάλους. Η εκλογή των τακτικῶν καθηγητῶν γινόταν από τους ομοιόβαθμους τους και η οποιαδήποτε επιλογή προσώπου αποτελούσε δέσμευση για τον Υπουργό, μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ο υποψήφιος είχε συγκεντρώσει την πλειοψηφία των δύο τρίτων του συνόλου του συλλόγου των καθηγητῶν της Σχολής. Στην περίπτωση απλής πλειοψηφίας, ο Υπουργός είχε το δικαίωμα είτε της έγκρισης, είτε της ακύρωσης, όχι όμως της τροποποίησης της εκλογής. Το τελευταίο, «νά τήν δεχθῆ ἢ νά τήν άπορρίψη, οὔδέποτε ὅμως νά τήν τροποποιήση», αποτέλεσε και το επιχείρημα του Υπουργείου απέναντι στους επικριτές της νέας διάταξης⁹⁰.

Ο νέος Οργανισμός κατέργησε τους πρόσεδρους τακτικούς καθηγητές που είχε θεσπίσει ο προηγούμενος του 1922 και επανέφερε την υποχρεωτική αποχώρηση των καθηγητῶν στο 70ό έτος της ηλικίας. Επανάφερε, επίσης, την έγκριση του προγράμματος μαθημάτων στη δικαιοδοσία του Υπουργού Παιδείας, όπως είχαν προβλέψει οι Οργανισμοί του 1911 και είχε μεταβάλει ο Οργανισμός του 1922. Κύριο επιχείρημα υπέρ της αλλαγής αυτής ήταν «ή προστασία καί τής φυσικής καί σωματικῆς ήγείας τών φοιτητῶν» από τον εκάστοτε Υπουργό Παιδείας, «ό όποιος εἶναι ό φυσικός παραστάτης τών φοιτητῶν».

Ως προς τη φοίτηση, ο Οργανισμός του 1932 καινοτόμησε, διακρίνοντας τα διδασκόμενα μαθήματα σε υποχρεωτικά και προαιρετικά για τους φοιτητές. Αύξησε τα παρεχόμενα από τις Σχολές πτυχία, δημιουργώντας, έτσι, νέα Τμήματα στη Φυσικομα-

⁹⁰ Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), σσ. 528-529.

θηματική (της Φυσιολογίας και Γεωγραφίας) και στη Φιλοσοφική Σχολή (το Αρχαιολογικό και το Ιστορικό). Η τριχοτόμηση, ωστόσο, της Φιλοσοφικής Σχολής προκάλεσε την αντίδραση της τελευταίας, μιας και ο χωρισμός αυτός είχε συμβεί δίχως τη συγκατάθεση της και γεννούσε φόβους για την είσοδο, με αυτό τον τρόπο, νέων διδασκόντων από το νεωτερικό και δημοτικιστικό στην πλειοψηφία του Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Για το λόγο αυτό, η Φιλοσοφική διεκδίκησε και, τελικός, πέτυχε, το 1933, τη διαίρεση της σε δύο τμήματα, Φιλολογικό και Ιστορικό-Αρχαιολογικό, τα οποία ξεκίνησαν τη λειτουργία τους από το επόμενο ακαδημαϊκό έτος. Ο Οργανισμός του 1932 διατήρησε το «επαγγελματικό ενδεικτικό», που είχε θεσπίσει ο νόμος του 1922, το οποίο, μαζί με το πτυχίο, παρείχε στον απόφοιτο το δικαίωμα της εξάσκησης του επαγγέλματος του ή του διορισμού του σε δημόσια θέση⁹¹.

Διατήρησε, επίσης, τις εισιτήριες εξετάσεις που είχε εισαγάγει ο προηγούμενος Οργανισμός του 1922, ενώ προέβλεπε παράλληλα (για πρώτη φορά) την απώλεια της φοιτητικής ιδιότητας έπειτα από την παρέλευση δύο ακαδημαϊκών ετών από τη συμπλήρωση των καθορισμένων σε κάθε Σχολή ετών φοίτησης⁹².

3.5. Η περίοδος από το 1935-1960

Μετά το αποτυχημένο βενιζελικό κίνημα της 1ης Μαρτίου 1935⁹³, η κυβέρνηση Τσαλδάρη με τη Δ΄ Συνταγματική πράξη, θα απολύσει ή θα θέσει σε διαθεσιμότητα όσους είχαν προσχωρήσει ή είχαν με οποιοδήποτε τρόπο βοηθήσει το παραπάνω κίνημα. Με το Ν. 1430/38 (ΦΕΚ 394) της δικτατορίας Μεταξά θα καταργηθεί, σχεδόν στο σύνολό του, ο Ν. 5343/32 και θα ενισχυθεί ο ασφυκτικός εναγκαλισμός του Πανεπιστημίου από το μεταξικό καθεστώς⁹⁴.

Ο αναγκαστικός νόμος του 1938 καταργεί ουσιαστικά τον οργανισμό του 1932.

⁹¹ Βρυχέα Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982), σσ. 530-531.

⁹² Ψαχαρόπουλος Γ. (2005), Το κοινωνικό κόστος ενός απαρχαιωμένου Νόμου: το άρθρο 16 του Ελληνικού Συντάγματος, στο Γράβαρης Δ. και Παπαδάκης Ν. (Επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική - Μεταξύ Κράτους και Αγοράς*, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 208.

⁹³ Κίνημα της 1ης Μαρτίου 1935, με πρωταγωνιστές από τη μια τους κινηματίες βενιζελικούς αξιωματικούς και από την άλλη την αντιβενιζελική κυβέρνηση (Κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη), και ιδιαίτερα ορισμένα στοιχεία (βασιλικοί) που προσπάθησαν να αλλάξουν το πολίτευμα λίγους μήνες αργότερα. Από τα αίτια του κινήματος ξεχωρίζουν δύο:

- η απόπειρα του Ιουνίου 1933 κατά της ζωής του Βενιζέλου από αντιβενιζελικούς κύκλους και τον αντίκτυπο της στη νοοτροπία και τις ενέργειες του γηραιού πολιτικού.
- η σταδιακή αποστέρηση των ερεισμάτων της βενιζελικής - δημοκρατικής παράταξης στο στράτευμα, ιδιαίτερα με αφορμή το Κίνημα Πλαστήρα της 6ης Μαρτίου 1933 (επιχείρησε στρατιωτικό κίνημα με την ανοχή του Βενιζέλου, θέλοντας να εμποδίσει το Λαϊκό Κόμμα να σχηματίσει κυβέρνηση. Το κίνημα απέτυχε.)

⁹⁴ Πυργιωτάκης Γ. και Ξεσφιγκούλη Δ. (2008), σ. 4.

Στόχος του νόμου είναι η πλήρης υπονόμηση της αυτοτέλειας του πανεπιστημίου που το δικτατορικό καθεστώς δεν μπορεί να ανεχθεί. Ο Υπουργός αποκτά το δικαίωμα να καθορίζει το περιεχόμενο των τακτικών εδρών που ιδρύονται με τον νόμο χωρίς να πάρει την γνώμη των Σχολών, μπορεί να διορίζει επικουρικό καθηγητή ή υφηγητή εάν κριθεί ότι υφίσταται ιδιαίτερος επιστημονικός λόγος που επιβάλλει την διδασκαλία ορισμένων μαθημάτων. Ο υπουργός έχει επίσης, την δυνατότητα να διορίζει τακτικούς, έκτακτους και επικουρικούς καθηγητές ακόμη και μεταξύ υποψηφίων που έχουν λάβει μόνο το 1/3 των ψήφων των τακτικών καθηγητών στη Σχολή. Καταργούνται οι έκτακτες αυτοτελείς έδρες και οι καθηγητές που διορίζονται επί θητεία ονομάζονται έκτακτοι και συμμετέχουν με ψήφο στις συνεδριάσεις της Σχολής. Τέλος, για πρώτη φορά μπορούν να διορισθούν επιμελητές στα σπουδαστήρια ενώ οι βοηθοί διορίζονται μετά από διαγωνισμό⁹⁵.

Μετά το 1950 διαμορφώθηκε μια νέα διεθνής κατάσταση σε όλους τους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας (όπως π.χ. στον οικονομικό, εργασιακό, τεχνικό, εκπαιδευτικό κ.λπ. τομέα) γεγονός που επηρέασε και την εκπαίδευση στη χώρα μας. Συγκεκριμένα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 άρχισε να γίνεται συνείδηση όλων των κοινωνικών φορέων η ανάγκη εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης σε όλες τις διαστάσεις του συστήματος εκπαίδευσης.

Έτσι, η ανάγκη για τεχνοοικονομική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη καθώς και η απαίτηση του ελληνικού λαού για περισσότερη και ανώτερη μόρφωση ώθησαν την κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή να συγκροτήσει το 1957 μια ειδική επιτροπή για να μελετήσει τα προβλήματα της ελληνικής παιδείας⁹⁶. Σχετικά με την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, η ειδική Επιτροπή είχε την αποστολή να διατυπώσει προτάσεις «για την άρτια οργάνωση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, την ανύψωση του επιτελούμενου μορφωτικού έργου και την ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας κατά τρόπο που να ικανοποιεί τις σύγχρονες πνευματικές και υλικές ανάγκες».

Σε ότι αφορά τα πανεπιστήμια, η Επιτροπή υπογραμμίζει ότι η νομοθεσία για την ανώτατη εκπαίδευση «*οφείλει κατά συνταγματικήν έπιταγήν νά παρέχη αυτοδιοίκησιν έκδηλουμένην πρωτίστως εις τό δικαίωμα τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν, ὅπως ἐκλέγουν τό διδακτικόν προσωπικόν αὐτῶν...*». Ακόμη, τονίζεται ότι τα πανεπιστήμια πρέπει να έχουν «*ερευνητικό χαρακτήρα*» και να υπόκεινται στην «*ενιαία εποπτεία εκ μέρους*

⁹⁵ Βρυχέα Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982), σσ. 40-41.

⁹⁶ Μπάκας Θ. (2014), σ. 46.

της πολιτείας». Η Επιτροπή θα επισημάνει την ανάγκη αναθεώρησης του προγράμματος μαθημάτων έτσι ώστε «...η μόρφωση να είναι εις βάθος» που σημαίνει «υποχρεωτική παρακολούθηση ολιγάριθμων σχετικών μαθημάτων - φροντιστηριακές και εργαστηριακές ασκήσεις». Στα υποχρεωτικά μαθήματα προτείνεται και ένα μάθημα γενικής μορφώσεως (λ.χ. φιλοσοφίας, φιλολογίας, ιστορίας), για να μπορεί να συνδέεται ο ειδικός επιστήμονας με τη γενική παιδεία. Ακόμη, προτείνεται, οι φοιτητές κατά τη διάρκεια των σπουδών τους να εκμανθάνουν μίαν τουλάχιστον ξένη γλώσσα».

Στις προτάσεις της Επιτροπής, τέλος, συγκαταλέγονται:

- ✚ Η ίδρυση τρίτου πανεπιστημίου που θα «συντείνει στην προαγωγή της επιστημονικής έρευνας, θα ενισχύσει την πνευματική ζωή και σε άλλη περιφέρεια της χώρας, θα αποσυμφορήσει τα ήδη υπάρχοντα πανεπιστήμια από τον μεγάλο όγκο των φοιτητών και θα συμβάλει στον περιορισμό του αριθμού των φοιτητών που μεταναστεύουν στο εξωτερικό για λόγους σπουδών».
- ✚ Η ίδρυση νέων Τμημάτων στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης.
- ✚ Η ενίσχυση της οικονομικής αρωγής του Κράτους στα πανεπιστήμια.
- ✚ Η αναδιάρθρωση - διεύρυνση του διδακτικού φορέα.
- ✚ Η μείωση των υποχρεωτικών μαθημάτων για τους φοιτητές.
- ✚ Η βελτίωση της ιατρικής εκπαίδευσης.
- ✚ Η αύξηση των κρατικών υποτροφιών.
- ✚ Ο περιορισμός της αυξητικής τάσης των εδρών.
- ✚ Η οργάνωση μεταπτυχιακών σπουδών.
- ✚ Η διετής θητεία του Πρύτανη.
- ✚ Η ίδρυση Τεχνικής Υπηρεσίας.
- ✚ Η εξέταση της δυνατότητας αντικατάστασης του Οικονομικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Αθηνών από Πρυτανικό Συμβούλιο κατά τα πρότυπα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης⁹⁷.

Η έκθεση της Επιτροπής κατατέθηκε στον πρωθυπουργό, Κ. Καραμανλή, στις 10 Ιανουάριου 1958, την ημέρα της τελευταίας συνεδρίασης της, με παρόντα στη συ-

⁹⁷ Μπουζάκης Σ. (2006), *Η Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005). Τεκμήρια Ιστορίας*, τόμ. Β' (1926-2005), Αθήνα: Gutenberg, σσ. 29-30.

νεδρίαση τον ίδιο τον Πρωθυπουργό. Τα μέτρα που προτείνονταν σε αυτή δε νομοθετήθηκαν από την κυβέρνηση. Η τελευταία προχώρησε, το 1959, στην υπαγωγή όλων των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στο Υπουργείο Παιδείας, με βάση την πρόταση της Επιτροπής να υπαχθεί η Ανώτατη Γεωπονική Σχολή στο Υπουργείο Παιδείας και όχι στο Γεωργίας. Δύο διατάγματα του 1958 και 1959 ρύθμιζαν (και όχι μεταρρυθμιζαν) πανεπιστημιακά ζητήματα, προβλέποντας, μεταξύ άλλων, την αύξηση των καθηγητικών εδρών και λοιπών θέσεων του κατώτερου διδακτικού προσωπικού, του διοικητικού και του τεχνικού προσωπικού στα δύο πανεπιστήμια και στο Πολυτεχνείο και τη βελτίωση των κτιριακών υποδομών⁹⁸.

⁹⁸ Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), σ. 537.

Μέρος II

Η έρευνα

Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία της Έρευνας

4.1. Σκοπός της έρευνας, χρησιμότητα και δυσκολίες

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι να εξετάσω την ελληνική φοιτητική μετανάστευση κυρίως στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού κατά την περίοδο 1890-1960, να εντοπίσω τον συνολικό αριθμό των ανδρών και των γυναικών που πραγματοποίησαν σπουδές στο εξωτερικό κατά την συγκεκριμένη περίοδο και την γεωγραφική προέλευση των Ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού, το είδος των σπουδών που υλοποίησαν (προπτυχιακές, μεταπτυχιακές ή διδακτορικές σπουδές, πρόσθετη επιμόρφωση, φοίτηση σε ιδιωτικές σχολές μη πανεπιστημιακές, στρατιωτικές, ναυτικές ή αεροπορικές σπουδές, κ.ά.), τα αντικείμενα σπουδών τους, τις χώρες υποδοχής τους, την κύρια επαγγελματική ιδιότητα τους και τον τόπο μόνιμης εγκατάστασής τους μέσα από τα βιογραφικά στοιχεία των Βιογραφικών Λεξικών Who's who και να γίνει μία πρώτη απόπειρα να αναδειχθούν οι λόγοι που τους οδήγησαν στη συγκεκριμένη επιλογή.

Η επιλογή των Λεξικών Who's who οφείλεται κυρίως στο γεγονός, ότι περιέχουν έγκυρες βιογραφικές πληροφορίες (βιογραφικά λεξικά) για τις σημαντικότερες ζώσες προσωπικότητες που έχουν διακριθεί σε διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής⁹⁹. Επομένως, αποτελούν μια αξιόπιστη πηγή άντλησης στοιχείων, διότι αναφέρονται σε διακεκριμένους Έλληνες, όπου η συμβολή τους στη δραστηριότητα (πολιτική, οικονομική, πολιτιστική, κ.ά.) και στην ακτινοβολία της Ελλάδας υπήρξε σημαντική. Στη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία, θα επικεντρωθώ μόνον στα στοιχεία που περιέχονται στα συγκεκριμένα λεξικά, διότι θα οδηγηθούμε σε ασφαλέστερα συμπεράσματα σχετικά με τη φοιτητική μετακίνηση κατά την περίοδο 1890-1960. Είναι δύσκολο κατά τη μελέτη των βιογραφικών σημειωμάτων των «απλών» ανθρώπων, να εξακριβώσουμε εάν οι πληροφορίες που δηλώνουν είναι αληθείς ή όχι, καθώς δεν διαθέτουμε επαρκείς

⁹⁹ Σε περίπτωση που μια προσωπικότητα πεθάνει, το συγκεκριμένο βιογραφικό σημείωμα αφαιρείται από την έκδοση.

και ακριβείς πηγές για τα στοιχεία που αφορούν τη ζωή και τη δραστηριότητα τους. Επιπλέον, η επιλογή των βιογραφούμενων στα Λεξικά Who's who γίνεται αποκλειστικά με αξιολογικά και όχι κερδοσκοπικά κριτήρια.

Είναι σημαντικό να εξετάσω την περίοδο αυτή, καθώς τη δεκαετία του 1890 υπήρχαν ελάχιστοι Έλληνες φοιτητές εγγεγραμμένοι στα Πανεπιστήμια του εξωτερικού, ενώ το 1960 αυξήθηκε σημαντικά ο συνολικός αριθμός τους. Κατά την περίοδο του 20^{ού} αιώνα, μια μεγάλη μερίδα των Ελλήνων φοιτητών στράφηκε προς τα Πανεπιστήμια του εξωτερικού, κυρίως τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Αγγλία και τις Η.Π.Α. Σε αυτό το γεγονός βοήθησε ότι μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και έως το 1929 αναπτύχθηκε ένα κλίμα εντονότερης διεθνώς φοιτητικής κινητικότητας. Την περίοδο όμως της οικονομικής κρίσης του 1929 και της ανάδυσης ολοκληρωτικών καθεστώτων στην Ευρώπη, οδηγηθήκαμε στη μείωση των φοιτητικών ρευμάτων, ιδιαίτερα προς τη Γερμανία.

Η έρευνά μου συνάντησε και ορισμένες δυσκολίες. Πρώτον, μέσα από τα στοιχεία των συγκεκριμένων Βιογραφικών Λεξικών δεν μπόρεσα να ανιχνεύσω τους λόγους που έκαναν τους Έλληνες φοιτητές να στραφούν στο εξωτερικό για λόγους σπουδών, διότι δεν γίνεται αναφορά στα συγκεκριμένα στοιχεία. Στην περίπτωση αυτή, οδηγήθηκα στην εξαγωγή συμπερασμάτων μελετώντας τις πηγές που αναφέρονται στο ζήτημα της φοιτητικής μετανάστευσης κατά την περίοδο που μελετώ. Επιπλέον, δεν ήταν εφικτό να χωρίσω με απόλυτη ακρίβεια το αντιπροσωπευτικό δείγμα που αφορά το σύνολο των Ελλήνων φοιτητών που εγγράφονται σε Πανεπιστήμια του εξωτερικού σε χρονικές περιόδους, δηλαδή να πω πόσοι φοιτητές σπούδασαν την περίοδο 1890-1900 στο εξωτερικό, πόσοι μεταξύ του 1910-1920, κ.ά., γιατί οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές δεν αναφέρουν στα Βιογραφικά Λεξικά που μελέτησα πότε ακριβώς σπούδασαν στο εξωτερικό. Ωστόσο, αν και αβέβαιοι, μερικοί τέτοιοι υπολογισμοί επιχειρήθηκαν.

4.2. Τα ερευνητικά ερωτήματα

Τα κυριότερα ερευνητικά ερωτήματα της συγκεκριμένης μελέτης είναι τα εξής:

- ✚ Ποια είναι η γεωγραφική – κοινωνική προέλευση των αποδήμων φοιτητών;
- ✚ Σε ποια δεκαετία σπούδασαν οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού και σε ποια οι λιγότεροι;

- ✚ Ποια είναι τα αντικείμενα σπουδών των Ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού;
- ✚ Υπάρχει διαφοροποίηση ή συνέχεια των σπουδών των Ελλήνων φοιτητών σε σχέση με τις αρχικές σπουδές που έκαναν στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό;
- ✚ Ποιο είναι το ποσοστό των ανδρών και ποιο των γυναικών στο σύνολο της ελληνικής φοιτητικής μετανάστευσης;
- ✚ Ποια επαγγελματική σταδιοδρομία ακολούθησαν οι Έλληνες φοιτητές μετά το πέρας των σπουδών τους;
- ✚ Οι Έλληνες φοιτητές μετά το τέλος των σπουδών τους επέστρεψαν ή όχι στην Ελλάδα;

4.3. Το δείγμα της έρευνας

Στα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who που μελέτησα (αυτά που έχουν εκδοθεί από το 1958 μέχρι το 2008-2009), περιλαμβάνονται βασικές πληροφορίες για περισσότερες από 7.500 σημαντικές προσωπικότητες του τόπου μας. Αξίζει να επισημανθεί ότι περισσότεροι από τους μισούς βιογραφούμενους, έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στο εξωτερικό (προπτυχιακές – μεταπτυχιακές σπουδές, πρόσθετη επιμόρφωση, κ.ά.), κατά την περίοδο από το 1860 έως και την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Το μέγεθος του δείγματος που συλλέχθηκε για τη συγγραφή της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας περιλαμβάνει τα βιογραφικά στοιχεία 800 προσώπων και αφορά εκείνους που έχουν σπουδάσει σε εκπαιδευτικά ιδρύματα του εξωτερικού από το 1890-1960¹⁰⁰. Η επιλογή του δείγματος των 800 προσώπων που συμμετείχαν στη φοιτητική μετακίνηση (από ένα σύνολο περισσότερων από 3.750 ατόμων που υλοποίησαν σπουδές στο εξωτερικό), πραγματοποιήθηκε έχοντας ως στόχο τη συλλογή ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος, προκειμένου να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για τη φοιτητική «συμπεριφορά» τους. Το βασικότερο κριτήριο επιλογής του αντιπροσωπευτικού δείγματος μου, ήταν ότι οι συγκεκριμένοι βιογραφούμενοι σπούδασαν στο εξωτερικό κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο που εξετάζω.

¹⁰⁰ Συνεπώς, ασχολήθηκα με τους Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού που γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1872-1942.

Πιο συγκεκριμένα, για την συλλογή των δεδομένων, αντλήθηκαν πληροφορίες από τα βιογραφικά σημειώματα των βιογραφούμενων που εντοπίζονται στα Λεξικά Who's Who των ετών:

- ✚ 1958
- ✚ 1962
- ✚ 1965
- ✚ 1979
- ✚ 1992
- ✚ 1993-1994
- ✚ 1996-1997
- ✚ 1998
- ✚ 2001
- ✚ 2002-2003
- ✚ 2004
- ✚ 2005-2006
- ✚ 2007
- ✚ 2008-2009

και αφορούν:

- ✚ την χρονολογία γέννησης
- ✚ τον τόπο γέννησης
- ✚ τις σπουδές
- ✚ την επαγγελματική σταδιοδρομία
- ✚ την τωρινή διεύθυνση οικίας

Τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στα Λεξικά που εξέτασα, θεωρούνται έγκυρα και αξιόπιστα, ακριβώς επειδή **1)** οι ίδιοι οι βιογραφούμενοι τα παρέχουν προς δημοσιοποίηση και σε κάθε νέα έκδοση των Λεξικών τα ελέγχουν και προσθέτουν τα νεότερα στοιχεία που τους αφορούν, και **2)** ελέγχονται μέσω έγκυρων πηγών από τους υπεύθυνους της σύνταξης των Βιογραφικών Λεξικών.

4.4. Το ερευνητικό εργαλείο

Είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί σε αυτό το σημείο, η αξία των στοιχείων που προέρχονται από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, προκειμένου να μελετηθεί το

θέμα της ελληνικής φοιτητικής μετανάστευσης κατά την περίοδο 1890-1960. Πρώτα απ' όλα να επισημάνω ότι δεν έχει πραγματοποιηθεί στο παρελθόν, απ' όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, παρόμοια έρευνα με την δική μου, για το συγκεκριμένο θέμα που εξετάζω χρησιμοποιώντας τα στοιχεία των συγκεκριμένων Βιογραφικών Λεξικών.

Τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who αποτελούν ένα χρήσιμο ερευνητικό εργαλείο. Δίνουν μία ευρεία εικόνα για το ηγετικό δυναμικό του σύγχρονου ελληνισμού. Είναι ένα έργο εγκυκλοπαιδικής μορφής, που αποτελείται από σύντομα βιογραφικά σημειώματα και μια σημαντική πηγή γνώσεων για τις σημαντικότερες προσωπικότητες που έχουν διακριθεί στον τομέα τους και γενικότερα στη δημόσια ζωή. Ο συνολικός αριθμός των βιογραφούμενων που εμφανίζονται στα συγκεκριμένα Λεξικά (από το πρώτο ελληνικό Who's Who που δημοσιεύτηκε το 1958, μέχρι το Βιογραφικό Λεξικό Who's Who των ετών 2008-2009) ξεπερνάει τις 7.500.

Ο πρωταρχικός στόχος είναι η ενημέρωση του αναγνώστη για τα βιογραφικά στοιχεία των προσωπικοτήτων που συνθέτουν την πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πνευματική ηγεσία του τόπου μας. Τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στα συγκεκριμένα Λεξικά, θεωρούνται έγκυρα και αξιόπιστα, καθώς βασίζονται κυρίως σε πληροφορίες που παρέχουν οι ίδιοι οι βιογραφούμενοι. Τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για ένα σύνολο ανθρώπων που ασχολούνται στα ΜΜΕ και τις δημόσιες σχέσεις, οι οποίοι στρέφονται για την αναζήτηση πληροφοριών στο περιεχόμενο των συγκεκριμένων Λεξικών για να ολοκληρώσουν την εργασία τους.

Περιλαμβάνουν βιογραφικά στοιχεία των πολιτών εκείνων που θεωρούνται επιτυχημένοι στη σταδιοδρομία τους. Επομένως, η αξία τους είναι μεγάλη, καθώς είναι μια έγκυρη πηγή βιογραφικών πληροφοριών, χρήσιμη για καθέναν από εμάς που ενδιαφέρεται να είναι σωστά ενημερωμένος για τις πολιτικές, κοινωνικές και πνευματικές αξίες του τόπου. Πιο συγκεκριμένα, τα ελληνικά Who's Who περιλαμβάνουν τους θρησκευτικούς και πολιτικούς ηγέτες, τους ακαδημαϊκούς, τους ανώτερους κρατικούς λειτουργούς (δικαστικούς, στρατιωτικούς, εκπαιδευτικούς), τους διακεκριμένους επιστήμονες, τεχνολόγους, λογοτέχνες, καλλιτέχνες, δημοσιογράφους, τραπεζίτες, επιχειρηματίες, εφοπλιστές, βιομηχάνους, καθώς και επίλεκτους ομογενείς του εξωτερικού.

Η επιλογή των προσωπικοτήτων που βιογραφούνται στα συγκεκριμένα Λεξικά γίνεται με αξιολογικά κριτήρια, χωρίς να υπάρχει καμία οικονομική υποχρέωση για όσους συμπεριλαμβάνονται στα Λεξικά. Το βασικό κριτήριο επιλογής εστιάζεται στο αξίωμα, στο έργο και τη δημόσια προβολή τους. Η σύνταξη και η τακτική ανανέωσή

τους¹⁰¹ γίνεται με τη μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα, με σεβασμό στις δεοντολογικές αρχές και στα κριτήρια που έχουν θεσπιστεί. Οι προσωπικότητες που έχουν διακριθεί σε κάποιον τομέα και που περιλαμβάνονται στα Λεξικά Who's Who, ανήκουν στον ευρύτερο χώρο του Ελληνισμού και όχι αποκλειστικά στον ελλαδικό χώρο.

Ανεξάρτητα από την έκταση της βιβλιοθήκης που διαθέτει καθένας από εμάς, συνήθως δεν έχουμε πρόσβαση στα βιογραφικά στοιχεία εκείνων που διακρίθηκαν σε οποιονδήποτε τομέα, είτε στον ιδιωτικό είτε στο δημόσιο βίο και έχουν χαρακτηριστεί ως προσωπικότητες της χώρας μας. Όταν ακούμε, π.χ. για τη δράση ενός σημαντικού προσώπου, αναρωτιόμαστε που θα εντοπίσουμε τα απαραίτητα στοιχεία για τη ζωή του. Επομένως, τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who εκδίδονται προκειμένου να καλυφθεί αυτό το κενό. Από τη μια μεριά επιδιώκεται να καλυφθεί το εκδοτικό κενό που υπάρχει, και από την άλλη μεριά συνοψίζει το ηγετικό δυναμικό της χώρας μας σε μια επίτομη έκδοση. Για όλους τους παραπάνω λόγους που ανέφερα, προτάθηκε η επιλογή χρήσης των στοιχείων των Λεξικών Who's Who, ως βασική πηγή για τη μελέτη της ελληνικής φοιτητικής μετανάστευσης (1890-1960).

4.5. Επεξεργασία των δεδομένων

Αφού συνέλεξα τα δεδομένα που χρειαζόμουν, τα τοποθέτησα σε ειδικό πίνακα που κατασκεύασα στον Η/Υ στο πρόγραμμα Word. Ο συγκεκριμένος πίνακας περιλαμβάνει 10 στήλες με τα στοιχεία που ανέφερα παραπάνω και τα οποία αφορούν βασικές πληροφορίες των βιογραφούμενων. Πιο συγκεκριμένα, οι στήλες είναι οι εξής:

- ✚ Επώνυμο
- ✚ Όνομα
- ✚ Έτος γέννησης
- ✚ Τόπος γέννησης
- ✚ Προπτυχιακές σπουδές
- ✚ Μεταπτυχιακές σπουδές
- ✚ Διδακτορικές σπουδές
- ✚ Άλλες συμπληρωματικές (ή κύριες) σπουδές

¹⁰¹ Τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who επανεκδίδονται τακτικά, διότι ένα τέτοιο «τιτάνιο» έργο θα πρέπει να είναι σωστά ενημερωμένο και να μη χάνει την επικαιρότητα του, να είναι αναθεωρημένο και συμπληρωμένο με νέα στοιχεία και βιογραφίες.

- ✚ Επάγγελμα
- ✚ Τόπος κατοικίας

Στη συνέχεια, εξήγαγα βασικά συμπεράσματα, απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα:

- ✚ για το φύλο και τη φοιτητική μετανάστευση στο εξωτερικό
- ✚ τη δεκαετία που πραγματοποίησαν σπουδές στο εξωτερικό
- ✚ την γεωγραφική προέλευση των αποδήμων φοιτητών
- ✚ τα αντικείμενα σπουδών των Ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού
- ✚ την διαφοροποίηση ή τη συνέχεια των σπουδών τους σε σχέση με τις αρχικές σπουδές που έκαναν στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό
- ✚ την επαγγελματική σταδιοδρομία που ακολούθησαν οι φοιτητές μετά το τέλος των σπουδών τους
- ✚ τον τόπο μόνιμης διαμονής τους (αν επέστρεψαν στην Ελλάδα ή όχι)

Μέρος III

Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας – Βιβλιογραφική επισκόπηση

Κεφάλαιο 5. Παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων

5.1. Εισαγωγή

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνας, η οποία αποτελείται από τα βιογραφικά σημειώματα 800 βιογραφούμενων στα Λεξικά Who's Who. Επομένως, η ανάλυση που θα επιχειρήσω να κάνω θα στηριχτεί αποκλειστικά στα στοιχεία που άντλησα από τα συγκεκριμένα Λεξικά.

Το υλικό θα χωριστεί σε περιόδους, ανάλογα με τη χρονική περίοδο που οι βιογραφούμενοι σπούδασαν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα του εξωτερικού. Συνήθως οι Έλληνες σπουδαστές ολοκλήρωναν τις προπτυχιακές τους σπουδές στην Ελλάδα και στη συνέχεια επισκέπτονταν μια ξένη χώρα για την πραγματοποίηση των μεταπτυχιακών τους σπουδών. Επιπλέον, πολλοί σπουδαστές δεν σπούδασαν σε κάποιο Ανώτατο Εκπαιδευτικό ίδρυμα του εξωτερικού, αλλά σε ιδιωτικές σχολές. Επειδή, δεν γίνεται τις περισσότερες φορές γνωστό, τότε ακριβώς οι συγκεκριμένοι άνθρωποι σπούδασαν στο εξωτερικό, εξάγω τα δικά μου συμπεράσματα.

5.2. Τα δεδομένα της έρευνας

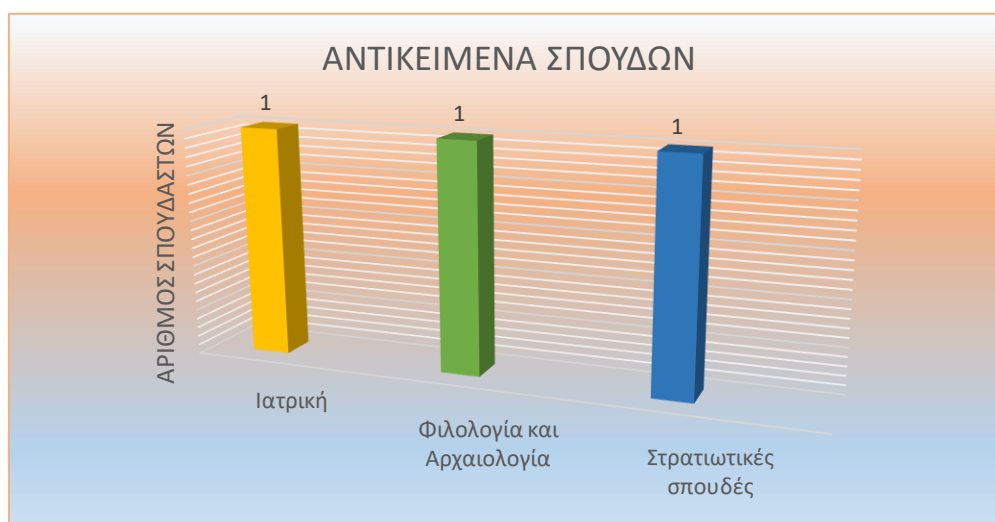
Α' χρονική περίοδος: 1889-1898

Κατά τη χρονική περίοδο 1889-1898, 3 φοιτητές συμμετείχαν στην ελληνική φοιτητική μετανάστευση σύμφωνα με το δείγμα που άντλησα από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who.

Και οι τρεις Έλληνες φοιτητές παρακολούθησαν προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα και στη συνέχεια πραγματοποίησαν πρόσθετες σπουδές σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της Γερμανίας (Πανεπιστήμιο Βόννης, Βερολίνου Μονάχου και Ακαδημία Πολέμου Γερμανίας). Από τους τρεις σπουδαστές, ο ένας σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και στη συνέχεια στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βερολίνου. Ο

δεύτερος σπούδασε Φιλολογία και Αρχαιολογία στα Πανεπιστήμια Αθηνών και στα Πανεπιστήμια Μονάχου, Βερολίνου και Βόννης, όπου στα δύο τελευταία πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές. Στη συνέχεια επέστρεψε στην Ελλάδα και παρακολούθησε διδακτορικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο τρίτος σπούδασε στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων στην Αθήνα και στη συνέχεια στην Ακαδημία Πολέμου Γερμανίας.

Πίνακας 1. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1889-1898).

Ως προς τη γεωγραφική τους προέλευση, οι δύο φοιτητές προέρχονται από την Πελοπόννησο και πιο συγκεκριμένα από την Αρκαδία και Μεσσηνία, ενώ ο τρίτος έχει ως τόπο γέννησης την Αθήνα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι και οι τρεις βιογραφούμενοι, μετά το τέλος των σπουδών τους επέστρεψαν στην Ελλάδα, όπου διέμεναν μόνιμα στην Αθήνα και το επάγγελμα που ακολούθησαν σχετίζονταν με τις σπουδές τους.

Β΄ χρονική περίοδος: 1899-1908

Κατά τη χρονική περίοδο 1899-1908, 25 φοιτητές παρακολούθησαν σε διάφορες χώρες του εξωτερικού κάποιο συγκεκριμένο κύκλο σπουδών.

Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, παρατηρούμε ότι πέρα από τους άνδρες και οι γυναίκες ξεκίνησαν να συμμετέχουν στην ελληνική φοιτητική μετανάστευση, σύμ-

φωνα με τα στοιχεία που περιέχονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who' s Who. Ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων που μετακινήθηκαν σε χώρες του εξωτερικού ήταν 25, από τους οποίους μόνο 1 ήταν γυναίκα. Από τους 24 άνδρες φοιτητές, οι 14 πραγματοποίησαν διδακτορικές σπουδές κυρίως σε μία ευρωπαϊκή χώρα, οι 6 παρακολούθησαν μεταπτυχιακές σπουδές (από τους οποίους οι 3 συνέχισαν τις σπουδές σε διδακτορικό επίπεδο), ενώ οι 7 δεν συνέχισαν τις σπουδές τους, μετά τις προπτυχιακές. Οι περισσότεροι από τους Έλληνες σπουδαστές μετά τη μετάβαση τους στο εξωτερικό δεν άλλαξαν αντικείμενο σπουδών. Από τους 25 συνολικά φοιτητές, οι 4 υλοποίησαν σπουδές σε δύο διαφορετικά επιστημονικά αντικείμενα. Για παράδειγμα, ο καθηγητής Διακοσμητικής (Ε.Μ.Π) Πικιώνης Δημήτριος, αφού αποφοίτησε από το τμήμα Πολιτικών μηχανικών του Ε.Μ.Π., στη συνέχεια ακολούθησε σπουδές στην Αρχιτεκτονική στα Πανεπιστήμια Μονάχου και Παρισίων.

Πολλοί σπουδαστές μετά την ολοκλήρωση ενός πρώτου κύκλου σπουδών σε κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Ευρώπης, συνέχισαν τις σπουδές τους (προπτυχιακό, μεταπτυχιακό ή διδακτορικό, όπως επίσης και μετεκπαίδευση σε επιστημονικά αντικείμενα, όπως η ιατρική και η νομική) στο ίδιο ή σε άλλο εκπαιδευτικό ίδρυμα (ίδιας ή διαφορετικής χώρας). Συνολικά, από τους 25 Έλληνες σπουδαστές, οι 18 φοίτησαν σε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα, 5 άτομα σπούδασαν σε δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, 1 σπουδαστής σε τρία διαφορετικά και 1 ακόμη σε τέσσερα διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι Έλληνες σπουδαστές ήθελαν να επισκεφθούν όσο το δυνατόν περισσότερα φημισμένα ιδρύματα. Σε αυτό βοήθησε και η χρήση της ίδιας γλώσσας στους πιο γνωστούς προορισμούς (π.χ. τα γαλλικά για τη Γαλλία και το Βέλγιο, τα αγγλικά για την Αγγλία και τις Η.Π.Α, τα γερμανικά για την Γερμανία και την Αυστρία). Για παράδειγμα, η Σωτηρίου Μαρία γεννήθηκε το 1888 στη Λάρισα, πραγματοποίησε προπτυχιακές σπουδές στη Φιλολογία και Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας και στη συνέχεια 3 μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών στην Αρχαιολογία (Πανεπιστήμια Λειψίας, Βερολίνου και Βιέννης). Η συγκεκριμένη Ελληνίδα μετά το τέλος των σπουδών της επέστρεψε στην Ελλάδα και εργάστηκε ως βυζαντινολόγος.

Στο εξωτερικό, οι Έλληνες φοιτητές σπούδασαν κυρίως στην Ιατρική Σχολή, την Θεολογική και τη Νομική. Ελάχιστοι άνδρες επέλεξαν να σπουδάσουν Ανθρωπιστικές σπουδές και Φυσικές επιστήμες. Τα αντικείμενα σπουδών (κατά σειρά προτίμησης) παρουσιάζονται στο παρακάτω γράφημα (Πίνακας 2). Ο συνολικός αριθμός

των σπουδαστών στο συγκεκριμένο γράφημα, υπερβαίνει το συνολικό αριθμό των φοιτητών, γιατί 5 φοιτητές δεν σπούδασαν μόνο ένα, αλλά δύο αντικείμενα σπουδών. Για παράδειγμα, αναφέρω τον καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωακείμογλου Γεώργιο, ο οποίος σπούδασε στα τέλη της δεκαετίας του 1890 και στις αρχές του 20^{ού} αιώνα, στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βερολίνου και στη συνέχεια στο τμήμα Χημείας του ίδιου Πανεπιστημίου.

Πίνακας 2. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1899-1908).

Οι Έλληνες φοιτητές θέλησαν είτε να πραγματοποιήσουν ένα πρώτο κύκλο σπουδών είτε να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο εξωτερικό (αφού προηγουμένως είχαν αποφοιτήσει από το Πανεπιστήμιο Αθηνών) και προτίμησαν κυρίως ως τόπο σπουδών μια ευρωπαϊκή χώρα. Οι πιο συνηθισμένοι προορισμοί τους σύμφωνα με τα στοιχεία που περιέχονται στο Βιογραφικά Λεξικά Who's Who που μελέτησα, ήταν η Γαλλία (Πανεπιστήμια Παρισίων και Μονπελλιέ) και η Γερμανία (Πανεπιστήμια Βερολίνου, Λειψίας, Γοτίγγης και Σαξονίας, Πολυτεχνείο Βερολίνου). Οι περισσότεροι Έλληνες σπουδαστές του δείγματός μας επέλεξαν ως χώρα πραγματοποίησης προπτυχιακών ή/και μεταπτυχιακών σπουδών αυτούς τους δύο προορισμούς. Άλλοι συνηθισμένοι προορισμοί, που υποδέχτηκαν όμως μικρότερο αριθμό Ελλήνων φοιτητών ήταν η Ελβετία (Πανεπιστήμια Λωζάννης και Ζυρίχης, Πολυτεχνείο Λωζάννης) η Ιταλία (Πα-

νεπιστήμια Περούτζια και Ρώμης) και η Κωνσταντινούπολη (Θεολογική Σχολή Χάλκης). Ελάχιστοι Έλληνες φοιτητές προτίμησαν να σπουδάσουν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αυστρίας (Πανεπιστήμιο Βιέννης), του Βελγίου (Πανεπιστήμιο Βελγίου), της Αγγλίας (Πανεπιστήμιο Οξφόρδης) και της Ρωσίας (Πανεπιστήμιο Λένινγκραντ).

Πίνακας 3. Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1899-1908).

Όσον αφορά τους 25 βιογραφούμενους, μόλις οι 3 είχαν ως τόπο γέννησης την Αθήνα και 1 τον Πειραιά, 5 άτομα προέρχονταν από τις παροικίες του ελληνισμού (την Σμύρνη, τον Καύκασο, τον Πόντο και την Ινδία), 5 άτομα από τα νησιά (Τήνος, Μυτιλήνη, Ζάκυνθος, Κεφαλλονιά, Κρήτη) 3 άτομα προέρχονταν από τα Ιωάννινα, 2 από την Πάτρα, 1 από την Καλαμάτα, 1 από το Αγρίνιο, 1 από την Λακωνία και 1 από την Λάρισα.

Πίνακας 4. Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1899-1908).

Από τα στοιχεία που έχω συγκεντρώσει από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, παρατήρησα ότι από τους 25 φοιτητές, οι 24 επέστρεψαν στην Ελλάδα μετά το πέρας των σπουδών τους στο εξωτερικό και ενσωματώθηκαν στις ελίτ, π.χ. στην καλλιτεχνική, στην πολιτική, στην στρατιωτική, ενώ μόνο 1 παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία είχε σπουδάσει (Σπύρου Αθηναγόρας, Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως). Οι 22 από τους 24 φοιτητές εγκαταστάθηκαν μόνιμα σε μεγάλα αστικά κέντρα (οι 21 στην Αθήνα και 1 στη Θεσσαλονίκη), ενώ 1 στη Φλώρινα και 1 στη Δράμα.

Τέλος, αν το επάγγελμα που ακολούθησαν σχετίζονταν με τις σπουδές που έκαναν διαπιστώνω τα εξής: Τα 23 από τα 25 άτομα απορροφήθηκαν σε τομείς που σχετίζονταν με το αντικείμενο που σπούδασαν. Έτσι, αυτοί εργάστηκαν σε υπουργεία, πανεπιστήμια, βιομηχανίες, νοσοκομεία, κ.α. Τα υπόλοιπα 2 άτομα (Νάσκος Ιωάννης και Πάλλης Αλέξανδρος) απασχολήθηκαν σε τομείς διαφορετικούς από το αντικείμενο σπουδών τους. Μπορεί κανείς να υποθέσει ότι αυτό έγινε, επειδή δεν υπήρχαν κενές θέσεις εργασίας που να συμφωνούσαν με τις σπουδές τους. Για παράδειγμα, ο Πάλλης Αλέξανδρος πραγματοποίησε προπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές στη Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και εργάστηκε ως Δημοσιολόγος.

Γ' χρονική περίοδος: 1909-1918

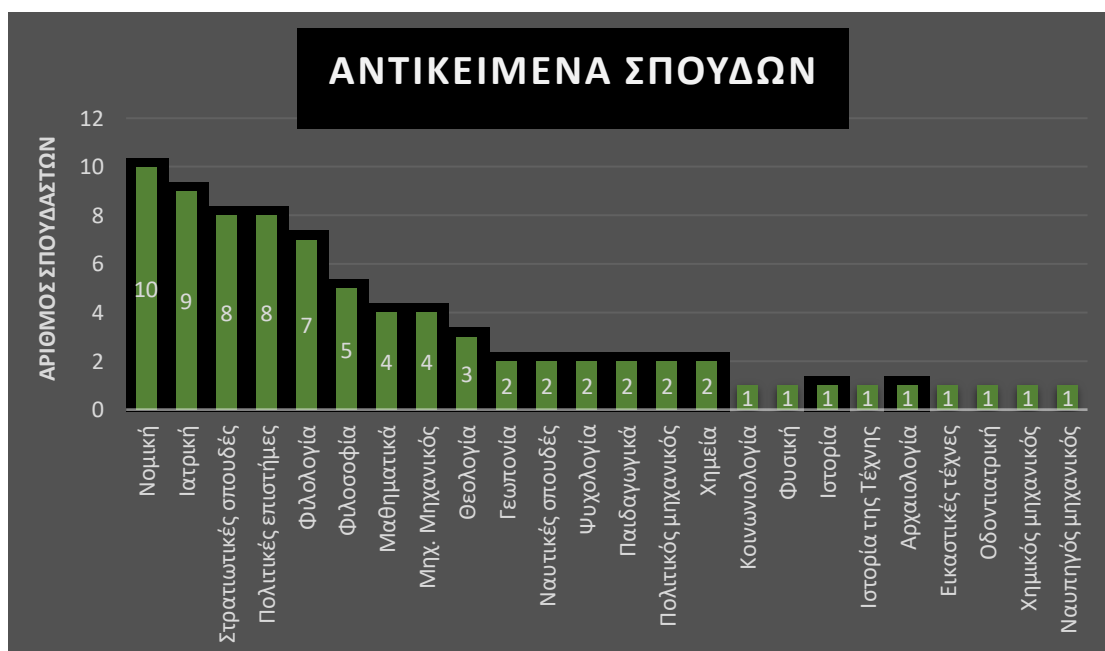
Κατά τη χρονική περίοδο 1909-1918, 58 άτομα ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους σε ένα ή περισσότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα του εξωτερικού. Από τα 58 συνολικά άτομα που σπούδασαν στο εξωτερικό, οι 2 ήταν γυναίκες. Ενώ την προηγούμενη χρονική περίοδο συμμετείχε στην φοιτητική μετακίνηση 1 γυναίκα, τώρα αυξάνονται σε 2. Από τους 58 φοιτητές - φοιτήτριες, οι 32 πραγματοποίησαν διδακτορικές σπουδές σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού, από τους οποίους μόνο οι 5 είχαν προηγουμένως ολοκληρώσει ένα μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών, οι 2 παρακολούθησαν προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές και οι 18 έκαναν μόνο προπτυχιακές σπουδές. Επίσης, 2 άτομα ακολούθησαν ναυτικές σπουδές (ο ένας εκ των δύο, ολοκλήρωσε και διδακτορικές σπουδές σε διαφορετικό τομέα), ενώ 8 άτομα πραγματοποίησαν στρατιωτικές σπουδές (οι δύο απ' αυτούς απέκτησαν και πτυχίο σε αντικείμενο διαφορετικό, ενώ ένα άτομα απέκτησε διδακτορικό δίπλωμα σπουδών). Επίσης, μία γυναίκα, η ξεναγός αρχαιολογικών χώρων Μαρίκα Βελούδιου, εγκατέλειψε το ελληνικό κράτος και πραγματοποίησε σπουδές παιδοοικοκυρικής και τέχνης σε κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Γερμανίας.

Κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, οι περισσότεροι από τους Έλληνες σπουδαστές μετά τη μετάβαση τους στο εξωτερικό δεν άλλαξαν αντικείμενο σπουδών. Από τους 58 συνολικά φοιτητές, οι 13 φοιτητές στράφηκαν προς νέα επιστημονικά αντικείμενα στο εξωτερικό διαφορετικά από τα αντικείμενα των αρχικών σπουδών τους. Από τους 58 Έλληνες σπουδαστές, οι 39 φοίτησαν σε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα του εξωτερικού, 15 άτομα σπούδασαν σε δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, 3 σπουδαστές σε τρία διαφορετικά και 1 ακόμη σε τέσσερα διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι γινόταν μια πανεπιστημιακή περιοδεία, όπου τις περισσότερες φορές περιλάμβανε τη Γαλλία.

Την περίοδο που εξετάζουμε, οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές ακολούθησαν Νομικές σπουδές, Ιατρικές σπουδές, Στρατιωτικές σπουδές και σπουδές στις Πολιτικές επιστήμες και τη Φιλολογία. Ελάχιστοι φοιτητές σπούδασαν Κοινωνιολογία, Φυσική, Ιστορία, Ιστορία της τέχνης, Αρχαιολογία, Οδοντιατρική, Εικαστικές τέχνες και κάποιο πρόγραμμα σπουδών σε Πολυτεχνικές σχολές. Παρατηρώντας τα στοιχεία του παρακάτω γραφήματος, προκύπτει ότι πλήθος φοιτητών έχουν παρακολουθήσει σπουδές σε δύο διαφορετικά ή και περισσότερα γνωστικά αντικείμενα. Για παράδειγμα, ο καθηγη-

τής Οδοντιατρικής Σχολής του Α.Π.Θ Βρότσοσ Κωνσταντίνος, πραγματοποίησε σπουδές Ιατρικής (Πανεπιστήμιο Αθηνών) και στη συνέχεια σπουδές οδοντιατρικής στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης, στις Η.Π.Α. Μετά την ολοκλήρωση των συγκεκριμένων σπουδών επέστρεψε στην Ελλάδα για να υλοποιήσει διδακτορικό πρόγραμμα στην Οδοντιατρική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Επιπλέον, ο Αντιστράτηγος ε.α. Πάνος Καλογερόπουλος πραγματοποίησε σπουδές στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων (Αθήνα) και στη συνέχεια στην Ανωτέρα Σχολή Πολέμου Αθηνών και Παρισίων. Επιπρόσθετα, παρακολούθησε και μαθηματικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Πίνακας 5. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1909-1918).

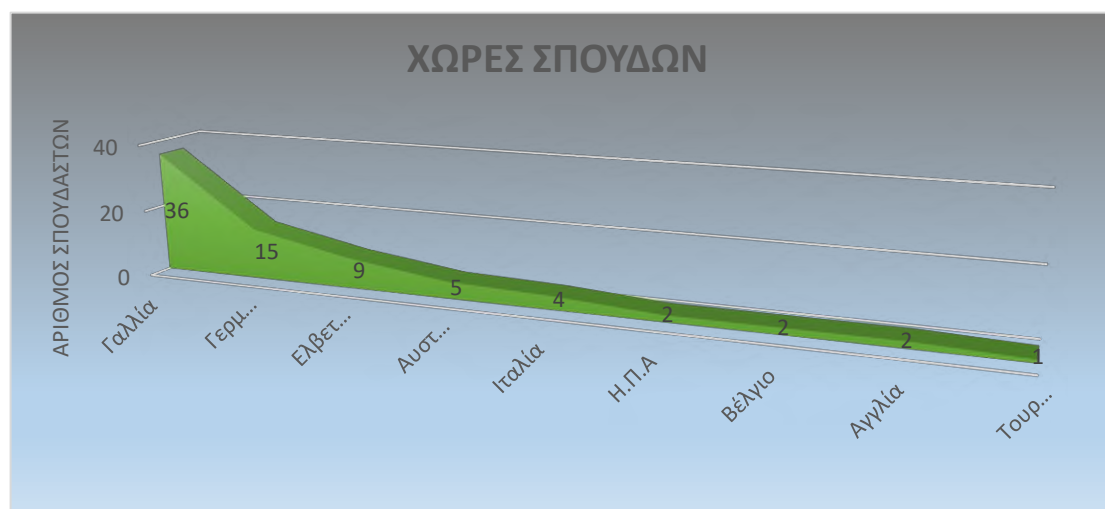
Κατά τη χρονική περίοδο 1909-1918, οι Έλληνες φοιτητές προτίμησαν κυρίως να πραγματοποιήσουν είτε προπτυχιακές είτε μεταπτυχιακές-διδακτορικές σπουδές κυρίως σε μια ευρωπαϊκή ή αμερικανική χώρα. Οι πιο συνηθισμένοι προορισμοί τους αυτή την χρονική περίοδο σύμφωνα με τα στοιχεία που περιέχονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who' s Who, ήταν η Γαλλία (Πανεπιστήμια Παρισίων, Grignon, Aix, Στρασβούργου, Σορβόνης, Μπορντώ, Ντιζόν) και η Γερμανία (Πανεπιστήμια Βερολίνου, Λειψίας, Φράϊμπουργκ, Τυβίγγης, Μονάχου, Πολυτεχνεία Βερολίνου και Μονάχου). Οι περισσότεροι Έλληνες σπουδαστές επέλεξαν ως χώρα πραγματοποίησης προπτυ-

χιακών ή/και μεταπτυχιακών σπουδών αυτούς τους δύο προορισμούς. Άλλοι φοιτητικοί προορισμοί, που υποδέχτηκαν όμως μικρότερο αριθμό Ελλήνων φοιτητών ήταν η Ελβετία (Πανεπιστήμια Λωζάννης, Γενεύης, Βέρνης και Ζυρίχης), η Αυστρία (Πανεπιστήμια Βιέννης και Ίνσμπρουκ) και η Ιταλία (Πανεπιστήμια Γένοβας και Περούτζιας, Βασιλική Ακαδημία Εφαρμοσμένων Τεχνών) Ελάχιστοι Έλληνες φοιτητές προτίμησαν να σπουδάσουν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα των Η.Π.Α (Πανεπιστήμιο North-Eastern Βοστώνης), του Βελγίου (Πανεπιστήμιο Βρυξελλών), της Αγγλίας (Πανεπιστήμιο Λονδίνου) και της Τουρκίας (Θεολογική Σχολή Χάλκης).

Αξίζει να τονιστεί ότι αρκετοί Έλληνες κατά την περίοδο αυτή, μετανάστευσαν σε χώρες του εξωτερικού προκειμένου να υλοποιήσουν στρατιωτικές ή ναυτικές σπουδές. Από τα στοιχεία που περιέχονται στα Βιογραφικά Λεξικά που μελετήθηκαν, προκύπτει ότι 7 άτομα επισκέφτηκαν τη Γαλλία, την Ιταλία και την Αγγλία για την πραγματοποίηση στρατιωτικών ή ναυτικών σπουδών. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του 1910 ο Αντιστράτηγος ε.α. Νικολόπουλος Πέτρος σπούδασε στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων στην Αθήνα και στη συνέχεια, στη Σχολή Εφαρμογής Ιππικού Σωμύρ και στις Ανώτερες Σχολές Πολέμου Ελλάδος και Γαλλίας.

Οι σπουδαστές που μετανάστευσαν σε χώρες του εξωτερικού καθ' όλη την περίοδο που εξετάζω (1890-1960), προκειμένου να αποκτήσουν στρατιωτική, ναυτική ή αεροπορική εκπαίδευση, μετά το τέλος των σπουδών τους επέστρεψαν στην Ελλάδα για να μετάσχουν στους Βαλκανικούς πολέμους, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη Μικρασιατική εκστρατεία, στον πόλεμο του 1940-1941 και στην Εθνική Αντίσταση, και να αναλάβουν διάφορες διοικητικές θέσεις στο στρατό, στο ναυτικό και στην αεροπορία.

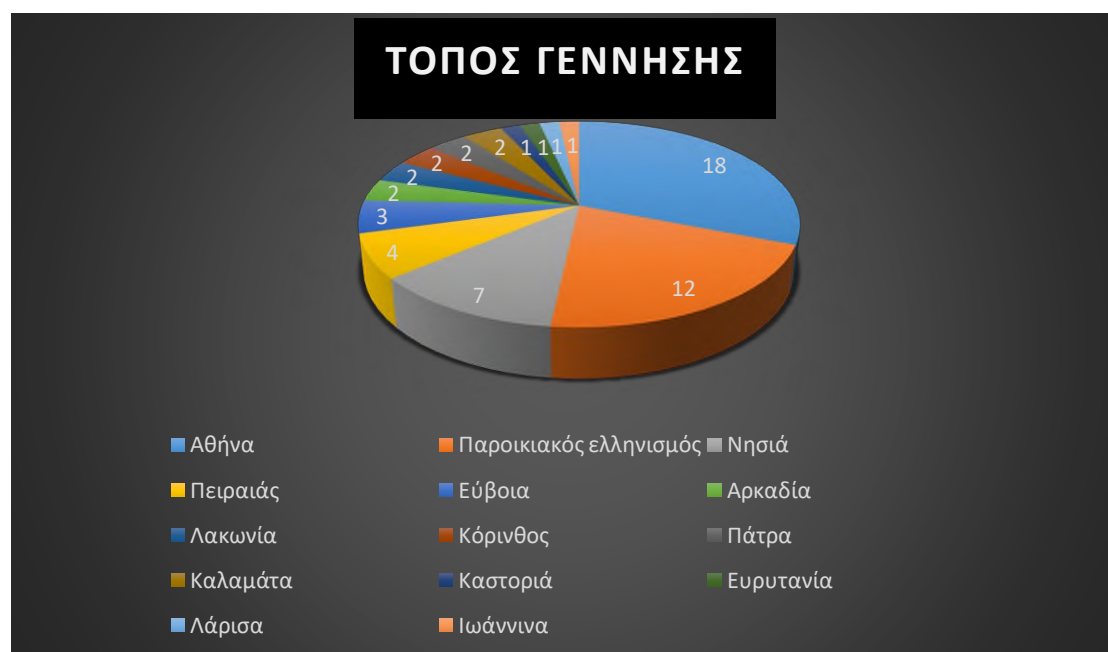
Πίνακας 6. Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1909-1918).

Από τους 58 βιογραφούμενους, οι 36 είχαν ως τόπο γέννησης μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού (Αθήνα, Πειραιάς, Πάτρα, Κωνσταντινούπολη, Πόντος και Ανατολική Θράκη). Αυτό σημαίνει ότι πιθανότατα προέρχονταν από ευκατάστατα και μορφωμένα στρώματα του ελληνικού κράτους και της Διασποράς. Τα ευκατάστατα και μορφωμένα στρώματα του ελληνικού κράτους και της Διασποράς ήταν εκείνα κυρίως, που επένδυναν στη μόρφωση των παιδιών τους. Οι άνθρωποι αυτών των κοινωνικών στρωμάτων ήταν κυρίως γιατροί, δικηγόροι, βιομήχανοι, κ.α. Καλούσαν δασκάλους στα σπίτια τους για να διαβάσουν τα παιδιά τους και δεν τα έστελναν στα σχολεία. Επιπλέον, πλήρωναν ανθρώπους που είχαν σπουδάσει σε Πανεπιστημιακά τμήματα ξένων γλωσσών για να μάθουν στα παιδιά τους ξένες γλώσσες.

Όπως παρατηρούμε στον πίνακα 7, ένα μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων φοιτητών (15 άτομα) που μετανάστευσαν σε χώρες του εξωτερικού προέρχονταν από περιοχές της επαρχίας που ήταν κυρίως αγροτικές. Οι άνθρωποι στις περιοχές αυτές ήταν κυρίως αγρότες και καλλιεργούσαν την γη τους, ενώ ο πληθυσμός στα μεγάλα αστικά κέντρα κυρίως απασχολούνταν στο δευτερογενή τομέα. Δεν ήταν κυρίως μορφωμένοι, αλλά ενδιαφέρονταν για την μόρφωση των παιδιών τους. Επίσης, παρατηρούμε ότι τα ελληνικά νησιά (Κρήτη, Άνδρος, Λήμνος, Ζάκυνθος και Κεφαλλονιά) συμμετείχαν δυναμικά στη φοιτητική μετανάστευση.

Πίνακας 7. Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1909-1918).

Οι Έλληνες φοιτητές, ως επί το πλείστον, επέστρεψαν στην Ελλάδα, όταν ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο εξωτερικό και εγκαταστάθηκαν μόνιμα κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα. Οι 51 φοιτητές εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, οι 4 στη Θεσσαλονίκη και 1 στον Πειραιά. Μόνο 2 άτομα παρέμειναν στο εξωτερικό. Πιο συγκεκριμένα, ο Πρέσβης Χαρίλαος Ζαμαρίας πραγματοποίησε προπτυχιακές σπουδές στη Νομική στο Πανεπιστήμιο της Λωζάννης, αλλά ο μόνιμος τόπος διαμονής του ήταν η Αίγυπτος. Ο Εμπορικός Σύμβουλος Β. Πρεσβείας Παρισίων Γεώργιος Νικολαΐδης σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Γενεύης και εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Γαλλία.

Όσον αφορά το επάγγελμα που ακολούθησαν, αν σχετίζονταν με τις σπουδές που έκαναν παρατηρώ ότι και τα 58 άτομα απασχολήθηκαν σε τομείς που σχετίζονταν με το αντικείμενο που σπούδασαν. Αυτό σημαίνει ότι οι κενές θέσεις εργασίας που υπήρχαν συμφωνούσαν με τις σπουδές που πραγματοποίησαν.

Δ΄ χρονική περίοδος: 1919-1928

Κατά τη χρονική περίοδο 1919-1928, 148 άτομα ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο εξωτερικό. Από τα 148 συνολικά άτομα που σπούδασαν στο εξωτερικό, οι 8 ήταν γυναίκες. Ενώ την προηγούμενη χρονική περίοδο συμμετείχαν στην φοιτητική μετανάστευση 2 γυναίκες, τώρα αυξάνονται σε 8. Από τους 148 φοιτητές - φοιτήτριες, οι 94 ολοκλήρωσαν τις διδακτορικές σπουδές τους σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού, από τους οποίους μόνο οι 25 είχαν προηγουμένως υλοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές, οι 38 παρακολούθησαν προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές και οι 29 έκαναν μόνο προπτυχιακές σπουδές. Επίσης, 2 άτομα ακολούθησαν ναυτικές σπουδές, 1 άτομο πραγματοποίησε στρατιωτικές σπουδές, 1 γυναίκα σπούδασε μπαλέτο και 3 σπουδαστές πραγματοποίησαν μουσικές σπουδές.

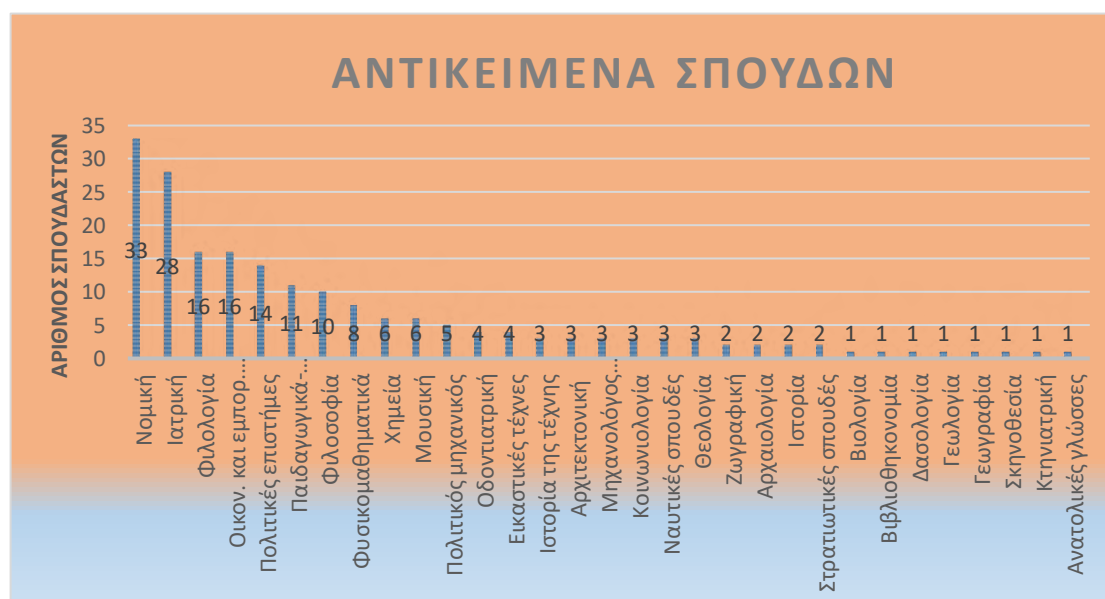
Κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, οι περισσότεροι από τους Έλληνες φοιτητές μετά τη μετάβαση τους στο εξωτερικό δεν άλλαξαν αντικείμενο σπουδών. Από τους 148 συνολικά φοιτητές, περίπου το 1/3 (47 φοιτητές) στράφηκε προς νέα επιστημονικά αντικείμενα στο εξωτερικό, τα οποία ήταν διαφορετικά από τα αντικείμενα των αρχικών σπουδών τους. Από τους 148 Έλληνες σπουδαστές, οι 101 φοίτησαν σε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα του εξωτερικού, 37 άτομα σπούδασαν σε δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, 6 σπουδαστές σε τρία διαφορετικά και 4 α-

κόμη σε τέσσερα διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Έτσι, και τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο μπορούμε να πούμε ότι γινόταν μια πανεπιστημιακή περιοδεία, όπου τις περισσότερες φορές περιλάμβανε τη Γαλλία ή τη Γερμανία.

Οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές ακολούθησαν Νομικές σπουδές, Ιατρικές σπουδές, παιδαγωγικές, ανθρωπιστικές και σπουδές στις Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες. Ελάχιστοι φοιτητές σπούδασαν Μαθηματικά, Φυσική, Ιστορία, Χημεία, Ιστορία της τέχνης, Αρχαιολογία, Οδοντιατρική, Εικαστικές τέχνες και κάποιο πρόγραμμα σπουδών σε Πολυτεχνικές σχολές. Οι 8 γυναίκες-φοιτήτριες του δείγματος που έχω αντλήσει από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, στράφηκαν προς τις Ανθρωπιστικές (οι 6 φοιτήτριες) και τις Καλλιτεχνικές σπουδές (οι υπόλοιπες 2 φοιτήτριες).

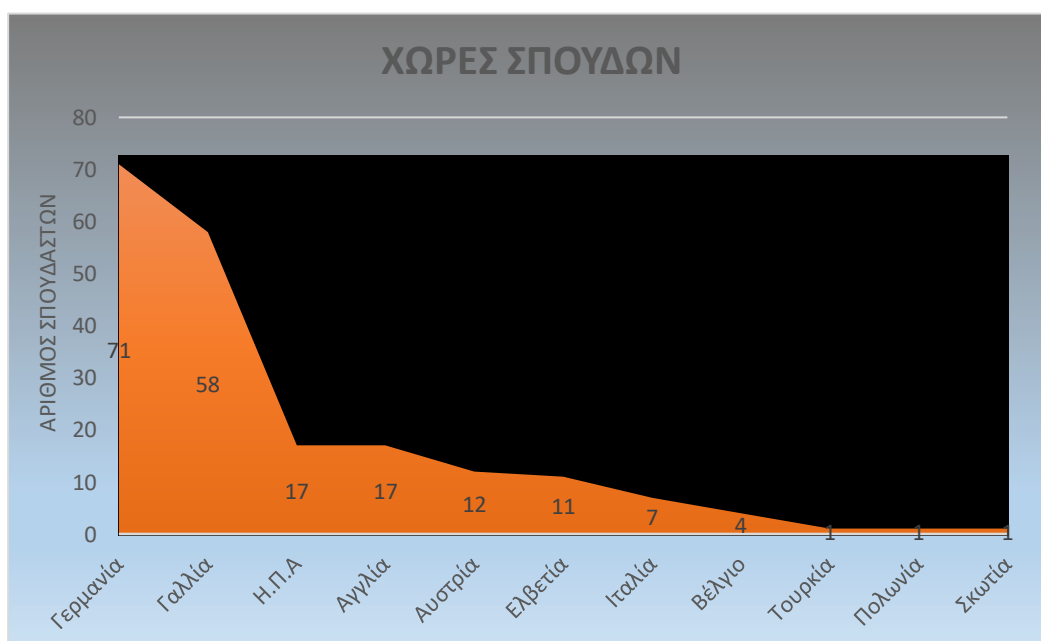
Όπως και την προηγούμενη χρονική περίοδο, μεγάλο μέρος των φοιτητών έχει παρακολουθήσει σπουδές σε δύο διαφορετικά ή και περισσότερα γνωστικά αντικείμενα. Για παράδειγμα, ο καθηγητής Λιμενικών έργων του Ε.Μ.Π Πίππας Δημοσθένης, σπούδασε πολιτικός μηχανικός στο Ε.Μ.Π, μαθηματικά (Πανεπιστήμιο Αθηνών) και στη συνέχεια οικονομικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου και μηχανικός (Διδακτορικό στο Πολυτεχνείο του Βερολίνου). Επιπλέον, ο Πρόεδρος του Αν. Εκπαιδευτικού Συμβουλίου Παπακωνσταντίνου Αθανάσιος, σπούδασε φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη συνέχεια ψυχολογία, φιλοσοφία και κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια στις Η.Π.Α. Στο ίδιο πανεπιστήμιο πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στον επαγγελματικό προσανατολισμό.

Πίνακας 8. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1919-1928).

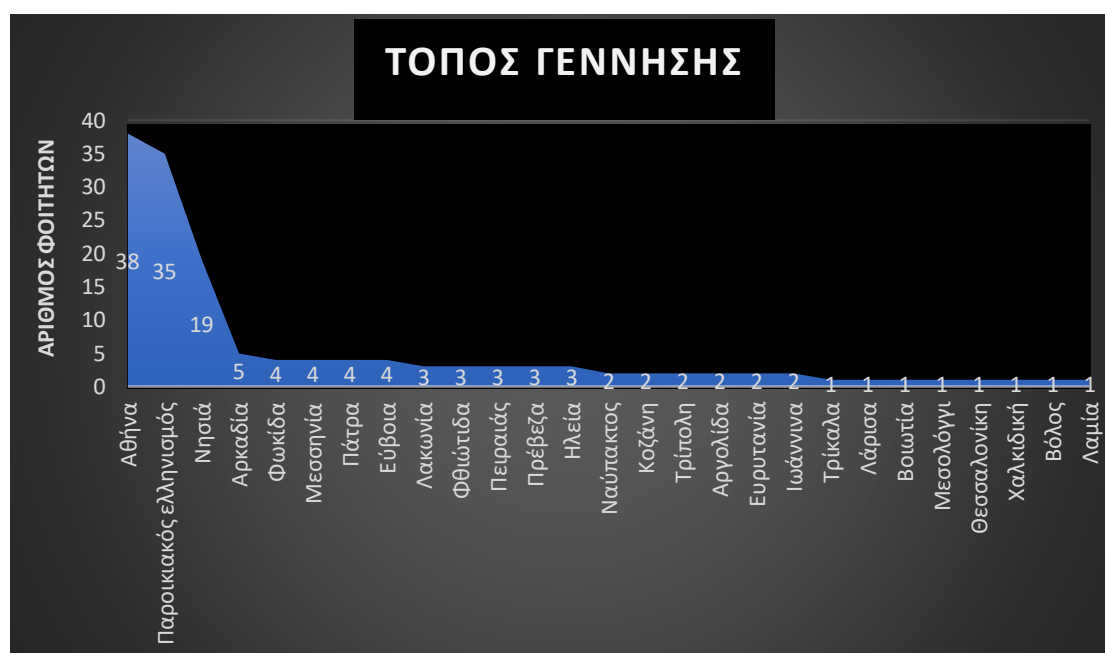
Οι πιο συνηθισμένοι προορισμοί των Ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό αυτή την χρονική περίοδο σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, ήταν η Γερμανία (Πανεπιστήμια Βερολίνου, Λειψίας, Αμβούργου, Ιένας, Χαϊδελβέργης, Καρλσρούης, Χάλλε, Γκράϊφσβαλντ, Φράϊμπουργκ, Φρανκφούρτης, Βύρτσμπουργκ, Φράϊμπουργκ, Τυβίγγης, Γοτίγγης και Μονάχου, Πολυτεχνεία Βερολίνου, Μονάχου και Δρέσδης) και η Γαλλία (Πανεπιστήμια Παρισίων, Μονπελλιέ, Λούβρο, Λυών, Αΐξ Μασσαλίας, Σορβόνης, Στρασβούργου, Μπορντώ, Νανσύ). Οι περισσότεροι Έλληνες σπουδαστές επέλεξαν να σπουδάσουν σε μία από αυτές τις δύο χώρες. Άλλοι φοιτητικοί προορισμοί, που υποδέχτηκαν όμως μικρότερο αριθμό Ελλήνων φοιτητών ήταν οι Η.Π.Α (Παν. Αλάσκας, Johns Hopkins, Νέας Υόρκης, Μίσιγκαν, Φιλαδέλφειας, Κολούμπια, Χάρβαρντ, Βοστώνης, Βόρειας Καρολίνας, Πενσυλβάνιας και Ρότσεστερ, Ινστιτούτο τεχνολογίας Stevens Νέας Υερσέης, Μ.Ι.Τ.) η Αγγλία (Πανεπιστήμια Λονδίνου, Οξφόρδης, Καίμπριτζ, Κολλέγιο Κάρδιφ), η Ελβετία (Πανεπιστήμια Λωζάννης, Γενεύης, Βέρνης, Neuchatel και Ζυρίχης, Πολυτεχνείο Ζυρίχης) και η Αυστρία (Πανεπιστήμια Βιέννης, Πολυτεχνεία Βιέννης και Γκρατς). Ελάχιστοι Έλληνες φοιτητές προτίμησαν να σπουδάσουν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ιταλίας (Πανεπιστήμια Φλωρεντίας, Ρώμης και Πίζας), του Βελγίου (Πανεπιστήμια Βρυξελλών και Λουβέν), της Πολωνίας (Πανεπιστήμιο Μπρεσλάου), της Σκωτίας (Βασιλικό Πολυτεχνείο Γλασκώβης) και της Τουρκίας (Θεολογική Σχολή Χάλκης).

Πίνακας 9. Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1919-1928).

Από τους 148 βιογραφούμενους, οι 84 είχαν ως τόπο γέννησης μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού (Αθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Βόλος, Λαμία, Λάρισα, Πάτρα, Σμύρνη, Αίγυπτος, Μ. Ασία, Κωνσταντινούπολη, Πόντος, ΠΓΔΜ, Κύπρος, Αυστρία και Ρουμανία). Ένα μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων φοιτητών που μετανάστευσαν στο εξωτερικό προέρχονταν την επαρχία. Επίσης, πολλοί σπουδαστές είχαν ως τόπο γέννησης κάποιο ελληνικό νησί (Κρήτη, Άνδρος, Σύμη, Μυτιλήνη, Σάμος, Κέρκυρα, Χίος και Τήνος).

Πίνακας 10. Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1919-1928).

Οι Έλληνες φοιτητές, επέστρεψαν στην Ελλάδα, όταν υλοποίησαν τις σπουδές τους στο εξωτερικό και εγκαταστάθηκαν μόνιμα κυρίως σε κάποιο αστικό κέντρο. Οι 132 πτυχιούχοι ξένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, οι 11 στη Θεσσαλονίκη, 1 στην Κοζάνη, 1 στον Βόλο, 1 στη Ρόδο και 1 στη Ζάκυνθο. Μόνο 1 άτομο, με βάση τα στοιχεία των Βιογραφικών Λεξικών Who's Who, είχε ως τόπο διαμονής τις Η.Π.Α. Πιο συγκεκριμένα, ο Νομικός Σύμβουλος των Ηνωμένων Εθνών Σταυρόπουλος Κωνσταντίνος πραγματοποίησε προπτυχιακές σπουδές στη Νομική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και μεταπτυχιακές σπουδές στις οικονομικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου. Ο κ. Σταυρόπουλος έχει δηλώσει στα Βιογραφικά Λεξικά που μελετάμε, τόπο μόνιμης εγκατάστασης, τις Η.Π.Α.

Τα 143 από τα 148 άτομα εργάστηκαν σε τομείς που σχετίζονταν με το αντικείμενο σπουδών τους. Τα υπόλοιπα 5 άτομα (Αμπότ Γουλιέλμος, Καβαφάκης Χρήστος, Πεσμαζόγλου Στέφανος, Πετσάλης Θανάσης και Χανδρής Γεώργιος) απασχολήθηκαν σε τομείς διαφορετικούς από το αντικείμενο που σπούδασαν. Ο δημοσιογράφος Καβαφάκης Χρήστος ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές του σπουδές στο τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών και στη συνέχεια μετέβη για την πραγματοποίηση μεταπτυχιακών σπουδών στο τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου του Βερολίνου.

Ε' χρονική περίοδος: 1929-1938

Κατά τη χρονική περίοδο 1929-1938, 143 φοιτητές παρακολούθησαν σε διάφορες χώρες του εξωτερικού κάποιο συγκεκριμένο κύκλο σπουδών.

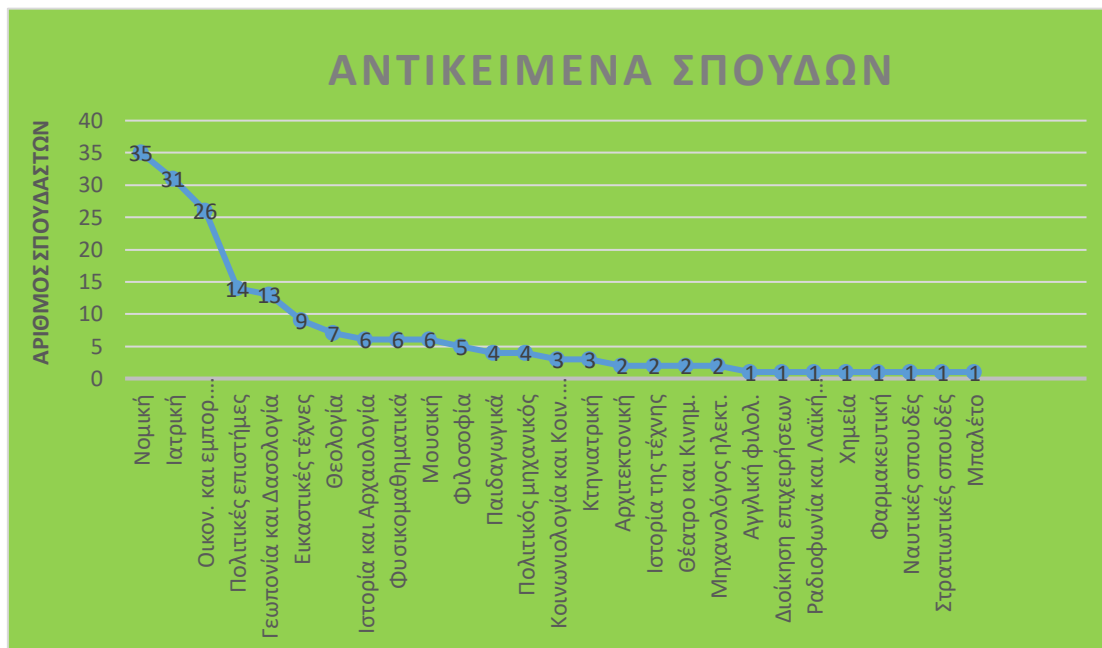
Κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, παρατηρώ ότι περισσότερες γυναίκες συμμετέχουν στην ελληνική φοιτητική μετανάστευση, σύμφωνα με τα στοιχεία που περιέχονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who' s Who. Ο αριθμός των Ελλήνων που μετακινήθηκαν σε χώρες του εξωτερικού ήταν 143 (133 άνδρες και 10 γυναίκες). Από τους 143 φοιτητές - φοιτήτριες, οι 90 ολοκλήρωσαν τις διδακτορικές σπουδές τους σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού, από τους οποίους οι 44 είχαν προηγουμένως υλοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές, οι 44 παρακολούθησαν προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές και οι 26 έκαναν μόνο προπτυχιακές σπουδές. Επίσης, 1 άτομο ακολούθησε ναυτικές σπουδές, 1 άτομο πραγματοποίησε στρατιωτικές σπουδές, 1 γυναίκα σπούδασε μπαλέτο, 6 σπουδαστές πραγματοποίησαν μουσικές σπουδές, ενώ 5 σπουδάστριες υλοποίησαν σπουδές στο τομέα της γλυπτικής, της κεραμικής και της διακοσμητικής καθώς και θεατρικές - κινηματογραφικές σπουδές.

Κατά την περίοδο που εξετάζω, οι περισσότεροι από τους Έλληνες φοιτητές μετά τη μετάβαση τους στο εξωτερικό δεν άλλαξαν αντικείμενο σπουδών. Από τους 143 συνολικά φοιτητές, οι 31 στράφηκαν προς νέα επιστημονικά αντικείμενα στο εξωτερικό διαφορετικά από τα αντικείμενα των αρχικών σπουδών τους. Από τους 143 Έλληνες σπουδαστές, οι 82 φοίτησαν σε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα του εξωτερικού, 30 άτομα σπούδασαν σε δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, 10 σπουδαστές σε τρία διαφορετικά και 42 ακόμη σε τέσσερα διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Για παράδειγμα, ο καθηγητής πολιτικών επιστημών του Παντείου Πανεπιστημίου Βλάχος Γεώργιος, πραγματοποίησε προπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Α-

θηνών (Νομική και πολιτικές επιστήμες) και στα Πανεπιστήμια Βερολίνου και Παρισίων (κοινωνιολογία, φιλοσοφία και πολιτικές επιστήμες). Στη συνέχεια υλοποίησε το Διδακτορικό του στο Πανεπιστήμιο Παρισίων (πολιτικές επιστήμες). Επιπλέον, 19 άτομα πραγματοποίησαν τις προπτυχιακές τους σπουδές στην Ελλάδα και στη συνέχεια επισκέφθηκαν μία ή περισσότερες πόλεις του εξωτερικού προκειμένου να μετεκπαιδευτούν κυρίως στις ιατρικές επιστήμες. Για παράδειγμα, ο καθηγητής της Ιατρικής σχολής του Α.Π.Θ. Εδιπίδης Θεόδωρος μετά τις προπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές του στην Ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία (με υποτροφία της Παγκοσμίου Οργανώσεως Υγείας) και στον Καναδά (με υποτροφία του Πανεπιστημίου του Τορόντο). Έτσι, και τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο μπορούμε να πούμε ότι γινόταν μια πανεπιστημιακή περιοδεία, όπου τις περισσότερες φορές περιλάμβανε κυρίως τη Γαλλία.

Κατά την περίοδο αυτή, οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές ακολούθησαν Νομικές σπουδές, Ιατρικές σπουδές, ανθρωπιστικές και γεωπονικές σπουδές καθώς και σπουδές στις Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες. Ελάχιστοι φοιτητές σπούδασαν Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, παιδαγωγικά, Ιστορία της τέχνης, Δασολογία, Οδοντιατρική, Εικαστικές τέχνες και κάποιο πρόγραμμα σπουδών σε Πολυτεχνικές σχολές. Οι 10 γυναίκες-φοιτήτριες του δείγματος που έχω συλλέξει από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, στράφηκαν προς τις Εικαστικές τέχνες, την Ιατρική, τη φιλοσοφική σχολή, τη Μουσική, τη Λαογραφία, τη διακοσμητική και το Μπαλέτο.

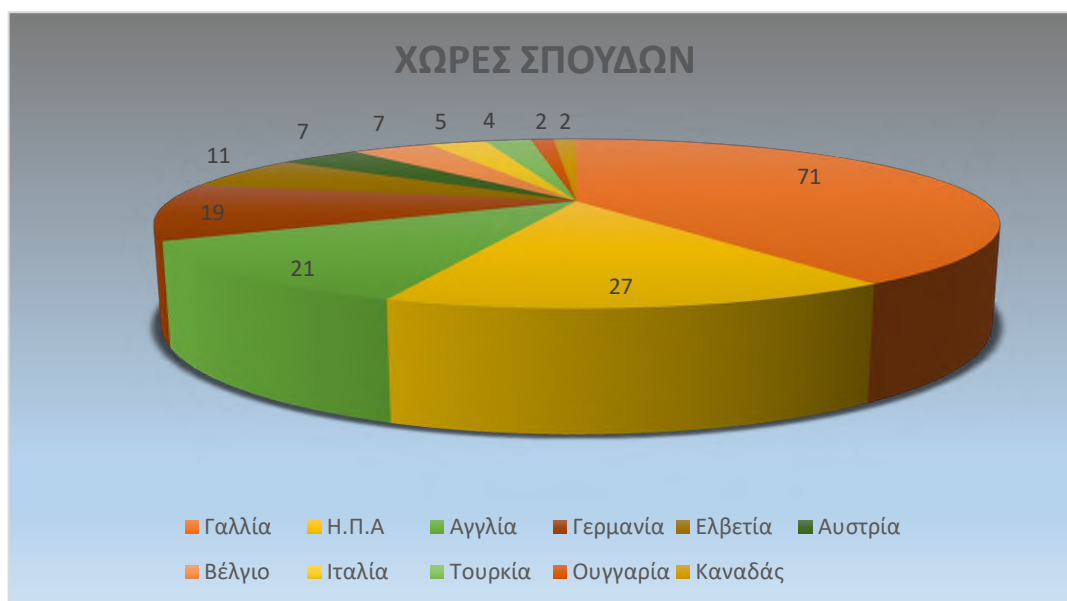
Πίνακας 11. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1929-1938).

Οι πιο συνηθισμένοι προορισμοί των Ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό αυτή την χρονική περίοδο σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who' s Who, ήταν η Γαλλία (Πανεπιστήμια Παρισίων, Μονπελλιέ, Αϊξ Μασσαλίας, Σορβόννης, Στρασβούργου, Νανσύ, Λίλλης, Λειψίας και Γρενόβλης, Ecole Supérieure des Beaux Arts, Ecole Nationale Supérieure des Telecommunications, Ecole des Hautes Etudes, Ecole du Louvre, Collège de France, Ecole des Hautes Etudes Commercial, Ecole Nationale des Ponts et Chaussées, Εθνικό Ινστιτούτο Αγρονομικών Ερευνών Βερσαλλιών), οι Η.Π.Α. (Παν. Johns Hopkins, Μίσιγκαν, Κολούμπια, Χάρβαρντ, Βοστώνης, Νότιας Καρολίνας, Πενσυλβάνιας, Cornell, Οκλαχόμας, Ουάσιγκτον, Σικάγου και Μ.Ι.Τ.), η Αγγλία (Πανεπιστήμια Λονδίνου, Οξφόρδης, Καίμπριτζ, Reading και Μάντσεστερ) και η Γερμανία (Πανεπιστήμια Βερολίνου, Αμβούργου, Γοτtingης, Χόνχενχάιμ, Βόννης και Μονάχου, Πολυτεχνεία Βερολίνου και Μονάχου). Οι περισσότεροι Έλληνες σπουδαστές επέλεξαν ως χώρα πραγματοποίησης προπτυχιακών ή/και μεταπτυχιακών σπουδών αυτούς τους τέσσερις προορισμούς. Άλλοι φοιτητικοί προορισμοί, που υποδέχτηκαν όμως μικρότερο αριθμό Ελλήνων φοιτητών ήταν η Ελβετία (Πανεπιστήμια Λωζάννης, Βασιλείας, Γενεύης και Ζυρίχης, Πολυτεχνείο Ζυρίχης), η Ελβετία (Πανεπιστήμια Βρυξελλών και Λιέγης) και η Αυστρία (Πανεπιστήμια Βιέννης και Ίνσμπρουκ, Πολυτεχνείο Βιέννης). Ελάχιστοι Έλληνες φοιτητές προτίμησαν να σπουδάσουν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ιταλίας (Πανεπιστήμια

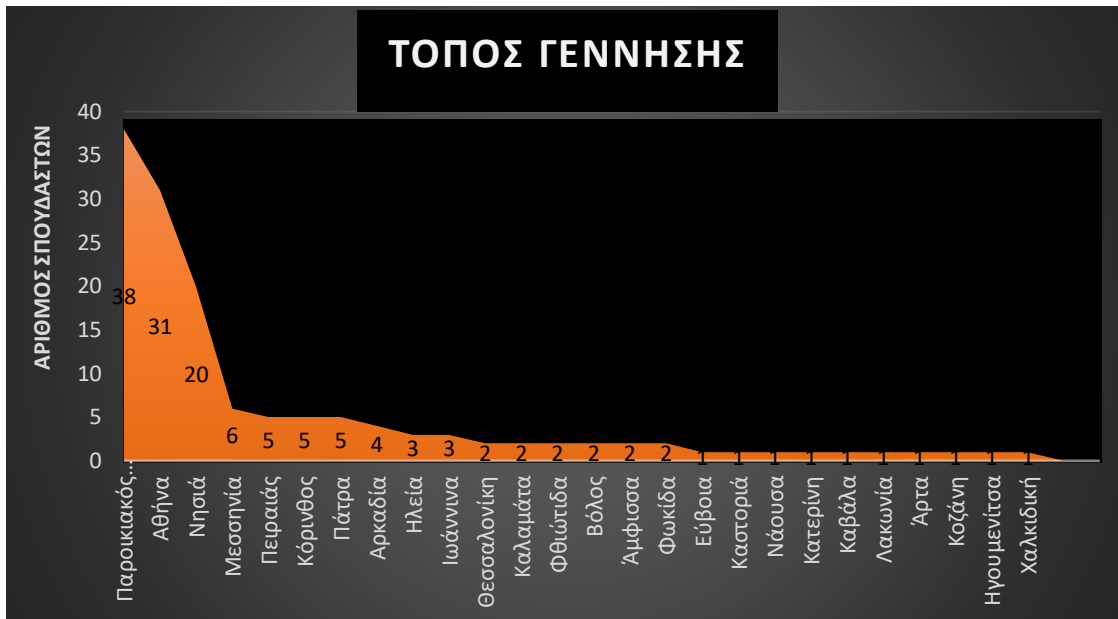
Φλωρεντίας, Ρώμης και Τεργέστης), της Τουρκίας (Πανεπιστήμιο Κωνσταντινούπολης και Θεολογική Σχολή Χάλκης), της Ουγγαρίας (Πανεπιστήμιο Βουδαπέστης) και του Καναδά (Πανεπιστήμια Mc Gill και Τορόντο).

Πίνακας 12. Χώρες σπουδών των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1929-1938).

Από τους 143 βιογραφούμενους, οι 81 είχαν ως τόπο γέννησης μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού (Αθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Βόλος, Λαμία, Λάρισα, Πάτρα, Σμύρνη, Αίγυπτος, Μ. Ασία, Κωνσταντινούπολη, Πόντος, Σμύρνη, Η.Π.Α., Αίγυπτος, Ανατολική Ρωμυλία, Γερμανία, Ρωσία, Αγγλία και Γαλλία). Όπως παρατηρούμε στον πίνακα 13, ένα μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων φοιτητών που μετανάστευσαν στο εξωτερικό προέρχονταν από περιοχές της επαρχίας που ήταν κυρίως αγροτικές. Επίσης, παρατηρούμε ότι τα ελληνικά νησιά (Κρήτη, Κεφαλλονιά, Λευκάδα, Κέρκυρα, Ρόδος, Χίος, Ζάκυνθος, και Νίσυρος) συμμετείχαν, όπως και την προηγούμενη χρονική περίοδο, δυναμικά στη φοιτητική μετανάστευση.

Πίνακας 13. Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1929-1938).

Μετά το πέρας των σπουδών τους οι 143 πτυχιούχοι ξένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Αθήνα (108 άτομα), στη Θεσσαλονίκη (19 άτομα) και στην Κρήτη (2 άτομα). Επιπρόσθετα ελάχιστα άτομα εγκαταστάθηκαν στα Ιωάννινα, στην Κάρπαθο, στη Λάρισα, στη Ρόδο, στον Πειραιά και στη Χαλκιδική. Συνολικά 14 άτομα, με βάση τα στοιχεία των Βιογραφικών Λεξικών Who's Who, είχαν ως τόπο διαμονής μία χώρα του εξωτερικού (Η.Π.Α, Αγγλία, Γερμανία, Ιταλία, Αίγυπτος, Αυστρία και Ρωσία). Για παράδειγμα, ο καθηγητής φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Βιέννης Ενεπεκίδης Πολυχρόνης, μετά το τέλος των διδακτορικών του σπουδών στη φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, παρέμεινε στην Αυστρία. Επιπλέον, ο καθηγητής Ιστορίας (Πανεπιστήμιο Portland, Η.Π.Α) πραγματοποίησε διδακτορικές σπουδές στην Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ και στη συνέχεια παρέμεινε μόνιμα στις Η.Π.Α.

Τα 142 από τα 143 άτομα απασχολήθηκαν σε τομείς που σχετίζονταν με το αντικείμενο που σπούδασαν. Μόνο 1 άτομο εργάστηκε σε τομέα διαφορετικό από το αντικείμενο σπουδών του. Πιο συγκεκριμένα, ο δημοσιογράφος Τζαμουράνης Ευθύμιος, σπούδασε πολιτικές και οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών), καθώς και οικονομικές επιστήμες και φυσικομαθηματικά (Παν. Κολούμπια).

ΣΤ΄ χρονική περίοδος: 1939-1948

Κατά τη χρονική περίοδο 1939-1948, 172 φοιτητές (160 άνδρες και 12 γυναίκες) πραγματοποίησαν σπουδές σε εκπαιδευτικά ιδρύματα του εξωτερικού.

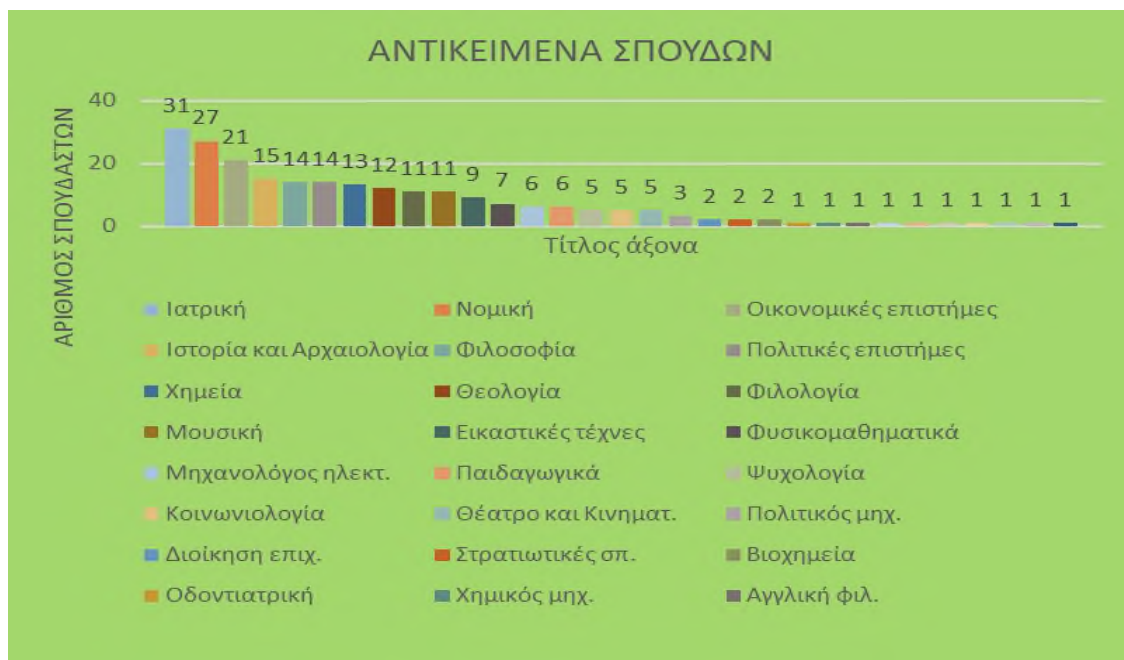
Από τους 172 φοιτητές - φοιτήτριες, οι 104 ολοκλήρωσαν τις διδακτορικές σπουδές τους σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού, από τους οποίους οι 41 είχαν προηγουμένως ολοκληρώσει μεταπτυχιακές σπουδές, οι 15 παρακολούθησαν προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές και οι 40 έκαναν μόνο προπτυχιακές σπουδές. Επίσης, 2 άτομα (από τα 104) πραγματοποίησαν μεταδιδακτορική έρευνα, 2 άτομα ακολούθησαν στρατιωτικές σπουδές, 1 άτομο πραγματοποίησε ναυτικές σπουδές, 11 σπουδαστές πραγματοποίησαν μουσικές σπουδές, 1 γυναίκα υλοποίησε σπουδές στο χορό και την ηθοποιία, ενώ 5 άτομα παρακολούθησαν θεατρικές - κινηματογραφικές σπουδές.

Κατά την συγκεκριμένη περίοδο που εξετάζω, οι περισσότεροι από τους Έλληνες φοιτητές μετά τη μετακίνησή τους στο εξωτερικό δεν άλλαξαν αντικείμενο σπουδών. Από τους 172 συνολικά φοιτητές, οι 43 στράφηκαν προς νέα επιστημονικά αντικείμενα στο εξωτερικό, διαφορετικά από τα αντικείμενα των αρχικών σπουδών τους. Από τους 172 Έλληνες σπουδαστές, οι 124 φοίτησαν σε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα του εξωτερικού, 38 άτομα σπούδασαν σε δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα και 10 σπουδαστές σε τρία διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Για παράδειγμα, ο καθηγητής Γεωπονίας (Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών) Γεωργιάδης Μηνάς, αφού ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές του σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών στο τμήμα Χημείας, συνέχισε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στο Πανεπιστήμιο Ιλลินόις (Η.Π.Α), τις διδακτορικές σπουδές στη χημεία στο Πανεπιστήμιο Ιντιάνα (Η.Π.Α) και στην πορεία πραγματοποίησε μεταδιδακτορική έρευνα στη Χημεία των Αντιβιοτικών (Ινστ. Μικροβιολογίας, Rutgers University, Η.Π.Α). Επιπλέον, 31 άτομα πραγματοποίησαν τις προπτυχιακές τους σπουδές στην Ελλάδα και στη συνέχεια επισκέφθηκαν μία ή περισσότερες πόλεις του εξωτερικού προκειμένου να μετεκπαιδευτούν κυρίως στις ιατρικές ή νομικές επιστήμες.

Κατά το χρονικό διάστημα 1939-1948, οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές ακολούθησαν Ιατρικές σπουδές, Νομικές σπουδές, ανθρωπιστικές και γεωπονικές σπουδές και σπουδές στις μουσική, χημεία καθώς και στις Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες. Ελάχιστοι φοιτητές σπούδασαν Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, παιδαγωγικά, Δα-

σολογία, Οδοντιατρική, Εικαστικές τέχνες και κάποιο πρόγραμμα σπουδών σε Πολυτεχνικές σχολές. Οι 12 γυναίκες-φοιτήτριες του δείγματος που έχω αντλήσει από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, στράφηκαν προς τις Εικαστικές τέχνες, την Ιατρική, τη φιλοσοφική σχολή, τη Μουσική, την Κοινωνιολογία, τις πολιτικές και οικονομικές επιστήμες, τις φυσικομαθηματικές επιστήμες το χορό, την ηθοποιία και το Μπαλέτο.

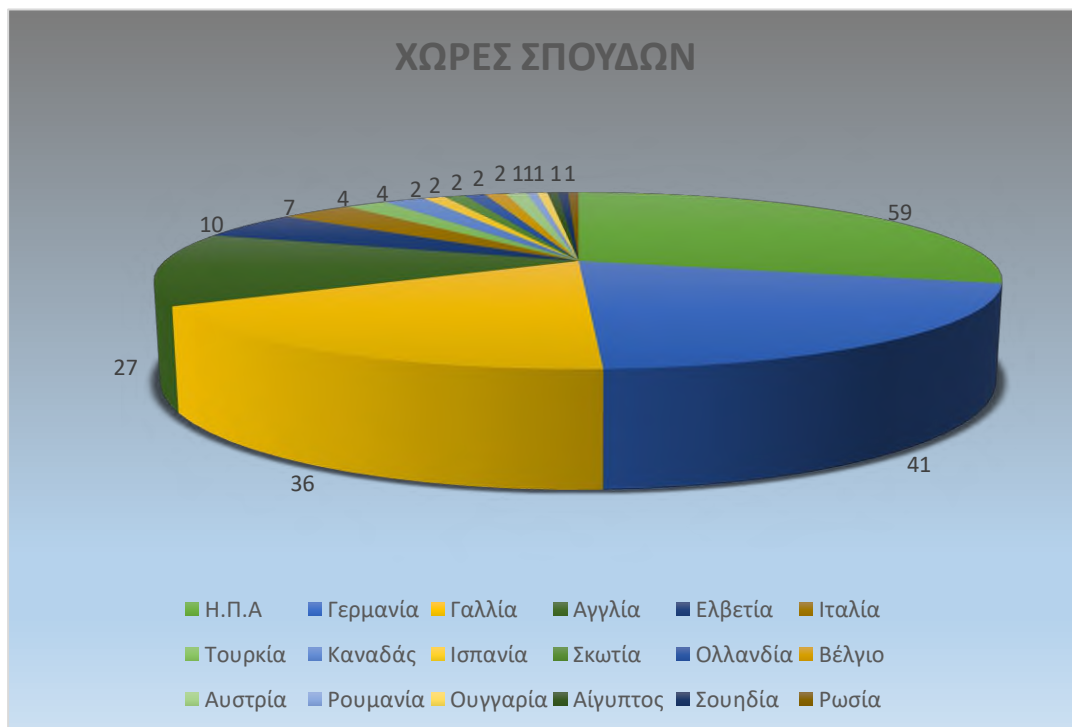
Πίνακας 14. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1939-1948).

Οι πιο συνηθισμένοι προορισμοί των Ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό αυτή την χρονική περίοδο σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, ήταν οι Η.Π.Α (Πανεπιστήμια Harvard, Cornell, Boston, Duke, Brandeis, Ρότσεστερ, Ιντιάνα, Φλόριντα, Κολούμπια, Πρίστον, Purdue, Βόρειας Καρολίνας, Καλιφόρνιας, Tulsa, Ιλλινόις, Μ.Ι.Τ., Ουάσινγκτον, Μπέρκλεϋ, Ροκφέλλερ, Γέηλ, κ.ά.), η Γερμανία (Πανεπιστήμια Βερολίνου, Αμβούργου, Χαϊδελβέργης, Βόννης, Φρανκφούρτης, Μάρμπουργκ, Mainz, Τυβίγγης, Μονάχου, Φράϊμπουργκ και Βύρτσμπουργκ, Πολυτεχνεία Μπράουνσβιάιχ, Αννόβερου και Καρλσρούης), η Γαλλία (Πανεπιστήμια Παρισίων, Σορβόνης και Νανσύ, Ecole Normale Superieure, Ecole des Hautes Etudes, Ecole Estienne και Ecole Nationale Superieure des Beaux Arts) και η Αγγλία (Πανεπιστήμια Λονδίνου, Leeds, Middle Temple, Μπίρμιγχαμ, Μάντσεστερ,

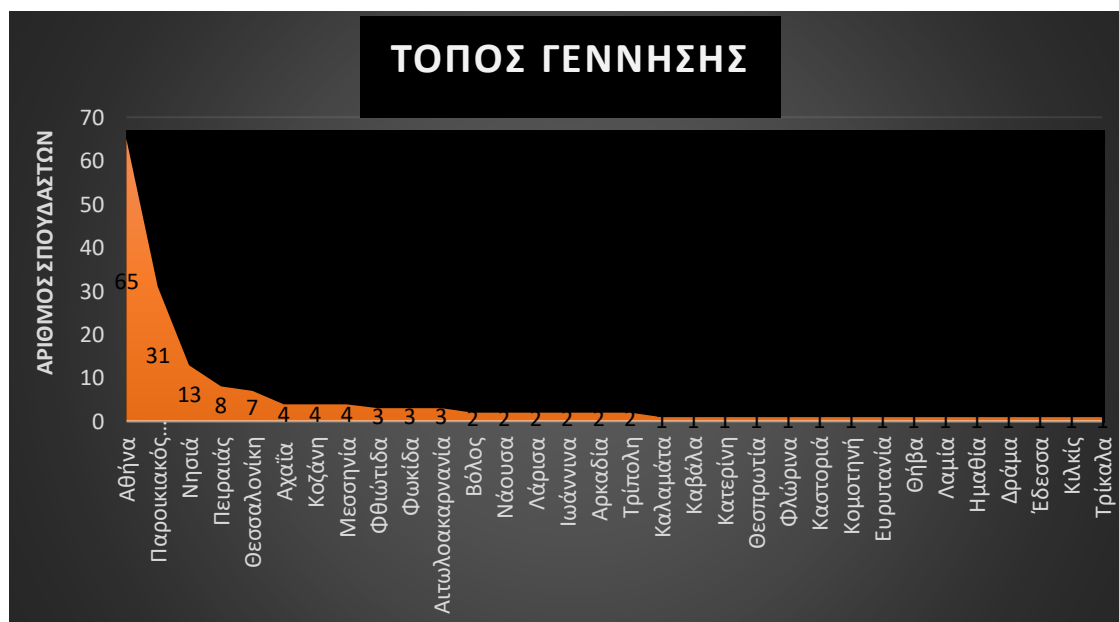
Οξφόρδης, Καίμπριτζ, London School of Economics and Political Sciences και Αυτοκρατορικό κολλέγιο Λονδίνου). Άλλοι φοιτητικοί προορισμοί, που υποδέχτηκαν όμως μικρότερο αριθμό Ελλήνων φοιτητών ήταν η Ελβετία (Πανεπιστήμιο και Πολυτεχνείο Λωζάννης, Πανεπιστήμια Βασιλείας και Γενεύης, Πανεπιστήμιο και Πολυτεχνείο Ζυρίχης) και η Ιταλία (Πανεπιστήμια Ρώμης, Φλωρεντίας και Σνιμεζ). Ελάχιστοι Έλληνες φοιτητές προτίμησαν να σπουδάσουν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της Τουρκίας (Θεολογική σχολή Χάλκης και Robert College), του Καναδά (Πανεπιστήμια Mc Gill, Queen's και Τορόντο), της Ισπανίας (Βασιλική Ακαδημία Καλών τεχνών Σαν Φερνάντο), της Σκωτίας (Πανεπιστήμια Aberdeen και Εδιμβούργου), της Ολλανδίας (Πανεπιστήμιο Delft και Ινστιτούτο Κοινωνικών Σπουδών Χάγης), του Βελγίου (Πανεπιστήμια Βρυξελλών και Λουξεμβούργου), της Αυστρίας (Πανεπιστήμιο και Πολυτεχνείο Βιέννης), της Ρουμανίας (Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου), της Ουγγαρίας (Πανεπιστήμιο Βουδαπέστης), της Αιγύπτου (Αμερικανικό Πανεπιστήμιο Καΐρου), της Σουηδίας (Πανεπιστήμιο Στοκχόλμης) και της Ρωσίας (Πανεπιστήμιο Μαξίμ Γκόρκυ).

Πίνακας 15. Χώρες σπουδών των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1939-1948).

Από τους 172 βιογραφούμενους, οι 119 είχαν ως τόπο γέννησης μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού (Αθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Αχαΐα, Βόλος, Λάρισα, Κύπρος, Σμύρνη, Αίγυπτος, Βόσπορος, Κωνσταντινούπολη, Η.Π.Α., Αίγυπτος, Αλβανία, Γαλλία, Ινδίες, Ελβετία και Ρουμανία). Όπως παρατηρούμε στον πίνακα 16, ένα μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων φοιτητών που μετανάστευσαν στο εξωτερικό προέρχονταν από περιοχές της επαρχίας. Επίσης, παρατηρούμε ότι τα ελληνικά νησιά αυτή την χρονική περίοδο (Κρήτη, Πάρος, Χίος, Κέρκυρα, Λευκάδα και Μυτιλήνη) δεν συμμετείχαν, όπως και τις προηγούμενες χρονικές περιόδους, δυναμικά στη φοιτητική μετανάστευση.

Πίνακας 16. Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1939-1948).

Μετά το τέλος των σπουδών τους οι 172 Έλληνες πτυχιούχοι ξένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Αθήνα (108 άτομα) και στη Θεσσαλονίκη (22 άτομα). Επιπρόσθετα ελάχιστα άτομα εγκαταστάθηκαν στον Πειραιά, στα Ιωάννινα, στην Κρήτη, στη Λάρισα, στη Μυτιλήνη, στην Πάτρα και στην Αλεξανδρούπολη.

Συνολικά 31 άτομα, με βάση τα στοιχεία των Βιογραφικών Λεξικών Who's Who, είχε ως τόπο διαμονής μία χώρα του εξωτερικού (Η.Π.Α, Γαλλία, Κύπρος, Τουρκία, Ιταλία, Αγγλία, Γιουγκοσλαβία, Καναδάς, Αλβανία και Βραζιλία). Οι περισσότεροι από αυτούς εγκαταστάθηκαν και μόνιμα στον τόπο όπου πραγματοποίησαν τις

σπουδές τους. Για παράδειγμα, ο καθηγητής Μηχανολογίας του Μ.Ι.Τ. Γυφτόπουλος Ηλίας, μετά το τέλος των διδακτορικών του σπουδών στο Μ.Ι.Τ, παρέμεινε μόνιμα στις Η.Π.Α. Επιπλέον, η Διευθύντρια του Διεθνούς Αγγλικού Φεστιβάλ Μπάχ Λαλαντή Λίνα, πραγματοποίησε σπουδές στο πιάνο καθώς και μουσικολογία (Ωδείο Αθηνών) και στη συνέχεια μετεκπαιδεύτηκε στο Λονδίνο, όπου παρέμεινε και μόνιμα.

Τα 167 από τα 172 άτομα απασχολήθηκαν σε τομείς που σχετίζονταν με το αντικείμενο που σπούδασαν. Μόνο 5 άτομα (Βάκης Κλεάνθης, Βατζιάς Γιάννης, Ζωγράφου Μαρίνα, Λεμονής Κωνσταντίνος και Παπαγεωργίου Ευθύμιος) εργάστηκαν σε τομέα διαφορετικό από το αντικείμενο που σπούδασαν. Για παράδειγμα, ο δημοσιογράφος Παπαγεωργίου Ευθύμιος, σπούδασε νομική (Πανεπιστήμιο Αθηνών) και στη συνέχεια ακολούθησε μεταπτυχιακές σπουδές στις οικονομικές επιστήμες (Πανεπιστήμιο Λονδίνου).

Ζ' χρονική περίοδος: 1949-1960

Κατά τη χρονική περίοδο 1949-1960, 251 άτομα ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο εξωτερικό (οι 22 ήταν γυναίκες). Από τους 251 φοιτητές - φοιτήτριες, οι 157 ολοκλήρωσαν τις διδακτορικές σπουδές τους σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού, από τους οποίους μόνο οι 68 είχαν προηγουμένως υλοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές, οι 26 παρακολούθησαν προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές και οι 59 έκαναν μόνο προπτυχιακές σπουδές. Επίσης, 3 άτομα πραγματοποίησαν μεταδιδακτορικές σπουδές σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, 5 άτομα έκαναν μουσικές σπουδές, 13 άτομα ακολούθησαν σπουδές ζωγραφικής, 4 άτομα έκαναν σπουδές σκηνοθεσίας, τηλεόρασης και κινηματογράφου, 1 άτομο παρακολούθησε θεατρικές σπουδές, 2 άτομα σπούδασαν χορό, 5 άτομα πραγματοποίησαν στρατιωτικές σπουδές, 2 γυναίκες σπούδασαν μπαλέτο και 2 σπουδαστές φοίτησαν σε σχολές αεροπορίας.

Κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, οι περισσότεροι από τους Έλληνες φοιτητές μετά τη μετάβασή τους στο εξωτερικό δεν άλλαξαν αντικείμενο σπουδών. Από τους 251 συνολικά φοιτητές, οι 69 στράφηκαν προς νέα επιστημονικά αντικείμενα στο εξωτερικό διαφορετικά από τα αντικείμενα των αρχικών σπουδών τους. Από τους 251 Έλληνες σπουδαστές, οι 182 φοίτησαν σε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα του εξωτερικού, 53 άτομα σπούδασαν σε δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, 14 σπουδαστές σε τρία διαφορετικά και 2 ακόμη σε τέσσερα διαφορετικά εκπαιδευτικά

ιδρύματα. Επιπλέον, κατά την περίοδο αυτή 24 άτομα πραγματοποίησαν σε διάφορες χώρες του εξωτερικού μετεκπαίδευση, κυρίως στην Ιατρική. Έτσι, και τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο μπορούμε να πούμε ότι γινόταν μια πανεπιστημιακή περιοδεία, όπου τις περισσότερες φορές, όπως θα δούμε παρακάτω, περιλάμβανε τις Η.Π.Α ή τη Γερμανία.

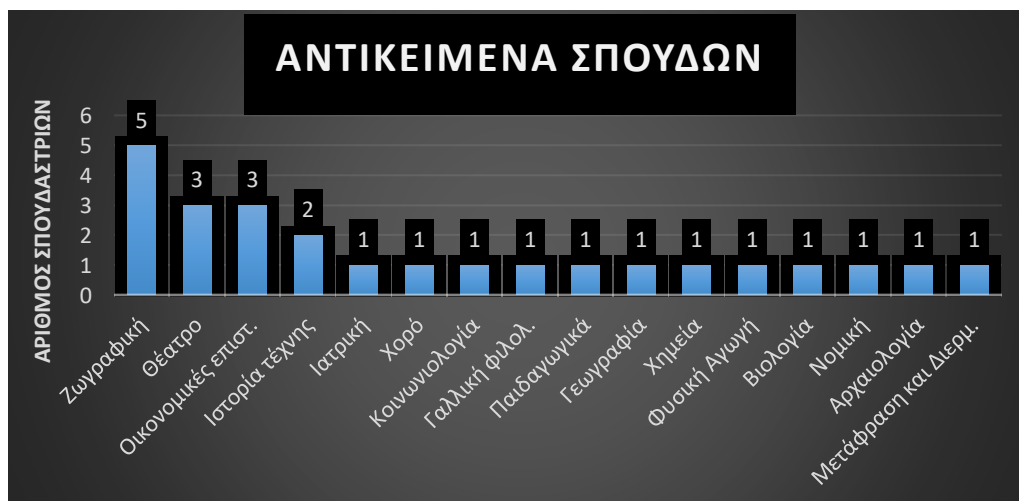
Οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές ακολούθησαν σπουδές στις Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες, Νομικές σπουδές, Ιατρικές σπουδές, ανθρωπιστικές, θεολογικές, φυσικομαθηματικές και τέλος εικαστικές σπουδές. Ελάχιστοι φοιτητές σπούδασαν Παιδαγωγικά, Κοινωνιολογία, Γεωλογία, Διοίκηση επιχειρήσεων, Ιστορία της τέχνης, Οδοντιατρική, κ.ά. (βλ. Πίνακας 16) Οι 22 γυναίκες-φοιτήτριες του δείγματος που έχω συλλέξει από τα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, στράφηκαν κυρίως προς τις Καλλιτεχνικές σπουδές και τις Οικονομικές επιστήμες (βλ. Πίνακας 17).

Πίνακας 17. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1949-1960).

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΠΟΥΔΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ
Οικονομικές επιστ.	42
Νομική	35
Πολιτικές επιστ.	25
Θεολογία	25
Φυσικομαθηματικά	24
Ιατρική	24
Φιλολογία	19
Ζωγραφική	13
Χημεία	9
Αρχαιολογία	8
Αρχιτεκτονική	7
Φιλοσοφία	7
Διοίκηση επιχ.	7
Μηχανολόγος μηχ.	7
Πολιτικός μηχ.	6
Ηλεκτρολόγος μηχ.	6
Φυσιογνωσία και Γεωγρ.	5
Μουσική	5
Στρατιωτικές σπουδ.	5
Γεωλογία	4
Κοινωνιολογία	4
Θεατρικές σπουδ.	4

Τηλεόραση - κινηματ.	4
Αγγλική φιλολ.	4
Γεωπονία	3
Παιδαγωγικά	3
Χορός	2
Διεθνείς σχέσεις	2
Βιολογία	2
Ιστορία τέχνης	2
Δημοσιογραφία	2
Επιχειρησιακά συστήματα	2
Αεροπορία	2
Μπαλέτο	2
Ηλεκτρονική	2
Γεωφυσική	2
Μετάφραση και Διερμ.	1
Φυσική αγωγή	1
Ναυτιλία	1
Αεροναυτική μηχανική	1
Οδοντιατρική	1
Ψυχολογία	1
Κτηνιατρική	1
Τοπογράφος μηχ.	1
Αεροναυπηγική	1
Πληροφορική	1
Βιβλιοθηκονομία	1
Γαλλική φιλ.	1
Ρωσική φιλ.	1

Πίνακας 18. Αντικείμενα σπουδών και αριθμός σπουδαστριών στο εξωτερικό (1949-1960).

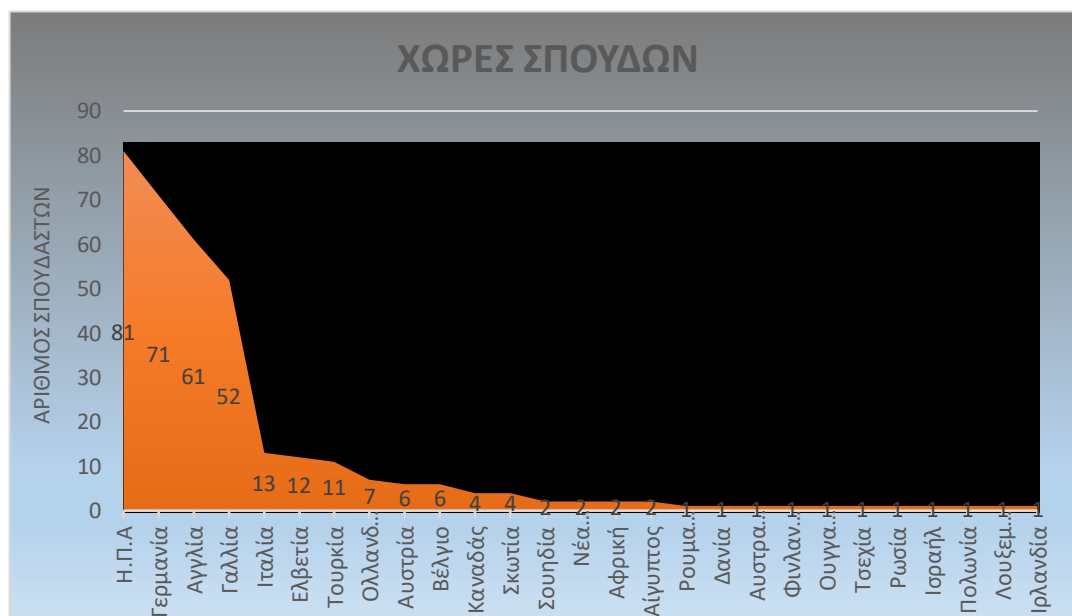
Όπως και την προηγούμενη χρονική περίοδο, ένα μικρό μέρος των φοιτητών έχει παρακολουθήσει σπουδές σε δύο διαφορετικά ή και περισσότερα γνωστικά αντικείμενα. Για παράδειγμα, ο καθηγητής Φιλολογίας του Α.Π.Θ Γουνελάς Χαράλαμπος, παρακολούθησε σπουδές σε προπτυχιακό και διδακτορικό επίπεδο σε 4 διαφορετικά επιστημονικά αντικείμενα και μάλιστα σε 4 διαφορετικά Πανεπιστήμια. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποίησε προπτυχιακές σπουδές στη Ρωσική γλώσσα και λογοτεχνία (Πανεπιστήμιο Victoria), στην Αγγλική λογοτεχνία (Πανεπιστήμιο Γουέλγκτον) και στις Πολιτικές επιστήμες (Πανεπιστήμιο Ν. Ζηλανδίας) και στη συνέχεια έκανε διδακτορικό στις Νεοελληνικές σπουδές (King's College Λονδίνου).

Οι πιο συνηθισμένοι προορισμοί των Ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό αυτή την χρονική περίοδο σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who's Who, ήταν οι Η.Π.Α (Πανεπιστήμια Νέας Υόρκης, Μίσιγκαν, Μπέρκλεϋ, Ρότσεστερ, Μέρυλαντ, Rutgers, Κολοράντο, Χάρβαρντ, Πενσυλβάνια, Κολοράντο, Σινσινάτι, Ντένβερ, Wisconsin, Howard, Ουάσιγκτον, Σικάγου, Βοστώνης, Yale, Princeton, Peabody, Western Kentucky, M.I.T, Σαν Φρανσίσκο, Νορθήστερ Μασσαχουσέτης, κ.ά.) και η Γερμανία (Πανεπιστήμια Μονάχου, Βερολίνου, Αμβούργου, Κιέλλου, Φράϊμπουργκ, Σααρμπρύκεν, Φρανκφούρτης, Βόννης, Ερλάνγκεν, Χαϊδελβέργης, Κολωνίας, Τύμπιγκεν, Γοτίγγης, Μάρμπουργκ, Γκαίτιγκεν, Louis Pasteur, Πολυτεχνεία Καρλσρούης και Στουτγκάρδης, κ.ά.) Οι περισσότεροι Έλληνες σπουδαστές επέλεξαν ως χώρα πραγματοποίησης προπτυχιακών ή/και μεταπτυχιακών σπουδών αυτούς τους δύο προορισμούς.

Άλλοι φοιτητικοί προορισμοί, που υποδέχτηκαν μικρότερο αριθμό Ελλήνων φοιτητών από τους δύο προηγούμενους, ήταν η Αγγλία (Πανεπιστήμια Λονδίνου, Ουαλίας, Μάντσεστερ, Λίβερπουλ, Μπίρμινχαμ, Οξφόρδης, Σαουθάμπτον, Λάνκαστερ, Brunel, St. Andrews, Sheffield, Lincoln's Inn, Cambridge, Leeds, Gray's Inn, King's College London, Imperial College, Royal College of Science, London School of Economics and Political Sciences, University College London, κ.ά) και η Γαλλία (Πανεπιστήμια Παρισίων, Σορβόνης, Στρασβούργου, Μπορντώ, Tours, Ecole des Beaux-Arts, Ecole Nationale Supérieure des Beaux Arts, Ecole Pratique des Hautes Etudes, κ.ά.), η Ιταλία (Πανεπιστήμια Μοδένας, Βολωνίας, Ρώμης, Περούτζια, Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών Ρώμης, Πολυτεχνείο Παδούης και Portificio Instituto Orientale Ρώμης), η Ελβετία (Πανεπιστήμια Γενεύης, Λωζάννης, Βασιλείας, Ζυρίχης, Νεσατέλ, Οικουμενικό Ινστιτούτο Bossey και Ομοσπονδιακό Πολυτεχνείο Ζυρίχης) και η Τουρκία (Πανεπιστήμιο Κωνσταντινούπολης και Θεολογική Σχολή Χάλκης).

Ελάχιστοι Έλληνες φοιτητές προτίμησαν να σπουδάσουν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ολλανδίας (Πανεπιστήμια Ρότερνταμ, Χάγης, Ολλανδίας και Ινστιτούτο Κοινωνικών Σπουδών Χάγης), της Αυστρίας (Πανεπιστήμια Εφαρμοσμένων Τεχνών, Βιέννης, Γκρατς και Πολυτεχνείο Βιέννης), του Βελγίου (Πανεπιστήμια Λουβαίν, Βρυξελλών και Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βρυξελλών), του Καναδά (Πανεπιστήμια Μοντρεάλ, Τορόντο και Victoria), της Σκωτίας (Πανεπιστήμια Εδιμβούργου και Αμπερντήν), της Νέας Ζηλανδίας (Πανεπιστήμια Νέας Ζηλανδίας και Γουέλιγκτον), της Σουηδίας (Πανεπιστήμιο Στοκχόλμης και Ινστιτούτο Karolinska), της Αφρικής (Πανεπιστήμια Χαρτούμ και Νότιας Αφρικής), της Αιγύπτου (Πανεπιστήμιο Καΐρου), της Αυστραλίας (Πανεπιστήμιο Σίδνεϋ), της Φινλανδίας (Πανεπιστήμιο Φινλανδίας), της Ουγγαρίας (Πανεπιστήμιο Βουδαπέστης), της Τσεχίας (Πανεπιστήμιο Πράγας), της Ρωσίας (Ινστιτούτο Θεατρικής τέχνης GITIS), της Ιρλανδίας (Πανεπιστήμιο Ulster), της Πολωνίας (Πολυτεχνείο Βαρσοβίας), του Ισραήλ (Weizman Institute), του Λουξεμβούργου (Πανεπιστήμιο Λουξεμβούργου), της Ρουμανίας (Γεωλογικό Ινστιτούτο Cluj – Napoca) και της Δανίας (Πανεπιστήμιο Κοπεγχάγης).

Πίνακας 19. Χώρες σπουδών και αριθμός των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1949-1960).

Από τους 251 βιογραφούμενους, οι 154 είχαν ως τόπο γέννησης μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Αχαΐα, Πειραιάς, Λαμία, Λάρισα, Βόλος, Πάτρα, Κύπρος, Αίγυπτος, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Ιταλία,

Αυστραλία, Βέλγιο και Γαλλία). Όπως παρατηρούμε στον πίνακα 19, ένα σημαντικό ποσοστό των Ελλήνων που μετακινούνταν στο εξωτερικό για λόγους σπουδών προέρχονταν από την επαρχία. Επίσης, πολλοί Έλληνες σπουδαστές του εξωτερικού είχαν γεννηθεί σε κάποιο ελληνικό νησί (Κρήτη, Λέσβος, Λευκάδα, Κέρκυρα, Νάξος, Κεφαλλονιά, Χίος, Πάρος, Κως και Κάρπαθος).

Πίνακας 20. Τόπος γέννησης των Ελλήνων σπουδαστών στο εξωτερικό (1949-1960).

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ
Αθήνα	83
Νησιά	29
Παροικιακός ελληνισμός	27
Θεσσαλονίκη	22
Αχαΐα	12
Μεσσηνία	6
Καβάλα	5
Πειραιάς	5
Εύβοια	5
Αρκαδία	4
Σέρρες	4
Αιτωλοακαρνανία	3
Έβρος	3
Ιωάννινα	3
Άρτα	3
Σπάρτη	3
Καλαμάτα	3
Φθιώτιδα	2
Ηλεία	2
Δράμα	2
Λάρισα	2
Αργολίδα	2
Τρίπολη	2

Λαμία	2
Αλεξανδρούπολη	2
Χαλκιδική	2
Έδεσσα	2
Βέροια	2
Ημαθία	1
Πιερία	1
Τρίκαλα	1
Φοκίδα	1
Κοζάνη	1
Βόλος	1
Ηγουμενίτσα	1
Δράμα	1
Ξάνθη	1
Ευρυτανία	1
Κόρινθος	1
Φλώρινα	1

Οι Έλληνες φοιτητές, κυρίως επέστρεψαν στην Ελλάδα, όταν ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο εξωτερικό και εγκαταστάθηκαν μόνιμα κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα. Αξίζει να τονιστεί ότι οι 153 πτυχιούχοι ξένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, οι 34 στη Θεσσαλονίκη, ενώ οι 37 είχαν ως τόπο διαμονής μία χώρα του εξωτερικού (βλ. πίνακας 20). Πιο συγκεκριμένα, ο Επίσκοπος του Τορόντο Αθανασούλας Σωτήριος πραγματοποίησε προπτυχιακές σπουδές στη θεολογική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και στη συνέχεια μεταπτυχιακές σπουδές στη θεολογική σχολή του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ.

Πίνακας 21. Τόπος μόνιμης διαμονής των Ελλήνων σπουδαστών μετά την επιστροφή τους από το εξωτερικό (1949-1960).

ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
Αθήνα	153
Θεσσαλονίκη	34
Γαλλία	8
Κύπρος	7
Ιωάννινα	6
Η.Π.Α	5
Γερμανία	5
Πάτρα	5
Καναδάς	5
Κρήτη	4
Κωνσταντινούπολη	2
Πειραιάς	2
Αυστρία	2
Ολλανδία	1
Χαλκιδική	1
Αλεξανδρούπολη	1
Καβάλα	1
Διδυμότειχο	1
Σίδνεϋ	1
Κατερίνη	1
Κοζάνη	1
Λήμνος	1
Βέλγιο	1
Σπάρτη	1
Ξάνθη	1
Κως	1

Τα 244 από τα 251 άτομα εργάστηκαν σε τομείς που σχετίζονταν με το αντικείμενο που σπούδασαν. Τα υπόλοιπα 7 άτομα (Αναστασίου Ανάργυρος, Αναστασόπουλος Γεώργιος, Βαρδινογιάννη Μαριάννα, Βουκαλάτος Γεώργιος, Γαλέτας Νίκος, Καλλιμανόπουλος Γρηγόριος και Νικηφόρου Τόλης) απασχολήθηκαν σε τομείς διαφορετικούς από το αντικείμενο που σπούδασαν. Για παράδειγμα, ο δημοσιογράφος Αναστασόπουλος Γεώργιος σπούδασε στη Νομική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Ευρωπαϊκό Συγκριτικό Δίκαιο (King's College Λονδίνου) και διδακτορικές σπουδές στο Δίκαιο (Πάντειο Πανεπιστήμιο). Επιπλέον, ο εφοπλιστής Καλλιμανόπουλος Γρηγόριος σπούδασε Φιλολογία στις Η.Π.Α.

Κεφάλαιο 6: Λόγοι πραγματοποίησης σπουδών των Ελλήνων φοιτητών σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού

6.1. Εισαγωγή

Όπως είναι γνωστό, η Ελλάδα έχει μακρά ιστορία στην κινητικότητα φοιτητών προς το εξωτερικό, καθώς η ζήτηση για μία θέση στο πανεπιστήμιο, ξεπερνούσε κατά πολύ την αντίστοιχη προσφορά¹⁰². Προτού γίνει όμως αναφορά στη φοιτητική μετανάστευση των Ελλήνων σε διάφορα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού, είναι χρήσιμο να τονιστεί ότι την περίοδο που εξετάζω, μπορούμε να εντάξουμε τη φοιτητική μετανάστευση στο γενικότερο κλίμα μεταναστεύσεων που ισχύει από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Μετά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται εξωτερική μετανάστευση από το νεοελληνικό κράτος κυρίως προς την Αμερική. Έτσι, την περίοδο 1890-1917, περίπου 450.000 Έλληνες έφτασαν στις ΗΠΑ, μαζί με εκατομμύρια άλλους Ευρωπαίους (π.χ. Ιταλούς), αναζητώντας καλύτερο βιοτικό επίπεδο και συνθήκες εργασίας. Συγκεκριμένα, περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η ελληνική μετανάστευση ήταν αποτέλεσμα της «σταφιδικής κρίσης», που έπληξε αγροτικούς πληθυσμούς που είχαν επικεντρωθεί στην καλλιέργεια σταφίδας: την περίοδο 1866-1892 η αμπελουργία στην Ελλάδα γνώριζε μεγάλη ανάπτυξη, λόγω της καταστροφής από φυλλοξήρα των γαλλικών, ιταλικών και ισπανικών αμπελώνων. Η επάνοδος των τριών αυτών χωρών στα προηγούμενα επίπεδα παραγωγής οδήγησε στην κατακόρυφη μείωση της ζήτησης αλλά και της τιμής πώλησης της ελληνικής σταφίδας. Έτσι το εισόδημα των αγροτών που είχαν φυτέψει μαζικά αμπέλια μειώθηκε σημαντικά και οι ίδιοι αναγκάστηκαν να πάρουν τον δρόμο της μετανάστευσης. Αυτό το μεταναστευτικό ρεύμα ανακόπηκε το 1917 με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου. Στην αρχή, η μετανάστευση είχε προσωρινό χαρακτήρα, οι άνθρωποι, δηλαδή, ξενιτεύονταν για λίγα χρόνια και επέστρεφαν στις οικογένειες τους, ενώ αργότερα έλαβε μονιμότερο χαρακτήρα. Κατά τον Μεσοπόλεμο, και εν μέρει ως αποτέλεσμα της Μικρασιατικής Καταστροφής το 1922, παρατηρήθηκε μεγάλη μετανάστευση ελληνικών πληθυσμών, κυρίως προς ΗΠΑ.

¹⁰² Κιμουρτζής Π. (2005), σ. 61.

Μετά τον πόλεμο, στη δεκαετία του 1950 και του 1960, η Ελλάδα γνώρισε σημαντικότερη μεταναστευτική ροή προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, που την έφερε αντιμετώπιη, όπως και άλλες χώρες στον κόσμο, με το φαινόμενο της αστυφιλίας. Παράλληλα η εξωτερική μετανάστευση, η οποία τροφοδότησε πολλές χώρες (π.χ. Γερμανία, Βέλγιο, Ολλανδία, Σουηδία, ΗΠΑ, Αυστραλία κ.ά.) με εργατικό δυναμικό, σήμαινε αιμορραγία για την ίδια τη χώρα, καθώς έχανε νέους ανθρώπους παραγωγικής ηλικίας στους οποίους είχε επενδύσει (τροφή, σχολική εκπαίδευση). Από την άλλη, βέβαια, ανακουφιζόταν από την εξ αυτού μείωση του οικονομικά ανενεργού πληθυσμού, ενώ τα μεταναστευτικά εμβάσματα τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες συνεισέφεραν στους λεγόμενους «άδηλους πόρους» που, μαζί με τον τουρισμό και τη ναυτιλία, βελτίωσαν το εξωτερικό ισοζύγιο της χώρας¹⁰³.

6.2. Η φοιτητική μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό κατά την περίοδο 1890-1960

Σύμφωνα με τον Κυπριανό Π., ο όρος μετανάστευση υποδηλώνει αναγκαστική επιλογή. Για κάποιο λόγο, που δεν αφήνει περιθώρια επιλογής, κάποιος ή κάποιοι αναγκαστικά μετακινούνται, για να πετύχουν κάτι που δεν μπορούν ή δεν θα μπορούσαν να κάνουν στον τόπο τους. Ο όρος αυτός, που χρησιμοποιήθηκε συνεχώς στην Ελλάδα μεταπολεμικά, γεγονός που μαρτυρά μια κατάσταση, δεν είναι δόκιμος. Κανείς δεν υποχρεούται να μεταναστεύσει για να σπουδάσει σε μια άλλη χώρα από τη δική του, εκτός κι αν αυτό του στερείται είτε για λόγους πολιτικούς-ιδεολογικούς είτε γιατί η τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι «κλειστή» και επιτρέπει μόνο σε λίγους να σπουδάσουν. Στις μέρες μας χρησιμοποιείται διεθνώς ο όρος της κινητικότητας, ιδιαίτερα για τους φοιτητές που προέρχονται από ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες. Ασφαλώς η κινητικότητα, με την έννοια αυτή, είναι κάτι θετικό. Όλοι οι μετακινηθέντες ή μετακινούμενοι έχουν την ευκαιρία να μάθουν κάτι περισσότερο, να έχουν νέες παραστάσεις και εμπειρίες¹⁰⁴.

¹⁰³ Πεσμαζόγλου Β. (2015), Πολιτική οικονομία της ανάπτυξης: Μια εισαγωγή, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5859/1/pol.oik.ths%20an.pdf>. Ημερομηνία ανάκτησης: 02/11/2019).

¹⁰⁴ Κυπριανός Π. (2016), *Η μαγεία του πτυχίου: πανεπιστήμιο, απόφοιτοι, κοινωνικές τροχιές (1837-2015)*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 147.

Μετά το 1870, συγκροτείται μια διαρκώς διευρυνόμενη διεθνής αγορά πτυχίων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σε ό,τι αφορά την εξέλιξη της διεθνούς αγοράς πτυχίων, διακρίνουμε τρεις περιόδους: η πρώτη, από το 1870 έως περίπου το 1910, κατά την οποία κυριαρχούν τα γερμανόφωνα πανεπιστήμια, κυρίως τα γερμανικά. Η δεύτερη περίοδος ολοκληρώνεται στα μέσα της δεκαετίας του 1930 και σημαδεύεται από την ανάδειξη των γαλλικών πανεπιστημίων στο βασικότερο πόλο έλξης των αλλοδαπών φοιτητών. Η τρίτη περίοδος, από το 1945 και μετά, σημαδεύεται από την μεγάλη αύξηση των αλλοδαπών φοιτητών παγκοσμίως και τον ανταγωνισμό των δυτικοευρωπαϊκών πανεπιστημίων με τα βορειοαμερικανικά¹⁰⁵.

Για διαφορετικούς λόγους, όλο και πιο πολλοί νέοι, αλλά και άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, μεταβαίνουν σε μια άλλη χώρα για να σπουδάσουν ή να μετεκπαιδευτούν. Με το χρόνο, και όσο το φαινόμενο παίρνει διαστάσεις, τα διακυβεύματα γίνονται συνθετότερα για τους εμπλεκόμενους άτομα και κράτη. Πέρα από την οικονομική πτυχή, υπάρχουν δύο άλλες, πάντα επίκαιρες. Για τους αλλοεθνείς φοιτητές, ανάλογα με τη χώρα και το πανεπιστήμιο υποδοχής, αλλά και τη χώρα προέλευσης, το πτυχίο είναι μέσο κοινωνικής ανόδου· για τις χώρες υποδοχής η προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών είναι θεμελιώδες εργαλείο άσκησης πολύμορφης επιρροής, πολιτισμικής και μη, καθώς οι περισσότεροι προέρχονται από τις κυρίαρχες οικονομικά και πολιτισμικά ομάδες της χώρας προέλευσης, ή δυνητικά εντάσσονται σ' αυτές.

Αναμφίβολα, η «υποδοχή» αλλοδαπών φοιτητών είναι πιο σύνθετη και περίπλοκη απ' ό,τι φαίνεται με μια πρώτη ματιά. Πέρα από τους πολέμους, όπως τους δύο παγκόσμιους, πρέπει να συνυπολογίσουμε την πολιτική κατάσταση σε κάθε χώρα, καθώς και την αγορά εργασίας, πρόξενο συχνά προστριβών ανάμεσα σε γηγενείς και αλλοεθνείς φοιτητές. Στη Γερμανία, ενδεικτικά, το 1905, λόγω της αντίδρασης των Γερμανών φοιτητών στον ανταγωνισμό των «ξένων» σε τομείς αιχμής, όπως στη χημική βιομηχανία, ορίζεται ότι οι «ξένοι» δεν μπορούν να υπερβαίνουν το 12% των γηγενών. Το 1912, στην Πρωσία, ως αντίδραση στην ισχυρή παρουσία Ρώσων στις Ιατρικές σχολές, θεσπίζεται ανώτατο όριο ο αριθμός των 900 ξένων φοιτητών ανά χώρα. Στη δεκαετία του 1920, λόγω της επαπειλούμενης ανεργίας, οι γαλλικές αρχές με τη σειρά τους έβαλαν ποικιλότροπους φραγμούς στην εγγραφή αλλοεθνών φοιτητών.

¹⁰⁵ Κυπριανός Π. (2016), σσ. 121-122.

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι και το 1960 (περίοδος που εξετάζουμε), μια συνεχής, αδιάκοπη σχεδόν, ροή Ελλήνων φοιτητών προς τα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Δυτικής και της Κεντρικής Ευρώπης εδραίωσε τη συνήθεια της φοίτησης στο εξωτερικό ως μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές και εκπαιδευτικές πρακτικές των κυρίαρχων κοινωνικών στρωμάτων. Μέσω της διενέργειας σπουδών σε ανώτατα κυρίως ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι κυρίαρχες τάξεις ενδυνάμωσαν και νομιμοποίησαν την ηγετική τους θέση εντός του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, εξασφαλίζοντας παράλληλα τη διευρυμένη αναπαραγωγή του.

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, οι πτυχιούχοι πανεπιστημίων, ιδιαίτερα εκείνοι που είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό, έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο για το σχηματισμό κρατικών μηχανισμών και τη στελέχωση των πολιτικών κομμάτων (οι κρατικοί μηχανισμοί και τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα αποδείχθηκαν πρωταρχικής σημασίας στη λήψη αποφάσεων)¹⁰⁶.

Σχετικά με την αναλογία των φοιτητών εξωτερικού/εσωτερικού στο ελληνικό κράτος, μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ο αριθμός των φοιτητών στο εσωτερικό ανέρχεται το 1889 σε 3.331 (εκ των οποίων 891 εκτός ελληνικού βασιλείου) και το 1936 σε 10.561 (37 εκτός ελληνικού βασιλείου). Αυτό σημαίνει ότι οι φοιτητές εξωτερικού το εν λόγω χρονικό διάστημα αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 10% των φοιτητών εσωτερικού. Προσεγγίζουν το 10% μόνο στα τέλη της δεκαετίας του 1920, όταν πλησιάζουν τους 1.000. Η αναλογία αλλάζει μεταπολεμικά. Οι φοιτητές εσωτερικού ανέρχονται σε 20.855 το 1955, σε 25.658 το 1960, σε 72.269 το 1970, και σε 85.718 το 1980. Οι φοιτητές εξωτερικού, ανέρχονται στο 1/3 των φοιτητών εσωτερικού το 1960¹⁰⁷.

Η ροή των φοιτητών προς έναν προορισμό, καθώς επίσης και η τάση επαναπατριsmού επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την εκάστοτε διεθνή συγκυρία, αλλά και από τις πολιτικές και οικονομικές σχέσεις της Ελλάδας με τις χώρες υποδοχής του ελληνικού φοιτητικού ρεύματος. Η οικονομική διείσδυση της Γερμανίας στα Βαλκάνια, από τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα έως και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έδωσε ώθηση στο ρεύμα φοίτησης προς τα ανώτατα εκπαιδευτικά γερμανικά ιδρύματα, κατά τον ίδιο τρόπο που η σύσφιξη των ελληνογαλλικών σχέσεων στη δεκαετία του 1920,

¹⁰⁶ Kimourtzis P. G. - Kyprianos P. (2019), *University and the Formation of Greek Elites: Past and Present*, Espacio, Tiempo y Educación, 6(2), p. 138.

¹⁰⁷ Κυπριανός Π. (2016), σσ. 136-137.

κυρίως στο πολιτικό επίπεδο, ενίσχυσε τη στροφή προς την ανώτατη γαλλική εκπαίδευση. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ιδίως στα δύο τελευταία χρόνια της ευρωπαϊκής σύρραξης, οι αναχωρήσεις φοιτητών προς τις χώρες του εξωτερικού μειώθηκαν σημαντικά, λόγω της επιστράτευσης και των προβλημάτων στις συγκοινωνίες, ακόμη περισσότερο, όμως, επλήγη η φοιτητική κινητικότητα με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου η μέχρι τότε αδιάκοπη ροή Ελλήνων σπουδαστών προς τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Δυτικής Ευρώπης διακόπηκε σχεδόν ολοσχερώς. Για τέσσερα ολόκληρα χρόνια, από την κήρυξη της γενικής επιστράτευσης, με την έναρξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου τον Οκτώβριο του 1940, μέχρι και το τέλος της γερμανικής κατοχής, τον Οκτώβριο του 1944, το ρεύμα προς τα πανεπιστήμια της αλλοδαπής ουσιαστικά στέρεψε. Λιγοστοί μόνο φοιτητές κατευθύνθηκαν προς τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Γερμανίας και της Ιταλίας, παρακινούμενοι από τις διευκολύνσεις που παρείχαν οι αρχές κατοχής.

Καθλωμένο, όμως, παρέμεινε το ρεύμα προς τα πανεπιστήμια του εξωτερικού και μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1945 τα σχέδια σπουδών συνέχιζαν ακόμη να προσκρούουν σε σοβαρά κωλύματα, συχνά αζεπέραστα, από τα οποία τα σημαντικότερα ήταν η έλλειψη τακτικής, σιδηροδρομικής και αεροπορικής, συγκοινωνίας προς το εξωτερικό, οι συναλλαγματικοί περιορισμοί που έσπευσαν να επιβάλουν οι πρώτες μεταπολεμικές κυβερνήσεις, καθώς και η οικονομική δυσπραγία από την οποία υπέφεραν και οι άλλοτε εύπορες κοινωνικές κατηγορίες, από τις οποίες προέρχονταν οι φοιτητές. Τη σταδιακή αποκατάσταση της ομαλότητας, από το 1946, ανέτρεψε πολύ γρήγορα η ενδυνάμωση της εμφύλιας διαμάχης (ανάμεσα στον κυβερνητικό Ελληνικό Στρατό και τις αντάρτικες δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας) επιφέροντας νέες δυσκολίες. Από τις δραματικότερες συνέπειες της νέας εξέλιξης υπήρξε η μείωση της διαθεσιμότητας για σπουδές, αποτέλεσμα της επιστράτευσης πολλών κλάσεων από τις στρατιωτικές αρχές, της επιβολής απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα για τις στρατεύσιμες ηλικίες, αλλά και της εκτεταμένης στρατολόγησης ατόμων νεαρής ηλικίας από τον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδος. Υπ' αυτή την έννοια, ακόμη και στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940 η

φοιτητική μετανάστευση έφερε έντονα τα ίχνη μιας ταραγμένης και ιδιαίτερα αντίξοης περιόδου, μιας περιόδου κρίσης¹⁰⁸.

Οι συνολικές δαπάνες Ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού για την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, και ειδικότερα για την περίοδο 1949-1962, ξεπέρασαν τα 236 εκατ. δολάρια. Όμως μόνο το 40% τού εν λόγω ποσού δαπανήθηκε σε καθαρή εξαγωγή συναλλάγματος. Το υπόλοιπο 60% το καλύπτουν οι υποτροφίες διεθνών οργανισμών και ξένων κυβερνήσεων αλλά και η χρηματοδότηση των σπουδών στο εξωτερικό από μετανάστες ή ναυτικούς συγγενείς των Ελλήνων φοιτητών. Οι τρέχουσες δημόσιες δαπάνες για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα, για την ίδια περίοδο, σύμφωνα με εκτιμήσεις του υπουργείου Παιδείας, έφτασαν τα 100 εκατ. δολάρια, όση ακριβώς ήταν και η εκροή συναλλάγματος. Στην έκθεση του ΟΟΣΑ υπήρχε η εκτίμηση ότι η κατάσταση αυτή αποτελεί «εξαιρετικά μεγάλη σπατάλη για την Ελλάδα»¹⁰⁹.

Ωστόσο, η μεταπολεμική περίοδος σήμανε παράλληλα την αρχή μιας νέας εποχής στην ιστορία των φοιτητικών αποδημιών, μιας εποχής με σημαντικά στοιχεία τομής, που χαρακτηρίζουν συνολικότερα τη σπουδαστική κινητικότητα στο δεύτερο μισό του 20^{ού} αιώνα. Κατ' αρχάς, άλλαξε ο γεωγραφικός προσανατολισμός του αναγεννημένου μεταναστευτικού φοιτητικού ρεύματος, αφού διαφοροποιήθηκαν οι επιλογές της χώρας σπουδών των αποδημούντων φοιτητών σε σχέση με τις προπολεμικές προτιμήσεις. Έπειτα, κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια κορυφώθηκε το ενδιαφέρον των ξένων κρατών για τις σπουδές των Ελλήνων στο εξωτερικό, ενδιαφέρον που εκδηλώθηκε με την ετήσια χορήγηση ενός σημαντικού αριθμού υποτροφιών, καθώς και πλήθους άλλων διευκολύνσεων¹¹⁰.

6.3. Οι βασικότεροι προορισμοί των (Ελλήνων) φοιτητών για την πραγματοποίηση πανεπιστημιακών σπουδών

Στην αναπαραγωγή πτυχιούχων, μεταπτυχιακών ερευνητών και επιστημόνων η Ελλάδα εξαρτάται σημαντικά από τα πανεπιστήμια του εξωτερικού. Ιδιαίτερα για τις

¹⁰⁸ Μανιτάκης Ν. (2010), Ξένες κρατικές υποτροφίες: Η φοιτητική μετανάστευση την περίοδο του Εμφυλίου, στο Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ού} αιώνα*, τόμος Δ2, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σσ. 133-135.

¹⁰⁹ Πεσμαζόγλου Σ. (1987), *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα, 1948-1985*: Το ασύμπτωτο μιας σχέσης, Αθήνα: Θεμέλιο, σσ. 105-106.

¹¹⁰ Μανιτάκης Ν. (2010), σ. 135.

μεταπτυχιακές σπουδές και για την έρευνα, η εξάρτηση ήταν απόλυτη, επειδή δεν υπήρχαν δυνατότητες να συνεχιστούν οι σπουδές μετά το πρώτο πανεπιστημιακό πτυχίο. Στην Ελλάδα, που ήταν η μόνη χώρα στην Ευρώπη χωρίς μεταπτυχιακές σπουδές (δεν υπήρχαν -οργανωμένα- μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών την περίοδο 1890-1960) και έρευνα, υπήρχαν ακόμη και ειδικότητες οι οποίες δεν καλύπτονταν πανεπιστημιακά (π.χ. κοινωνιολογία)¹¹¹.

Οι (Έλληνες) φοιτητές μεταβαίνουν όλο και περισσότερο την περίοδο που εξετάζουμε για τη λήψη του πρώτου πτυχίου αλλά κυρίως, για την πραγματοποίηση μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών στις παραδοσιακές χώρες προορισμού, που είναι η Γαλλία, η Αγγλία, η Γερμανία και οι ΗΠΑ.

Σε ότι αφορά τα γαλλικά ανώτατα ιδρύματα, εξακολουθούσαν να έχουν πρωτίστως εκπαιδευτικό προσανατολισμό και να λειτουργούν μάλλον ως κέντρα επιλογής για μελλοντικό καταμερισμό εργασίας. Η διατήρηση τους ως εξεταστικών κέντρων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης αποτελεί μια αδιαμφισβήτητη απόδειξη για του λόγου το αληθές. Ένα ακόμη τεκμήριο του εγκλωβισμού τους στον εκπαιδευτικό τους ρόλο και, ταυτόχρονα, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα της γαλλικής Ανώτατης Εκπαίδευσης, που τη διαφοροποιούσε σαφώς από τα εκπαιδευτικά συστήματα άλλων δυτικών βιομηχανικών χωρών, ήταν η αδυναμία τους να ενσωματώσουν στα προγράμματα τους ως κυρίαρχο συστατικό των πανεπιστημιακών σπουδών την επιστημονική έρευνα. Η επιστημονική έρευνα, αποκομμένη από τα πανεπιστήμια, καλλιεργούνταν και αναπτυσσόταν σε Ερευνητικά Κέντρα και Ινστιτούτα Ερευνών, τα οποία, πέραν του μόνιμου ερευνητικού προσωπικού που απασχολούσαν, έδιναν τη δυνατότητα και σε πανεπιστημιακούς Καθηγητές να εργαστούν εκεί, ανεξάρτητα από τα διδακτικά τους καθήκοντα.

Κατά τη διάρκεια, λοιπόν, του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα και παρά τις έπιμονες προς την κρατική εξουσία εκκλήσεις για ανάληψη από μέρους των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων του αυθεντικού τους ρόλου, εκείνου της καλλιέργειας και προαγωγής της γνώσης μέσω μιας αμερόληπτης επιστημονικής έρευνας υποκινούμενης από τον πόθο αναζήτησης της αλήθειας, η γαλλική κοινωνία αρνείται να αναπροσδιορίσει το ρόλο με τον οποίο τα επιφόρτιζε¹¹².

¹¹¹ Πεσμαζόγλου Σ. (1987), σ. 105.

¹¹² Ράσης Π. (2004), *Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα. Συμβολή στην Ιστορία της Εκπαίδευσης: Η Αγγλοσαξονική εμπειρία*, Αθήνα: Παπαζήση, σ. 171.

Από την άλλη, τα Βρετανικά πανεπιστήμια του 19^{ου} αιώνα καταφέρνουν να ενσωματώσουν με καταπληκτικό τρόπο ένα μεγάλο μέρος από τις λειτουργίες που επιτελούσαν μεμονωμένα τα διάφορα πανεπιστήμια, από τα πρώτα (του Σαλέρνο, της Μπολόνιας, του Παρισιού και αργότερα του Βερολίνου) μέχρι και τα τελευταία (της Ζυρίχης και της Μασαχουσέτης) με τον έντονο τεχνολογικό προσανατολισμό. Ως συνέπεια του αναπροσανατολισμού του εκπαιδευτικού τους πνεύματος, τα Βρετανικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα αναλαμβάνουν από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα να υλοποιήσουν τους ιδιαίτερους στόχους που έθετε καθένα από τα προγενέστερα τους, δηλαδή, τον επαγγελματισμό, την επιστημονική έρευνα, αλλά και τη γενική παιδεία¹¹³.

Τη στιγμή που στην Αγγλία συντελείται η Βιομηχανική Επανάσταση, στη Γερμανία διαμορφώνεται ένα νέο μοντέλο εκπαίδευσης που έχει μεγάλη απήχηση σ' όλες τις οικονομικά προηγμένες χώρες, από τη Γαλλία και την Αγγλία μέχρι τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία (κύριο χαρακτηριστικό του είναι η διαρκώς εντεινόμενη στροφή προς την τεχνολογική και επαγγελματική κατάρτιση)¹¹⁴. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα τα γερμανικά πανεπιστήμια βρίσκονται σε πλήρη ακμή. Όμως σταδιακά, ήδη από τη δεκαετία του 1870, αρχίζουν να δέχονται τον ανταγωνισμό των τεχνολογικών ιδρυμάτων (που διαμορφώθηκαν από την αντίστροφη τάση θαυμασμού, της Γερμανίας για τη Γαλλία). Πρόκειται όμως για ανταγωνισμό που κινητοποιεί τα πανεπιστήμια και τα ωθεί: σε εκσυγχρονισμούς των προγραμμάτων σπουδών τους, σε διεκδίκηση ισχυρών κρατικών οικονομικών ενισχύσεων, τις οποίες και επιτυγχάνουν μέσα στο κλίμα των ευνοϊκών οικονομικών συνθηκών αξιοποιώντας με οργανωμένο τρόπο την διεθνή φήμη τους, που τους επιτρέπει να έχουν πολλούς ξένους φοιτητές, ενισχύοντας έτσι τη γερμανική οικονομία.

Όμως στη Γερμανία παρατηρείται και μια αύξουσα τάση στη δημιουργία ινστιτούτων και σεμιναρίων εκτός των πανεπιστημίων, που τα ενισχύουν βιομήχανοι. Την τάση αυτή το κράτος την παρακολουθεί, προσπαθεί να την ανταγωνιστεί με την ίδρυση συναφών θεσμών, αλλά τα ίδια τα πανεπιστήμια παραμένουν υπό έντονο κρατικό έλεγχο. Γενικότερα, τα προβλήματα από τον κρατικό έλεγχο και από τις πολιτικές επιλογές θα αναδειχθούν κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου, επειδή θα τα συνδέσει με αισθήματα απογοήτευσης και πικρίας.¹¹⁵

¹¹³ Ράσης Π. (2004), σσ. 219-220.

¹¹⁴ Κυπριανός Π. (2004), *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 136.

¹¹⁵ Ortega J. - Gasset Y. (2004), *Η αποστολή του Πανεπιστημίου*, (επιστημονική επιμέλεια-εισαγωγή Κιμουρτζής Π., μτφρ. Μανιώτη Γλ.), Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. xxxi.

Αξίζει να τονιστεί ότι από το 1900 έως το 1940, η πλειονότητα των σπουδαιότερων Ελλήνων επιχειρηματιών είχε σπουδάσει κυρίως στη Γερμανία. Πέρα από τα ατομικά χαρακτηριστικά των αποφοίτων, αυτό έχει να κάνει με τη φήμη των γερμανόφωνων πανεπιστημίων, καθώς προσέλκυαν ένα συγκεκριμένο κοινό και απέκτησαν μια σχετική παράδοση¹¹⁶.

Τέλος, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, οι ΗΠΑ έγιναν αναμφίβολα η πρωτοπόρα χώρα στην επιστήμη και μαγνήτης για τους καλύτερους ευρωπαϊούς επιστήμονες. Ο Καναδάς και η Αυστραλία, επίσης, προσέλκυαν πολλούς επιστήμονες. Στην περίοδο 1956-61, πάνω από το 50% των επιστημόνων που μετανάστευαν στις ΗΠΑ προερχόταν από τη Βρετανία και τη Γερμανία (δύο χώρες που η οικονομία τους συρρικνώθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο). Έτσι, ενώ τα πανεπιστήμια τους, πολλά πρώτης κλάσης σε παγκόσμιο επίπεδο, συνέχιζαν να παράγουν πολλούς και καλούς επιστήμονες, το παραγωγικό τους σύστημα αλλά και τα ίδια τα πανεπιστήμια δεν μπορούσαν να τους απορροφήσουν. Στη δεκαετία του 1960, η ροή αυτή περιορίστηκε σημαντικά γιατί η Βρετανία πήρε μέτρα για τον περιορισμό της διαρροής αυτής, ενώ η Γερμανία βρέθηκε σε τροχιά οικονομικής ανάπτυξης. Το παραγωγικό σύστημα των ΗΠΑ από την άλλη είχε ανάγκη για περισσότερους επιστήμονες από αυτούς που παρήγαγε το πανεπιστήμιο για να αντιμετωπίσει τον αγώνα των εξοπλισμών με την ΕΣΣΔ. Η διαρροή επιστημονικού δυναμικού προς τις ΗΠΑ πλέον από το 1960 και εξής, γινόταν κυρίως από τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης¹¹⁷.

6.4. Λόγοι πραγματοποίησης πανεπιστημιακών σπουδών στο εξωτερικό

Πώς εξηγείται η τάση ολοένα και περισσότεροι Έλληνες φοιτητές να μετακινούνται σε διάφορες πόλεις του εξωτερικού, προκειμένου να πραγματοποιήσουν τις σπουδές τους κατά την περίοδο 1890-1960;

Ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους έχει να κάνει με την απόκτηση πρόσθετων γνώσεων, που δεν μπορούν να αποκτηθούν στη χώρα μας (από τον 19^ο αιώνα και μετά). Οι πρώτοι Έλληνες είναι κυρίως υπότροφοι, σταλμένοι από κρατικές υπηρεσίες, κοινωφελή και ιδιωτικά ιδρύματα, για να «συμπληρώσουν» την κατάρτιση τους και

¹¹⁶ Kimourtzis P. G. - Kyprianos P. (2019), p. 142.

¹¹⁷ Λαμπριανίδης Λ. (2011), *Επενδύοντας στη φωνή: η διαρροή επιστημόνων από την Ελλάδα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Κριτική, σ. 48.

στη συνέχεια να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, κατά τεκμήριο ως κρατικοί λειτουργοί¹¹⁸. Δεν λείπουν, όμως και εκείνοι που με δικά τους έξοδα μεταβαίνουν στο εξωτερικό, στη Γερμανία αρχικά, αλλά και στη Γαλλία, και σε μικρότερο βαθμό την Αγγλία και την Ελβετία στη συνέχεια, για το πρώτο πτυχίο.

Το μεγάλο ρεύμα φοιτητικής κινητοποίησης εκδηλώνεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Υπάρχουν βέβαια ενδείξεις ότι αυτό σχηματίζεται νωρίτερα, στη δεκαετία του 1930. Οι εξελίξεις όμως στον οικονομικό τομέα στην Ελλάδα μετά το 1950 και η ταυτόχρονη γενική άνοδος του βιοτικού και μορφωτικού επιπέδου του ελληνικού πληθυσμού συντέιναν σ' ένα βαθμό στη μεγάλη ζήτηση για την απόκτηση διπλωμάτων και τίτλων¹¹⁹.

Αξίζει να τονιστεί, ότι οι Έλληνες φοιτητές στα πανεπιστήμια των ΗΠΑ φτάνουν, το 1951, δύο χρόνια μετά τον Εμφύλιο πόλεμο, τους 651, όταν στα μέσα της δεκαετίας του 1930 ήταν περίπου 100. Σε κάθε περίπτωση, από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και μετά, πολύ μεγάλος αριθμός, για τον πληθυσμό της χώρας και τα δεδομένα της εποχής, νέων Ελλήνων μεταβαίνει με, κυρίως, οικογενειακά έξοδα στο εξωτερικό για προπτυχιακές σπουδές. Εδώ ο στόχος δεν είναι η απόκτηση «συμπληρωματικής» γνώσης και εμπειρίας, που δεν μπορεί να αποκτήσει κάποιος στην Ελλάδα, αλλά κυρίως η απόκτηση του πτυχίου. Δεν λείπουν όμως, κι εκείνοι που μετακινούνται προς μία ξένη χώρα με στόχο την πραγματοποίηση μεταπτυχιακών σπουδών, τα οποία δεν είναι καλά οργανωμένα στη χώρα, αλλά αυτοί μέχρι και τη δεκαετία του 1970 είναι λίγοι¹²⁰.

Την περίοδο αυτή, οι φοιτητές μετέβαιναν στο εξωτερικό, σε πολύ μεγαλύτερη ηλικία, με συγκεκριμένο στόχο, είτε την απόκτηση πρώτου πτυχίου, είτε, συχνά, την επιμόρφωση, είτε, σε λίγες περιπτώσεις, τη λήψη διδακτορικού διπλώματος. Μέχρι το 1970, οι μεταπτυχιακοί φοιτητές, αντιπροσώπευαν περίπου το 7 με 9% του συνόλου των φοιτητών εξωτερικού (οι περισσότεροι πραγματοποιούσαν μεταπτυχιακές και όχι διδακτορικές σπουδές). Στη μεγάλη τους πλειονότητα επέστρεφαν στην Ελλάδα, είτε για να συνεχίζουν τη δουλειά που άφησαν πριν φύγουν, συνήθως για να αναλάβουν επιτελικές θέσεις, ή να αρχίσουν από την αρχή. Λίγοι έμεναν στη χώρα σπουδών, και

¹¹⁸ Κυπριανός Π. (2016), σ. 148.

¹¹⁹ Ψαχαρόπουλος Γ. και Καζαμίας Α. (1985), σσ. 131-133.

¹²⁰ Κυπριανός Π. (2016), σσ. 148-149.

με δεδομένες τις δυσκολίες επικοινωνίας της εποχής, είχαν περιορισμένες σχέσεις με τη χώρα αυτή¹²¹.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, το υπόδειγμα αλλάζει. Οι φοιτητές στα ιδρύματα της αλλοδαπής αυξάνονται. Συντίθενται ουσιαστικά από δύο ομάδες. Εκείνους που μεταβαίνουν σε φθηνές αγορές για τη λήψη του πρώτου πτυχίου, και εκείνους που μεταβαίνουν στις παραδοσιακές χώρες προορισμού, Γερμανία, Γαλλία, και όλο και περισσότερο στις ΗΠΑ, για προπτυχιακές και, προοδευτικά, για μεταπτυχιακές σπουδές. Συχνά οι φοιτητές της πρώτης ομάδας είναι ακατάρτιστοι, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, γεγονός που σε αρκετές περιπτώσεις δυσχεραίνει τις σπουδές και επιμηκύνει την παραμονή. Τα μέλη της δεύτερης ομάδας, αντίθετα, γόννοι ευπορότερων οικογενειών και απόφοιτοι συχνά αλλόγλωσσων σχολείων, είναι περισσότερο έτοιμοι για τις σπουδές που πρόκειται να ακολουθήσουν.

Οι απόφοιτοι της πρώτης ομάδας στη συντριπτική τους πλειονότητα, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, επιστρέφουν στη χώρα για να εργαστούν είτε στο δημόσιο είτε στον ιδιωτικό τομέα (π.χ. γιατροί, φαρμακοποιοί, μηχανικοί). Αντίθετα, αρκετοί της δεύτερης ομάδας μένουν στις χώρες υποδοχής, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, για να εργαστούν σε ερευνητικά κέντρα, πανεπιστήμια και μεγάλες επιχειρήσεις. Αυτοί συγκροτούν το πρώτο κύμα «διαρροής εγκεφάλων» (brain drain) μετά τη δεκαετία του 1960, ζήτημα το οποίο θα αποτελέσει αντικείμενο μιας πολυποίκιλης βιβλιογραφίας¹²². Γενικά, πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, μόνο λίγοι απόφοιτοι από ξένα ιδρύματα παρέμειναν στη χώρα των σπουδών τους. Πρόκειται για μια κοινή διεθνή πρακτική, δεδομένου ότι τα πτυχία που λαμβάνονται από ξένα ιδρύματα αντιπροσωπεύουν «διαβατήρια» για κοινωνική και επαγγελματική αναγνώριση στο τόπο προέλευσης των φοιτητών¹²³.

Ένας ακόμη λόγος που οφείλεται στον «ξενιτεμό» των Ελλήνων φοιτητών είναι το κλείσιμο της ελληνικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο). Το «άνοιγμα» των πανεπιστημίων διεθνώς (σε νέες κοινωνικές ομάδες, πέρα από τις ιθύνουσες) επιτρέπει στους Έλληνες να εγγράφονται σχετικά εύκολα στα πανεπιστήμια του εξωτερικού. Χάρη στις αλλαγές στην ελληνική οικονομία, από την άλλη πλευρά, κυρίως μετά το 1958, αρκετοί Έλληνες, ακόμη και αγρότες, μπορούν να

¹²¹ Κυπριανός Π. (2016), σ. 155.

¹²² Κυπριανός Π. (2016), σσ. 155-156.

¹²³ Kimourtzis P. G. - Kyprianos P. (2019), p. 140.

στείλουν τα παιδιά τους στο εξωτερικό. Πρόκειται, λογικά, κυρίως για τους φοιτητές που σπουδάζουν στις νέες, και οικονομικότερες, χώρες προορισμού, την Ιταλία αρχικά, τις Βαλκανικές αργότερα και τις Ανατολικο-ευρωπαϊκές στη συνέχεια. Στην ίδια κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε και αρκετά παιδιά που πάνε στις ΗΠΑ και, κυρίως, την πρώην Δυτική Γερμανία χάρη σε συγγενείς μετανάστες. Το άνοιγμα των ελληνικών Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων δεν φτάνει, συνεπώς, για να ανακοπεί η μετάβαση στο εξωτερικό.

Συντελείται, κατ' αρχήν, σε μία συγκυρία κατά την οποία αρκετά πτυχία δεν αποτελούν αυτονόητα διαβατήρια επαγγελματικής αποκατάστασης. Αυτό έχει να κάνει με τις αλλαγές στην αγορά εργασίας, αλλά και με τον τρόπο με τον οποίο επιτελείται το άνοιγμα, συνήθως την πρόχειρη ίδρυση τμημάτων και σχολών, η οποία έχει επιπτώσεις και στο επαγγελματικό αντίκρισμα των πτυχίων τους. Στη συνθήκη αυτή, η ζήτηση ορισμένων («σίγουρων») πτυχίων, ιατρικής κυρίως, αναντίστοιχη με την προσφορά στα ελληνικά ΑΕΙ, οδηγεί πολλούς, κυρίως από τα λαϊκότερα στρώματα, να στραφούν, κατά βάση, στις φθηνότερες αγορές πτυχίων για την απόκτηση τους.

Επίσης, η αύξηση των κατόχων πανεπιστημιακών τίτλων οδηγεί πολλούς Έλληνες πτυχιούχους σε διάφορα πανεπιστήμια του εξωτερικού προκειμένου να πραγματοποιήσουν μεταπτυχιακές σπουδές, διότι ο μεταπτυχιακός τίτλος γίνεται τυπικό και συμβολικό μέσο για την προφύλαξη από την οικονομική και κοινωνική περιθωριοποίηση¹²⁴. Επιπλέον, η προηγούμενη εμπειρία των γονέων από τις σπουδές στο εξωτερικό φαίνεται να αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιρροής όσον αφορά την κατεύθυνση των Ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό για προπτυχιακές ή μεταπτυχιακές σπουδές και, μάλιστα σε ένα από τα «καλά πανεπιστήμια». Το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται σε έντονη προτροπή των γονέων προς τα παιδιά τους προκειμένου να ακολουθήσουν το παράδειγμα τους, αλλά και σε δίκτυα γνωριμιών στο εξωτερικό, που συμβάλλουν υποστηρικτικά στην απόφαση του φοιτητή να σπουδάσει στο εξωτερικό. Σε πολλές περιπτώσεις, μπορεί να υπάρχει σύνδεση με την οικονομική κατάσταση των γονέων, οι οποίοι είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν στα αυξημένα έξοδα της φοίτησης των παιδιών τους στο εξωτερικό και, μάλιστα, στα καλύτερα (και συνήθη ακριβότερα) πανεπιστήμια του κόσμου¹²⁵.

¹²⁴ Κυπριανός Π. (2008), *Γνώση, κοινωνική διάκριση, επαγγελματική διασφάλιση: οι Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού (1837-2004)*, 4^ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα.

¹²⁵ Λαμπριανίδης Λ. (2011), σσ. 335-336.

Οι παράμετροι που αναφέρθηκαν δεν εξαντλούν το ζήτημα των σπουδών στο εξωτερικό. Με εξαιρέσεις, κυρίως 1-2 τμήματα του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση από το 1870 έως το 1922 ήταν «ανοικτή» και εύκολα προσβάσιμη στους απόφοιτους της «μέσης» εκπαίδευσης. Κι όμως, το διάστημα αυτό μεταβαίνουν όλο και περισσότερο Έλληνες στα πανεπιστήμια του εξωτερικού. Η πρακτική αυτή ακολουθείται έκτοτε, τόσο από κρατικούς φορείς όσο κι από ιδιωτικούς, με τη χορήγηση υποτροφιών. Ενδεικτικά, το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ), που ιδρύθηκε το 1952, χορηγούσε υποτροφίες προκειμένου να πραγματοποιήσουν οι Έλληνες προπτυχιακές ή μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό. Επιπλέον, υποτροφίες χορηγούνταν και από μη κρατικά ιδρύματα.

Στην εν λόγω κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε και τις υποτροφίες των ξένων κυβερνήσεων αλλά και των προγραμμάτων μεγάλων ιδιωτικών οργανισμών με διακηρυγμένο στόχο τη συνδρομή των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών και τη σύσφιξη των διμερών τους σχέσεων. Από τη σκοπιά αυτή αξίζει να επισημάνουμε το κρατικό αμερικανικό πρόγραμμα Fulbright. «Από την ίδρυση του το 1949 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960», γράφει ο Στ. Πεσμαζόγλου, «το πρόγραμμα ανταλλαγής υποτρόφων του ιδρύματος Fulbright επέτρεψε σε περισσότερους από χίλιους Έλληνες να βρεθούν στις ΗΠΑ και σε περίπου οκτακόσιους Αμερικανούς στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα λειτούργησε σε τρία επίπεδα: κορυφαίοι ερευνητές, επαγγελματίες, αλλά και σπουδαστές (μεταπτυχιακοί και προπτυχιακοί)». Ανάλογες πρακτικές υιοθέτησαν και οι «μεγάλες» ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γαλλία και η Γερμανία. Ο Στ. Πεσμαζόγλου επίσης σημειώνει, ότι «η Γαλλία ξεκίνησε το 1945, αμέσως μετά τον πόλεμο, με την παροχή περίπου 50 υποτροφιών σε Έλληνες. Υψηλό ποσοστό αυτών των υποτρόφων αναγνωρίστηκαν αργότερα ως κορυφαίοι διανοούμενοι με μεγάλη επιρροή στην Ελλάδα, ακόμη και στην Ευρώπη»¹²⁶.

Σχετικά με την ελληνική φοιτητική μετανάστευση, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι το φαινόμενο είναι διαχρονικό, παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, όταν το ελληνικό πανεπιστήμιο είναι κλειστό (κυρίως από το 1950 και μετά) και αφορά σε μεγάλο βαθμό γνωστικά αντικείμενα που έχουν επαγγελματικό αντίκρισμα στην αγορά εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι η «μετανάστευση» συνδέεται σ' ένα βαθμό με την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ειδικότερα με το κατά πόσο μπορεί να σπουδάσει κανείς σε αυτό και κατά δεύτερον αν μπορεί να γραφτεί σε

¹²⁶ Κυπριανός Π. (2008), 4^ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα.

τιμήματα με υψηλό επαγγελματικό αντίκρισμα. Σε ξένες χώρες συνήθως προσφέρονταν ευκολότερα δυνατότητες για πρόσβαση σε πρώτα πτυχία (σε αντίθεση με το ελληνικό πανεπιστημιακό σύστημα, όπου επικρατεί το *numerus clausus*), καθώς και σε μεταπτυχιακά διπλώματα¹²⁷.

Πέρα, λοιπόν, από εκείνους που δεν έχουν πρόσβαση στα ΑΕΙ του εσωτερικού, στο εξωτερικό μετακινείται, σε προπτυχιακό και κυρίως σε μεταπτυχιακό επίπεδο, και μία ομάδα ανθρώπων, με στόχο τη γνώση και, εύλογα, τη μεταφορά και μετάδοση της στο εσωτερικό. Η πρακτική αυτή ακολουθείται από όλες τις χώρες, ιδιαίτερα ορισμένες, όπως η Κίνα και η Κορέα, που αποσκοπούν μέσω των φοιτητών τους σε ξένα πανεπιστήμια, κυρίως των ΗΠΑ, στην εισαγωγή τεχνογνωσίας.

Στην πραγματικότητα, οι σπουδές σε χώρες του εξωτερικού αποτελούσαν ανέκαθεν ένα μέσο ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας, καθώς κάτοχοι ορισμένων ξένων τίτλων σπουδών απολαμβάνουν υψηλό κύρος στην Ελλάδα¹²⁸. Οι σπουδές στο εξωτερικό θεωρούνταν με άλλα λόγια, θεμελιώδες μέσο κοινωνικής διάκρισης: το πτυχίο αποτελεί εχέγγυο γνώσης και μόρφωσης, ο τόπος προορισμού εχέγγυο εμπειριών και η ομιλούμενη γλώσσα διαβατήριο συμμετοχής σε μία κοσμοπολίτικη ομάδα. Για λόγους συναφείς με την ιστορία των αστικών στρωμάτων στην Ελλάδα, από το 1890 και μετά, πολλοί γόνοι της ομάδας αυτής «σνομπάρουν» τα ελληνικά πανεπιστήμια και στρέφονται στα «καλά» του εξωτερικού¹²⁹.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει, ότι το πτυχίο δεν αποτελεί από μόνο του πηγή εξουσίας, αλλά λειτουργεί περισσότερο συμπληρωματικά, ως επιπρόσθετο προσόν. Από την άλλη, μερικές φορές, όπως και στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ού} αιώνα, πολλοί πτυχιούχοι, ακόμη και εκείνοι που κατείχαν πτυχία σε μία περιζήτητη ειδικότητα, δεν μπορούσαν εύκολα να βρουν δουλειά και παρέμειναν άνεργοι για ένα χρονικό διάστημα. Ενδεικτικά, το έτος 1925, ένα έτος οικονομικής ανάπτυξης (λόγω της παρουσίας προσφύγων της Μικράς Ασίας), και μάλιστα σε μια εποχή όπου τα πτυχία ήταν ακόμα σπάνια, το παράδειγμα της χημείας - ενός διεθνούς φήμης πεδίου - αποκάλυψε ότι ένας στους δέκα χημικούς που είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό ήταν άνεργος¹³⁰.

¹²⁷ Κιμουρτζής Π. (2005), σ. 82.

¹²⁸ Kimourtzis P. G. - Kyprianos P. (2019), p. 143 και Κιμουρτζής Π. (2005), σ. 59.

¹²⁹ Κυπριανός Π. (2010), *Φοιτητές και διεθνής αγορά πτυχίων (19ος-20ος αιώνας)*, Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τόμος ΙΕ', τχ. 59: 84-85.

¹³⁰ Kimourtzis P. G. - Kyprianos P. (2019), p. 146.

Συμπερασματικά, ένας μεγάλος αριθμός Ελλήνων φοιτητών, για πολλούς λόγους (περιορισμένος αριθμός θέσεων στα ελληνικά ΑΕΙ, αποτυχία στις εισαγωγικές εξετάσεις, έλλειψη ορισμένων ειδικοτήτων και μεταπτυχιακών σπουδών, μη ικανοποιητικό επίπεδο σπουδών, απόκτηση πρόσθετων γνώσεων, γνώση της γλώσσας¹³¹, ποιότητα ζωής της χώρας υποδοχής, προσωπικές προτιμήσεις και επιδιώξεις, βελτίωση της ατομικής θέσης στην αγορά εργασίας, ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων, προηγούμενη εμπειρία των γονέων από σπουδές στο εξωτερικό, κτλ.) προσέφευγε κάθε χρόνο, κατά την περίοδο 1890-1960, σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, κυρίως σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης και στις ΗΠΑ.

¹³¹ π.χ. Η κοινωνική διάκριση οδηγεί αρκετούς γόνους εύπορων οικογενειών στα πανεπιστήμια του εξωτερικού μετά το 1870, πάνω απ' όλα στη Γαλλία, την πλέον κοσμοπολίτικη χώρα την περίοδο αυτή. Η καλή γνώση της γαλλικής γλώσσας συνιστά ουσιώδες μέσο για την κατάληψη αξιωμάτων, δημόσιων κατά κύριο λόγο. [Κυπριανός Π. (2008), 4^ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα].

Συμπεράσματα

Στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, οι όποιες θεσμικές παρεμβάσεις επιχειρήθηκαν για τη ρύθμιση ή μεταρρύθμισή της, κατά την περίοδο 1890-1960, προσδιορίστηκαν από τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις. Πολλά υπουργικά νομοσχέδια (Ευταξία, Αλεξανδρή, Καλλιφρονά κ.ά.) υποβλήθηκαν στη Βουλή, αλλά είτε δε συζητήθηκαν, είτε συζητήθηκαν αλλά δε ψηφίστηκαν (λόγω αλλαγής Κυβέρνησης ή Υπουργού Παιδείας), είτε ψηφίστηκαν αλλά δε πρόλαβαν να εφαρμοσθούν είτε εφαρμόστηκαν, αλλά με πολλές τροποποιήσεις.

Οι περισσότερες προσπάθειες για ρύθμιση ή αναμόρφωση του τοπίου της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, εστιάστηκαν σε επιμέρους θέματα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης όπως, διδάσκοντες, έδρες, εξετάσεις, συγγράμματα, μαθήματα κ.ά, και ελάχιστα σε ζητήματα φιλοσοφίας της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η ίδρυση του δεύτερου ελληνικού πανεπιστημίου, του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αποτέλεσε έναν πολύ σημαντικό σταθμό, γιατί υπήρξε η πρώτη θεσμική πράξη αποκέντρωσης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Με βάση τις πληροφορίες για τις σπουδές των Ελλήνων στο εξωτερικό κατά την περίοδο 1890-1960, που περιέχονται στα Βιογραφικά Λεξικά Who's who, μπόρεσα να καταλήξω σε μια σειρά από συμπεράσματα σε σχέση με το φύλο και τη γεωγραφική προέλευση των αποδήμων φοιτητών, καθώς και τις χώρες που επέλεξαν οι Έλληνες φοιτητές και το αντικείμενο σπουδών. Από τις βιογραφικές πληροφορίες, δεν μπόρεσαν να εξαχθούν βασικά συμπεράσματα σε σχέση με τους λόγους μετανάστευσης των φοιτητών. Οι βασικοί όμως, λόγοι, που οδηγούνταν οι Έλληνες φοιτητές στο εξωτερικό ήταν η απόκτηση γνώσεων από ένα (συνήθως) φημισμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα, η κοινωνική διάκριση και η επαγγελματική αποκατάσταση.

Η Γαλλία, η Γερμανία, η Αγγλία και οι Η.Π.Α., αποτέλεσαν τους σημαντικότερους προορισμούς για τους Έλληνες φοιτητές, όπως φαίνεται από τα βιογραφικά τους σημειώματα, αφού οι περισσότεροι βιογραφούμενοι έχουν συμπεριλάβει ιδρύματα αυτών των χωρών στις βιογραφίες τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές πραγματοποιούσαν κυρίως μεταπτυχιακές και όχι προπτυχιακές σπουδές στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αμερικής. Η ποσοτική μελέτη των χωρών προο-

ρισμού έδειξε επίσης ό,τι μεγάλο μέρος του συνολικού δείγματος των φοιτητών προτίμησε να κάνει μία πανεπιστημιακή περιοδεία, σπουδάζοντας σε δύο ή περισσότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Στο εξωτερικό οι Έλληνες φοιτητές του δείγματος που συγκέντρωσα, σπούδασαν κυρίως στις ιατρικές και νομικές σχολές. Επιπλέον, παρατήρησα ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις των προτιμήσεων ανάλογα με το φύλο. Οι άνδρες σπουδαστές στρέφονταν κυρίως προς τις ιατρικές και νομικές σχολές, ενώ οι γυναίκες προς τις καλλιτεχνικές και ανθρωπιστικές σπουδές. Σε αυτό το σημείο, αξίζει να τονιστεί ότι οι γυναίκες που διακρίνονται στη δημόσια σφαίρα, έχουν συνήθως δυσκολότερη πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις και αξιώματα για μια σειρά από κοινωνικούς και ιδεολογικούς λόγους. Μέσα από τη μελέτη των Βιογραφικών Λεξικών Who's who, διαπίστωσα ότι η θέση τους είναι περιορισμένη και επομένως, τα συμπεράσματα για τη δική τους «φοιτητική συμπεριφορά» είναι μη ακριβή. Είτε πρόκειται για άνδρες, είτε για γυναίκες, η έρευνα έδειξε ό,τι περίπου το ¼ του δείγματος (214 φοιτητές) επέλεξε να σπουδάσει ένα διαφορετικό αντικείμενο από αυτό που είχε σπουδάσει αρχικά.

Σε ό,τι αφορά το κοινωνικό προφίλ των φοιτητών, φαίνεται, με βάση το τόπο γέννησης, ότι οι φοιτητές που μετανάστευαν στο εξωτερικό κυρίως προέρχονταν από ευκατάστατα και μορφωμένα στρώματα. Η παραπάνω εκτίμηση θα πρέπει να επιβεβαιωθεί και στη βάση πρόσθετων και πιο εκτεταμένων ερευνών. Σε ό,τι αφορά την έμφυλη σύνθεση, περιορισμένη ήταν η παρουσία των Ελληνίδων φοιτητριών στην ελληνική φοιτητική μετακίνηση (μόνο 55 γυναίκες). Σχετικά με τον τόπο μόνιμης εγκατάστασης και την επαγγελματική σταδιοδρομία των Ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού, μετά το τέλος των σπουδών τους, οι περισσότεροι επέστρεψαν στην Ελλάδα και συνήθως ακολουθούσαν ένα επάγγελμα που σχετιζόταν με τις σπουδές τους.

Οι πολλαπλές αιτίες, διαστάσεις και επιπτώσεις (οικονομικές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές και πολιτιστικές) του διαρκώς αυξανόμενου αριθμού Ελλήνων φοιτητών στα πανεπιστήμια και τις ανώτερες σχολές του εξωτερικού (κατά την περίοδο 1890-1960) μπορούν να ερευνηθούν περαιτέρω, σε μεταγενέστερες έρευνες, προκειμένου να έχουμε μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα γι' αυτό το σημαντικό ζήτημα.

Πηγές

Βιβλία - Άρθρα

Αντωνίου Δ. (2008), *Διαδρομές και στάσεις στη Νεοελληνική Εκπαίδευση, 19ος - 20ός αι.*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Βρυχέα Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982), *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης 1911-1981*, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα.

Δημαράς Α. (2006), Το Πανεπιστήμιο και οι θεραπεινίδες του, στο: Μπουζάκης Σ. (επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα 6-8 Οκτωβρίου 2006*, Αθήνα: Gutenberg.

Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2007), *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος*. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας. Αθήνα: Gutenberg.

Κάτσικας Χ. και Θεριανός Κ. (2004), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, Αθήνα: Σαββάλας.

Καραμούζης Π. (2006), Πανεπιστήμιο και Ιδεολογία: Η αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογικοπολιτικής θεωρίας μέσα από τους επίσημους λόγους των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών (1900-1970), στο: Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα 6-8 Οκτωβρίου 2006*, Αθήνα: Gutenberg.

Κασσωτάκης Μ. και Παπαγγελή-Βουλιουρή Δ. (1995), Οι διαδικασίες μετάβασης από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση: Η διαχρονική τους εξέλιξη και τα προβλήματα τους, στο Καζαμιάς Α. και Κασσωτάκης Μ. (Επιμ.), *Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, Αθήνα: Σείριος.

Κιμουρτζής Π. (2005), *Φοιτητική κινητικότητα και ροή εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού. Η περίπτωση της Ελλάδας στα τέλη του 20^{ού} αιώνα*, Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, τχ. 5., Φθινόπωρο: 48-92.

Κρεμμυδάς Β. (2011), *Ιστορία του ελληνικού κράτους· οι ανατροπές, οι εμμονές, οι αντιστάσεις (1830-2010)*, στο Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις*, Αθήνα: Gutenberg.

Κυπριανός Π. (2004), *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Κυπριανός Π. (2008), *Γνώση, κοινωνική διάκριση, επαγγελματική διασφάλιση: οι Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού (1837-2004)*, 4^ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα.

Κυπριανός Π. (2010), *Φοιτητές και διεθνής αγορά πτυχίων (19ος-20ος αιώνες)*, Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τόμος ΙΕ΄, τχ. 59., Φθινόπωρο: 59-90.

Κυπριανός Π. (2016), *Η μαγεία του πτυχίου: πανεπιστήμιο, απόφοιτοι, κοινωνικές τροχιές (1837-2015)*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Λαμπριανίδης Λ. (2011), *Επενδύοντας στη φυγή: η διαρροή επιστημόνων από την Ελλάδα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Κριτική.

Λάππας Κ. (2004), *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς –Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.

Μανιτάκης Ν. (2010), *Ξένες κρατικές υποτροφίες: Η φοιτητική μετανάστευση την περίοδο του Εμφυλίου*, στο Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ού} αιώνα*, τόμος Δ2, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Ματθαίου Δ. (2005), Το πανεπιστήμιο σε μεταλλαγή. Ο αναγνωστικός κώδικας της Νέας Δεξιάς και η μάχη των λέξεων, στο Γράβαρης Δ. και Παπαδάκης Ν. (Επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική - Μεταξύ Κράτους και Αγοράς*, Αθήνα: Σαββάλας.

Μπάκας Θ. (2014), Εισαγωγή στην Εκπαιδευτική πολιτική [Πανεπιστημιακές Σημειώσεις]. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Ιωάννινα.

Μπουζάκης Σ. (2006), *Η Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005)*. Τεκμήρια Ιστορίας, τόμ. Α' (1836-1925), τόμ. Β' (1926-2005), Αθήνα: Gutenberg.

Περσιάνης Π. (2006), Το Οθωνικό Πανεπιστήμιο σε σύγκριση με τα γερμανικά και γαλλικά πανεπιστήμια του 19^{ου} αιώνα: Προσπάθεια ερμηνείας των βασικών χαρακτηριστικών, στο: Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα 6-8 Οκτωβρίου 2006*, Αθήνα: Gutenberg.

Πεσμαζόγλου Σ. (1987), *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα, 1948-1985: Το ασύμπτωτο μιας σχέσης*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Ράσης Π. (2004), *Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα. Συμβολή στην Ιστορία της Εκπαίδευσης: Η Αγγλοσαξονική εμπειρία*, Αθήνα: Παπαζήση.

Σβορώνος Ν. (1994), *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Σιμενή Π., Δούκας Τ. και Μπουζάκης Σ. (2011), Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα, 1911-1982, στο Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις*, Αθήνα: Gutenberg.

Τερζής Ν. (1983), *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: πρόγραμμα και πραγματικότητα, πράγματα και πρόσωπα*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.

Τσουκαλάς Κ. (1976), *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Φυριππής Ε. (2011), Το Ελληνικό Πανεπιστήμιο: από τα σχέδια της ίδρυσης του μέχρι τον οργανισμό του 1911, στο Μπουζάκης Σ. (Επιμ.), Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις, Αθήνα: Gutenberg.

Χαρίτος Χ. (2009), *Σελίδες εκπαιδευτικής Ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.

Ψαχαρόπουλος Γ. (2005), Το κοινωνικό κόστος ενός απαρχαιωμένου Νόμου: το άρθρο 16 του Ελληνικού Συντάγματος, στο Γράβαρης Δ. και Παπαδάκης Ν. (Επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική - Μεταξύ Κράτους και Αγοράς*, Αθήνα: Σαββάλας

Clogg R. (2015), *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2013*, (επιστημονική επιμέλεια Μάμαλης Α., μτφρ. Παπαδάκη Λ.), Αθήνα: Κάτοπτρο.

Kimourtzis P. G. - Kyprianos P. (2019), *University and the Formation of Greek Elites: Past and Present*, *Espacio, Tiempo y Educación*, 6(2), pp. 137-152.

Ortega J. - Gasset Y. (2004), *Η αποστολή του Πανεπιστημίου*, (επιστημονική επιμέλεια-εισαγωγή Κιμουρτζής Π., μτφρ. Μανιώτη Γλ.), Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ιστοσελίδες

Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, *Ιστορία*, (<http://www.asfa.gr/idrima/istoria>, Ημερομηνία ανάκτησης: 05/11/2019).

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, *Ιστορική Αναδρομή*, (<https://www.auth.gr/history>, Ημερομηνία ανάκτησης: 05/11/2019).

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, *Ιστορία του Ε.Μ.Π.*, (<https://www.ntua.gr/el/ntua/history-of-ntua>, Ημερομηνία ανάκτησης: 10/11/2019).

Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Ιστορική Αναδρομή*, (<https://www.aueb.gr/el/content/ιστορική-αναδρομή>, Ημερομηνία ανάκτησης:

07/11/2019).

Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Ιστορία του Πανεπιστημίου, (<https://panteion.gr/el/2012-11-29-23-20-41/2016-06-22-18-13-14>, Ημερομηνία ανάκτησης: 02/11/2019).

Πεσμαζόγλου Β. (2015), Πολιτική οικονομία της ανάπτυξης: Μια εισαγωγή, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, (<https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5859/1/pol.oik.ths%20an.pdf>. Ημερομηνία ανάκτησης: 02/11/2019).

Πυργιωτάκης Ι. (2014), Ιστορική αναδρομή της Πανεπιστημιακής Νομοθεσίας στην Ελλάδα: Κρίσιμα σημεία και αμφισβητήσεις, (http://www.highereducation.ac.cy/gr/pdf/parousiasi_pirgiotaki.pdf, Ημερομηνία ανάκτησης: 15/10/2019).

Πυργιωτάκης Γ. και Ξεσφιγκούλη Δ., *Πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα. Διαδικασία πρόσβασης και κοινωνική δικαιοσύνη*, στο 5^ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης «Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη», Πάτρα, Ελλάδα, 04-05 Οκτωβρίου 2008, (http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/?language=el_gr§ion=985&page706=2&itemid706=1058, Ημερομηνία ανάκτησης: 12/10/2019).

Λεξικά - Εγκυκλοπαίδειες

Βιογραφικό Λεξικό Ελληνικών Who's who (1958), Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Ελληνικών Who's who.

Βιογραφικό Λεξικό Ελληνικών Who's who (1962), Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Ελληνικών Who's who.

Βιογραφικό Λεξικό Ελληνικών Who's who (1965), Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Ελληνικών Who's who.

Βιογραφικό Λεξικό Προσωπικοτήτων Who's who (1979), Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Βιογραφικό Λεξικό Προσωπικοτήτων Who's who.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (1992), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (1993-1994), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (1996-1997), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (1998), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (2001), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (2002-2003), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (2004), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (2005-2006), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (2007), Αθήνα: Μέτρον.

Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό Who's who (2008-2009), 2 τόμ., Αθήνα: Μέτρον.

Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica (2007), *Ελλάδα. Το παρελθόν και το παρόν του Ελληνισμού*, τ. Γ', Αθήνα: Πάπυρος.

Παράρτημα

Πίνακας με τα δεδομένα του δείγματος

ΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ	ΕΤΟΣ ΓΕΝ.	ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ	ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ	ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ	ΆΛΛΕΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ (ή ΚΥΡΙΕΣ) ΣΠΟΥΔΕΣ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ
Αβέρωφ	Ευάγγελος	1910	Ιωάννινα	Νομική Σχολή (Παν. Λωζάννης, Ελβετία)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λωζάννης, Ελβετία)		Συγγραφέας - τ. Υπουργός	Αθήνα
Αγαπίου	Γιαννάκης	1932	Κύπρος	Νομική Σχολή Λονδίνου (Gray's Inn)				Δικηγόρος	Κύπρος
Αγγελάκη	Κατερίνα	1939	Αθήνα	Σχολή Μεταφραστών και Διερμηνέων (Αθήνα, Γαλλία, Παν. Γενεύης Ελβετία)				Ποιήτρια - Μεταφράστρια	Αθήνα

Αγγελάκος	Ευάγγελος	1929	Τρίπολη	Ιατρική Σχολή (Παν. Cornell)	Ιατρική Σχολή (Παν. Harvard)	Ιατρική Σχολή (Παν. Boston)		Ιατρός - Καθηγητής Πανεπιστημίου (Η.Π.Α)	Η.Π.Α
Αγγελίδης	Σωτήριος	1938	Αθήνα	Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Γεωπονική Σχολή (Παν. Cambridge)		Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Γεωπονικό Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Αγγελόπουλος	Άγγελος	1904	Αρκαδία	Οικονομικές και Εμπορικές επιστήμες (Παν. Λειψίας)		Οικονομικές και Εμπορικές επιστήμες (Παν. Λειψίας)		Καθηγητής Πανεπιστημίου - Διοικητής της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος	Αθήνα
Αγγελόπουλος	Βασίλειος	1922	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Η.Π.Α)	Μετεκπαίδευση στην Ευρώπη	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Αγγελόπουλος	Θεόδωρος	1883	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Μονάχου, Χαϊδελβέργης, Βερολίνου και Στρασβούργου	Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Αγγελόπουλος	Θεόδωρος	1935	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Σπουδές Κινηματογραφίας (Παρίσι)	Σκηνοθέτης	Αθήνα
Αγγελόπουλος	Μιχαήλ	1926	Αθήνα	Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π.)	1. Τεχνική Υψηλών Τάσεων (Πολυτεχν. Μπράουνσβαϊχ Γερμανίας) - 2. Πυρηνική Τεχνολογία (Αυτοκρατορικό Κολλέγιο Λονδίνου)	Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Πολυτεχν. Μπράουνσβαϊχ Γερμανίας)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Αγγελόπου- λος	Νίκος	1939	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Ο.Π.Α)		Οικονομικά (Παν. Λω- ζάννης)		Οικονομολό- γος	Αθήνα
Αγγελόπου- λος	Φιλήμων	1934	Γαλλία	Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ) - Θεολογική Σχολή Τιμίου Σταυρού Βο- στώνης (Η.Π.Α)				Μητροπολί- της	Αθήνα
Αγιωργού- σης	Μάξιμος	1935	Χίος	Θεολογική Σχολή Χάλ- κης		Θεολογική Σχολή (Παν. Λουβαίν)		Μητροπολί- της Πίτσ- μπουργκ (Η.Π.Α)	Η.Π.Α
Αγουρίδης	Σάββας	1921	Αθήνα	Θεολογική Σχολή (ΕΚΠΑ)		Βιβλικές Σπουδές (Παν. Duke, Η.Π.Α)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Αγραφιώτης	Δημήτρης	1932	Αθήνα				Βιολί, Ανώτερα Θεωρητικά στο Ωδείο Αθηνών - Διεύθυνση ορχήστρας και Σύνθεση στο Βερολίνο και στην Αυστρία	Διευθυντής Ορχήστρας - Συνθέτης	Αθήνα - Γερμανία
Αδάμ	Ευστράτιος	1939	Καβάλα	Ανωτέρα Ακαδημία Κοιν. Σπουδών και Ανωτάτη Ακαδημία Συστημάτων Επιχειρήσεων και Μεθοδολογίας Παν. Ρόττερνταμ, Ολλανδία)				Μέλος του Συμβουλίου Αποδήμου Ελληνισμού	Ολλανδία

Αδάμης	Μιχάλης	1929	Πειραιάς	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Σύνθεση, Ηλεκτρονική μουσική και Βυζαντινή μουσικοπαιαογραφία (Παν. Brandeis Βοστώνης, Η.Π.Α)		Βυζαντινή Μουσική στο Ωδείο Πειραιώς - Ανώτερα Θεωρητικά στο Ελληνικό Ωδείο	Συνθέτης	Αθήνα
Αηδονόπουλος	Αναστάσιος	1928	Πειραιάς	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Hammer-smith Hospital, Λονδίνο	Ιατρός - Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Αθανασιάδης	Γερμανός	1930	Ημαθία	Θεολογική Σχολή Χάλκης				Μητροπολίτης Θεοδορουπόλεως	Κωνσταντινούπολη

Αθανασιά- δης	Ειρηναίος	1933	Κρήτη	1. Θεολογική Σχολή Χάλ- κης - 2. Θεο- λογική Σχολή (Κολλέγιο Αγ. Βονιφα- τίου (Warminster Αγγλία)			Εκκλησια- στική Σχολή Κρήτης	Αρχιεπίσκο- πος Κρήτης	Κρήτη
Αθανασιά- δης	Πάνος	1899	Μ. Ασία	1. Εμπορική Σχολή Χάλ- κης - 2. Νο- μική Σχολή (Παν. Αθη- νών)				Εκδότης ε- φημερίδων	Αθήνα
Αθανασιά- δης	Τίτος	1938	Κρήτη	Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)	Πολιτικές ε- πιστήμες (Παν. Λονδί- νου)		Δημοσιογρα- φικές σπου- δές (Ουαλία)	Δημοσιογρά- φος	Αθήνα
Αθανασίου	Γεώργιος	1911	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. της Γοττίγ- γης)		Ιατρός	Αθήνα

Αθανασίου	Έφη	1936	Αθήνα	1. Ζωγραφική (Α.Σ.Κ.Τ Αθηνών) - 2. Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών) - 3. Ιστορία Τέχνης (Παν. Λονδίνου)				Ζωγράφος - Ιστορικός Τέχνης - Αρχαιολόγος - Λογοτέχνης	Αθήνα
Αθανασόπουλος	Δημήτριος	1932	Αθήνα	1. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 2. Σχολή Στατιστικής (Α.Β.Σ.Π) - 3. Ινστιτούτο Κοιν. Σπουδών Χάγης		Μαθηματική Στατιστική (Παν. Καλιφόρνιας Μπέρκλεϋ)	Ινστ. Οικονομικής Αναπτυξης της Διεθνούς Τραπέζης (Ουάσινγκτον)	Καθηγητής (Πα.Πει)	Αθήνα
Αθανασόπουλος	Χρήστος	1938	Αρκαδία	1. Ανώτατη Σχολή Αρχιτεκτόνων (Ε.Μ.Π) - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων		Μηχανολόγος (Ε.Μ.Π)		Αρχιτέκτονας Μηχανικός - Καθηγητής (Δ.Π.Θ)	Αθήνα

Αθανασού- λας	Σωτήριος	1936	Άρτα	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Θεολογική Σχολή (Παν. Μοντρεάλ)			Επίσκοπος Τορόντο	Καναδάς
Αιλιανός	Ιωάννης	1906	Ολυμπία	Οδοντια- τρική Σχολή (Παν. Αθη- νών)		Οδοντια- τρική Σχολή (Παν. Παρι- σίων)		Καθηγητής Οδοντιατρι- κής Σχολής (Παν. Αθη- νών)	Αθήνα
Ακανθόπου- λος	Πρόδρομος	1933	Θεσσαλο- νίκη	1. Νομική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	Σχολή Κανο- νικού Δι- καίου (Παν. της Λουβαίν, Βέλγιο)	Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Ακκάς	Γεώργιος	1932	Θεσσαλο- νίκη	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Γε- νεύης)				Επιχειρημα- τίας	Θεσσαλο- νίκη
Ακριτίδης	Κωνσταντί- νος	1938	Πιερία	Γεωπονική και Δασολο- γική Σχολή (Α.Π.Θ)	Γεωργική Μηχανολο- γία (Παν. Μισσούρι - Κολούμπια)	Γεωπονία (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη

Αλεξανδρί- δης	Ευάγγελος	1932	Κωνσταντι- νούπολη	Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)		Ιατρική Σχολή (Παν. Κων/πολης)	Μεγάλη του Γένους Σχολή (Κων/πολη)	Οφθαλμία- τρος - Καθη- γητής Πανε- πιστημίου	Γερμανία
Αλεξανδρί- δης	Καλλίνικος	1926	Κωνσταντι- νούπολη	Θεολογική Σχολή Χάλ- κης			Μετεκπαί- δευση στη Ρώμη	Μητροπολι- της Λύστρων	Κωνσταντι- νούπολη
Αλεξίου	Δημοσθένης	1930	Κοζάνη	1. Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)		Παιδίατρος - Καθηγητής (Παν. Αθη- νών)	Αθήνα
Αλεξίου	Στυλιανός	1921	Κρήτη	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Ecole Nor- male Superi- eure (Παρίσι) – 2. Αρχαιολο- γικό Ινστ. Humboldt (Παν. Χαϊ- δελβέργης)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Αρχαιολόγος - Καθηγητής (Παν. Κρή- της)	Κρήτη

Αλεξίου	Σώτος	1940	Καλαμπάκα	Γλυπτική, διακοσμη- τική και σκη- νογραφία (Α.Σ.Κ.Τ., Fresno State College, Η.Π.Α)				Γλύπτης	Αθήνα
Αλιβιζάτος	Ιωάννης	1920	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Mc Gill, Κα- ναδάς)		Μετεκπαί- δευση στην Κλινική Cleveland (Η.Π.Α)	Ιατρός	Αθήνα
Αλιβιζάτος	Κωνσταντί- νος	1905	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Μονπελιέ)	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Αλιβιζάτος	Σπύρος	1918	Ληξούρι	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Mc Gill, Κα- ναδάς)	Βιοχημεία (Παν. Mc Gill, Κανα- δάς)		Καθηγητής Βιοχημείας (Παν. Αθη- νών)	Αθήνα

Αλιμπράντης	Θεολόγος	1938	Πάρος	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία (Παν. Μονάχου)	Βυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική (Ελληνικό Ωδείο Αθηνών) - Μετεκπαίδευση στα Παν. Βερολίνου και Μονάχου	Καθηγητής Αρχαιολογίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Αμαργιανάκης	Γεώργιος	1938	Κρήτη	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Παλαιογραφία της Βυζαντινής Μουσικής (Παν. Κοπεγχάγης)	Βυζαντινή και Ευρωπαϊκή Μουσική (Ωδείο Αθηνών και Ωδείο Πειραιώς)	Καθηγητής Μουσικών Σπουδών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Αμπότ	Γουλιέλμος	1906	Αθήνα	Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Παρισίων) 2. Φυσικομαθηματική Σχολή (Η.Π.Α)	Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Αλάσκας)		Λογοτέχνης	Αθήνα

Αναγνωστί- δης	Κωνσταντί- νος	1924	Θεσσαλο- νίκη	Φυσιογνω- στικό Τμήμα ΦΜΣ (Α.Π.Θ)		Φυσιογνω- στικό Τμήμα ΦΜΣ (Α.Π.Θ)	Μετεκπαί- δευση στη Γερμανία, Γιουγκοσλα- βία, Σουη- δία, Δανία, Ελβετία και Τσεχοσλοβα- κία	Καθηγητής Συστηματι- κής Βοτανι- κής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Αναγνωστό- πουλος	Αυγουστίνος	1934	Αθήνα	Χημεία (Παν. Αθηνών)	Χημεία (Παν. Μάντσε- στερ, UMIST, Αγγλία)	Χημεία (Λί- βερπουλ, Αγγλία)		Χημικός Μη- χανικός - Κα- θηγητής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Αναγνώστου	Νικόδημος	1931	Λέσβος	Θεολογική Σχολή Χάλ- κης	Καινή Δια- θήκη (Παν. Μπίρμινχαμ, Αγγλία)			Μητροπολί- της Ιερισ- σού, Αγίου Όρους και Αρδαμερίου	Χαλκιδική
Άναλις	Δημήτρης	1938	Αθήνα	1. Νομική και Φιλοσο- φία (Παρίσι) - 2. Πολιτι- κές επιστή- μες (Παν. Λωζάννης)		Πολιτικές ε- πιστήμες (Παν. Λω- ζάννης)		Σύμβουλος διεθνών σχέ- σεων - Ποιη- τής	Γαλλία

Ανανίκας	Λουκάς	1939	Φθιώτιδα	Οικονομικά και Αγροτική οικονομία (Α.Π.Θ)	Οικονομικές επιστήμες (Michigan State University, Η.Π.Α)	Οικονομικές επιστήμες (Michigan State University, Η.Π.Α)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Αναστασίου	Ανάργυρος	1931	Εύβοια	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Κιέλου, Γερμανία)		Φιλολογία (Παν. Αμβούργου, Γερμανία)		Υπάλληλος (Παν. Αμβούργου)	Γερμανία
Αναστασόπουλος	Αναστάσιος	1933	Αίγιο	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	1. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Vanderbilt) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Ρότσεστερ)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Ρότσεστερ)		Καθηγητής Πανεπιστημίου (Concordia University, Καναδάς)	Καναδάς

Αναστασόπουλος	Ανδρέας	1938	Αθήνα	Ηλεκτρολόγος μηχανικός (Πολυτεχνείο Fridericiana Καρλσρούης, Γερμανία)				Επιχειρηματίας	Αθήνα
Αναστασόπουλος	Γεώργιος	1935	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ευρωπαϊκό Συγκριτικό Δίκαιο (King's College Λονδίνου)	Δίκαιο (Πάππειο Πανεπιστήμιο)		Δημοσιογράφος	Αθήνα
Ανδρεαδάκης	Στυλιανός	1933	Αθήνα	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)		Μαθηματικά (Παν. Λονδίνου)		Μαθηματικός - Καθηγητής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Ανδρειάδου	Τζούλια	1937	Αθήνα				Ζωγραφική στο σπουδαστήριο του Κ. Ηλιάδη, στο Atelier d' Andre Lhote, Ecole des Beaux-Arts και σε σχολή Προσωπολογίας (Visagisme) στο Παρίσι	Ζωγράφος	Αθήνα
Ανδριόπουλος	Δημήτριος	1929	Αρκαδία	Φιλοσοφία, Παιδαγωγική και Ψυχολογία (Παν. Αθηνών, Παν. Εδιμβούργου και Νέας Υόρκης)		Φιλοσοφία (Κρατικό Πανεπιστήμιο Ν. Υόρκης)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα

Ανδρονόπουλος	Βασίλειος	1938	Πάτρα	Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αναπτυξιακή Διοίκηση (Πανεπιστήμιο Leeds, Αγγλία)			Γενικός Γραμματέας Δημόσιας Διοίκησης	Αθήνα
Ανδρουλάκης	Γεώργιος	1936	Κρήτη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία και στις Η.Π.Α	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ανδρουλάκης	Νικόλαος	1933	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ανδρουλιδάκη	Ισμήνη	1934	Κρήτη	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Γερμανία και στις Η.Π.Α	Καθηγήτρια Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ανεζύρης	Νικόλαος	1931	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία και στις Η.Π.Α	Ιατρός Χειρουργός - Καθηγητής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Ανθόπουλος	Λάμπρος	1932	Έδεσσα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Καρδιαγειακή Φαρμακολογία (Η.Π.Α)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Άννινος	Φώτιος	1935	Κεφαλλονιά	Φυσική (Παν. Αθηνών)	Φυσική (Syracuse University, Νέα Υόρκη)	Βιοφυσική (Syracuse University, Νέα Υόρκη)		Καθηγητής Ιατρικής Φυσικής (Παν. Θράκης)	Αλεξανδρούπολη
Άντον	Τζον	1920	Η.Π.Α	Φιλοσοφία (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)	Φιλοσοφία (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)	Φιλοσοφία (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)		Καθηγητής Φιλοσοφίας (Παν. Νότιας Φλόριντα)	Η.Π.Α
Αντωνάκης	Κωνσταντίνος	1930	Αθήνα	Φυσικές επιστήμες (Παν. Σορβόνης, Παρίσι)	Φυσικές επιστήμες (Παν. Σορβόνης, Παρίσι)	Εφαρμοσμένη Χημεία (Παν. Σορβόνης, Παρίσι)		Διευθυντής Ερευνών Εθνικού Κέντρου Ερευνών Γαλλίας	Γαλλία
Αντωνακόπουλος	Γρηγόρης	1934	Ηλεία	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)		Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Μάντσεστερ και Λίβερπουλ (Αγγλία)	Καθηγητής Αστρονομίας (Παν. Πατρών)	Πάτρα

Αντωνακό- πουλος	Λευτέρης	1940	Πάτρα	Χημεία (Η.Π.Α)	Επιχειρη- σιακή Έ- ρευνα (Η.Π.Α)			Πρόεδρος ΣΕΒ	Αθήνα
Αντωνάκος	Δημήτριος	1940	Αθήνα	Κλωστοϋφα- ντουργία (Παν. Leeds, Αγγλία)				Βιομήχανος	Αθήνα
Αντωνιάδης	Μάρκος	1932	Καβάλα	Ιατρική Σχολή (Παν. Μοδένας, Ι- ταλία)				Ιατρός	Καβάλα
Αντωνίου	Θεόδωρος	1935	Αθήνα				Βιολί, Φωνη- τική και Σύν- θεση (Εθνικό Ωδείο Αθη- νών) - Διεύ- θυνση Ορχή- στρας και Σύνθεση στο Μόναχο και στο Ντάρμ- σταντ	Συνθέτης - Διευθυντής Ορχήστρας	Αθήνα

Αντωνίου	Τάκης	1932	Αγρίνιο	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μονάχου, Γερμανία)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Επιχειρηματίας - Ποιητής - Δοκιμογράφος	Αθήνα
Αντωνόπουλος	Γεώργιος	1939	Δράμα	Μηχανολόγος μηχανικός (Technische Hochschule Aachen, Γερμανία)				Διευθύνων Σύμβουλος της "Εργα Ελλάδος" ΑΕ	Αθήνα
Αντωνόπουλος	Γιάννης	1939	Θεσσαλονίκη	Φυσική (Α.Π.Θ)	Ηλεκτρονική (Α.Π.Θ)	Φυσική (Α.Π.Θ)	Μεταδιδακτορικές σπουδές στη Φυσική (Παν. Cambridge)	Καθηγητής Φυσικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Αξελός	Κώστας	1924	Αθήνα	Φιλοσοφία (Παν. Σορβόνης)				Φιλόσοφος	Γαλλία

Απέργης	Αντώνης	1938	Αθήνα	1. Ζωγραφική, χαρακτηριστική και θεωρητικές σπουδές (Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών) - 2. Ζωγραφική (Ecole Nationale Supérieure des Beaux Arts, Παρίσι)					Ζωγράφος - Χαρακτήρας	Αθήνα
Αποσκίτης	Κωνσταντίνος	1912	Αρκαδία	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) 2. Παιδαγωγική και Διοίκηση επιχειρήσεων (Παν. Βιέννης και Βερολίνου)					τ. Βουλευτής - Υφυπουργός	Αθήνα

Αποστολάκης	Δημήτριος	1934	Κρήτη	1. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Μέρυλαντ) - 2. Διοίκηση Επιχειρήσεων (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)			Εμπορική Σχολή (Ηράκλειο) - Σχολή Ικάρων - Σχολή Πολέμου Αεροπορίας και Ινστ. Αμυντικών Σπουδών (Λονδίνο)	Πτέραρχος ε.α. - τ. Βουλευτής και Υφυπουργός	Αθήνα
Αποστολάκης	Μιχαήλ	1931	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Εδιμβούργου και Αμβούργου)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών και Αμβούργου)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Αποστολίδης	Τάσης	1928	Ιωάννινα				Ωδείο Ιωαννίνων και Αθηνών - Conservatoire National de Paris - Διεθνής Μουσική Ακαδημία Νίκαιας	Μουσικός - Βιολονίστας	Αθήνα

Αποστολόπουλος	Απόστολος	1927	Λαμία	Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Βιοχημεία (Παν. Ρότσεστερ της Νέας Υόρκης)	Βιοχημεία (Παν. Ρότσεστερ της Νέας Υόρκης)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Αραπάκης	Γεώργιος	1926	Θήβα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (με υποτροφία του Βρετανικού Συμβουλίου στο Nuffield Dept. of Clinical Medicine, Redcliffe Infirmary Oxford, Αγγλία)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Αρβανιτάκης	Αναστάσιος	1937	Θεσσαλονίκη	Φιλολογία (Α.Π.Θ)	Φιλολογία (Παν. Βρυξελλών και Παρισίων)	Φιλολογία (Α.Π.Θ)		Λογοτέχνης - Φιλόσοφος	Θεσσαλονίκη

Αρβανίτη	Αγνή	1936	Αθήνα	Βιολογία (Παν. Κολούμπια)		Βιολογία (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Βιολογία (Παν. Νέας Υόρκης, Μπέρκλεϋ και Παρισίων)	Πρόεδρος και ιδρύτρια της Διεθνούς Οργάνωσης Βιοπολιτικής	Αθήνα
Αρβελέρ	Ελένη	1926	Αθήνα	1. Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Ιστορία (Σχολή Ανωτάτων Σπουδών Παρισίων)		1. Ιστορία (Παν. Σορβόνης) 2. Φιλολογία (Παν. Σορβόνης)		Καθηγήτρια (Παν. Σορβόνης)	Γαλλία - Αθήνα
Αργύρης	Ιωάννης	1916	Αθήνα	1. Μηχανικός (Ε.Μ.Π.) 2. Μηχανικός (Παν. Ζυρίχης)		Μηχανικός (Πολυτεχνείο Μονάχου)		Καθηγητής Πανεπιστημίου	Γερμανία - Αγγλία

Αργυρίου	Αστέριος	1935	Λάρισα	Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Θεολογία και Φιλολογία (3 διδακτορικά διπλώματα στο Παν. Στρασβούργου)		Καθηγητής (Παν. Στρασβούργου)	Γαλλία
Αρίκας	Κυριάκος	1941	Αλεξανδρούπολη	Γεωλογία (Παν. Σααρμπρύκεν, Γερμανία)		Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Σααρμπρύκεν, Γερμανία)		Γεωλόγος	Γερμανία
Αρμακόλας	Δημήτρης	1939	Αθήνα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Ecole supérieure des beaux arts (Παρίσι)				Γλύπτης	Αθήνα

Αρνόπουλος	Πάρης	1933	Αθήνα	1. Φυσικομαθηματικά και Φιλοσοφία (Sir George Williams College, Μόντρεαλ) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Ν. Υόρκης)		Διεθνείς Σχέσεις (Παν. Κολούμπια)		Καθηγητής πολιτικών επιστημών (Παν. Concordia, Καναδάς)	Καναδάς
Αρσένη	Αντιγόνη	1918	Μ. Ασία	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Victoria University of Manchester)	Ιατρική Σχολή (Public Health Laboratory, Λονδίνο)	Ιατρική Σχολή (Transfusion Center, Αγγλία)	Υγειονομική Σχολή Αθηνών	Καθηγήτρια Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Αρσένης	Γεράσιμος	1931	Αργοστόλι	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Οικονομικές επιστήμες (Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης, Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)			Οικονομολόγος - τ. Βουλευτής και υπουργός	Αθήνα
Αρτεμιάδης	Νικόλαος	1917	Κωνσταντινούπολη	Μαθηματικά (Α.Π.Θ)	Μαθηματικά (Παν. Σορβόνης)	Μαθηματικά (Παν. Σορβόνης)	Μαθηματικά (Institut Francais d'Athenes)	Καθηγητής (Παν. Πατρών)	Αθήνα
Αρτεμίδης	Χρίστος	1941	Κύπρος	Νομική Σχολή (Lincoln's Inn, Λονδίνο)	Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο (Lincoln's Inn, Λονδίνο)			τ. Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου Κύπρου	Κύπρος
Αρτοποιός	Ευστράτιος	1932	Θεσσαλονίκη	Κτηνιατρική Σχολή (Βολωνία, Ιταλία)		Κτηνιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση σε Ισραήλ, Γαλλία και Ιταλία	Καθηγητής Κτηνιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Αρχαγγελίδης	Νικηφόρος	1931	Έβρος	Θεολογική Σχολή Χάλκης και Α.Π.Θ				Μητροπολίτης Διδυμοτείχου και Ορεστιάδος	Διδυμότειχο

Αρχοντάκης	Δημήτρης	1939	Κρήτη	1. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών) 2. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Φράιμπουργκ, Γερμανία)				Καθηγητής Φιλολόγος	Κρήτη
Αρχοντώνης	Βαρθολομαίος	1940	Ίμβρο	Θεολογική Σχολή Χάλκης	Εκκλησιαστικό Δίκαιο (Με υποτροφία του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Ινστ. Ανατολικών Σπουδών Ρώμης, στο Οικουμενικό Ινστιτούτο Bossey Ελβετίας και στο Παν. Μονάχου)	Κανονικό Δίκαιο (Παν. Ρώμης)		Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	Κωνσταντινούπολη

Αρώνης	Εμμανουήλ	1932	Αυστραλία	Χημεία (Παν. Σίδνεϋ)	Χημεία (Παν. Σίδνεϋ)	Χημεία (Παν. Σίδνεϋ)		Καθηγητής Χημείας (Παν. Σίδνεϋ)	Σίδνεϋ
Ασδραχάς	Σπύρος	1933	Αργοςτόλι	Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)	Ιστορία (Ecole Pratique des Hautes Etudes, Παρίσι)	Οικονομική Ιστορία (Ecole Pratique des Hautes Etudes, Παρίσι)		Ιστορικός	Αθήνα

Ασημακόπουλος	Παναγιώτης	1940	Πειραιάς	Φυσική (Παν. Brandeis, Η.Π.Α)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Θεωρητική Φυσική (Royal College of Science, Imperial College Λονδίνου) – 2. Πυρηνική Φυσική (Παν. Rutgers, Η.Π.Α) - 3. Θεωρητική Φυσική (Imperial College Λονδίνου) 	Φυσική (Παν. Τζέφφερσον της Φιλαδέλφειας, Η.Π.Α)		Καθηγητής Φυσικής (Παν. Ιωαννίνων)	Ιωάννινα
Ασλανίδης	Ηλίας	1942	Αίγυπτος	Φυσική (Γερμανία)	Φυσική (Γερμανία)	Φυσική (Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών του Στρασβούργου, Παν. Louis Pasteur)		Καθηγητής Φυσικής (Παν. Της Μεσογείου)	Γαλλία

Αστερή	Διονυσία	1938	Αρχαία Ολυμπία	Φυσική Αγωγή (Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής, Παν. Αθηνών)	Φυσική Αγωγή (Παν. Φινλανδίας)	Φυσική Αγωγή (Παν. Φινλανδίας)		Καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Αστέρης	Κωνσταντίνος	1920	Εύβοια	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Δασολογία (Δασολογική Σχολή, Παν. Νανσί, Γαλλία)	Ετήσια φοίτηση για Αεροφωτογραφία (Παν. Νανσί, Γαλλία)	Καθηγητής Δασολογίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Αστρινίδης	Νικόλαος	1921	Ρουμανία	Χημεία (Παν. Βουκουρεστίου)			Πιάνο και Θεωρητικά (Ωδείο Βουκουρεστίου) - Πιάνο και Σύμβαση (Schola Cantorum, Παρίσι)	Συνθέτης, Πιανίστας, Διευθυντής Ορχήστρας	Θεσσαλονίκη

Άτσαλος	Βασίλειος	1931	Δράμα	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Στρασβούργου)	Φιλοσοφική Σχολή (Ecole Pratique des Hautes Etudes, Σορβόννη)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Ατταλίδης	Μιχάλης	1941	Κύπρος	Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)		Κοινωνιολογία (Παν. Πρίνστον, Η.Π.Α)		Γεν. διευθυντής Υπουργείου Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας	Κύπρος
Αυξεντίου	Αυξέντης	1932	Κύπρος	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Οικονομικές επιστήμες (University of Georgia, Η.Π.Α)			Οικονομολόγος - τ. διοικητής της Τράπεζας Κύπρου	Κύπρος
Αυξεντίου	Παναγιώτης	1936	Κύπρος	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Κολοράντο, Η.Π.Α)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (University of Calgary, Καναδάς)	Καναδάς

Αχείμαστος	Ιωάννης	1932	Λευκάδα	Στρατιωτική Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Σχολή Εφαρ- μογής Υγειο- νομικού του Στρατού - Μετεκπαί- δευση στη Γαλλία και τον Καναδά (με υποτρο- φίες των α- ντίστοιχων κυβερνή- σεων)	Ιατρός - Υπο- στράτηγος ε.α.	Αθήνα
Αχείμαστος	Περικλής	1936	Λευκάδα	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)		Πολιτικός μηχανικός (Παν. Παρι- σίων - Σορ- βόννης)		Πολιτικός Μηχανικός	Γαλλία
Βαβαγιάννης	Θεόδωρος	1905	Μεσσηνία	1. Ωδείο Α- θηνών - 2. Musikhochsc hule (Βερο- λίνο)				Διευθυντής Ορχήστρας	Αθήνα

Βαβούσκος	Κωνσταντί- νος	1921	Δράμα	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Μετεκπαί- δευση στη Νομική Σχολή (Freiburg im Breisgau, Γερμανία)	Καθηγητής Νομικής Σχο- λής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Βαγενάς	Αλέξανδρος	1933	Πάτρα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων και Χάγης)			Πρέσβης	Αθήνα
Βαγιακάκος	Δικαίος	1917	Μάνη	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Σορβόνης)			Φιλολόγος - Γλωσσολό- γος	Αθήνα
Βαΐτσος	Κωστής	1942	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Γέηλ)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Χάρ- βαρντ)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Χάρ- βαρντ)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Παν. Αθη- νών)	Αθήνα

Βακαλόπουλος	Διαμαντής	1932	Βρυξέλλες	Πολιτικές και Κοινωνικές επιστήμες (Παν. Λωζάνης, Ελβετία)				Πρέσβης	Αθήνα
Βακαλό	Γιώργος	1902	Κωνσταντινούπολη	Ζωγραφική (Academie Julian, Ecole des Arts Decoratifs, Ecole du Louvre, Theatre d' Atelier)				Ζωγράφος	Αθήνα
Βάκης	Κλεάνθης	1929	Κύπρος	1. Κοινωνική Πολιτική (Παν. Σουόνσι, Ουαλία) - 2. Κοινωνιολογία (Παν. Λονδίνου)				Πρόεδρος της Δημόσιας Εταιρείας "Κνωσσός Επενδυτική"	Κύπρος

Βαλαβάνης	Αναστάσιος	1938	Αθήνα	Διεθνείς Σχέσεις (Παν. Πειραιώς και Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Μεταπτυχιακές σπουδές σε ξένα Πανεπιστήμια (Δεν γίν. αναφορά στα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα)	Διεθνείς Σχέσεις (Παν. Σινσινάτι, Η.Π.Α)	Εθνικό Ωδείο Αθηνών	Δημοσιολόγος	Αθήνα
Βαλαλάς	Δημήτριος	1920	Καστοριά	Πολιτικός μηχανικός (Ecole Nationale des Ponts et Chaussees, Παρίσι)		Εφαρμοσμένες επιστήμες (Παν. Βρυξελλών)		Καθηγητής Εδαφομηχανικής - Θεμελιώσεων (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Βαλαώρας	Βασίλειος	1902	Ναυπακτία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Johns Hopkins, Η.Π.Α)	Υγειονομική Σχολή Αθηνών - Μετεκπαίδευση στο Παν. Παρισιών και τη Σχολή Υγεινής και Τροπικών Νοσημάτων του Λονδίνου	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Βαλαωρίτης	Νάνος	1921	Λωζάννη	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Αγγλική Φιλολογία (Παν. Λονδίνου) - 3. Ecole des Hautes Etudes (Παρίσι)				Ποιητής	Αθήνα
Βαλέντης	Θουκυδίδης	1908	Αίγυπτος	Αρχιτεκτονική (Ε.Μ.Π)		Αρχιτεκτονική (Αγγλία)		Καθηγητής Αρχιτεκτονικής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Βαλέτας	Κωστής	1939	Μυτιλήνη	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Σορβόνης) - 2. Κοινωνιολογία (Πρακτική Σχολή Ανωτάτων Σπουδών, Παρίσι)			Συγγραφέας	Αθήνα
Βαλαμάκης	Πάνος	1900	Μ. Ασία	1. Ζωγραφική (Ecole de Beaux Arts, Μασσαλία) - 2. Κεραμική (Ecole de Saint Jean du Desert)				Ζωγράφος - Κεραμικός	Αθήνα
Βάντσος	Χρήστος	1938	Ίμβρος	Θεολογική Σχολή Χάλκης	Ποιμαντική ψυχολογία και ψυχολογία του βάθους (Παν. Μονάχου)	Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Βαρβιτσιώ- της	Ιωάννης	1933	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Φράι- μπουργκ, Γερμανία)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομικός - τ. Υπουργός	Αθήνα
Βαρβόγλης	Γεώργιος	1907	Αθήνα	Χημεία (Παν. Αθηνών)		Χημεία (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Χημείας (Α.Π.Θ και Παν. Αθη- νών)	Αθήνα
Βαρδινο- γιάννη	Μαριάννα	1937	Ερμιόνη	Οικονομικά και Ιστορία Τέχνης (Παν. Ντένβερ, Η.Π.Α)				Πρέσβειρα Καλής Θελή- σεως της Unesco	Αθήνα
Βαρδινο- γιάννης	Γιώργος	1936	Κρήτη	Σχολή Ναυ- τιλίας (Παν. Σαουθά- μπτον)				Επιχειρημα- τίας	Πειραιάς

Βαρελτζίδης	Αντώνιος	1932	Μυτιλήνη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Βάρη	Σοφία	1940	Αθήνα	Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων				Ζωγράφος	Αθήνα
Βαρελόπουλος	Νικόλαος	1915	Κωνσταντινούπολη	Θεολογική Σχολή Χάλκης				Πατριάρχης Αλεξάνδρειας, Πάσης Γης Αιγύπτου και Πάσης Αφρικής	Αίγυπτος
Βαρλάμης	Μάκης	1942	Βέροια	Αρχιτεκτονική (Παν. Εφαρμοσμένων Τεχνών, Βιέννη)		Αρχιτεκτονική (Παν. Εφαρμοσμένων Τεχνών, Βιέννη)		Ζωγράφος - Αρχιτέκτονας	Αυστρία

Βαρλάμος	Γιώργος	1922	Πάρος	1. Ζωγραφική και Χαρακτική (Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών) - 2. Ζωγραφική (Ecole Nationale Supérieure des Beaux Arts) - 3. Τεχνικό Κολλέγιο Estienne Παρισίων				Ζωγράφος - Χαρακτήρας	Αθήνα
Βαρναλίδης	Σωτήριος	1938	Κωνσταντινούπολη	Θεολογική Σχολή Χάλκης		1. Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Θεολογική Σχολή (Pontificio Istituto Orientale Ρώμης)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Βαρουξάκης	Σωτήριος	1937	Θεσσαλονίκη	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Πρέσβης	Αθήνα

Βάρφης	Γρηγόρης	1927	Αθήνα	Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Νομικά και Οικονομικά (Παν. Παρισίων)		Οικονομολόγος - τ. Υφυπουργός	Αθήνα
Βασιλάκης	Αδαμάντιος	1942	Χίος	Πολιτικές και Διπλωματικές σπουδές (Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βρυξελλών)				Πρέσβης	Η.Π.Α
Βασιλακόπουλος	Βλάσιος	1938	Αίγιο	Μηχανολόγος μηχανικός (Τεχνικό Πανεπιστήμιο Βερολίνου)		Μηχανολόγος μηχανικός (Τεχνικό Πανεπιστήμιο Βερολίνου)		Καθηγητής (Πολυτεχνείο Αμβούργου)	Γερμανία
Βασιλάκος	Αργύρης	1932	Αιδηψός	Μηχανολόγος μηχανικός (Παν. Πάντοβας, Ιταλία)		Μηχανολόγος μηχανικός (Παν. Πάντοβας, Ιταλία)		Μηχανολόγος Μηχανικός	Αθήνα

Βασιλάτου	Έλλη	1930	Ινδίες	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Διοίκηση Επιχειρήσεων (Παν. Φλόριντα και Ιντιάνα, Η.Π.Α)	Διοίκηση Επιχειρήσεων (Παν. Ιντιάνα)		Καθηγήτρια Οικονομικών επιστημών (Ο.Π.Α)	Αθήνα
Βασιλειάδης	Αινείας	1926	Κύπρος	Χημεία (Παν. Αθηνών)		Χημεία (Παν. Leeds, Αγγλία)		Καθηγητής Χημείας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Βασιλειάδης	Ιωάννης	1927	Αίγιο				Σχολή Πολέμου (Ελλάδα) - Σχολή Διαβιβάσεων (Αγγλία) - Σχολή Αμύνης ΝΑΤΟ (Ρώμη)	Αντιναύαρχος ε.α. - τ. Υπουργός	Αθήνα
Βασιλειάδης	Πέτρος	1907	Αίγυπτος	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Λουβαίν)	Μετεκπαίδευση στο Βέλγιο, την Αγγλία και τη Γαλλία	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Βασιλείου	Γιώργος	1931	Κύπρος	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Γενεύης, Βιέννης και Βουδαπέστης)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. Βουδαπέστης)		τ. Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας	Κύπρος
Βασιλικιώτης	Γεώργιος	1931	Θεσσαλονίκη	Χημεία (Α.Π.Θ)	Χημεία (με υποτροφία από Φουλμπράιτ, στο Παν. Wisconsin, Η.Π.Α)	Χημεία (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Αναλυτικής Χημείας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Βασιλικός	Βασίλης	1934	Καβάλα	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)			Τηλεόραση (School of Radio and Television, Νέα Υόρκη)	Συγγραφέας	Θεσσαλονίκη

Βατζιάς	Γιάννης	1924	Λάρισα	1. Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο) - 2. Δημόσια Διοίκηση (Ινστ. Κοινωνικών Σπουδών Χάγης)				Λογοτέχνης	Λάρισα
Βαφόπουλος	Γεώργιος	1903	Γευγελή	1. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Α.Π.Θ) - 3. Βιβλιοθηκονομία (Αγγλία και Η.Π.Α)				Λογοτέχνης - Διευθυντής της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη
Βαχλιώτη	Θεώνη	1932	Αθήνα	Ενδυματολογία και ιστορία του θεάτρου (Art Institute, Σικάγο, Η.Π.Α)				Ενδυματολόγος	Αθήνα

Βγενόπου- λος	Ανδρέας	1940	Αχαΐα	Φιλοσοφικό - Φυσικομα- θηματικό Τμήμα (Παν. Βασιλείας, Ελβετία)		Φιλοσοφικό - Φυσικομα- θηματικό Τμήμα (Παν. Βασιλείας, Ελβετία)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Βεγλέρης	Φαίδων	1903	Κωνσταντι- νούπολη	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Νομικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Βέης	Γεώργιος	1929	Αθήνα	Μηχανικός Αγρονόμος Τοπογράφος (Ε.Μ.Π)	Εθνική Σχολή Γεω- γραφικών Ε- πιστημών (Παν. Σορ- βόννης)	Σχολή Γεω- γραφικών ε- πιστημών (Κρατικό Παν. Οχάιο, Η.Π.Α)		Καθηγητής Τοπογρα- φίας (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Βεζύρης	Κωνσταντί- νος	1915	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρός	Γαλλία
Βεϊνόγλου	Βύρων	1915	Αίγυπτος	Γεωπονική και Δασολο- γική Σχολή (Α.Π.Θ)		Γαλακτοκο- μία (Παν. Reading, Αγ- γλία)		Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Βελίκης	Αθανάσιος	1933	Σέρρες	Ιατρική Σχολή (Παν. Ερλάνγκεν, Γερμανία)				Ιατρός - τ. Βουλευτής	Κατερίνη
Βελισσαρό- πουλος	Παντελής	1939	Αθήνα	Μηχανολο- γία (Μ.Ι.Τ, Η.Π.Α)	1. Μηχανο- λόγος (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α) - 2. Διοίκηση Ε- πιχειρήσεων (Παν. Harvard Business School)			Μηχανολό- γος	Αθήνα

Βελιτζέλος	Ευάγγελος	1941	Φλώρινα	Γεωλογία (Παν. Σααρμπρύκεν, Γερμανία)	Γεωλογία: 1. Ινστ. Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (Κιέλο) - 2. Γεωλογικό Ινστ. (Παν. Κιέλου) - 3. Γεωλογικό Ινστ. Cluj-Napoca Ρουμανίας - 4. Παν. Γκαίτινγκεν	Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Σααρμπρύκεν, Γερμανία)		Καθηγητής Γεωλογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Βελλιάδης	Αννίβας	1936	Πειραιάς	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Νομική Σχολή (London School of Economics) - 2. Νομική Σχολή (Πολιτειακό Παν. Σαν Φρανσίσκο, Η.Π.Α)	Νομική Σχολή (Δημοκρίτειο Παν. Θράκης)		Διπλωμάτης	Αθήνα

Βελούδιου	Μαρίκα	1894	Αθήνα				Ανώτερες Σπουδές Παιδοοικοκυρικής και Τέχνης (Γερμανία)	Ξεναγός Αρχαιολογικών Χώρων	Αθήνα
Βελούδης	Γιώργος	1935	Αθήνα	Φιλολογία (Παν. Αθηνών)	1. Φιλολογία (Παν. Σορβόνης, Παρίσι) - 2. Φιλολογία (Παν. Μονάχου)	Φιλοσοφία (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής (Παν. Ιωαννίνων)	Ιωάννινα
Βενιαμίν	Χριστόδουλος	1922	Κύπρος	Νομική Σχολή (Middle Temple, Αγγλία)				Νομικός - τ. Υπουργός	Κύπρος
Βενιζέλος	Ελευθέριος	1924	Αθήνα	Πολιτικές επιστήμες και Ιστορία (Παν. Πρίνστον και Κολούμπια, Η.Π.Α)				τ. Βουλευτής	Αθήνα

Βενιζέλος	Νικήτας	1930	Αθήνα	Οικονομικές και Διοικητικές επιστήμες (Παν. Καλιφόρνιας, Η.Π.Α)				Εφοπλιστής - τ. Αντιπρόεδρος της Βουλής	Αθήνα
Βέργαδος	Ιωάννης	1937	Σπάρτη	Φυσική (Παν. Αθηνών)		Φυσική (Παν. Michigan, Η.Π.Α)		Καθηγητής Θεωρητικής Φυσικής (Παν. Ιωαννίνων)	Ιωάννινα
Βεργίνης	Ξενοφών	1938	Λευκάδα	1. Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λάνκαστερ, Αγγλία)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Οικονομολόγος - Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Βεργόπουλος	Κωνσταντίνος	1942	Αθήνα	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Σορβόνης, Παρίσι)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. Σορβόνης, Παρίσι)		Καθηγητής (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα

Βερυβάκης	Ιωάννης	1930	Έδεσσα				Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Ανωτάτη Σχολή Πολέμου - Σχολή Εθνικής Άμυνας - Αμερικάνικο Σχολείο Α/Τ κατευθυνόμενων βλημάτων (Δ. Γερμανία)	Στρατηγός ε.α.	Αθήνα
Βισβίνης	Συνέσιος	1912	Αυλίδα	Θεολογική Σχολή Χάλκης				Μητροπολίτης Κασσανδρείας - Πολυγύρου Χαλκιδικής	Χαλκιδική
Βίσκος	Δημήτριος	1929	Κοζάνη	Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)		Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στη Γενική Χειρουργική και Χειρουργική Θώρακος (Η.Π.Α)	Ιατρός - Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Βιτζηλαίος	Αυγουστίνος	1937	Νάξος	1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Ινστ. Κοινωνικών Επιστημών Χάγης)	Οικονομικές επιστήμες και Οικονομετρία (Παν. Σαουθάμπτον, Αγγλία)			Οικονομολόγος	Αθήνα
Βιντσέτζος	Σταύρος	1933	Τρίπολη	Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Οδοντιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στο Ινστ. Karolinska Στοκχόλμης	Οδοντίατρος - Καθηγητής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Βλαβιανός	Νικόλαος	1929	Αθήνα				Γλυπτική (Academie de la Grande Chaumiere, Παρίσι)	Γλύπτης - Καθηγητής Καλών Τεχνών (Σάο Πάολο)	Σάο Πάολο (Βραζιλία)

Βλασόπου- λος	Κωνσταντί- νος	1922	Τρίπολη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Υγειονομική Σχολή Αθη- νών - Μετεκ- παίδευση με υποτροφία Ι.Κ.Υ στις Η.Π.Α και στη Βρετα- νία	Ιατρός πα- θολόγος - Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Βλαχοδημή- τρης	Θοδωρής	1925	Μεσσηνία	1. Φιλοσο- φική Σχολή (Παν. Αθη- νών) - 2. Πο- λιτικές επι- στήμες (Πά- ντειο Πανε- πιστήμιο)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αμβούργου)			Ποιητής - Δοκιμιογρά- φος - Ερευ- νητής	Γερμανία

Βλάχος	Γεώργιος	1912	Αρκαδία	1. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 3. Κοινωνιολογία, Φιλοσοφία και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Βερολίνου και Παν. Παρισίων)		Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Πολιτικών επιστημών (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα
Βλάχος	Κωνσταντίνος	1910	Νάουσα	1. Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βουδαπέστης) - 2. Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	Γεωπονική Σχολή (Παν. Cornell, Η.Π.Α)	Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βουδαπέστης)		Καθηγητής Κτηνιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Βλάχος	Κωνσταντίνος	1934	Αθήνα	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Θεολογική Σχολή (Scuola Major, Καθολικό Παν. Της Λουβαίν, Βέλγιο) - 2. Θεολογική Σχολή (Evangéliche Fachbereich, Παν. του Μάιντς, Γερμανία) - 3. Ψυχολογία (Καθολικό Παν. Της Λουβαίν)	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
--------	--------------	------	-------	-------------------------------	--	-------------------------------	--	---	-------

Βλάχος	Μάριος	1928	Λευκάδα	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Γεωπονία (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στα Ινστ. Γεωπονικών Ερευνών της Μαδρίτης και Δενδρωδών Καλλιεργειών του Παν. της Φλωρεντίας	Καθηγητής της Αμπελουργίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Βογάσαρης	Άγγελος	1925	Πειραιάς	1. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ψυχολογία και Germanistik (Γερμανική Ακαδημία Μονάχου)			Μετεκπαίδευση στις Βρυξέλλες	Καθηγητής Φιλολόγος - Θεατρικός συγγραφέας - Λογοτέχνης	Πειραιάς
Βογιατζόγλου	Στέφανος	1897	Κωνσταντινούπολη	Ανωτάτη Εθνική Γεωπονική Σχολή (Grignon, Γαλλία)				Μηχανικός Γεωπόνος	Αθήνα

Βοΐλα	Έλλη	1908	Αθήνα				Κρατική Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών (Μόναχο, Γερμανία)	Ψηφιδογράφος	Αθήνα
Βολουδάκης	Ευάγγελος	1931	Κρήτη	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Yale, Η.Π.Α)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Yale, Η.Π.Α)		Οικονομολόγος - τ. Πρόεδρος ΔΕΗ	Αθήνα
Βοργιάς	Νικόλαος	1929	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Παρίσι	Ιατρός	Αθήνα
Βορρές	Ίων	1924	Αθήνα	Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Queen's, Καναδάς)	Φιλοσοφία και Ψυχολογία (Παν. του Τορόντο)			Πρόεδρος Μουσείου Βορρέ	Αθήνα

Βουγιούκας	Κωνσταντίνος	1921	Σμύρνη	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)		Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Βρυξελλών και Μονάχου και στο Ινστ. Εγκληματολογίας Παν. Ρώμης	Καθηγητής Νομικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Βουδούρης	Κωνσταντίνος	1935	Μεσσηνία	Φιλοσοφία και Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Λονδίνο	Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Βουκαλάτος	Γεώργιος	1931	Αθήνα	Νομικά και Πολιτικές επιστήμες (Γερμανία)				Δημοσιογράφος - τ. Πρόεδρος ΕΛΤΑ	Αθήνα
Βούλγαρης	Εμμανουήλ	1926	Κρήτη	Χημεία (Παν. Αθηνών)	Χημεία (Παν. Tulsa, Οκλαχόμα, Η.Π.Α)			Εντεταλμένος Σύμβουλος ΑΕΜ "Βωξίται Παρνασσού"	Αθήνα

Βούλγαρης	Ιωάννης	1937	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Δίπλωμα Ακαδημίας Διεθνούς Δικαίου Χάγης	Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Θράκης)	Αθήνα
Βούλγαρης	Κωνσταντίνος	1934	Πάτρα	Ηλεκτρολόγος μηχανικός (Παν. Πατρών)			Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Σχολή Εκπαίδευσης Αξιωματικών Τεχνικού Σώματος - Διάφορα στρατιωτικά σχολεία στις Η.Π.Α.	Στρατηγός ε.α.	Αθήνα
Βούλγαρης	Χρήστος	1937	Φωκίδα	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Θεολογική Σχολή (Παν. της Βοστώνης) 2. Θεολογική Σχολή (Andover-Newton)	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Βουρέκας	Εμμανουήλ	1905	Αθήνα	Αρχιτεκτονική (Πολυτεχνείο της Δρέσδης, Γερμανία)				Αρχιτέκτων	Αθήνα
Βουρλούμης	Παναγής	1937	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)				Οικονομολόγος	Αθήνα
Βούτσης	Κωνσταντίνος	1923	Αρκαδία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Πολιτική οικονομία - 2. Ιδιωτικό δίκαιο - 3. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής (Πα.Πει)	Αθήνα
Βρανόπουλος	Επαμεινώνδας	1930	Αθήνα	Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)	Ιστορία (Παν. Cincinnati, Η.Π.Α)	Ιστορία (Παν. Αθηνών)		Ιστορικός	Αθήνα
Βρεττάκος	Κώστας	1938	Αθήνα				Σκηνοθεσία (Ιταλία)	Σκηνοθέτης	Αθήνα

Βρεττός	Αναστάσιος	1935	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Servizio de Fisiologia Obstetrica Montevideo (WHO) και σε γυναικολογικές κλινικές Στοκχόλμης, Ουψάλα, Βερολίνου και Ουλμ.	Μαιευτήρας - γυναικολόγος	Αθήνα
Βρότσος	Κωνσταντίνος	1895	Αρκαδία	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Βοστώνης, Η.Π.Α)		Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Οδοντιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα

Βρυώνης	Σπύρος	1928	Η.Π.Α	Κλασικές σπουδές (Southwestern College)	Κλασικές σπουδές (Παν. Harvard)	Κλασικές σπουδές (Παν. Harvard)	Αμερικάνικη Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (πρόγραμμα φουλμπράιτ)	Καθηγητής Πανεπιστημίου	Η.Π.Α
Βύζας	Βασίλειος	1937	Κοζάνη	Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)		1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Μετεκπαίδευση στη Χειρουργική στο Παρίσι με υποτροφία της γαλλικής κυβέρνησης	Ιατρός	Κοζάνη
Βύζας	Θεμιστοκλής	1930	Πτολεμαΐδα	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Α.Π.Θ)			Μετεκπαίδευση στο Εργατικό Δίκαιο (Γερμανία)	Δικηγόρος	Αθήνα
Γαβαλάς	Νικόλαος	1913	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Γερμανίας και Γαλλίας)			Σύμβουλος Επικρατείας	Αθήνα

Γαβράς	Κώστας	1933	Αρκαδία	Φιλολογία (Παν. Σορ- βόννης)			Ινστ. Ανωτά- των Σπου- δών Κινημα- τογραφίας (Παρίσι)	Σκηνοθέτης	Γαλλία
Γαβριηλίδης	Ανδρέας	1940	Κύπρος	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Πρά- γας)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Α- μπερντίν)			Οικονομολό- γος	Κύπρος
Γαβριηλίδης	Εύης	1929	Κύπρος				Δραματική Σχολή θεά- τρου τέχνης (Αθήνα) - Σκηνοθεσία (Λονδίνο, Ν. Υόρκη και Σι- κάγο) - Τε- χνική Τηλεό- ρασης (Πα- ρίσι)	Σκηνοθέτης	Κύπρος

Γαβριήλο- γλου	Γεώργιος	1938	Αίγυπτος	1. Διοίκηση Επιχειρή- σεων (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Διοίκηση Επιχειρή- σεων (Ecole des Hautes Etudes Com- merciales, Παρίσι)				Επιχειρημα- τίας	Αθήνα
Γαζετόπου- λος	Νικόλαος	1927	Πάτρα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στην Αγγλία	Ιατρός	Αθήνα
Γάζης	Ανδρέας	1909	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στα Παν. Βερολί- νου, Αμ- βούργου και Λονδίνου	Καθηγητής Νομικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα

Γάζης	Νικόλαος	1903	Τρίκαλα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) 2. Νομική Σχολή (Παν. Ν. Υόρκης)			Δικηγόρος - τ. Υπουργός	Αθήνα
Γαλανάκης	Ειρηναίος	1911	Κρήτη	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Χριστιανική κοινωνιολογία (Καθολικά Παν. Λίλλης και Παρισίων)		Ιεροδιδα-σκαλείο Κρήτης	Πρώην Μητροπολίτης Κισάμου και Σελίνου	Κρήτη
Γαλάνης	Ευάγγελος	1928	Βόσπορος	Θεολογική Σχολή Χάλκκης		Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Μητροπολίτης Πέργης	Κωνσταντινούπολη
Γαλάνης	Σπυρίδων	1932	Λαμία	1. Νομική Σχολή (Παν. Γενεύης) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Χαϊδελβέργης)	1. Νομική Σχολή (Παν. Κολωνίας) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Κολωνίας)			Διευθύνων Σύμβουλος "Γκοταέρ Ελλάς"	Αθήνα

Γαλανός	Δημήτριος	1927	Αθήνα	Χημεία (Παν. Αθηνών)	1. Χημεία (Παν. Μονάχου) - 2. Χημεία (Παν. Ιλλινόις)	Χημεία (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Χημείας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γαλέτας	Νίκος	1935	Μεσολόγγι	1. Μηχανολόγος μηχανικός (Ε.Μ.Π) - 2. Παν. Αθηνών (Δεν αναφ. οι σπουδές)	Μηχανολόγος μηχανικός (Πολυτεχνείο Βιέννης)			Γενικός διευθυντής ΕΤΕΒΑ	Αθήνα
Γαληνέα	Νόνικα	1938	Αθήνα				Δραματική Σχολή Θεάτρου Καρόλου Κουν - Δραματική Σχολή Webber Douglas (Λονδίνο)	Ηθοποιός	Αθήνα

Γαλίτης	Γεώργιος	1926	Βόλος	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών)	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Μάρμπουργκ, Γερμανία) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Βόννης, Γερμανία) - 3. Θεολογική Σχολή (Παν. Mainz, Γερμανία)	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γαλλής	Λεωνίδας	1921	Φθιώτιδα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Ιατρική Σχολή (Παν. Βιέννης)	Ιατρός - τ. Βουλευτής	Αθήνα
Γαρδίκας	Κωνσταντίνος	1896	Πάτρα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Γενεύης)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Γενεύης και Ζυρίχης	Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Γαρδίκας	Κωνσταντίνος	1913	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία)	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γαρυφαλλάκη	Ειρήνη	1928	Κρήτη				Τραγούδι (Εθνικό Ωδείο Αθηνών) - Τραγούδι (με κρατική υποτροφία στο Ωδείο της Αγ. Καικιλίας της Ρώμης) - Μουσική Ακαδημία Mozarteum του Σάλτσμπουργκ (Αυστρία)	Λυρική υψίφωνος	Ιταλία – Αθήνα

Γαρύφαλλος	Ιερόθεος	1934	Αθήνα	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Οξφόρδης)				Μητροπολίτης Λήμνου	Λήμνος
Γάτος	Μιλτιάδης	1931	Λαμία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Δ. Γερμανία	Ιατρός	Αθήνα
Γάτος	Χαράλαμπος	1921	Άμφισσα	Χημεία (Παν. Αθηνών)	Χημεία (Παν. Ιντιάνας, Η.Π.Α)	Χημεία (Τεχνολογικό Ινστ. Μασσαχουσέτης, Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)		Καθηγητής (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)	Η.Π.Α.
Γάφος	Ηλίας	1901	Τήνος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Ρώμη και το Βερολίνο	Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Γεδεών	Σοφία	1908	Κωνσταντινούπολη	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Παιδαγωγική και Ψυχολογία (Παν. Αμβούργου και Παν. Ιένας)		Παιδαγωγική και ψυχολογία (Παν. Βιέννης)		Καθηγήτρια Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής (Πα.Πει)	Αθήνα
Γελοδάρη	Ολυμπία	1940	Ιωάννινα				Σχολή Μπαλέτου και Κρατικό Ινστ. Θεατρικής Τέχνης (GITIS) Μόσχας - Κλάδος Χορογραφίας και Σκηνοθεσίας	Χορογράφος - Καθηγήτρια μπαλέτου	Αθήνα
Γέμπτος	Πέτρος	1939	Λάρισα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		1. Νομική Σχολή (Παν. Τύμπινγκεν) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Τύμπινγκεν)		Καθηγητής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Γεράκης	Αλέξανδρος	1934	Θεσσαλονίκη	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Γεωπονία (Πολιτειακό Παν. Μίσιγκαν)		Καθηγητής οικολογίας	Θεσσαλονίκη
Γερακίνης	Χρήστος	1895	Εύβοια				Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Ανωτέρα Σχολή Πολέμου - Μετεκπαίδευση στη Γαλλία	Αντιστράτηγος ε.α.	Αθήνα
Γεραρής	Χρήστος	1938	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Επίτιμος Πρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας	Αθήνα
Γερμίδης	Δημήτριος	1939	Αλεξανδρούπολη	Οικονομικές και πολιτικές επιστήμες (Α.Π.Θ)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Οικονομολόγος - τ. διοικητής της Εθνικής Τραπέζης	Αθήνα

Γερομίχαλος	Αθανάσιος	1913	Πιερία	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Σικάγου και Northeastern (Η.Π.Α)	Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη - Κατερίνη
Γέροντας	Δημήτρης	1934	Αθήνα	1. Φιλολογία (Αμερικανικό Κολέγιο "Ανατόλια") - 2. Φιλολογία (Παν. Λονδίνου)				Συγγραφέας - Μεταφραστής	Αθήνα
Γερούλανος	Μαρίνος	1930	Αθήνα	Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Ζυρίχης, Ecole Polytechnique Federale)				Πολιτικός Μηχανικός	Αθήνα

Γέσιου	Πελαγία	1935	Έδεσσα	1. Νομική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Κολωνίας, Γερμανία)		Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)		Καθηγήτρια Νομικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Γεωργάκης	Ιωάννης	1916	Λευκάδα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Λειψίας)		Καθηγητής Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών επιστημών (Πάππειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα
Γιαννακόπουλος	Άγγελος	1910	Αχαΐα	Φυσικές επιστήμες ΦΜΣ (Παν. Αθηνών)		Φυσικές επιστήμες ΦΜΣ (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στον Καναδά	Καθηγητής Φυσικών επιστημών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γιωργάκης	Σπυρίδων	1932	Θεσσαλονίκη	Κτηνιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)	Κτηνιατρική Σχολή (Freie Univ. Berlin)	Μετεκπαίδευση στην Τεχνολογία Τροφίμων (Δεν αναφ. τοποθεσία)	Καθηγητής Κτηνιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Γεωργακό- πουλος	Θεόδωρος	1939	Αρκαδία	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. της Υ- όρκης, Βρε- τανία)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Ο.Π.Α)	Αθήνα
Γεωργακό- πουλος	Ιωάννης	1918	Πειραιάς	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Αρεοπαγίτης	Αθήνα
Γεωργακό- πουλος	Λεωνίδας	1931	Πάτρα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Αμβούργου)		Καθηγητής Νομικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Γεωργακό- πουλος	Παναγιώτης	1932	Κυπαρισσία	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Freie Univ. Berlin)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στη Γερμανία (Inst. Rober Koch Berlin)	Ιατρός μαιευτήρ- γυναικολό- γος	Αθήνα
Γεωργακό- πουλος	Παναγιώτης	1912	Μεσσηνία	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στην Αγγλία, Σουηδία και Δυτ. Γερμα- νία	Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Γεωργακό- πουλος	Πέτρος	1930	Καλαμάτα	1. Χημεία (Παν. Αθη- νών) - 2. Φαρμακευ- τική (Α.Π.Θ)	Φαρμακευ- τική (Παν. Λονδίνου)	Φαρμακευ- τική (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Φαρμακευ- τικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Γεωργαλάς	Γεώργιος	1928	Αίγυπτος	Ανωτάτη Σχολή Πολι- τικής Ψυχο- λογίας (Παν. Βουδαπέ- στης)				Συγγραφέας	Αθήνα
Γεωργαλάς	Χρήστος	1938	Αθήνα	Φυσική (Παν. Αθη- νών)	Φυσική (Παν. Ρότσε- στερ, Η.Π.Α)	Φυσική (Παν. Πάντο- βας, Ιταλία)		Καθηγητής Φυσικής (Παν. Πα- τρών)	Αθήνα
Γεωργανάς	Ιάκωβος	1932	Πειραιάς	Διοίκηση Ε- πιχειρήσεων (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)			Διοίκηση Ε- πιχειρήσεων (Advanced Manage- ment Pro- gram, Har- vard Busi- ness School, Harvard Univ., Η.Π.Α)	Οικονομικός σύμβουλος	Αθήνα

Γεωργαντάς	Στέφανος	1933	Θεσσαλονίκη	Γεωπονία (Παν. Βόννης)		Γεωπονία (Παν. Βόννης)	Μετεκπαίδευση στη Γεωπονική Σχολή του Παν. της Περούτζια (Ιταλία)	Γεωπόνος - Καθηγητής (πρώην Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης)	Θεσσαλονίκη
Γεωργαντόπουλος	Ελευθέριος	1916	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)		Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Μετεκπαίδευση στην Ολλανδία και Αγγλία	Καθηγητής (Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς)	Πειραιάς
Γεωργιάδης	Αναστάσιος	1894	Κωνσταντινούπολη	1. Φυσικές επιστήμες (Παν. Ζυρίχης, Ελβετία) - 2. Μηχανικός μεταλλείων (Ecole Nationale Supérieure des Mines, Παρίσι)		Φυσικές επιστήμες (Παν. Ζυρίχης, Ελβετία)		Καθηγητής Ορυκτολογίας - Πετρολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Γεωργιάδης	Ανδρέας	1892	Κρήτη	Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών		Νωπογραφία (Βασιλική Ακαδημία Εφαρμοσμένων Τεχνών, Μπολόνια)		Καθηγητής (Α.Σ.Κ.Τ Αθηνών)	Αθήνα
Γεωργιάδης	Απόστολος	1935	Καλαμάτα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Νομική Σχολή (Παν. Γοτίνγης) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Κιέλου)	Νομική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γεωργιάδης	Γεώργιος	1912	Ανατολική Ρωμυλία	Ιατρική Σχολή (Παν. Στρασβούργου)		Ιατρική Σχολή (Παν. Στρασβούργου)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Γεωργιάδης	Γιώργος	1934	Αθήνα	Γλυπτική (Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών)			Διδάχθηκε τεχνική μετάλλου στη Φλωρεντία	Γλύπτης	Αθήνα

Γεωργιάδης	Μάριος	1916	Αθήνα	1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Ρώμης)		1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Ρώμης)		Καθηγητής (Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς)	Αθήνα
Γεωργιάδης	Μηνάς	1925	Αθήνα	Χημεία (Παν. Αθηνών)	Βιοχημεία (Παν. Ιλλινόις, Ουρμπάνα, Η.Π.Α)	Χημεία (Παν. Ιντιάνα, Η.Π.Α)	Μεταδιδακτορική επιμόρφωση στη Χημεία των Αντιβιοτικών (Ινστ. Μικροβιολογίας, Rutgers Univ., Η.Π.Α)	Καθηγητής (Γεωπονικό Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γεωργιάδης	Πεύκιος	1935	Κύπρος	Αρχιτεκτονική (Παν. Sheffield, Αγγλία)	Αρχιτεκτονική (Παν. Ολλανδίας)	Αρχιτεκτονική (Παν. Οξφόρδης)		Αρχιτέκτονας - τ. Υπουργός της Κυπριακής Δημοκρατίας	Κύπρος

Γεωργίου	Γεώργιος	1936	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Διεθνές Δίκαιο (Πανεπιστήμιο Στοκχόλμης, Σουηδία)			Πληρεξούσιος Υπουργός - Ευρωβουλευτής	Αθήνα
Γεωργίου	Χριστάκης	1929	Κύπρος	Λογοτεχνία και Ιστορία (Παν. Λονδίνου)				Καθηγητής - Συγγραφέας	Κύπρος
Γεωργόπουλος	Χρήστος	1932	Μεσσηνία	Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Λόουελλ Μασσαχουσέτης)	Πολιτικός μηχανικός (Παν. Νορθήστερν Μασσαχουσέτης)	Πολιτικός Μηχανικός (Παν. Πατρών)	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων	Καθηγητής (Παν. Πατρών)	Πάτρα
Γεωργούλης	Βασίλειος	1925	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία	Ιατρός	Αθήνα
Γιαλούρης	Νικόλαος	1918	Σμύρνη	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Βασιλείας)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Ζυρίχης και Cincinnati (Η.Π.Α)	Καθηγητής Αρχαιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Γιαννάκης	Γεώργιος	1939	Άρτα	Φιλολογία (Α.Π.Θ)	Φιλολογία (Παν. Χαϊ- δελβέργης)	Φιλολογία (Παν. Ιωαν- νίνων)		Καθηγητής Φιλολογίας (Παν. Ιωαν- νίνων)	Ιωάννινα
Γιαννακό- πουλος	Απόστολος	1909	Γορτυνία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ειδικεύτηκε στην Ακτινο- διαγνω- στική, Ακτι- νοθεραπεία και Πυρη- νική Ιατρική (Γερμανία, Ελβετία, Σουηδία, Γαλλία και Η.Π.Α)	Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Γιαννακό- πουλος	Νικόλαος	1933	Καλαμάτα	Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)	Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. Μάντσε- στερ, Βρετα- νία)	Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. St. Andrews)		Καθηγητής (Πα.Πει)	Αθήνα

Γιαννακου- δάκης	Δημήτριος	1928	Καβάλα	Χημεία (Α.Π.Θ)	Ηλεκτροχη- μεία (Παν. Αμβούργου)	Χημεία (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Φυσικής Χη- μείας της ΦΜΣ (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Γιανναράς	Χρήστος	1935	Αθήνα	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Βόννης)		1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Σχολή Γραμ- μάτων και Ε- πιστημών του Ανθρώ- που (Παν. Παρισίων, Σορβόνης)		Καθηγητής Φιλοσοφίας (Πάντειο Πα- νεπιστήμιο)	Αθήνα
Γιαννιώτης	Αλέξανδρος	1924	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Οικονομικές επιστήμες (London School of Economics and Political Sciences, Αγ- γλία)	Οικονομικές επιστήμες (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη

Γιαννόπουλος	Αλκιβιάδης	1938	Καλαμάτα	1. Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π) - 2. Τοπογράφος μηχανικός (Ε.Μ.Π)	Πολιτικός μηχανικός (Centre des Hautes Etudes, Παν. Παρισίων)			Γενικός διευθυντής επιχειρήσεων	Αθήνα
Γιαννόπουλος	Παναγιώτης	1938	Αργολίδα	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)		Θεολογική Σχολή (Καθολικό Παν. της Λουβαίν)		Καθηγητής Βυζαντινολογίας και Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Παν. της Λουβαίν)	Βέλγιο
Γιαννουλάτος	Αναστάσιος	1929	Πειραιάς	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αμβούργου, Γερμανία) - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μαρβούργου, Γερμανία)	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα - Αλβανία

Γιατζίδης	Ιπποκράτης	1923	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση σε Γαλλία και Η.Π.Α	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Γιατράκος	Κωνσταντίνος	1936	Σπάρτη	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Howard, Η.Π.Α)	1. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Howard, Η.Π.Α) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων) 3. Οικονομικές επιστήμες (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)			Οικονομολόγος - τ. Βουλευτής και Υφυπουργός	Σπάρτη
Γιατράκος	Νικόλαος	1933	Αθήνα	Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο)		Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		τ. Δήμαρχος Αθηναίων	Αθήνα

Γιαχανατζής	Ιωάννης	1940	Θεσσαλονίκη	Δημοσιογραφία (Ανώτατη Σχολή Δημοσιογραφίας, Παν. Παρισίων)				Δημοσιογράφος	Αθήνα
Γιωτάκης	Λεωνίδας	1915	Κωνσταντινούπολη	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Κωνσταντινουπόλεως) - 2. Αγγλική Φιλολογία (Παν. Κωνσταντινουπόλεως)	Ιατρική Σχολή (Γερμανία - Δεναναφ. εκπαιδευτικό Ίδρυμα)	Ιατρική Σχολή (Γαλλία - Δεναναφ. εκπαιδευτικό Ίδρυμα)		Ιατρός - Καθηγητής (Παν. Κωνσταντινουπόλεως)	Αθήνα
Γκαμαλέτσος	Θεόδωρος	1936	Βόλος	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Wisconsin, Η.Π.Α)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Wisconsin, Η.Π.Α)		Καθηγητής Οικονομικών (Πα.Πει)	Αθήνα

Γκαραγκού- νης	Κωνσταντί- νος	1934	Σέρρες	Γεωλογία (Παν. Wurtzburg, Γερμανία)	1. Γεωλόγος μηχανικός – 2. Υδρομε- τεωρολογία και Θερμο- μεταλλικά νερά (Πολυ- τεχνείο Μο- νάχου, Γερ- μανία)	Γεωλογία (Παν. Wurtzburg, Γερμανία)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π και Παν. Αμ- βούργου)	Αθήνα
Γκαράς	Ιωάννης	1927	Λάρισα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στη Βρετανία, Ρουμανία και Η.Π.Α	Ιατρός	Αθήνα
Γκαργκάνας	Νικόλαος	1937	Σουφλί	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Οικονομικές επιστήμες (London School of Economics and Political Sciences, Αγ- γλία)	Οικονομικές επιστήμες (University College Lon- don)		Οικονομολό- γος - τ. διοι- κητής της Τράπεζας της Ελλάδος	Αθήνα

Γκέγκιου	Κωνσταντίνα	1931	Αθήνα	Χημεία (Παν. Αθηνών)		Χημεία (Weizman Institute, Ισραήλ)		Διευθύντρια Τροφίμων Γενικού Χημείου Κράτους	Αθήνα
Γκελτή	Ελένη	1939	Αθήνα	Φυσιογνωσία και Γεωγραφία (Παν. Αθηνών)		Φυσιογνωσία και Γεωγραφία (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αμερική (Νέα Υόρκη)	Καθηγήτρια Γενετικής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γκιζελής	Δημήτριος	1900	Εύβοια	1. Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Βιολογία (Παν. Παρισίων) - 3. Παιδαγωγικά (Παν. Παρισίων)				Εκπαιδευτικός Σύμβουλος	Αθήνα

Γκίκα	Θεοφανώ	1939	Εύβοια	1. Ζωγραφική (Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών) - 2. Παιδαγωγικές σπουδές (ΣΕΛΕΤΕ)			Academia di Belle Arti di Roma (Δίπλωμα Ζωγραφικής Χαρακτικής & Δίπλωμα τεχνικού Δημοσίων σχέσεων), Pro Deo - Roma (Σκηνοθεσία, Σκηνογραφία Τηλεόρασης), Societa Dante Alighieri.	Ζωγράφος	Αθήνα - Γαλλία
Γκίκας	Εμμανουήλ	1935	Ρώμη	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Ρώμης)				Διπλωμάτης - Συγγραφέας	Αθήνα

Γκλίναβος	Ελευθέριος	1935	Ηγουμενίτσα	Οιολογία και Γεωργική Χημεία (Παν. Μπορντώ, Γαλλία)				Οιολόγος - Επιχειρηματίας	Ιωάννινα
Γκλίνος	Αντώνιος	1936	Τρίπολη	Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών			Ινστ. Παθολογίας του Βιβλίου Ρώμης - Μαθήματα Νωπογραφίας και Συντήρησης Τοιχογραφιών και Φορητών Εικόνων (Ρώμη) - Μετεκπαίδευση σε θέματα Συντήρησης (Γερμανία)	Ζωγράφος	Αθήνα

Γκόγκας	Ιωάννης	1933	Κυπαρισσία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Ιατρική Σχολή (Royal Postgraduate Medical School, Αγγλία) - 2. Ιατρική Σχολή (Harvard Medical School, Η.Π.Α) - 3. Ιατρική Σχολή (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γκότσης	Χαράλαμπος	1942	Αχαΐα	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μάρμπουργκ, Γερμανία)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μάρμπουργκ, Γερμανία)		Οικονομολόγος	Αθήνα
Γκουγκουτούδης	Ιωάννης	1940	Έβρος	Γεωδαισία (Πολυτεχνείο Βαρσοβίας, Πολωνία)		Γεωδαισία (Πολυτεχνείο Βαρσοβίας, Πολωνία)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Γκόφας	Δημήτριος	1924	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Diplome Etudes Super. Europ. Nancy)	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γλαβίνας	Απόστολος	1939	Θεσσαλονίκη	1. Θεολογική Σχολή Χάλκης - 2. Βυζαντινή Ιστορία και Θεολογία (Παν. Σορβόνης)	Εκκλησιαστική και Μεσαιωνική Ιστορία (Παν. Τυβίγγης)	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Γλυνιαδάκης	Ιωσήφ	1935	Καβάλα	Οικονομικά και τραπεζοχρηματιστηριακά (Παν. Ν. Υόρκης, Η.Π.Α)				Οικονομολόγος - τ. πρόεδρος της Ιονικής και της Εμπορικής Τραπέζης	Αθήνα

Γογγάκης	Σπύρος	1923	Κέρκυρα	Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών			Σπουδές στη Φλωρεντία, Ρώμη, Παρίσι και Λονδίνο (Δεν αναφ. αντικείμενα σπουδών)	Γλύπτης	Αθήνα
Γόντικας	Κωνσταντίνος	1934	Αθήνα	Νομικά και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών και Λουξεμβούργου)				Δικηγόρος - τ. Βουλευτής	Αθήνα
Γουλανδρή	Νίκη	1925	Αθήνα	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών και Φρανκφούρτης)			Ειδικές σπουδές Βοτανικής, Βοτανικής Ζωγραφικής και Προστασίας Περιβάλλοντος (Εδιμβούργο)	Πρόεδρος του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας	Αθήνα

Γουναρίδης	Ηλίας	1934	Θεσσαλονίκη	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ., Ανωτάτη Σχολή Διακοσμητικών Τεχνών και Σχολή Γραφικών Τεχνών Estienne (Παρίσι)				Ζωγράφος	Θεσσαλονίκη
Γουνελάς	Χαράλαμπος	1942	Αθήνα	1. Ρωσική γλώσσα και λογοτεχνία (Παν. Victoria) - 2. Αγγλική λογοτεχνία (Παν. Γουέλιγκτον) - 3. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Ν. Ζηλανδίας)		Νεοελληνικές σπουδές (King's College Λονδίνου)		Καθηγητής Φιλολογίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Γούττας	Αρκάγαθος	1895	Μ. Ασία	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Γραμματικάκης	Γιώργος	1939	Κρήτη	Φυσική (Παν. Αθηνών)	Φυσική (Imperial College, Λονδίνο)	Φυσική (Imperial College, Λονδίνο)		Καθηγητής Φυσικής (Παν. Κρήτης)	Κρήτη
Γραμματικόπουλος	Γιάννης	1928	Αθήνα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων				Ζωγράφος	Αθήνα
Γραμματικός	Λουκάς	1935	Εύβοια	1. Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Αεροναυπηγική (Παν. του Κολοράντο, Η.Π.Α)		Σχολή Μηχανικών Αεροπορίας	Διευθυντής της Ολυμπιακής Αεροπορίας	Αθήνα

Γραμματικός	Φίλιππος	1933	Θεσσαλονίκη	Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)		Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στο Παν. Λονδίνου και στις Η.Π.Α	Καθηγητής της Πυρηνικής Ιατρικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Γρηγορίου	Γρηγόρης	1929	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Γαλλικό Ινστ. Αθηνών - Μετεκπαίδευση στη Ψυχιατρική (Ν. Υόρκη, Κάνσας, Οκλαχόμ και Παν. McGill στον Καναδά)	Ψυχίατρος	Καναδάς
Γρόλλιος	Κωνσταντίνος	1917	Κέρκυρα	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μπρίστολ)	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Οξφόρδης και Σορβόνης	Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Γυφτόπου- λος	Ηλίας	1927	Αθήνα	Μηχανολό- γος ηλεκτρο- λόγος (Ε.Μ.Π.)		Μηχανολό- γος ηλεκτρο- λόγος (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)		Καθηγητής (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)	Η.Π.Α
Δάβαρης	Παναγιώτης	1935	Αθήνα	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Γκρατς, Αυ- στρία) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Τύμπιγκεν, Γερμανία)		Ιατρική Σχολή (Παν. Τύμπιγκεν, Γερμανία)		Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Δαγτόγλου	Πρόδρομος	1929	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Χαϊδελεβέρ- γης, Γερμα- νία)		Καθηγητής Νομικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα - Αγγλία
Δάκου	Αικατερίνη	1933	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Η.Π.Α)		Καθηγήτρια Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα

Δαλιακόπουλος	Νίκος	1935	Σέρρες	1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Inst. Of International Management (Φοίνιξ, Αριζόνα, Η.Π.Α)	Πρόεδρος και Γενικός διευθυντής της Goodyear Ελλάς	Αθήνα
Δαμιανάκης	Νίκος	1920	Κρήτη	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Ecole Supérieure des Beaux Arts (Παρίσι)				Ζωγράφος - Χαρακτικής	Γαλλία
Δανέζης	Ιωάννης	1926	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στις Η.Π.Α και το Λονδίνο	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Δασκαλόπουλος	Δημήτριος	1939	Πάτρα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Διοίκηση Επιχειρήσεων (Northwestern Univ. of Chicago, Η.Π.Α)			Πρόεδρος του Συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών και της "Vivartia" ΑΒΕΕ	Αθήνα

Δασκαλό- πουλος	Ιωάννης	1937	Αρκαδία	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Διοίκηση Ε- πιχειρήσεων (Η.Π.Α)			Ανώτατο τραπεζικό στέλεχος	Αθήνα
Δαυίδ	Γεώργιος	1937	Κύπρος	Παν. Εδιμ- βούργου (Δεν αναφ. ακαδημαϊκό ίδρυμα και αντικείμενο σπουδών)				Πρόεδρος Δ.Σ. της Coca-Cola Τρία Έψιλον	Αθήνα
Δέδες	Χρήστος	1926	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στη Δ. Γερμανία	Καθηγητής Νομικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Δεκλερής	Μιχαήλ	1932	Δράμα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Δημόσιο Δίκαιο και Πολιτικές ε- πιστήμες (Παν. Λονδί- νου) - 2. Δη- μόσιο Δίκαιο και Πολιτι- κές επιστή- μες (Παν. Yale, Η.Π.Α)	Νομική Σχολή (Παν. Yale, Η.Π.Α)		Νομικός - Συνταγματο- λόγος	Αθήνα

Δελένδας	Ιερώνυμος	1930	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Ειδίκευση στην Ασφαλιστική Θεωρία και Πράξη στην Ελβετία	Ασφαλιστής	Αθήνα
Δεληβορριάς	Άγγελος	1937	Αθήνα	1. Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ. και Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Ecole Pratique des Hautes Etudes, Παν. Σορβόννης)	Αρχαιολογία (Παν. Freiburg/Breisgau, Γερμανία)	Αρχαιολογία (Παν. Τύμπιγκεν)		Αρχαιολόγος - Διευθυντής του Μουσείου Μπενάκη	Αθήνα
Δεληγιάννης	Θεόδωρος	1936	Μεσσηνία	Φυσική (Φ.Μ.Σ. Αθηνών)	Επιστήμη Τροφίμων (Παν. Cornell, Η.Π.Α)	Συστήματα Αυτοματισμού Ελέγχου (Παν. Λονδίνου)		Καθηγητής Ηλεκτρονικής (Παν. Πατρών)	Πάτρα

Δεληγιάννης	Πλάτων	1931	Αθήνα	Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π.)		Μαθηματικά (Παν. Σικάγου, Η.Π.Α)		Καθηγητής (Illinois Institute of Technology, Η.Π.Α)	Η.Π.Α
Δεληκωστόπουλος	Αθανάσιος	1929	Αγρίνιο	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφική και θεολογική Σχολή (με υποτροφία στο Παν. Μονάχου)	1. Θεολογική Σχολή (με υποτροφία στις Η.Π.Α) - 2. Θεολογική Σχολή (με υποτροφία στο Παν. Της Γενεύης)	1. Φιλοσοφική και Θεολογική Σχολή (Παν. Μονάχου) - 2. Ορθόδοξη Θεολογία (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Δεληκωστόπουλος	Στέφανος	1933	Αγρίνιο	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Νομική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Δελήμπασης	Νικόλαος	1935	Φθιώτιδα	Φυσιογνω- σία και Γεω- γραφία (Παν. Αθη- νών)	1. Ινστ. Με- τεωρολογίας και Γεωφυ- σικής (Παν. Φρανκφούρ- της) - 2. Ινστ. Γεωφυσικής (Παν. Αμ- βούργου)	Σεισμολογία (Παν. Αθη- νών)		Καθηγητής Σεισμολο- γίας (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Δελίδης	Γεώργιος	1936	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στην Παθολογική Ανατομική (Ελλάδα και Αγγλία)	Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Κρήτης)	Κρήτη

Δέλλιος	Βασίλειος	1927	Κατερίνη				Πτυχίο Ωδικής (Δημοτικό Ωδείο Λάρισας) - Πτυχία Αρμονίας, Ενοργάνωσης, Αντίστιξης, Ενορχήστρωσης-Σύνθεσης (Ελληνικό Ωδείο) - Διεύθυνση Ορχήστρας στην Ισπανία	Μουσουργός	Αθήνα
Δερβίσης	Στέργιος	1934	Ξάνθη	1. Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)		Παιδαγωγικές επιστήμες (Παν. Φρανκφούρτης)		Καθηγητής Παιδαγωγικού τμήματος (Παν. Φλώρινας Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Δεσύλας	Αλέξανδρος	1941	Κέρκυρα	Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Παδούης, Ιταλία)				Πολιτικός μηχανικός - τ. Βουλευτής	Αθήνα
Δεσύλλας	Παντελής	1936	Πειραιάς	Σκηνογραφία, Θέατρο και Κινηματογράφος (Ακαδημία Εφαρμοσμένων Τεχνών Βιέννης)				Σκηνογράφος	Αυστρία
Δημάκης	Ιωάννης	1929	Μεσσηνία	1. Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Νεότερη Ιστορία (Παν. Σορβόννης)	Μεταδιδακτορικές σπουδές στη Νεότερη Ιστορία στο Παν. Μονάχου	Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Εδιπίδης	Θεόδωρος	1916	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία, με υποτροφία της Παγκοσμίου Οργάνωσης Υγείας και στον Καναδά με υποτροφία του Παν. του Τορόντο	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Ελευθερίου	Δημήτριος	1905	Κωνσταντινούπολη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Γαλλία (με υποτροφία του Ιδρύματος Ροκφέλλερ) και στη Γερμανία	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Ελύτης	Οδυσσέας	1911	Κρήτη	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Σορβόνης)				Λογοτέχνης	Αθήνα
Εμμανουήλ	Άρτεμις	1923	Αίγυπτος	Κοινωνιολογία (Αμερικανικό Παν. Καΐρου)	Κοινωνιολογία (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)	Κοινωνιολογία (Παν. της Ουάσινγκτον, Η.Π.Α)		Καθηγήτρια Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής (Πα.Πει)	Αθήνα
Ενεπεκίδης	Πολυχρόνης	1919	Πόντος	1. Φιλολογία και Ιστορία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία και Ιστορία (Παν. Βιέννης)	Βυζαντινολογία (Παν. Σορβόνης)	Φιλολογία (Παν. Βιέννης)		Καθηγητής Φιλολογίας (Παν. Βιέννης)	Αυστρία

Έξαρχος	Αχιλλέας	1924	Κέρκυρα	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	Δημόσια Οικονομία, Πολιτική Οικονομία και Οικονομική Πολιτική (Παν. Ουάσινγκτον, Η.Π.Α)		Μετεκπαίδευση στη Δημόσια Διοίκηση στην Ουάσινγκτον	Πρέσβης της Ελλάδος	Αθήνα
Έξαρχος	Ιωάννης	1911	Ιωάννινα	Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βουδαπέστης)		Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βουδαπέστης)		Καθηγητής Κτηνιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Ευαγγελάτος	Αντίοχος	1904	Κεφαλλονιά	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία και Ιστορία της Τέχνης (Παν. Λειψίας)			Κρατικό Ωδείο Λειψίας	Μουσουργός	Αθήνα

Ευαγγελίδη	Αγάπη	1924	Θεσσαλονίκη				Χορό και Χορογραφία (Ελλάδα) και Ηθοποιία (Δραματική Σχολή Kalkenberg)	Χορογράφος	Αθήνα
Ευαγγελίδης	Κωνσταντίνος	1938	Κύπρος	Οικονομικά και Αγγλική Λογοτεχνία (Παν. Χαρτούμ, Σουδάν)	1. Αγγλική Λογοτεχνία (Παν. Χαρτούμ) - 2. Αγγλική Λογοτεχνία (Παν. Lancaster, Αγγλία)	Αγγλική Λογοτεχνία (Παν. Lancaster, Αγγλία)		Καθηγητής Αγγλικής Φιλολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ευθυμιάδη	Φρόσω	1916	Κωνσταντινούπολη	Κεραμική και Γλυπτική (Ακαδημία Εφαρμοσμένων Τεχνών (Βιέννη)			Γλυπτική (Παρίσι)	Γλύπτρια	Αθήνα

Ευθυμίου	Παρασκευή	1923	Αθήνα	Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φυσικές Επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση (με υποτροφίες) στο Παν. Ιλ-λινόις (Η.Π.Α), στη Γαλλία, Αγγλία και στο Παν. Syracuse (Η.Π.Α)	Καθηγήτρια Φυσικής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ευρυγένης	Δημήτριος	1925	Θεσσαλονίκη	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)		1. Νομική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Ευστασιάδης	Ιωάννης	1922	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Λονδίνο και τη Στοκχόλμη	Υφηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Ευστασιάδης	Κωνσταντίνος	1912	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Α.Π.Θ και Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Εφραιμίδης	Χαράλαμπος	1927	Πειραιάς	Μηχανολόγος - ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π)		Μεταφορικές μηχανές (Πολυτεχνείο του Αννόβερου)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Εφραίμογλου	Λάζαρος	1932	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Leeds, Αγγλία)				Βιομήχανος	Αθήνα
Ζακόπουλος	Κωνσταντίνος	1912	Καλαμάτα	Στρατιωτική Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Στρατιωτική Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Λονδίνο, Παρίσι και Η.Π.Α	Ιατρός	Αθήνα

Ζακύθηνος	Διονύσιος	1905	Κεφαλλονιά	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζαμαρίας	Χαρίλαος	1899	Ιωάννινα	Νομική Σχολή (Παν. Λωζάννης)				Πρέσβης	Αίγυπτος
Ζάμπακας	Ιωάννης	1934	Ευρυτανία	Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Φυσικές Επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Παν. Λονδίνου	Καθηγητής ΦΜΣ (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζαμπέλας	Δημήτριος	1915	Ιωάννινα	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	Επιστήμη Τροφίμων (Παν. Cornell, Η.Π.Α)	Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζάμπουρας	Αστέριος	1923	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία και τη Σουηδία	Υφηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα

Ζάνναρας	Ιωάννης	1910	Χίος	1. Εμπορικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λωζάννης) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Λωζάννης)				Ναυτιλιακός Σύμβουλος	Αθήνα
Ζαρκάδας	Αλέξανδρος	1931	Αθήνα	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Α.Π.Θ)			Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Μετεκπαίδευση στα Ραντάρ στις Η.Π.Α	Αντισυνταγματάρχης ε.α.	Αθήνα
Ζάρρας	Ιωάννης	1902	Τύρναβος	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου Χάγης	Υφηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Ζαφείρης	Χρυσόστομος	1935	Άρτα	Θεολογική Σχολή Χάλκης		1. Βιβλική και Πατερική Θεολογία (Παν. Στρασβούργου) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Μητροπολίτης Γαρδικίου	Αθήνα
Ζαχαράτος	Αλέξανδρος	1923	Η.Π.Α	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μπέρκλεϋ Καλιφόρνιας, Η.Π.Α)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μπέρκλεϋ Καλιφόρνιας, Η.Π.Α)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Παν. Καλιφόρνιας)	Η.Π.Α
Ζαχαρίου	Ανδρέας	1939	Κύπρος	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Μαθηματικά (με υποτροφία στο Παν. Μάντσεστερ)	Μαθηματικά (με υποτροφία στο Παν. Μάντσεστερ)		Καθηγητής Μαθηματικών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζαχαρόπουλος	Νίκος	1930	Νάουσα Μακεδονίας	Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Marbourg)	Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Υφηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Ζάχος	Δημήτριος	1919	Φθιώτιδα	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	Φυτοπαθολογία (Εθνικό Ινστ. Αγρονομικών Ερευνών των Βερσαλλιών)	Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Ζάχος	Κυριακούλης	1912	Μαγνησία	Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Μηχανικός Μεταλλειολόγος (Πολυτεχνείο Βερολίνου)	Μετεκπαίδευση στην έρευνα Υπεδάφους και Πετρελαίων (Η.Π.Α)	Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Ζέπος	Παναγιώτης	1908	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Βερολίνο	Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζέρβας	Λεωνίδας	1902	Αρκαδία	Χημεία (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία (Παν. Βερολίνου)		Καθηγητής Χημείας (Α.Π.Θ)	Αθήνα

Ζερβόπουλος	Γεώργιος	1910	Κέρκυρα	Στρατιωτική Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νευρολογία - Ψυχιατρική (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Νευροψυχιατρική κλινική Βιέννης	Ιατρός	Θεσσαλονίκη
Ζερβός	Σπυρίδων	1930	Αθήνα	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)		Μαθηματικά (με υποτροφία του Ι.Κ.Υ. στο Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Μαθηματικών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζερλέντης	Κωνσταντίνος	1917	Γερμανία	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στις Η.Π.Α, Αγγλία και Δυτ. Γερμανία	Καθηγητής της Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζευγολάτης	Κωνσταντίνος	1905	Χαλκίδα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρός	Αθήνα

Ζηλεμένος	Κωνσταντίνος	1927	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Δημόσιο Δίκαιο (με υποτροφία του Ι.Κ.Υ στο Παν. Παρισίων)	Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου Χάγης - Νομικές σπουδές στα Παν. Λονδίνου και Ρώμης	Δικηγόρος στον Άρειο Πάγο	Αθήνα
Ζήσος	Δημήτριος	1933	Αίγυπτος	Ηλεκτρολόγος μηχανικός (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία)		Ηλεκτρολόγος μηχανικός (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία)		Καθηγητής (Παν. Κάλγκαρου, Καναδάς)	Καναδάς
Ζίγδης	Ιωάννης	1913	Ρόδος	Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	1. Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Λωζάννης) - 2. Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Γενεύης)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)		Αρχηγός της ΕΔΗΚ	Αθήνα

Ζογγολόπουλος	Γεώργιος	1903	Αθήνα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων - 3. Α.Σ.Κ.Τ. Φλωρεντίας				Γλύπτης	Αθήνα
Ζογγολοπούλου	Ελένη	1909	Κωνσταντινούπολη	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Φλωρεντίας			Εργαστήριο Andre Lhote (Παρίσι)	Ζωγράφος	Αθήνα
Ζολώτας	Ξενοφών	1904	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λειψίας)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ζούμπος	Αναστάσιος	1921	Σμύρνη	Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Φιλοσοφίας (Παν. Πατρών)	Αθήνα
Ζούνη	Όπυ	1941	Αίγυπτος	Α.Σ.Κ.Τ. Καΐρου			Ζωγραφική και κεραμική (Αίγυπτος)	Ζωγράφος - Γλύπτρια	Αθήνα

Ζουρούδη	Έλλη	1915	Αίγυπτος				Κλασικό Μπαλέτο και Ρυθμική (Εθνικό Ωδείο Αθηνών) - Μπαλέτο και Χορογραφία (Παρίσι)	Χορογράφος	Αθήνα
Ζυμάρης	Ματθαίος	1909	Αίγυπτος	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Ζυρίχης)	Ιατρική Σχολή (Παν. Ρώμης)		Ιατρός	Αθήνα
Ζωγράφου	Μαρίνα	1928	Αθήνα	Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)			Φοίτησε στο Cours Special de Professorat του Γαλλικού Ινστ. - Μετεκπαίδευση στο Παν. Μπίρμιγχαμ (Αγγλία)	Δημοσιογράφος	Αθήνα

Ζώης	Αντώνης	1930	Θεσπρωτία	Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)		Αρχαιολογία (Παν. Τυβίγγης, Δυτ. Γερμανία)		Αρχαιολόγος	Αθήνα
Ζώκα	Χρυσούλα	1933	Θεσσαλονίκη				Χορό (Αθήνα) - Μετεκπαίδευση στο Παρίσι	Χορεύτρια	Αθήνα
Ηλιάδης	Κώστας	1903	Αθήνα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών – 2. Ακαδημία Καλών Τεχνών Grande Chaumiere (Παρίσι)				Ζωγράφος - Γλύπτης	Αθήνα
Ηλιάκης	Κωνσταντίνος	1905	Κρήτη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Γαλλία και Πολωνία	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ηλιάσκος	Κωνσταντίνος	1902	Κωνσταντινούπολη	Οικονομικές επιστήμες (Ελβετία)				Πρόεδρος Διοικητικού Συμβουλίου της Τραπέζης Υποθηκών	Αθήνα

Ηλιόπουλος	Κωνσταντίνος	1911	Ηλεία	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Λατινική Φιλολογία (Παν. Παρισίων)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Γαλλία	Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ήμελλος	Στέφανος	1933	Νάξος	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Κολωνίας και Βόννης	Υφηγητής της Λαογραφίας στη Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ηρακλείδης	Δημήτρης	1925	Αίγυπτος	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Διεθνείς Σχέσεις (Παν. Λονδίνου)				Διπλωμάτης	Γιουγκοσλαβία
Θαβώρης	Αντώνιος	1927	Κοζάνη	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)	Ινδοευρωπαϊκή Γλωσσολογία (Παν. Μονάχου)	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)		Καθηγητής γλωσσολογίας (Παν. Ιωαννίνων)	Ιωάννινα

Θαλασσινός	Πέρις	1924	Αθήνα	Α.Σ.Κ.Τ Λω-ζάννης				Ζωγράφος - Διακοσμητής	Αθήνα
Θέμελης	Πέτρος	1936	Θεσσαλο-νίκη	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Αρχαιολόγος	Αθήνα
Θεοδοσιά-δης	Γιώργος	1924	Αθήνα				Δραματική Σχολή του Θεάτρου Τέ-χνης και στη Σχολή Μου-σικής και Δράματος Γκίλτχωλ (Αγγλία)	Σκηνοθέτης	Αθήνα
Θεοδοσίου	Φώτιος	1911	Αθήνα	Φαρμακευ-τική (Παν. Α-θηνών)		Φαρμακευ-τική (Παν. Μονπελλιέ, Γαλλία)		Υφηγητής Φαρμακο-γνωσίας (Παν. Αθη-νών)	Αθήνα

Θεοδωράκης	Μίκης	1925	Κρήτη				Σύνθεση (Ωδείο Αθηνών) - Σύνθεση (Ωδείο Παρισίων)	Συνθέτης	Αθήνα
Θεοδωρακόπουλος	Ιωάννης	1900	Σπάρτη	Φιλολογία και Φιλοσοφία (Παν. Βιέννης)		Φιλολογία και Φιλοσοφία (Παν. Χαϊδελεβέργης)		Καθηγητής Φιλοσοφίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Θεοδωρίδης	Τριαντάφυλλος	1912	Ρωσία	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)			Μετεκπαίδευση στην Ανωτάτη Ειδική Εμπορική Σχολή (Παν. Λιέγης, Βέλγιο)	Τραπεζικός - Λογοτέχνης - Εκδότης	Αθήνα
Θεοδωρόπουλος	Δημήτριος	1926	Αθήνα	Χημεία (Παν. Αθηνών)		Φυσικές Επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Παν. Ροκφέλλερ (Νέα Υόρκη)	Καθηγητής Οργανικής Χημείας (Παν. Πατρών)	Αθήνα

Θεοδωρό- πουλος	Ιωάννης	1939	Πειραιάς	1. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Peabody, Η.Π.Α) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Western Kentucky, Η.Π.Α)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Central Missouri, Η.Π.Α)	1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Π.Θ.) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Νότιας Αφρικής) - 3. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Κάνσας)		Καθηγητής (Παν. Polk Community College)	Η.Π.Α
Θεοδωρό- πουλος	Πάυλος	1914	Κόρινθος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ρωμαϊκό και Ιδιωτικό Δίκαιο (Παν. Ρώμης)	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Αθήνα
Θεοδώρου	Ανδρέας	1923	Κύπρος	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Παρίσι, Δουβλίνο και Μόναχο	Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Θεοδώρου	Ευάγγελος	1921	Μ. Ασία	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Θεολογική και Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μαρβούργου, Γερμανία)	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Θεοτόκης	Σπύρος	1908	Κέρκυρα	1. Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Λωζάννης)	Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)			Βουλευτής - τ. Υπουργός	Αθήνα
Θεοφανίδης	Κώστας	1925	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Φράιμπουργκ, Βύρτσμπουργκ και Βασιλείας	Υφηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Θεοφανίδης	Σταύρος	1934	Καβάλα	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Α.Π.Θ)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία)	Μεταδιδακτορικές σπουδές στο Ινσ. Οικονομικής Ανάπτυξης (Ουάσιγκτον, Η.Π.Α)	Καθηγητής Πολιτικών επιστημών (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα
Θεοφανόπουλος	Νικόλαος	1914	Αθήνα	Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π)		Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Πολυτεχνείο του Βερολίνου)		Καθηγητής στη Σχολή Μηχανολόγων (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Θεοφιλόπουλος	Κωνσταντίνος	1913	Αθήνα	Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π)		Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π)	Μετεκπαίδευση (με υποτροφία της Γαλλικής κυβέρνησης στην Ecole Nationale Supérieure des Telecommunications)	Καθηγητής Θεωρητικής και Γενικής Ηλεκτροτεχνίας (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Θεοχάρη	Μαρία	1923	Αθήνα	Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)	1. Αρχαιολογία (Παν. Σορβόνης) - 2. Αρχαιολογία (Παν. Παρισίων)	Αρχαιολογία (Παν. Μονάχου)		Βυζαντινολόγος - Αρχαιολόγος	Αθήνα
Θεοχάρης	Περικλής	1921	Αθήνα	Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π)	Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)	1. Εφαρμοσμένες επιστήμες (Παν. Βρυξελλών) - 2. Φυσικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Θεοχάρης	Ρηγίνος	1929	Κύπρος	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Aberdeen)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδί- νου)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Αθήνα
Θηβαίος	Σπύρος	1909	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Λειψίας)		Δικηγόρος	Αθήνα
Θωμαΐδης	Θεόδωρος	1932	Αίγυπτος	Ιατρική Σχολή (Παν. Καΐρου)	Παιδιατρική (Η.Π.Α)	Παιδιατρική (Η.Π.Α)		Ιατρός	Αθήνα
Ιακωβίδης	Γεώργιος	1926	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Αγγλία)	Ψυχιατρική (Αγγλία)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στην Ψυχιατρική και Νευρο- λογική Κλι- νική (Παν. Λονδίνου)	Ιατρός	Αθήνα
Ιατρίδης	Σωτήριος	1925	Αίγυπτος	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Βόρειας Κα- ρολίνας, Η.Π.Α)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρός	Αθήνα

Ιορδανίδης	Κοσμάς	1939	Αθήνα	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	1. Μαθηματικά (Παν. Κεντ) - 2. Μαθηματικά (Παν. Brunel)	Μαθηματικά (New University of Ulster)		Καθηγητής της ΦΜΣ (Παν. Πατρών)	Πάτρα
Ιορδανίδης	Πρόδρομος	1931	Πειραιάς	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Ιατρική Σχολή (Παν. της Tours) 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Υφηγητής (Ε.Μ.Π και Ιατρικής Σχολής Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ιορδάνογλου	Ιωάννης	1934	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Λονδίνου)		Διευθυντής του Αναπνευστικού Κέντρου του "Ευαγγελισμού"	Αθήνα
Ιωακείμογλου	Γεώργιος	1887	Σμύρνη	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου) - 2. Χημεία (Παν. Βερολίνου)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Ιωαννίδης	Ιωάννης	1934	Θεσσαλονίκη	1. Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π) - 2. Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Imperial College, Λονδίνο)		Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Παν. Λονδίνου)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Ιωάννου	Γιώργος	1932	Αθήνα				Ζωγραφική και Χαρακτική (Αθήνα και Παρίσι)	Ζωγράφος	Αθήνα
Ιωάννου	Κρατερός	1935	Θεσσαλονίκη	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	Νομική Σχολή (Γαλλία και Ολλανδία)	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Θράκης)	Θεσσαλονίκη
Ιωάννου	Χρήστος	1932	Ιωάννινα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Εργατικό Δίκαιο και στο Δίκαιο της ΕΟΚ (Δ. Γερμανία)			Βουλευτής - Δικηγόρος	Ιωάννινα

Καβάρνος	Ιωάννης	1916	Η.Π.Α	Ιστορία και Φιλολογία (Παν. Βοστώνης, Η.Π.Α)	Ιστορία (Παν. Χάρβαρντ, Η.Π.Α)	1. Ιστορία (Παν. Χάρβαρντ, Η.Π.Α) - 2. Ιστορία (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιστορίας (Παν. Portland, Η.Π.Α)	Η.Π.Α
Καβαφάκης	Χρήστος	1904	Αίγυπτος	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Βερολίνου)			Δημοσιογράφος	Αθήνα
Καββαδίας	Γεώργιος	1919	Κόρινθος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Κοινωνιολογία και Εθνολογία (με υποτροφία του Ι.Κ.Υ στο Παν. Σορβόννης)		Καθηγητής Κοινωνιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Καζαντζίδης	Γεώργιος	1911	Πόντος	Μαθηματικά (Α.Π.Θ)		1. Μαθηματικά (Α.Π.Θ) - 2. Μαθηματικά (Παν. Οξφόρδης)		Καθηγητής Μαθηματικών (Παν. Ιωαννίνων)	Ιωάννινα

Καΐρης	Νικόλαος	1911	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία, Σκωτία και Ιρλανδία	Ιατρός	Αθήνα
Κακλαμάνης	Φαίδων	1925	Λευκάδα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία και στις Η.Π.Α	Ιατρός	Αθήνα
Κακογιάννης	Μιχάλης	1922	Κύπρος	Νομική Σχολή (Παν. Λονδίνου)			Υποκριτική και Σκηνοθεσία (Λονδίνο)	Σκηνοθέτης	Αθήνα
Κάκουλλος	Θεόφιλος	1932	Κύπρος	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Μαθηματικά (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)	Μαθηματικά (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)		Καθηγητής Μαθηματικών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Κακούρης	Κωνσταντίνος	1919	Ηλεία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Δημόσιο Δίκαιο (Παν. Παρισίων)			Σύμβουλος Επικρατείας	Αθήνα

Κακριδής	Θεοφάνης	1933	Αθήνα	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)		Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Ζυρίχης και Μαγεντίας	Καθηγητής Φιλοσοφικής σχολής (Παν. Ιωαννίνων)	Αθήνα
Κακριδής	Ιωάννης	1901	Αθήνα	Κλασική φιλολογία (Παν. Αθηνών)	1. Κλασική Φιλολογία (Παν. Βιέννης) - 2. Κλασική Φιλολογία (Παν. Βερολίνου) - 3. Κλασική Φιλολογία (Παν. Λειψίας)	Κλασική Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Καλαϊσάκης	Περικλής	1918	Κωνσταντινούπολη	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Γεωπονία (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Γοτίγγης και Χόχενχαϊμ Δυτ. Γερμανίας	Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Καλακώνας	Πιέρρος	1929	Πειραιάς	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαίδευση στο St. Mary's Hospital (Λονδίνο)	Ιατρός	Θεσσαλονίκη
Καλαμαράς	Αντώνης	1938	Αθήνα	Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο)			Μετεκπαίδευση στο Λονδίνο (ως δημοσιογράφος σε διάφορες εφημερίδες)	Δημοσιογράφος	Αθήνα
Καλαμαράς	Δημήτρης	1924	Φλώρινα	Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών	Α.Σ.Κ.Τ. Φλωρεντίας	Α.Σ.Κ.Τ. Ρώμης (με υποτροφία του Ι.Κ.Υ)		Καθηγητής (Α.Σ.Κ.Τ Αθηνών)	Αθήνα
Καλαντζάκος	Αριστείδης	1928	Μεσσηνία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Τυβίγγης, Γερμανία)		Βουλευτής	Αθήνα

Καλευράς	Βλαδίμηρος	1936	Αθήνα	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)		Πολιτικός μηχανικός (Α.Π.Θ)	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Μετεκπαίδευση στις Η.Π.Α - Σχολή Τεχνικής Εκπαίδευσης Αξιωματικών Μηχανικού	Καθηγητής (Παν. Θράκης) - Ταγματάρχης Μηχανικού	Ξάνθη
Καλιαμπέτσος	Γεώργιος	1925	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Φράιμπουργκ, Γερμανία)	Ιατρική Σχολή (Παν. Μάρμπουργκ, Γερμανία)		Ιατρός	Αθήνα
Καλκετενίδης	Ευάγγελος	1926	Αθήνα	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)	Υγιεινολόγος μηχανικός (Παν. Delft, Ολλανδία)			Γενικός Διευθυντής Υπουργείου Εσωτερικών	Αθήνα

Καλλιβωκάς	Διονύσιος	1922	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Συνταγματικό και Διοικητικό Δίκαιο (Παν. Χαϊδελεβέργης) - 2. Συνταγματικό και Διοικητικό Δίκαιο (Παν. Μονάχου)			Σύμβουλος Επικρατείας	Αθήνα
Καλλιγά	Θάλεια	1920	Πειραιάς	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Δραματική Σχολή του Εθνικού Θεάτρου (Αθήνα) - Μετεκπαίδευση στο Παρίσι (με υποτροφία)	Ηθοποιός	Αθήνα

Καλλιγιάς	Μαρίνος	1906	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Ιστορία της Τέχνης (Παν. Μονάχου) - 2. Ιστορία της Τέχνης (Παν. Βερολίνου) - 3. Ιστορία της Τέχνης (Παν. Παρισίων)	Ιστορία της Τέχνης (Παν. Βύρτσμπουργκ)		Ιστορικός της Τέχνης	Αθήνα
Καλλιμανόπουλος	Γρηγόριος	1936	Αθήνα	Φιλολογία (Η.Π.Α)				Εφοπλιστής	Πειραιάς
Καλλιπολίτης	Βασίλειος	1910	Μ. Ασία	Φιλολογία - Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)	Αρχαιολογία (Παν. Οξφόρδης, Αγγλία)	Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)		Γενικός Έφορος Αρχαιοτήτων	Αθήνα
Καλογερόπουλος	Αριστείδης	1909	Μ. Ασία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Μονάχου και Φρανκφούρτης	Ιατρός	Αθήνα

Καλογερό- πουλος	Πάνος	1892	Κόρινθος	Μαθηματικά (Παν. Αθη- νών)			Στρατιωτική Σχολή Ευελ- πίδων - Ανω- τέρα Σχολή Πολέμου Α- θηνών και Παρισίων	Αντιστράτη- γος ε.α.	Αθήνα
Καλοδούκας	Διονύσιος	1916	Πάτρα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Σύμβουλος Επικρατείας	Αθήνα
Καλοκασί- δης	Θεόδωρος	1904	Κύπρος	Οδοντια- τρική Σχολή (Παν. Αθη- νών)			Μετεκπαί- δευση στο Royal Dental Hospital (Παν. Λονδί- νου) και στην Οδο- ντιατρική Σχολή του Παν. Μίσι- γκαν	Οδοντίατρος	Αθήνα

Καλοκύρης	Κωνσταντίνος	1916	Κρήτη	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)		Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Παρίσι, Μόναχο και Ερλάγκεν	Καθηγητής Θεολογικής σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Καλτσούνης	Θεόδωρος	1930	Δίβρη Βορείου Ηπείρου	Παιδαγωγικά (Mc Pherson College)	Παιδαγωγικά (Παν. Wichita)	Παιδαγωγικά (Παν. Ιλλινόις)		Καθηγητής Παιδαγωγικών επιστημών (Παν. Ουάσιγκτον)	Η.Π.Α
Κάλφογλου	Νίκος	1933	Θεσσαλονίκη	Χημεία (Α.Π.Θ)		Χημεία (Παν. Πενσυλβάνιας, Η.Π.Α)	Μεταδιδακτορική έρευνα στη Χημεία (Πολιτειακό Παν. της Ν. Υόρκης και στο Παν. Τορόντο στον Καναδά)	Υφηγητής του εργαστηρίου Χημικής Τεχνολογίας (Παν. Πατρών)	Πάτρα

Καμαρινέας	Παναγιώτης	1930	Πειραιάς	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (με υποτροφία στο Παν. Μάρμπουργκ, Γερμανία)		Πρόεδρος Νομικού Συμβουλίου του Κράτους	Αθήνα
Καμαρούλιας	Δημήτριος	1930	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Στοκχόλμη και στη Ρώμη	Ιατρός	Αθήνα
Καμβύσης	Δημήτριος	1911	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Σύμβουλος Ελεγκτικού Συνεδρίου	Αθήνα
Καμμένος	Αλικιβιάδης	1918	Πειραιάς	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Ινστ. Παιδικής Υγείας (Παν. Λονδίνου)	Ιατρός	Αθήνα

Καμπάσης	Γεώργιος	1913	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Βαρσοβία, Γοττίγγη, Λειψία και Βερολίνο	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Κανατσούλης	Δημήτριος	1907	Κοζάνη	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Παιδαγωγικά (Α.Π.Θ) - 3. Θεολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Διευθυντής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη
Κανελλόπουλος	Παναγιώτης	1902	Πάτρα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Πολιτικές επιστήμες (Παν. Μονάχου)	Δίκαιο (Παν. Χαϊδελβέργης)		Πρώην Πρωθυπουργός	Αθήνα
Κανελλόπουλος	Παύλος	1906	Αθήνα	Χημεία (Παν. Μονάχου)				Βιομήχανος	Αθήνα
Κανέλλος	Πάνος	1914	Κόρινθος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Εισαγγελέας Εφετών	Αθήνα

Κανιτάκης	Κωνσταντί- νος	1915	Κρήτη	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βιέννης)		Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Κανταρτζής	Νικόλαος	1924	Θεσσαλο- νίκη	Γεωπονική και Δασολο- γική Σχολή (Α.Π.Θ)	Αρχιτεκτο- νική Τοπίου (Παν. της Μασσαχου- σέτης, Η.Π.Α)	Γεωπονία (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Ανθοκομίας και Αρχιτε- κτονικής Το- πίου (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Καπνούκα- γιας	Χρίστος	1901	Κοζάνη	Φιλοσοφία (Παν. Αθη- νών)		Λατινική Φι- λολογία (Παν. Λει- ψίας)		Καθηγητής Φιλοσοφι- κής Σχολής (Παν. Αθη- νών)	Κοζάνη
Καποδί- στριας	Ιωάννης	1905	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Καθηγητής Νομικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Κάππος	Δημήτριος	1904	Φωκίδα	Μαθηματικά (Παν. Αθη- νών)		Μαθηματικά (Παν. Μονά- χου)		Καθηγητής Μαθηματι- κών (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα

Καρύδης	Γρηγόριος	1900	Κέρκυρα	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Λειψίας)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Λειψίας)		Μέλος Αν. Εκπαιδευτικού Συμβουλίου	Αθήνα
Κερχούλας	Κωνσταντίνος	1913	Η.Π.Α	Ιατρική Σχολή (Παν. Νότιας Καρολίνας)	Ιατρική Σχολή (Παν. Βιρτζίνια)	Ιατρική Σχολή (Παν. Βιρτζίνια)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Καλιφόρνιας)	Η.Π.Α
Κεσεσίογλου	Δημήτριος	1922	Κωνσταντινούπολη	Μηχανολόγος μηχανικός (Robert College, Κωνσταντινούπολη)	Μηχανολόγος μηχανικός (Παν. Purdue, Ινδιάννα, Η.Π.Α)	Μηχανολόγος μηχανικός (Παν. Purdue, Ινδιάννα, Η.Π.Α)		Μηχανολόγος μηχανικός - Καθηγητής (Παν. Αριζόνας)	Η.Π.Α
Κίτσος	Κωνσταντίνος	1923	Ιωάννινα	1. Παιδαγωγική Ακαδημία (Αθήνα) 2. Επιστήμες Αγωγής (Παν. Γενεύης)		Επιστήμες Αγωγής (Παν. Γενεύης)		Διευθυντής Παιδαγωγικής Ακαδημίας	Ιωάννινα

Κλης	Παναγιώτης	1912	Μεσσηνία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Cleveland)		Ιατρική Σχολή (Παν. Μίσισιγκαν)	Ιατρός	Αθήνα
Κοκολάκης	Μίνως	1917	Αθήνα	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Αρχαία Ελληνική Φιλολογία (με υποτροφία του Ι.Κ.Υ στο Παν. Λονδίνου)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Κουρέτας	Δημήτριος	1901	Τρίπολη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Λυών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Κουρτής	Κωνσταντίνος	1915	Λευκάδα	Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο)		Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Δημόσια Διοίκηση και Κοινωνικές Ασφαλίσεις (με υποτροφία του Ι.Κ.Υ στην Αμερική και Αγγλία)	Καθηγητής Πολιτικών επιστημών (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα

Κουτσαφτί- κης	Αθανάσιος	1935	Χαλκιδική	Βιολογία (Δυτ. Γερμα- νία)		Φυσικές επι- στήμες (Παν. Σααρμπρύ- κεν)		Υφηγητής (Παν. Πα- τρών)	Αθήνα
Κρίμπας	Ηλίας	1894	Μεσσηνία				Ecole Cen- trale des Arts et Man- ufactures (Παρίσι)	Διοικητής Κτηματικής Τραπέζης	Αθήνα
Κυρκιλίτσης	Ανδρέας	1906	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)		1. Οικονομι- κές επιστή- μες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Οικονομι- κές επιστή- μες (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής (Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πει- ραιώς)	Αθήνα
Κωνσταντινί- δης	Γιάννης	1903	Σμύρνη				Πιάνο και Σύνθεση (Α- νώτατη Μουσική Α- καδημία του Βερολίνου και στο Ω- δείο Στέρν)	Μουσικο- συνθέτης	Αθήνα

Κωτσάκης	Δημήτριος	1909	Μεσσηνία	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)		Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Αστεροσκοπεία Αμβούργου, Χαϊδελβέργης, Φράιμπουργκ και Γκρήνουιτς	Καθηγητής Αστρονομίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Λάββας	Γεώργιος	1935	Λακωνία	1. Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Αρχιτεκτονική (Ομοσπονδιακό Πολυτεχνείο Ζυρίχης)		Αρχιτεκτονική (Ομοσπονδιακό Πολυτεχνείο Ζυρίχης)		Καθηγητής Αρχιτεκτονικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Λαζαρής	Απόστολος	1921	Λευκάδα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	1. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μάντσεστερ, Αγγλία) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Svimez, Ρώμη)	Οικονομικές επιστήμες (Α.Π.Θ)		Καθηγητής (Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς)	Αθήνα
Λαζαρίδης	Δημήτριος	1917	Καβάλα	Ιστορία και Αρχαιολογία (Α.Π.Θ)	Αρχαιολογία και Ιστορία της τέχνης (Παν. Σορβόνης,	Αρχαιολογία (Α.Π.Θ)	Σπουδές στα εξής Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ecole des Hautes Etudes, Ecole du Louvre και College de France	Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Κρήτης)	Αθήνα

Λαλαντή	Λίνα	1927	Αθήνα				Πιάνο και μουσικολογία (Ωδείο Αθηνών) - Μετεκπαίδευση στο Λονδίνο	Διευθύντρια Διεθνούς Αγγλικού Φεστιβάλ Μπάχ	Αγγλία
Λάλας	Δημήτριος	1942	Αθήνα	Φυσική (Κολλέγιο Hamilton, Ν. Υόρκη)	Αεροναυτική μηχανική (Παν. Cornell, Η.Π.Α)	Αεροναυτική μηχανική (Παν. Cornell, Η.Π.Α)		Καθηγητής Μετεωρολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Λαμπίρη	Ιωάννα	1935	Αθήνα	Κοινωνιολογία (Παν. Λονδίνου)		Κοινωνιολογία (Παν. Λονδίνου)		Υφηγήτρια (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Λαμπράκης	Δημήτριος	1933	Μεσσηνία	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Στατιστική (Παν. Μάνστερ, Αγγλία)	Στατιστική (Παν. Αμπερντίν, Σκωτία)		Καθηγητής Στατιστικής (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Αθήνα
Λασσάδος	Κωνσταντίνος	1922	Αμφιλοχία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Σύμβουλος Επικρατείας	Αθήνα

Λελάκης	Παναγιώτης	1917	Κόρινθος	1. Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	Γεωπονική Σχολή (με υποτροφία στο Παν. Παρισίων)	Γεωπονική Σχολή (με υποτροφία στο Παν. Μονπελλιέ)		Υφηγητής Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Λεμονής	Κωνσταντίνος	1925	Φθιώτιδα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Μετεκπαίδευση στις Η.Π.Α	Γενικός Αστυνομικός Διευθυντής Αστυνομίας Πόλεων	Αθήνα
Λεοντάρης	Σωτήριος	1933	Χαλκίδα	Φυσιογνωσία και Γεωγραφία (Παν. Αθηνών)		Φυσικές και Μαθηματικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Γοτίγγης, Μονάχου και Ερλάνγκεν Δ. Γερμανίας	Υφηγητής Φυσικής Γεωγραφίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Λεονταρίτης	Βενιζέλος	1918	Λακωνία	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) 2. Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Σύμβουλος Επικρατείας	Αθήνα
Λιακόπουλος	Αριστείδης	1931	Αίγυπτος	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	Γεωπονική Σχολή (Μ.Ι.Τ, Η.Π.Α)	Υδραυλικός μηχανικός (Παν. Μπέρκλεϋ, Καλιφόρνια)		Καθηγητής Γενικής και Γεωργικής Υδραυλικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Λιάκος	Λεωνίδας	1922	Άργος Ορεστικού	Δασολογία (Ανωτάτη Δασολογική Σχολή, Α.Π.Θ)	Δασολογία (Παν. Μπέρκλεϋ, Καλιφόρνια)	Δασολογία (Παν. Νανσού, Γαλλία)		Καθηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Λιβαδάς	Κυριάκος	1904	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Χαϊδελβέργης)		Υφηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Λιβανός	Διονύσιος	1934	Αθήνα	1. Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Πάντειο Πανεπιστήμιο) - 2. Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Οξφόρδης)			Γενικός Γραμματέας Υπουργείου Συγκοινωνιών	Αθήνα
Λιτζερόπουλος	Αλέξανδρος	1903	Σμύρνη	Νομική Σχολή (Παν. Μονπελλιέ)	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Φράιμπουργκ)	Νομική Σχολή (Παν. Αϊξ Μασσαλίας)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Λογαράς	Γεώργιος	1912	Κέρκυρα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Βιοχημεία και Φυσιολογία (Παν. Λειψίας και Λονδίνου)	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Λορεντζιά- δης	Λουδοβίκος	1926	Παρίσι	1. Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ομοσπονδιακό Πολυτεχνείο της Λωζάννης) - 2. Μαθηματικά (Παν. Παρισίων)				Βιομήχανος - Μηχανολόγος Ηλεκτρολόγος	Αθήνα
Λουϊζίδης	Λουίζος	1912	Μ. Ασία	1. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Ρώμης)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Λουκόπου- λος	Ανδρέας	1914	Πάτρα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Οικονομικών επιστημών (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Αθήνα

Λούρος	Νικόλαος	1898	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βέρνης)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Βιέννης, Μονάχου και Βερολίνου	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Λυκουρέζος	Αλέξανδρος	1934	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Ποινικό Δίκαιο (Παν. Χαϊδελβέργης, Δυτ. Γερμανία) - 2. Διεθνές Δίκαιο (University College, Λονδίνο)			Δικηγόρος στον Άρειο Πάγο	Αθήνα
Λυρατζάκης	Δημήτριος	1910	Κρήτη	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Μονπελλιέ, Γαλλία)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρός	Αθήνα

Μαγκάκης	Γεώργιος	1922	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Μαγκλιβέρας	Διονύσιος	1933	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Νεσατέλ, Ελβετία)		Καθηγητής Κοινωνιολογίας	Αθήνα
Μαλαγαρδής	Νικόλαος	1934	Αθήνα	1. Μηχανικός ηλεκτρολόγος (Πολυτεχνείο Στουτγάρδης) - 2. Πληροφορική (Παν. Παρισίων)				Σύμβουλος Πληροφορικής	Αθήνα
Μάλλιος	Αναστάσιος	1932	Πάτρα	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)		Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Μονάχου, Χαϊδελβέργης, Μαίρυλαντ και Παρισίων	Καθηγητής Μαθηματικών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Μαμαγκά- κης	Νίκος	1929	Κρήτη				Αρμονία, αν- τίστιξη και ενορχή- στρωση (Ελ- ληνικό Ω- δείο) - Σύν- θεση (Μου- σική Ακαδη- μία Μονά- χου)	Συνθέτης	Αθήνα
Μαμόπου- λος	Πέτρος	1892	Κωνσταντι- νούπολη	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Δικηγόρος	Αθήνα
Μανδαλάκη	Τιτίκα	1929	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στην Ελβετία και Γαλλία	Ιατρός	Αθήνα

Μανδηλα- ράς	Βασίλειος	1933	Αθήνα	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Αρχαία Ελ- ληνική Φιλο- λογία και Παπυρολο- γία (με υπο- τροφία του Ι.Κ.Υ στο Παν. Οξφόρ- δης)	Αρχαία Ελ- ληνική Φιλο- λογία και Παπυρολο- γία (με υπο- τροφία του Ι.Κ.Υ στο Παν. Οξφόρ- δης)		Καθηγητής Φιλολογίας (Ιόνιο Πανε- πιστήμιο)	Αθήνα
Μανθούλης	Ροβήρος	1929	Κομοτηνή	1. Πολιτικές επιστήμες (Πάντειο Πα- νεπιστήμιο) - 2. Κινημα- τογράφος και θέατρο (Παν. Syracuse, Η.Π.Α)				Σκηνοθέτης	Γαλλία
Μανιώτης	Κωνσταντί- νος	1931	Αθήνα	Μηχανικός (Georgia In- stitute of Technology, Η.Π.Α)	Αρχιτεκτο- νική (Παν. Princeton, Η.Π.Α)			Διευθύνων Σύμβουλος Γραφείου Δοξιάδη	Αθήνα

Μαντωνα- κάκη	Νίκη	1916	Αθήνα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Α- θηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Φλωρεντίας				Ζωγράφος	Ιταλία
Μανωλίδης	Λεωνίδας	1924	Ευρυτανία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		1. Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Φράι- μπουργκ)	Μετεκπαί- δευση σε πανεπιστη- μιακές κλινι- κές στη Γερ- μανία	Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Μαρίνος	Αναστάσιος	1934	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Αντιπρόε- δρος Συμ- βουλίου της Επικρατείας	Αθήνα

Μάρκελλος	Θεόδωρος	1925	Αθήνα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Σαν Φερνάντο Μαδρίτης (με υποτροφία του ισπανικού κράτους) - 3. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων (με υποτροφία του Παν. Αθηνών)				Ζωγράφος	Αθήνα
Μαρκής	Δημήτριος	1936	Λέσβος	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Φρανκφούρτης)		Καθηγητής Φιλοσοφίας (Παν. Μακεδονίας)	Θεσσαλονίκη
Μελισσινός	Αδριανός	1929	Θεσσαλονίκη	Φυσική (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)		Φυσική (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)	Σχολή Ναυτικών Δοκίμων	Καθηγητής Φυσικής (Παν. του Ρότσεστερ, Η.Π.Α)	Η.Π.Α

Μενεγάκη	Φρόσω	1916	Κωνσταντινούπολη	1. Γλυπτική και Κεραμική (Κρατική Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών Βιέννης) – 2. Διακοσμητική (Ανωτέρα Σχολή Διακοσμητικών Τεχνών Παρισίων)				Γλύπτρια	Αθήνα
Μηνάς	Θεοχάρης	1930	Σέρρες	Χημεία (Α.Π.Θ)		Χημεία (Τεχνικό Παν. Βερολίνου)		Χημικός	Θεσσαλονίκη
Μήττας	Ιωάννης	1921	Νάουσα	1. Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π) - 2. Μαθηματικά (Α.Π.Θ)	Μαθηματικά (με υποτροφία της Γαλλικής κυβέρνησης στο Παν. Παρισίων)	Μαθηματικά (Ε.Μ.Π)		Καθηγητής Μαθηματικών (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Μιχαηλίδης	Ανδρέας	1922	Μ. Ασία	1. Φιλολογία και Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών) - 2. Αγγλική Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 3. Κοινωνιολογία (Παν. Harvard, Η.Π.Α)		Παιδαγωγικά (Παν. Indiana, Η.Π.Α)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Μόραλης	Γιάννης	1916	Άρτα	1. Ζωγραφική και Χαρακτική (Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών) - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων			Τοιχογραφία και Ψηφιδωτό στη Σχολή Τεχνών και Επαγγελματιών (Παρίσι)	Ζωγράφος - Χαρακτήρας	Αθήνα
Μουλόπουλος	Σπυρίδων	1926	Αθήνα	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Μπρατσιώ- της	Νικόλαος	1932	Αθήνα	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Βερολίνου) - 3. Φιλοσο- φική Σχολή (Παν. Μονά- χου)	Θεολογική Σχολή (Παν. Μονάχου)	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Μπρεδήμας	Τζον	1927	Η.Π.Α	Φιλοσοφία, Κοινωνικές και Πολιτι- κές επιστή- μες (Παν. Χάρβαρντ, Η.Π.Α)		Φιλοσοφία, Κοινωνικές και Πολιτι- κές επιστή- μες (Παν. Οξφόρδης)		Πρόεδρος (Παν. Ν. Υ- όρκης)	Η.Π.Α
Ναθαναήλ	Πάυλος	1937	Αίγυπτος	Αγγλική Φι- λολογία και Διεθνείς Σχέ- σεις (Παν. Λονδίνου)				Συγγραφέας - Δημοσιο- γράφος	Αθήνα
Νάκου	Λιλίκα	1905	Αθήνα	Φιλολογία (Παν. Γε- νεύης)				Λογοτέχνης	Αθήνα

Νάος	Θεόδωρος	1939	Αθήνα	Αρχιτεκτονική (Texas University at Austin)		Αρχιτεκτονική (Παν. Κολούμπια, Η.Π.Α)		Αρχιτέκτονας - Καθηγητής Αρχιτεκτονικής (Παν. Της Ουάσιγκτον)	Η.Π.Α
Νάσκος	Ιωάννης	1885	Κόρινθος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ποινικό Δίκαιο (Παν. Παρισίων)			τ. Αρχηγός Αστυνομίας Πόλεων	Αθήνα
Νάτσικας	Νικόλαος	1930	Φωκίδα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Λονδίνου)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Νεγρεπόντη	Μαρία	1933	Θεσσαλονίκη	1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Π.Θ) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Υφηγήτρια Πολιτικής Οικονομίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Νειάδας	Εμμανουήλ	1923	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)		Χημεία (Παν. Παρισίων)		Επιχειρηματίας	Αθήνα

Νέμτσογλου	Ζήσης	1905	Αίγυπτος	Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Χειρουργική Στοματολογία (Παν. Βερολίνου)	Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Καθηγητής Οδοντιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Νεοκλέους	Κυριάκος	1922	Κύπρος	1. Σχολική Διοίκηση και Φιλοσοφία - Ψυχολογία Εκπαίδευσης (με υποτροφία Φουλμπράιτ στο Παν. Northwestern, Η.Π.Α) - 2. Παιδαγωγική (με Κοινωνική υποτροφία στο Παν. Leeds)				Συγγραφέας - Εκπαιδευτικός	Κύπρος

Νιαβής	Κωνσταντίνος	1920	Μεσολόγγι	1. Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Χημεία (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία (Παν. Καίμπριτζ)		Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Νιάνιας	Δημήτριος	1923	Μυτιλήνη	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία (Παν. Οξφόρδης)		1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία (Παν. Οξφόρδης)		Καθηγητής Φιλοσοφίας και Λογικής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα - Μυτιλήνη
Νικήτας	Αναστάσιος	1929	Μεσσηνία	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αμβούργου)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Νικητιάδης	Κωνσταντίνος	1906	Αθήνα				Σχολή Ναυτικών Δοκίμων - Σχολή Γενικής Εκπαίδευσης - Σχολή Ειδικής Εκπαίδευσης Τορπιλλών-Ηλεκτρισμού - Μετεκπαίδευση στην Αγγλία	Αντιναύαρχος ε.α.	Αθήνα
Νικηφόρου	Τόλης	1938	Θεσσαλονίκη	1. Διοίκηση Επιχειρήσεων (Αμερικανικό Κολλέγιο Ανατόλια) - 2. Διοίκηση Επιχειρήσεων (Παν. Lasalle Extension, Σικάγο, Η.Π.Α)				Λογοτέχνης	Θεσσαλονίκη

Νικόγλου	Στέφανος	1899	Ανατολική Ρωμυλία	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)		Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Ντιζόν)		Διευθυντής Εθνικού Οργανισμού Ελληνικής Χειροτεχνίας	Αθήνα
Νικολαΐδης	Γεώργιος	1894	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Γενεύης)				Εμπορικός Σύμβουλος Β. Πρεσβείας Παρισίων	Γαλλία
Νικολαΐδης	Σταύρος	1893	Πόντος	1. Θεολογική Σχολή Χάλκης - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)				Βουλευτής - τ. Υπουργός	Αθήνα
Νικολαΐδης	Στέλιος	1933	Βέροια	Ιατρική Σχολή (Παν. Σορβόνης)		Ιατρική Σχολή (Παν. Σορβόνης)		Διευθυντής Ινστ. Ερευνών - Καθηγητής Νευροχειρουργικής	Γαλλία

Νικολάου	Καλλιόπη	1937	Κόρινθος	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Berkeley, Η.Π.Α)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. Βόννης)		Οικονομολόγος - τ. ευρωβουλευτής	Αθήνα
Νικολαρέϊζης	Δημήτριος	1908	Σάμος	1. Νομικές, Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Ιστορία της Τέχνης (Παν. Φλωρεντίας)				Πρέσβης	Αθήνα
Νικολίτσας	Γεώργιος	1901	Άργος	Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Βερολίνου)		Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Δρέσδης)		Καθηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα

Νικολόπουλος	Πέτρος	1898	Χαλκίδα				Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Σχολή Εφαρμογής Ιππικού Σωμύρ - Ανώτερες Σχολές Πολέμου Ελλάδος και Γαλλίας	Αντιστράτηγος ε.α.	Αθήνα
Νικολούδη	Ειρήνη	1901	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Οξφόρδης)			Λαογράφος	Αθήνα
Νίκολς	Κωνσταντίνος	1908	Βουκουρέστι				Μπαλέτο (Παρίσι) - Όπερα (Βουκουρέστι και Ν. Υόρκη)	Χορογράφος	Αθήνα
Νιτσιώτας	Γεώργιος	1920	Κωνσταντινούπολη	Πολιτικός μηχανικός (Α.Π.Θ)		Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Βιέννης)		Καθηγητής Πολυτεχνικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Νιχογιαννόπουλος	Ιωάννης	1912	Άμφισσα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ειδίκευση στο Παρίσι και τη Βαλτιμόρη	Υφηγητής της Παθολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Νουτσόπουλος	Γεώργιος	1932	Ιωάννινα	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)	Υδραυλική (Ε.Μ.Π)	Πολιτικός Μηχανικός (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)		Καθηγητής Υδραυλικής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Ντάλλες	Κωνσταντίνος	1935	Χαλκιδική	Ιατρική Σχολή (Παν. Μπολόνια)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ντελόπουλος	Κυριάκος	1933	Κέρκυρα	1. Αγγλική Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Βιβλιοθηκονομία (Η.Π.Α)				Συγγραφέας - Μεταφραστής	Αθήνα
Ντεντιδάκης	Παύλος	1895	Πειραιάς	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Ειδίκευση στα Παν. Μπορντώ και Παρισίων	τ. Υπουργός	Πειραιάς

Ντεπιάν	Λεωνίδας	1932	Αθήνα				Μπαλέτο στα Royal Ballet School, και Royal Academy of Dancing (Λονδίνο) και στο Παρίσι	Χορευτής - Καθηγητής Μπαλέτου	Αθήνα
Ντόκας	Λάμπρος	1930	Αγρίνιο	1. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 2. Μαθηματικά (Παν. Σορβόνης)		Ε.Μ.Π. (Δεν αναφ. αντικείμενο σπουδών)		Καθηγητής Μαθηματικών (Παν. Πατρών)	Πάτρα
Ντολιόπουλος	Θεόδωρος	1919	Αθήνα	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Ίνσμπρουκ) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Ν. Καλιφόρνιας, Λος Άντζελες)		Ιατρική Σχολή (Παν. Ίνσμπρουκ)		Υφηγητής της Καρδιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Ντούμας	Χρήστος	1933	Πάτρα	Ιστορία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)		Αρχαιολογία (Παν. Λονδίνου)		Καθηγητής Αρχαιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ξανθάκης	Ιωάννης	1904	Γύθειο	1. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 2. Μαθηματικά (Παν. Στρασβούργου)		Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Αστρονομία (Αστεροσκοπείο Στρασβούργου)	Καθηγητής Αστρονομίας (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Ξενάκης	Γιάννης	1922	Ρουμανία	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)			Σύνθεση και Αισθητική (Εθνικό Ωδείο Παρισίων και Ecole Normale de Musique Παρισίων)	Μουσουργός - Αρχιτέκτων	Γαλλία

Ξενάκης	Ιάσων	1923	Ρουμανία	1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Φιλοσοφία (Κολέγιο Όμπερλιν, Οχάϊο)		Φιλοσοφία (Παν. Χάρβαρντ)		Καθηγητής Φιλοσοφίας (Παν. Λουϊζιάνας)	Η.Π.Α
Ξεφλούδας	Στέλιος	1902	Θεσσαλονίκη	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Παρισίων)				Λογοτέχνης	Αθήνα
Ξηρός	Ηλίας	1911	Άμφισσα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Βόννης)		Εμπορικός Σύμβουλος Β. Πρεσβείας Παρισίων	Αθήνα

Ξηροτύρης	Ιωάννης	1900	Φθιώτιδα	1. Φιλολογία (Παν.Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία, Κοινωνιολογία, Ιστορία πολιτισμού και Παιδαγωγικά (Παν. Μονάχου)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής (Ανώτατη Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών Θεσσαλονίκης)	Θεσσαλονίκη
Ξυγγόπουλος	Ανδρέας	1891	Αθήνα	Φιλολογία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών)	Αρχαιολογία (College de France, Γαλλία)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Αρχαιολογίας (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Ξύδη	Άννα	1919	Ρωσία				Πιάνο (Ωδείο Αθηνών και Ανωτέρα Μουσική Σχολή Βερολίνου)	Πιανίστα	Η.Π.Α

Ξύδης	Αλέξανδρος	1918	Λίβερπουλ	1. Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων) - 2. Φιλολογία και Ιστορία της Τέχνης (Παν. Μονάχου)				Σύμβουλος Πρεσβείας Α΄	Αθήνα
Ξυνόπουλος	Γεώργιος	1885	Αγρίνιο	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Νομικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής (Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς)	Αθήνα
Ξωχέλλης	Παναγιώτης	1936	Μυτιλήνη	1. Παιδαγωγική Ακαδημία (Μυτιλήνη) - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Φιλοσοφία (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Παιδαγωγικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Οικονομό- πouλος	Αναστάσιος	1893	Αθήνα	Φυσικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)		Φυσικές επι- στήμες (Παν. Βιέννης)		Καθηγητής Γεωπονικής και Δασολο- γικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Οικονομό- πouλος	Νικόλαος	1886	Μεσσηνία	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Λωζάννης)	Ιατρική Σχολή (Παν. Ζυρίχης)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Οικονομό- πouλος	Νικόλαος	1899	Αθήνα	1. Χημεία (Παν. Αθη- νών) - 2. Χη- μικός μηχαν- ικός (Παν. Λονδίνου)		Φυσικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στην Αγγλία, Γερ- μανία και Ολλανδία	Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Οικονόμος	Δώρος	1919	Αθήνα	Φυσικές επι- στήμες (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Υφηγητής της Χειρουρ- γικής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Οικονόμος	Νικόλαος	1918	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Υφηγητής της Χειρουρ- γικής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Οικονόμος	Σπυρίδων	1886	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Μονπελλιέ)		Ιατρική Σχολή (Παν. Μονπελλιέ)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Οικονόμου	Πάυλος	1898	Κόρινθος	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)				Πρέσβης - τ. Υπουργός	Αθήνα
Οικονόμου	Νικόλαος	1926	Θεσσαλονίκη	1. Χημεία (Α.Π.Θ) - 2. Φυσική (Παν. Wayne State, Η.Π.Α)	Χημική Φυσική (Πολυτεχνείο Καρλσρούης)	Φιλοσοφία (Παν. Wayne State, Η.Π.Α)		Υφηγητής της Φυσικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Ορλάνδος	Αναστάσιος	1887	Αθήνα	Αρχιτεκτονική (Ε.Μ.Π)		Φιλολογία (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Γαλλία	Καθηγητής (Παν. Αθηνών - Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Ορφανίδης	Απόστολος	1890	Μ. Ασία	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)				τ. Υπουργός	Αθήνα
Ορφανός	Λάμπρος	1916	Αθήνα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων - 3. Ζωγραφική (Κολλέγιο Estienne)				Χαράκτης - Ζωγράφος	Αθήνα
Παγιατάκης	Σπύρος	1912	Κέρκυρα	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Aix-en-Provence)		Φιλοσοφία και Παιδαγωγικές επιστήμες (Παν. Aix-en-Provence)		Διευθυντής Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας Αθηνών	Αθήνα
Πάγκαλος	Αναστάσιος	1913	Κόρινθος	Φυσική (Παν. Αθηνών)	1. Παιδαγωγικά (Παν. Βρυξελλών) - 2. Παιδαγωγικά (Παν. Λιέγης)	Πυρηνική Φυσική (Παν. Βρυξελλών)		Αν. Εκπαιδευτικός Σύμβουλος	Αθήνα

Πάγκαλος	Γεώργιος	1891	Κρήτη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μικροβιολογία (Ινστιτούτο Βέρνης και Παστέρ Παρισίων)	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Παγκάρας	Γεώργιος	1896	Αθήνα				Σχολή Ναυτικών Δοκίμων - Σχολή Ναυτικού Πυροβολικού - Σχολή Επιτελών - Σχολείο Ναρκών Μάλτας	Υποναύαρχος ε.α.	Αθήνα
Παλλάντιος	Μενέλαος	1914	Πειραιάς				Πιάνο και Ανώτερα Θεωρητικά (Ωδείο Αθηνών - Ωδείο Πειραιώς) - Σύμβαση (Ρώμη)	Μουσουργός	Αθήνα

Πάλλης	Αλέξανδρος	1883	Βομβάη	Φιλοσοφία (Παν. Οξ- φόρδης)		Φιλοσοφία (Παν. Οξ- φόρδης)		Δημοσιολό- γος	Αθήνα
Παμπούκης	Δρόσος	1892	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Ιατρικής Σχο- λής (Παν. Α- θηνών)	Αθήνα
Παμπούκης	Κωνσταντί- νος	1926	Αίγιο	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)		Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	Μετεκπαί- δευση στα Παν. Αμ- βούργου, Λουξεμ- βούργου και Βερολίνου	Υφηγητής του Εμπορι- κού Δικαίου (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Παναγιωτό- πουλος	Γεώργιος	1905	Αθήνα				Σχολή Ναυ- τικών Δοκί- μων - Σχολή Πυροβολι- κού - Ναυ- τική Σχολή Πολέμου (Ελλάδα και Η.Π.Α)	Αντιναύαρ- χος ε.α.	Αθήνα

Παναγιωτόπουλος	Ευθύμιος	1904	Γορτυνία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Πανέτσος	Αχιλλέας	1916	Φθιώτιδα	Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βρυξελλών)		Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βρυξελλών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Κορνέλλ και Οκλαχόμας	Καθηγητής Κτηνιατρικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Πανσέληνος	Ασημάκης	1905	Μυτιλήνη	Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)			Σπουδές στη Κοινωνιολογία και Ψυχολογία (Βιέννη)	Λογοτέχνης - Δικηγόρος	Αθήνα
Πανταζής	Γεώργιος	1906	Μυτιλήνη	1. Ιατρική και Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική και Φυσικές επιστήμες (Παν. Λειψίας)		1. Ιατρική και Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική και Φυσικές επιστήμες (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Γεν. Βιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Πανταζής	Κίμων	1883	Ιωάννινα	1. Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π) - 2. Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Μονάχου)		Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Βερολίνου)		Καθηγητής Λιθίων και Ξυλίνων Γεφυρών (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Πανταζόπουλος	Νικόλαος	1912	Αίγυπτος	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιστορία, Φιλοσοφία και Κοινωνιολογία Δικαίου (Παν. Βερολίνου)		Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Νομικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Πανταζόπουλος	Παναγιώτης	1919	Αρκαδία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Πενσυλβάνιας) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Johns Hopkins)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Υφηγητής της Ωτορρινολαρυγγολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Παντελάκη	Ελμίνα	1894	Αθήνα	Φιλολογία (Παν. Σορ- βόννης)				Πρόεδρος Εθν. Συμ- βουλίου Ελ- ληνίδων	Αθήνα
Παντελίδης	Μενέλαος	1895	Κύπρος				Στρατιωτική Σχολή Ευελ- πίδων - Ανω- τέρα Σχολή Πολέμου - Σχολή Εφαρ- μογής Γαλ- λίας - Σχολή Ανωτέρων Α- ξιωματικών Αγγλίας	Αντιστράτη- γος ε.α.	Αθήνα
Παξινός	Σταύρος	1902	Αθήνα	Χημεία (Παν.Αθη- νών)	1. Εδαφολο- γία (Παν. Βε- ρολίνου) - 2. Εδαφολογία (Παν. Μπρεσλάου)	Φιλοσοφία (Παν. Μπρεσλάου)		Καθηγητής Εδαφολο- γίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη

Παξινού	Κατίνα	1900	Πειραιάς				Φωνητική Μουσική και Υποκριτική (Ωδείο Γε- νεύης)	Ηθοποιός	Αθήνα
Παπαγερά- κης	Ιωάννης	1910	Χαλκιδική	Φιλολογία και Παιδα- γωγικά (Α.Π.Θ)	1. Ψυχολο- γία και Παι- δαγωγικά (Παν. Αμ- βούργου) - 2. Ψυχολο- γία και Παι- δαγωγικά (Παν. Παρι- σίων)			Διευθυντής Παιδαγωγι- κής Ακαδη- μίας Θεσσα- λονίκης	Θεσσαλο- νίκη
Παπαγεωρ- γόπουλος	Ανδρέας	1898	Πάτρα	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Θεολογία και Φιλοσο- φία (Παν. Μονάχου)		Θεολογική Σχολή (Παν. Τυβίγγης)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη

Παπαγεωργίου	Ευθύμιος	1924	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)			Δημοσιογράφος	Αθήνα
Παπαγεωργίου	Ευθύμιος	1912	Φωκίδα	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	1. Αγροτική Οικονομική (Πολυτεχνείο Ζυρίχης) - 2. Νομικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Γενεύης)	1. Γεωπονική Σχολή (Παν. Λειψίας) - 2. Οικονομικές και Κοινωνικές επιστήμες (Παν. Αμβούργου)		Καθηγητής Αγροτικής Οικονομικής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Παπαγεωργίου	Νικόλαος	1901	Βόλος	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)			τ. Βουλευτής	Βόλος

Παπαγεωργίου	Παντελεήμων	1902	Αργολίδα	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Θεολογική Σχολή (Επισκοπιανή Θεολογική Σχολή Φιλαδέλφειας)				Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη
Παπαγεωργίου	Σωτήριος	1905	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Υφηγητής Μικροβιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπαγιάννης	Θύμιος	1934	Αθήνα	1. Αρχιτέκτων μηχανικός (Ε.Μ.Π) - 2. Αρχιτέκτων μηχανικός (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)				Αρχιτέκτων	Αθήνα
Παπαγιάννης	Ιωάννης	1902	Ηλεία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Σύμβουλος Ελεγκτικού Συνεδρίου	Αθήνα

Παπαγιάν- νης	Κώστας	1901	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Neuchatel, Ελβετία)				τ. Υπουργός	Αθήνα
Παπαγιαννό- πουλος	Γεώργιος	1910	Τρίπολη	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Μονάχου) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Λονδίνου)	Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)	Ιατρική Σχολή (Παν. Γκράϊφσβαλ ντ)		Υφηγητής Παθολογίας (Παν. Αθη- νών)	Αθήνα
Παπαδάκης	Αντώνιος	1898	Κρήτη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στο Ινστ. Ελono- σίας Ρώμης, στο Ίδρυμα Ροκφέλλερ και στη Σχολή Υγιει- νής και Τρο- πικών Νό- σων Λονδί- νου	Ιατρός	Αθήνα

Παπαδάκης	Δημήτριος	1915	Αίγυπτος	Νομική Σχολή (Παν. Γρενόβλης)	1. Νομική Σχολή (Παν. Aix-en-Provence) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Τεργέστης)			Σύμβουλος Πρεσβείας Α΄	Αθήνα
Παπαδάτος	Κωνσταντίνος	1920	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Βοστώνη, Βαλτιμόρη και Πίτσμπουργκ (Η.Π.Α)	Υφηγητής Παιδιατρικής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπαδάτος	Πέτρος	1924	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)	Νομική Σχολή (Παν. Γενεύης)		Υφηγητής Ποινικού Δικαίου (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπαδημητρόπουλος	Γεώργιος	1903	Αθήνα	Χημεία (Παν. Αθηνών)	Χημεία Ρητινικών Προϊόντων (Παν. Μπορντώ)			Βιομήχανος - τ. Υπουργός	Αθήνα

Παπαδημη- τρίου	Θεόδωρος	1923	Θεσσαλο- νίκη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Μονάχου) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Στοκχόλμης)	Ιατρική Σχολή (Α.Π.Θ)		Υφηγητής της Χειρουργικής Κλινικής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Παπαδόπου- λος	Βασίλειος	1884	Μ. Ασία	Θεολογική Σχολή Χάλ- κης				Μητροπολί- της Φλωρί- νης	Φλώρινα
Παπαδόπου- λος	Δημοσθένης	1929	Κυκλίας	1. Οικονομι- κές επιστή- μες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	Νομική Σχολή (Παν. Κορνέλλ, Η.Π.Α)			Βουλευτής	Θεσσαλο- νίκη
Παπαζαχα- ρίου	Ιωάννης	1905	Ρουμανία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Μονάχου)	Νομική Σχολή (Παν. Αμβούργου)		Καθηγητής Εγκληματο- λογίας (Πά- ντειο Πανε- πιστήμιο)	Αθήνα

Παπαθανασιάδης	Θεοδόσιος	1898	Ευρυτανία				Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Ανωτέρα Σχολή Πολέμου (Αθήνα και Παρίσι)	Αντιστράτηγος ε.α. - Αυλάρχης Α.Μ. Βασιλέως	Αθήνα
Παπαθανασόπουλος	Βασίλειος	1903	Πάτρα	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)	Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Βιέννης)	Αρχιτεκτονική (Ε.Μ.Π)		Καθηγητής Αρχιτεκτονικής Σχολής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Παπαϊωάννου	Απόστολος	1915	Ρόδος	Θεολογική Σχολή Χάλκης				Μητροπολίτης Καρπάθου και Κάσου	Κάρπαθος
Παπαϊωάννου	Ευστράτιος	1897	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Εμπορικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής (Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς)	Αθήνα

Παπαϊωάννου	Ιωάννης	1901	Εύβοια	Δασολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Δασολογική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Παπαϊωάννου	Κωνσταντίνος	1899	Αθήνα	1. Μηχανολόγος ηλεκτρολόγος (Ε.Μ.Π.) - 2. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)	Μηχανική (Παν. Παρισίων)	Μαθηματικά (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής (Παν. Αθηνών - Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Παπαϊωάννου	Κώστας	1925	Βόλος	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία και Κοινωνιολογία (Παν. Σορβόνης)				Συγγραφέας	Αθήνα - Γαλλία

Παπακων- σαντίνου	Αθανάσιος	1909	Ευρυτανία	1. Φιλολογία (Παν. Αθη- νών) - 2. Ψυ- χολογία, Φι- λοσοφία και Κοινωνιολο- γία (Παν. Κο- λούμπια)	Επαγγελμα- τικός Προσα- νατολισμός (Παν. Κολού- μπια)	Φιλοσοφική Σχολή (Α.Π.Θ)		Πρόεδρος Αν. Εκπαι- δευτικού Συμβουλίου	Αθήνα
Παπακων- σαντίνου	Αλέξανδρος	1919	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Βιέννης)			Νομάρχης Λαρίσης	Λάρισα
Παπακων- σαντίνου	Αντώνιος	1927	Αθήνα				Φωνητική Μουσική (Ω- δείο "Βέρ- ντι" Μιλά- νου)	Τενόρος	Ιταλία
Παπακων- σαντίνου	Μιχαήλ	1919	Κοζάνη	Νομική Σχολή (Α.Π.Θ)	1. Δημόσιο Διεθνές Δί- καιο (Παν. Μάντσε- στερ) - 2. Δη- μόσιο Διε- θνές Δίκαιο (Παν. Καί- μπριτζ)			Υφυπουργός Εθνικής Αμύ- νης	Αθήνα

Παπακώστας	Βασίλειος	1919	Αίγυπτος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Ειδικευση στη Γαλλία και Ιταλία	Νομάρχης Δωδεκανήσου	Ρόδος
Παπαληγούρας	Παναγιώτης	1917	Κέρκυρα	Νομικές, Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Γενεύης)		Βουλευτής - τ. Υπουργός	Αθήνα
Παπαλουκάς	Αριστοφάνης	1927	Άμφισσα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στα Παν. Λονδίνου και Ζυρίχης	Υφηγητής Μαιευτικής και Γυναικολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπαμιχαλόπουλος	Δημήτριος	1886	Λακωνία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Περούτζια)			τ. Υπουργός	Αθήνα

Παπαναστασίου	Λουκάς	1899	Καστοριά	1. Φιλολογία και Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία και Φιλοσοφία (Παν. Παρισίων)	1. Ψυχολογία και Παιδαγωγικά (Παν. Παρισίων) - 2. Ψυχολογία και Παιδαγωγικά (Παν. Βρυξελλών)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Γεν. Διευθυντής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη
Παπανδρέου	Ανδρέας	1919	Χίος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Χάρβαρντ)	Φιλοσοφία (Παν. Χάρβαρντ)		Καθηγητής - Υπουργός Αναπληρωτής Συντονισμού	Αθήνα
Παπανδρέου	Γεώργιος	1888	Πάτρα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Βερολίνου)			Πρωθυπουργός της Ελλάδος	Αθήνα
Παπανδρέου	Σταύρος	1883	Αργοστόλι	Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Γεωπονική Σχολή (Παν. Βελγίου)		Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Παπανικολάου	Βασίλειος	1900	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Ζυρίχης)	Ιατρική Σχολή (Παν. Βέρνης)	Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)	Μετεκπαίδευση στις Η.Π.Α., Δανία, Σουηδία και Νορβηγία	Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπανικολής	Ιγνάτιος	1915	Μ. Ασία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Λονδίνο, στην Ιταλία και Γαλλία	Υφηγητής Καρδιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπανούτσος	Ευάγγελος	1900	Πειραιάς	Θεολογία, Φιλολογία, Φιλοσοφία και Παιδαγωγικά (Παν. Αθηνών, Βερολίνου, Τυβίγγης και Παρισίων)				Γενικός Γραμματέας Υπ. Παιδείας	Αθήνα
Παπαντωνίου	Γεώργιος	1904	Φωκίδα	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ειδικές σπουδές στα Παν. Χάρβαρντ και Βοστώνης	Υφηγητής Αρχαίας Ιστορίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Παπαντωνίου	Ευθύμιος	1901	Φωκίδα	1. Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Οδοντιατρική Σχολή (Παν. Πενσυλβάνιας) - 3. Ιατρική (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Οδοντιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπαπαναγιώτου	Ιωάννης	1921	Πάτρα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Μάντσεστερ και στην Κοπεγχάγη	Υφηγητής Μικροβιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπαπάνος	Κωνσταντίνος	1914	Αρκαδία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Διοικητικό Δίκαιο (Παν. Παρισίων)			Διευθυντής Υπ. Παιδείας	Αθήνα

Παπαρέσκος	Νικόλαος	1912	Αθήνα	Στρατιωτική Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Βρετανικό Κέντρο Ια- τρικής Milbank - Α- νωτέρα Σχολή Πολέ- μου - Κέντρο Στρατιωτικής Ιατρικής RAMC Αγ- γλίας	Αρχίατρος ε.α.	Αθήνα
Παπαρρό- δου	Νικόλαος	1902	Λαμία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)			Στρατιωτική Σχολή Ευελ- πίδων - Σχολή Βολής Πεζικού και Σχολή Λοχα- γών Γαλλίας - Σχολή Ανω- τέρων Αξιω- ματικών Αγ- γλίας - Σχολή Εφαρμογής Πεζικού	Αντιστράτη- γος ε.α.	Αθήνα

Παπασαμα- τίου	Ιωάννης	1906	Κύμη	Φυσικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)		Φυσικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαί- δευση στο Παρίσι και στις Η.Π.Α	Καθηγητής Κοιτασματο- λογίας και Ε- φαρμοσμέ- νης Γεωλο- γίας (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Παπασταύ- ρου	Ελευθέριος	1920	Θεσσαλο- νίκη				Βιολο- ντσέλο, Σύν- θεση και Δι- εύθυνση (Ε- θνικό Ωδείο και Βασιλική Ακαδημία Λονδίνου)	Βιολοντσελί- στας	Γαλλία
Παπασταύ- ρου	Ιωάννης	1893	Εύβοια	1. Φιλολογία και Ιστορία (Παν. Αθη- νών) - 2. Φι- λολογία και Ιστορία (Παν. Μονά- χου)		Ιστορία (Παν. Ίν- σμπρουκ)		Καθηγητής Αρχαίας Ι- στορίας (Παν. Αθη- νών)	Αθήνα

Παπατζώνης	Παναγιώτης	1895	Αθήνα	Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Δημόσια Οικονομία (Παν. Γενεύης)			Αντιπρόεδρος Δ.Σ. Εμπορικής Τραπέζης	Αθήνα
Παπαχαράλαμπος	Νικόλαος	1918	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στη Ζυρίχη και στο Ντύσσελτορφ	Υφηγητής Παθολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παπουτσάκης	Τιμόθεος	1915	Κρήτη	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Λίλλης)	Θεολογική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Μητροπολίτης Αρκαδίας Κρήτης	Κρήτη
Παππάς	Αλέξανδρος	1898	Αθήνα	1. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 2. Μηχανολόγος (Ανώτερη Μηχανολογική Σχολή Παρισίων)		Μηχανολόγος (Παν. Αίχ)	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων	Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Παππάς	Ιωάννης	1913	Κωνσταντινούπολη	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων				Διευθυντής Α.Σ.Κ.Τ.	Αθήνα
Παππάς	Μελέτης	1919	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στην Αγγλία	Υφηγητής Καρδιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Παππάς	Αντώνιος	1899	Μεσσηνία	Εμπορικές επιστήμες (Παν. North-Eastern Βοστώνης)				Επιχειρηματίας	Αθήνα
Παρασκευόπουλος	Γεώργιος	1916	Μεσσηνία	Φυσική (Παν. Αθηνών)		1. Φυσική (Παν. Αθηνών) - 2. Φυσιογνωστικές επιστήμες (Πολυτεχνείο Ζυρίχης)		Καθηγητής Κοιτασματολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Παρασκευό- πουλος	Περικλής	1885	Κρήτη	Πολιτικός μηχανικός (Πολυτε- χνείο Λωζάν- νης)		Πολιτικός μηχανικός (Πολυτε- χνείο Λωζάν- νης)		Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Παρθενιά- δης	Νικόλαος	1933	Κως	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Νομική Σχολή (Παν. Ρώμης)		τ. Βουλευτής	Κως
Παρίδης	Ανδρέας	1916	Πάτρα				Πιάνο και Θεωρητικά (Ωδείο Αθη- νών) - Διεύ- θυνση Ορχή- στρας (Ακα- δημία Αγ. Καικιλίας, Ρώμη)	Αρχιμουσι- κός - Διευ- θυντής Κρα- τικής Ορχή- στρας Αθη- νών	Αθήνα
Πάρνης	Αλέξης	1924	Πειραιάς	Λογοτεχνία (Παν. "Μα- ξιμ Γκόρκυ" Μόσχας)				Θεατρικός συγγραφέας	Πειραιάς
Πασαλίδης	Ιωάννης	1885	Καύκασος	Ιατρική Σχολή (Παν. Λένινγκραντ)				Πρόεδρος της Ε.Δ.Α	Αθήνα

Πασσιάς	Ιωάννης	1909	Ηλεία	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Βρυξελλών)		Υφηγητής Εμπορικού Δικαίου (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Πατέρας	Διαμαντής	1928	Χίος	Οικονομικές και Εμπορικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)				Βιομήχανος - τ. Βουλευτής	Αθήνα
Πατρικαλάκης	Μιχαήλ	1900	Κρήτη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Γοττίγγης)		Ιατρός	Αθήνα
Πατρονικόλας	Γεράσιμος	1904	Σπάρτη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βιέννης)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Πεζόπουλος	Κυριάκος	1897	Αθήνα	Φυσική (Παν. Αθηνών)		Ραδιοηλεκτρολογία (Αν. Ηλεκτρολογική Σχολή Παρισίων)	Σχολή Ναυτικών Δοκίμων	Καθηγητής (Ε.Μ.Π) - Υποναύαρχος ε.α.	Αθήνα

Πελεκανίδης	Στυλιανός	1909	Κωνσταντινούπολη	1. Θεολογική Σχολή Χάλκης - 2. Φιλοσοφία και Αρχαιολογία (Παν. Βερολίνου)		1. Θεολογική Σχολή Χάλκης - 2. Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Καθηγητής Αρχαιολογίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Πελεκάσης	Δημήτριος	1881	Ζάκυνθος	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Ρώμης				Ζωγράφος	Αθήνα
Πελεκάσης	Ευστάθιος	1917	Ζάκυνθος	1. Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)	Εντομολογία (Παν. Μπέρκλεϋ Καλιφόρνιας)	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Καθηγητής Γεωπονικής Σχολής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Περέζ	Χάρρυ	1920	Θεσσαλονίκη	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Βρυξελλών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση σε Νοσοκομεία στο Παρίσι	Υφηγητής Ακτινολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Περιβολιώ- της	Απόστολος	1893	Λακωνία				Στρατιωτική Σχολή Ευελ- πίδων - Σχολή Πολέ- μου - Ανω- τέρα Σχολή Πολέμου Παρισίων	Υποστράτη- γος ε.α.	Αθήνα
Περισιάνης	Ιωάννης	1911	Αθήνα	1. Κοινωνιο- λογία και Κοινωνική Ανθρωπολο- γία (Παν. Οξ- φόρδης) - 2. Κοινωνιολο- γία και Κοι- νωνική Αν- θρωπολογία (Παν. Λονδί- νου)		1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Φιλοσο- φία (Παν. Οξφόρδης)		Καθηγητής Ανθρωπολο- γίας (Παν. Οξφόρδης)	Αθήνα
Πέρρας	Τηλέμαχος	1900	Μοναστήρι	Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Ιατρός	Αθήνα

Περρώτης	Αριστομένης	1934	Αθήνα	Νομικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)				Βουλευτής	Αθήνα
Περσάκη	Γιάννα	1921	Αθήνα	Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων			Ζωγραφική, Τοιχογραφία, Κεραμική (Παρίσι)	Ζωγράφος - Κεραμικός	Αθήνα
Πεσμαζόγλου	Ιωάννης	1918	Χίος	Νομικές, Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Νομικές, Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Καίμπριτζ)	1. Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Καίμπριτζ)		Υφηγητής Πολιτικής Οικονομίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Πεσμαζόγλου	Στέφανος	1901	Αθήνα	Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία (Παν. Βερολίνου)		Εκδότης - Δημοσιογράφος	Αθήνα

Πετρίδης	Μιχαήλ	1905	Σύμη	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Παν. Πίζης)	Μετεκπαίδευση στο Παρίσι	Δήμαρχος Ρόδου	Ρόδος
Πετρίδης	Πέτρος	1892	Μ. Ασία	Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)				Ακαδημαϊκός - Μουσουργός	Αθήνα
Πετρόπουλος	Δημήτριος	1906	Φωκίδα	Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Σορβόννης)		Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Πετσάλης	Θανάσης	1904	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)			Λογοτέχνης	Αθήνα

Πέτσας	Φώτιος	1918	Ιωάννινα	Φιλολογία και Αρχαιολογία (Α.Π.Θ)	Προϊστορική Αρχαιολογία (Παν. Καίμπριτζ)			Αρχαιολόγος	Θεσσαλονίκη
Πηλαβάκης	Αριστείδης	1913	Αίγυπτος	1. Οικονομικές και Εμπορικές επιστήμες (Παν. Λωζάννης) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Γρενόβλης)				Πληρεξούσιος Υπουργός Β΄	Αθήνα
Πικιώνης	Δημήτριος	1887	Πειραιάς	1. Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π) - 2. Αρχιτεκτονική (Παν. Μονάχου)		Αρχιτεκτονική (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Διακοσμητικής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Πίντος	Ιερώνυμος	1911	Αθήνα	Νομικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Εφαρμοσμένης Πολιτικής Οικονομίας (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα
Πιπλιαγκόπουλος	Δημήτριος	1901	Κωνσταντινούπολη				Ροβέρτειος Σχολή Κωνσταντινούπολης - Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Ανωτέρα Σχολή Πολέμου - Σχολή Ανωτέρων Αγγλίας	Αντιστράτηγος ε.α.	Αθήνα

Πιτινέλης	Παναγιώτης	1899	Πειραιάς	1. Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Ζυρίχης) - 2. Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Φράϊμπουργκ)				τ. Πρωθυπουργός - τ. Πρέσβης	Αθήνα
Πίππας	Δημοσθένης	1906	Άνδρος	1. Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π) - 2. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 3. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αμβούργου)		Μηχανικός (Πολυτεχνείο Βερολίνου)		Καθηγητής Λιμενικών Έργων (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Πιτούλης	Φώτιος	1913	Ηγουμενίτσα	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Εμπορικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)				Βουλευτής	Αθήνα
Πλακωτάρης	Κώστας	1902	Κωνσταντινούπολη	1. Ζωγραφική και Χαρακτική (Α.Σ.Κ.Τ. Βερολίνου) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Βερολίνου)			Ροβέρτειος Σχολή Κωνσταντινούπολης	Ζωγράφος	Αθήνα
Πλωρίτης	Μάριος	1919	Πειραιάς	Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)			Θεατρικές και Κινηματογραφικές σπουδές (Αγγλία, Γαλλία και Η.Π.Α)	Κριτικός - Σκηνοθέτης - Δημοσιογράφος	Αθήνα

Πολάκης	Παρθένιος	1890	Πάτρα	1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Θεολογική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Θεολογική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Θεολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Πολίτης	Ιάκωβος	1913	Γαλλία	Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Πληρεξούσιος Υπουργός	Γαλλία
Πολυδωρόπουλος	Κωνσταντίνος	1923	Αθήνα	Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		1. Φυσικές επιστήμες - Χημεία (Παν. Αθηνών) - 2. Φυσικοχημεία (Παν. Λονδίνου)		Υφηγητής Φυσικής - Χημείας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Πολύζος	Νικόλαος	1904	Φθιώτιδα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Δημόσιο Δίκαιο και Πολιτική Οικονομία (Παν. Παρισίων)	Δίκαιο (Παν. Παρισίων)		Διευθυντής Υπ. Συντονισμού	Αθήνα

Πολυκράτης	Γεώργιος	1912	Μ. Ασία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Μετεκπαίδευση στο Παν. Κολούμπια και Ουάσιγκτον (Η.Π.Α)	Υφηγητής Χειρουργικής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ποταμιάνος	Αναστάσιος	1901	Πρέβεζα	1. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου) - 2. Ναυτικές σπουδές (Βασιλικό Πολυτεχνείο Γλασκώβης)				τ. Υπουργός - Εφοπλιστής	Αθήνα
Ποταμιάνος	Φωκίων	1910	Πρέβεζα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Καίμπριτζ)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής (Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς)	Αθήνα

Πυρομάγλου	Κομνηνός	1899	Λήμνος	1. Φιλολογία (Παν. Παρισίων) - 2. Φιλολογία (Παν. Σορβόνης)				τ. Βουλευτής	Αθήνα
Ραπτόπουλος	Θρασύβουλος	1913	Μ. Ασία	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Δενδροκομία (Παν. Λονδίνου)		Καθηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Ραπτόπουλος	Θεόδωρος	1902	Αθήνα	1. Μηχανολόγος μηχανικός (Ε.Μ.Π) - 2. Μηχανολόγος μηχανικός (Παν. Καρλσρούης) - 3. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Χαϊδελβέργης)		Μηχανολόγος μηχανικός (Ε.Μ.Π)		Υφηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Ρίγγας	Κωνσταντίνος	1913	Ν. Υόρκη	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)				Εφοπλιστής	Αθήνα
Ρίτσος	Νικόλαος	1912	Αθήνα				Σχολή Ναυτικών Δοκίμων - Σχολή Πυροβολικού - Ναυτική Ακαδημία - Εκπαίδευση σε Ναυτικές Σχολές στις Η.Π.Α	Υποναύαρχος Β.Ν.	Αθήνα

Ραδόπουλος	Κωνσταντίνος	1896	Λάρισα	1. Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)	Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Βιέννης)			Βουλευτής - τ. Υπουργός	Αθήνα
Ροντήρης	Δημήτριος	1899	Πειραιάς	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών) - 3. Ιστορία της Τέχνης (Παν. Βιέννης)			Υποκριτική (Σχολή Εταιρείας Ελληνικού Θεάτρου) - Σκηνοθεσία (Βιέννη και Βερολίνο)	Σκηνοθέτης	Αθήνα

Ρούσκας	Γεώργιος	1923	Φθιώτιδα	1. Παιδαγωγικά (Παιδαγωγική Ακαδημία Λαμίας) - 2. Θεολογία (Παν. Αθηνών) - 3. Παιδαγωγικά, Ψυχολογία και Φιλοσοφία (Παν. Σορβόννης)				Διευθυντής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Αλεξανδρουπόλεως	Αλεξανδρούπολη
Ρουσοπούλου	Αγνή	1901	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	1. Νομική Σχολή (Παν. Λειψίας) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Ρότσεστερ, Ν. Υόρκη)			Δικηγόρος	Αθήνα

Ρούσσος	Σταύρος	1918	Αίγυπτος	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Σορβόνης)				Σύμβουλος Πρεσβείας Α΄	Αθήνα
Ρωμαΐδης	Ιωάννης	1893	Αθήνα	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)		Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Βερολίνου)		Καθηγητής Υδραυλικής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Ρωμαίος	Κωνσταντίνος	1874	Αρκαδία	1. Φιλολογία και Αρχαιολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία και Αρχαιολογία (Παν. Μονάχου)	1. Αρχαιολογία (Παν. Βερολίνου) - 2. Αρχαιολογία (Παν. Βόνης)	Φιλοσοφική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ειδίκευση σε Μουσεία Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας	Καθηγητής Ιστορίας της Ελληνικής Τέχνης (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Ρωμάνος	Ιωάννης	1896	Αθήνα	Νομικές και Κλασικές σπουδές (Παν. Σορβόνης)				Πρέσβης	Αθήνα

Ρώμας	Διονύσιος	1906	Αθήνα	Φιλολογία (Παν. Χάλλε Γερμανίας)				Συγγραφέας - τ. Βουλευ- τής	Ζάκυνθος
Ρωσσέτος	Ιωάννης	1899	Α. Θράκη	Ναυπηγός - μηχανικός (Αν. Εθνική Σχολή Ναυ- πηγικής Πα- ρισίων)		Ναυπηγός - μηχανικός (Αν. Εθνική Σχολή Ναυ- πηγικής Πα- ρισίων)		Υποναύαρ- χος ε.α. - Υ- φηγητής Ναυπηγικής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Ρώτης	Βάσσος	1922	Αθήνα	Νομικές, Πο- λιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθη- νών)	Διοικητικό και Δημόσιο Δίκαιο (Παν. Παρισίων)			Πρόεδρος Συμβουλίου Επικρατείας	Αθήνα
Σαββίδης	Γεώργιος	1929	Αθήνα	Φιλολογία (Παν. Αθη- νών)	Φιλολογία (Παν. Καί- μπριτζ)			Φιλολόγος	Αθήνα
Σακελλαρί- δης	Πάυλος	1920	Νίσυρος	Χημεία (Παν. Αθηνών)		1. Χημεία (Παν. Αθη- νών) - 2. Χη- μεία (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Γεν. Πειρα- ματικής Χη- μείας (Ε.Μ.Π)	Αθήνα

Σακελλάριος	Ευκλείδης	1894	Πειραιάς	Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		1. Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Τεχνικές επιστήμες (Πολυτεχνείο Μονάχου)		Καθηγητής Οργανικής Χημικής Τεχνολογίας (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Σακελλάριος	Περικλής	1905	Κέρκυρα	1. Αρχιτεκτονική (Πολυτεχνείο Γκράτς) - 2. Αρχιτεκτονική (Πολυτεχνείο Βιέννης)				Αρχιτέκτων	Αθήνα
Σακελλαρίου	Μιχαήλ	1912	Πάτρα	1. Φιλολογία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία (Παν. Παρισίων)		1. Φιλολογία (Α.Π.Θ) - 2. Φιλολογία (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Σαμαρά	Ζωή	1935	Κάρπαθος	Γαλλική και Συγκριτική Φιλολογία (Παν. Κολούμπια)		Γαλλική και Συγκριτική Φιλολογία (Παν. Κολούμπια)		Καθηγήτρια Γαλλικής Φιλολογίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Σαμαράς	Αναστάσιος	1907	Φθιώτιδα	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Υφηγητής Παθολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Σαμαράς	Γεώργιος	1903	Μεσσηνία	Πολιτικός μηχανικός (Παν. Καρλσρούης)				τ. Βουλευτής	Αθήνα
Σαμαράς	Κωνσταντίνος	1909	Μεσσηνία	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βερολίνου)		Υφηγητής Παθολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Σαραντόπουλος	Σπυρίδων	1894	Σπάρτη	1. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 2. Μαθηματικά (Παν. Σορβόνης)		1. Μαθηματικά (Παν. Αθηνών) - 2. Μαθηματικά (Παν. Στρασβούργου)		Καθηγητής Μαθηματικών (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Σγουρδαίος	Αλέξανδρος	1912	Κωνσταντινούπολη	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Φιλολογία (Παν. Σορβόνης) - 3. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)				Πληρεξούσιος Υπουργός Β΄	Ρωσία
Σεφέρης	Γεώργιος	1900	Μ. Ασία	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)				Ποιητής - Πρέσβης	Αθήνα
Σημαντήρας	Κωνσταντίνος	1913	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Βερολίνου)	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Αστικού Δικαίου (Α.Π.Θ)	Αθήνα - Θεσσαλονίκη
Σιγάλας	Ιωακείμ	1881	Μυτιλήνη	Θεολογική Σχολή Χάλκης				Μητροπολίτης	Θεσσαλονίκη

Σινιόσογλου	Συμεών	1903	Κωνσταντινούπολη	1. Μηχανολόγος (Πολυτεχνείο Ζυρίχης) - 2. Μηχανολόγος (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)				Βιομήχανος	Αθήνα
Σιφναίος	Παναγιώτης	1904	Κωνσταντινούπολη	Νομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Μασσαλίας)		Νομικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		τ. Υπουργός	Αθήνα
Σκαρπαλέζος	Δημήτριος	1876	Μεσσηνία				Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Ακαδημία Πολέμου Βερολίνου	Αντιστράτηγος ε.α.	Αθήνα

Σκιαδαρέσης	Γεώργιος	1919	Ηλεία	1. Πολιτικός μηχανικός (Πολυτεχνείο Μονάχου) - 2. Αρχιτεκτονική (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α) - 3. Αρχιτεκτονική (Πολυτεχνείο Βιέννης)	Πολεοδομία (Μ.Ι.Τ., Η.Π.Α)			Αρχιτέκτων - Πολεοδόμος	Αθήνα
Σκιπιτάρης	Χρήστος	1917	Κωνσταντινούπολη	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		1. Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ) - 2. Γεωπονική Σχολή (Παν. Κορνέλλ, Ν. Υόρκη)		Καθηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη
Σκλαβούνος	Θεμιστοκλής	1896	Αθήνα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Μονάχου)		Καθηγητής Ιστολογίας και Εμβρυολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Σπανδανόπουλος	Ιωάννης	1909	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)		1. Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Ρώμης)		Καθηγητής Λογιστικής (Α.Σ.Ο.Ε.Ε - Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα
Σπέντσας	Γεώργιος	1909	Μεσσηνία	Νομικές, Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)		Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Οικονομολόγος	Αθήνα
Σπηλιόπουλος	Κυριάκος	1905	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Ναυτικό Δίκαιο (Παν. Βρυξελλών)	Νομική Σχολή (Παν. Αμβούργου)		Καθηγητής Εμπορικού Δικαίου (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Αθήνα

Σπηλιωτό- πουλος	Στάθης	1903	Πάτρα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Σκηνοθεσία και Σεναριο- γραφία (Παν. Κολού- μπια, Ν. Υ- όρκη)				Θεατρικός συγγραφέας - Δημοσιο- γράφος	Αθήνα
Σπορίδης	Γεώργιος	1922	Αθήνα	1. Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Δημοσιογρα- φία (North- western Uni- versity, Η.Π.Α)				Δημοσιογρά- φος	Αθήνα
Σπυρόπου- λος	Γιάννης	1912	Μεσσηνία	1. Α.Σ.Κ.Τ. Α- θηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Πα- ρισίων				Ζωγράφος	Αθήνα

Σπύρου	Αθηναγόρας	1886	Ιωάννινα	Θεολογική Σχολή Χάλ- κης				Οικουμενι- κός Πα- τριάρχης Κωνσταντι- νουπόλεως	Κωνσταντι- νούπολη
Σταμπολής	Νικόλαος	1907	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Οικονομικές επιστήμες (Τεχνικό Κολλέγιο Κάρδιφ Αγ- γλίας)			Σχολή Λιμε- νικών Δοκί- μων	Πλοίαρχος - Λιμενικός	Αθήνα
Στασινόπου- λος	Νικόλαος	1925	Αθήνα	1. Οικονομι- κές επιστή- μες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε) - 2. Διοίκηση Επιχειρή- σεων (Παν. Βοστώνης)				Βιομήχανος	Αθήνα

Σταυρόπουλος	Κωνσταντίνος	1905	Αθήνα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Οικονομικές επιστήμες (Παν. Λονδίνου)			Νομικός Σύμβουλος Ηνωμένων Εθνών	Η.Π.Α - Αθήνα
Στριφτού	Αικατερίνη	1909	Αθήνα	Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία (Παν. Αθηνών)	Παιδαγωγικά, Ψυχολογία και Ψυχοτεχνική (Παν. Μονάχου, Ιένας, Βερολίνου και Παρισίων)	Καθηγήτρια Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη
Συμεώνογλου	Ανδρέας	1916	Κωνσταντινούπολη	1. Οικονομικές επιστήμες (Παν. Μασσαλίας) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Αιχ)				Βιομήχανος	Αθήνα
Σφαέλλος	Χαράλαμπος	1914	Αίγυπτος	Αρχιτέκτων μηχανικός (Ε.Μ.Π)	Πολεοδομία (Ινσ. Τέχνης και Πολεοδομίας, Παν. Σορβόνης)	Αισθητική και Επιστήμη της Τέχνης (Παν. Παρισίων)		Αρχιτέκτων μηχανικός	Αθήνα

Σωτηρίου	Μαρία	1888	Λάρισα	Φιλολογία και Αρχαιολογία (Παν. Λειψίας)	1. Αρχαιολογία (Παν. Λειψίας) - 2. Αρχαιολογία (Παν. Βερολίνου) - 3. Αρχαιολογία (Παν. Βιέννης)			Βυζαντινολόγος	Αθήνα
Σώχος	Αντώνιος	1888	Τήνος	Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών		Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων		Γλύπτης - Καθηγητής (Ε.Μ.Π)	Αθήνα
Ταβουλάρης	Αντώνιος	1910	Αθήνα	Οικονομικές επιστήμες (Α.Σ.Ο.Ε.Ε)	Δημόσιο Δίκαιο (Παν. Παρισίων)			Σύμβουλος Επικρατείας	Αθήνα
Τανάγρας	Άγγελος	1877	Αθήνα	1. Ιατρική (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική (Παν. Βερολίνου)				Υπαναύαρχος υγειονομικός ε.α. - Ψυχίατρος	Αθήνα
Ταπτάς	Ιωάννης	1917	Κωνσταντινούπολη	Ιατρική (Παν. Παρισίων)		Ιατρική (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Ιατρικής Σχολής (Παν. Παρισίων)	Αθήνα

Ταρλατζής	Κωνσταντί- νος	1909	Μ. Ασία	Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βρυξελλών)		Κτηνιατρική Σχολή (Παν. Βρυξελλών)		Υφηγητής Υ- γειεινής στη Γεωπονική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ταρσούλη	Γεωργία	1916	Αθήνα	Ραδιοφωνία και Λαϊκή Ε- πιμόρφωση (Παν. Ιντιά- νας)			Λαογραφία (Σχολή Λαϊ- κής Τέχνης και Παραδό- σεων Λού- βρου)	Λαογράφος - Δημοσιογρά- φος	Αθήνα
Τασσοπού- λου	Άννα	1918	Πάτρα				Φωνητική Μουσική (Ε- θνικό Ωδείο Αθηνών) και Ανωτέρα Μουσική Σχολή Βερο- λίνου	Αοιδός	Γερμανία
Τατάκης	Βασίλειος	1896	Άνδρος	Φιλολογία και Φιλοσο- φία (Παν. Α- θηνών)		Φιλολογία και Φιλοσο- φία (Παν. Σορβόνης)		Καθηγητής Φιλοσοφίας (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη

Τενεκίδης	Γεώργιος	1910	Μ. Ασία	Νομική Σχολή (Παν. Aix-en-Provence)		Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου (Πάντειο Πανεπιστήμιο)	Αθήνα
Τετενές	Όθων	1925	Αθήνα	1. Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Νομική Σχολή (Παν. Σορβόνης)	Οικονομικές και Πολιτικές επιστήμες (Παν. Λωζάννης)			Επιχειρηματίας	Αθήνα
Τέτσης	Παναγιώτης	1925	Ύδρα	1. Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών - 2. Α.Σ.Κ.Τ. Παρισίων				Ζωγράφος	Αθήνα
Τζάκος	Κωνσταντίνος	1903	Ιωάννινα	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Λυώνος)		Υφηγητής Οφθαλμολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Τζαμουράνης	Ευθύμιος	1913	Καλαμάτα	1. Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Αθηνών) - 2. Οικονομικές επιστήμες και Φυσικομαθηματικά (Παν. Κολούμπια)				Δημοσιογράφος	Αθήνα
Τζιράς	Αλέξανδρος	1904	Κωνσταντινούπολη	1. Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων) - 2. Κοινωνιολογία (Παν. Παρισίων)	Εγκληματολογία (Ινστ. Εγκληματολογίας, Παν. Παρισίων)	Δίκαιο και Πολιτικές - Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Πληρεξούσιος Υπουργός Α΄	Αθήνα
Τουλιάτος	Διονύσιος	1891	Κεφαλλονιά	Ιατρική Σχολή (Παν. Γένοβας)		Ιατρική Σχολή (Παν. Γένοβας)		Υφηγητής Παθολογίας και Φυματιολογίας (Παν. Γένοβας)	Αθήνα

Τούσης	Ανδρέας	1903	Πρέβεζα	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Δίκαιο (Παν. Παρισίων)		Αντιεισαγγελέας Αρείου Πάγου	Αθήνα
Τρανός	Κωνσταντίνος	1910	Κωνσταντινούπολη	Νομική Σχολή (Παν. Νανσύ)				Πληρεξούσιος Υπουργός Β΄	Αθήνα
Τριανταφυλλόπουλος	Βασίλειος	1905	Καρπενήσι	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Υφηγητής Μαιευτικής και Γυναικολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Τρικκαλινός	Ιωάννης	1888	Ιωάννινα	Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Μηχανικός Μεταλλείων (Μεταλλευτική Ακαδημία Φράϊμπεργκ Σαξονίας)	Γεωλογία (Παν. Γοτtingης)		Καθηγητής Φυσικής Γεωγραφίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Τσακρής	Παναγιώτης	1914	Φωκίδα	1. Φιλολογία και Παιδαγωγικά (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία και Παιδαγωγικά (Παν. Βρυξελλών)	1. Παιδαγωγικά (Παν. Γενεύης) - 2. Παιδαγωγικά (Παν. Μονάχου)			Διευθυντής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου	Ρόδος - Αθήνα
Τσαούσης	Αγαθάγγελος	1890	Πόντος	Θεολογική Σχολή Χάλκης				Μητροπολίτης Νευροκοπίου και Ζιχνών	Δράμα
Τσάτσος	Αλέξανδρος	1905	Αθήνα	Πολιτικός μηχανικός (Ομοσπονδιακό Πολυτεχνείο Ζυρίχης)				Βιομήχανος	Αθήνα
Τσιγάντες	Χριστόδουλος	1897	Ρουμανία	Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)			Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων - Ανώτερη Σχολή Πολέμου Αθηνών	Υποστράτηγος ε.α.	Αθήνα

Τσίριμπας	Αντώνιος	1903	Αρκαδία	Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Φιλοσοφία και Παιδαγωγικές επιστήμες (Παν. Μονάχου)		τ. Γενικός Διευθυντής Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας	Αθήνα
Τσίριμπας	Δημήτριος	1897	Αρκαδία	Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Φιλολογία (Παν. Μονάχου)		Υφηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Τωμαδάκης	Νικόλαος	1907	Κρήτη	1. Φιλολογία και Ιστορία (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλολογία και Ιστορία (Παν. Πίζης)		Φιλολογία (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Φιλολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Υψηλάντης	Θωμάς	1909	Αυστρία	Νομική Σχολή (Παν. Βιέννης)		Νομική Σχολή (Παν. Βιέννης)		Βουλευτής - τ. Πρέσβης	Αθήνα

Φαρμάκης	Νικόλαος	1929	Αθήνα	Πολιτικές και Οικονομικές επιστήμες (Κολλέγιο Bryant)				τ. Βουλευτής	Αθήνα
Φαρμακίδης	Νικόλαος	1911	Βόλος	1. Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων) - 2. Οικονομικές και Εμπορικές επιστήμες (Ecole des Hautes Etudes Commerciales Παρισίων)				τ. Υπουργός	Αθήνα
Φασούλας	Απόστολος	1924	Τρίκαλα	Γεωπονική και Δασολογική Σχολή (Α.Π.Θ)		Γενετική (Παν. Καλιφόρνιας, Η.Π.Α)		Υφηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλονίκη

Φιλιππίδης	Λεωνίδας	1898	Αθήνα	Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών)		1. Θεολογική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Φιλοσοφία (Παν. Λειψίας)		Καθηγητής Ιστορίας των Θρησκευμάτων (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Φίξ	Κάρολος	1927	Αθήνα	Χημικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)	Χημικός μηχανικός (Παν. Λωζάννης)			Βιομήχανος	Αθήνα
Φλερύ	Μιρέιγ	1912	Κωνσταντινούπολη				Φωνητική Μουσική (Ελληνικό Ωδείο Αθηνών - Ακαδημία Αγ. Καικιλίας Ρώμης)	Αοιδός	Αθήνα
Φλωράς	Χρήστος	1904	Κωνσταντινούπολη	Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)	Υγιεινολόγος μηχανικός (Παν. Βόρ. Καρολίνας)	Μηχανολόγος μηχανικός (Ινστ. Τεχνολογίας Stevens Νέας Υερσέης)		Καθηγητής Υγειονομικής Σχολής Αθηνών	Αθήνα

Φούφας	Χρύσανθος	1909	Αθήνα	1. Γεν. Βοτανική (Παν. Αθηνών) - 2. Γεν. Βοτανική (Παν. Παρισίων)		Φυσικομαθηματική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Γεν. Βοτανικής (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Φραγκόπουλος	Μάριος	1914	Κεφαλλονιά	1. Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών) - 2. Ιατρική Σχολή (Παν. Παρισίων)		Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Υφηγητής Καρδιολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Φράγκος	Ιωάννης	1901	Ναύπακτος	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Διοικητικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)	Διοικητικές και Οικονομικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)		Καθηγητής Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς	Αθήνα
Φρονιμόπουλος	Ιωάννης	1907	Μυτιλήνη	Ιατρική Σχολή (Παν. Αθηνών)		Ιατρική Σχολή (Παν. Βιέννης)		Υφηγητής Οφθαλμολογίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα

Φυλακτό- πουλος	Γεώργιος	1905	Κωνσταντι- νούπολη	1. Ψυχολο- γία και Παι- δαγωγικά (Παν. Κολού- μπια) - 2. Ψυχολογία και Παιδα- γωγικά (Παν. Χάρβαρντ)				Εκπαιδευτι- κός	Αθήνα
Φωκάς	Νικόλαος	1908	Κεφαλλονιά	Νομικές και Πολιτικές ε- πιστήμες (Παν. Αθη- νών)	Πολιτικές και Οικονο- μικές επι- στήμες (Παν. Παρισίων)	Νομική Σχολή (Παν. Παρισίων)		τ. Γεν. Γραμ- ματέας Ε.Ο.Τ	Αθήνα
Χαλκιάς	Νικόλαος	1913	Χαλκιδική	Γεωπονική και Δασολο- γική Σχολή (Α.Π.Θ)	Γεωργική Υ- δραυλική (Παν. Καλι- φόρνιας)	Γεωπονία (Α.Π.Θ)		Υφηγητής Γεωπονικής και Δασολο- γικής Σχολής (Α.Π.Θ)	Θεσσαλο- νίκη
Χαλκούση	Ελένη	1905	Κωνσταντι- νούπολη	Ανατολικές Γλώσσες (Παν. Σορ- βόνης)			Ωδείο Παρι- σίων	Ηθοποιός	Αθήνα

Χανδρής	Γεώργιος	1906	Πειραιάς	Νομική Σχολή (Παν. Αθηνών)	Νομική Σχολή (Παν. Aix-en-Provence)			Εφοπλιστής	Αθήνα
Χαραλαμπίδης	Θεόδωρος	1897	Κωνσταντινούπολη	Κοινωνιολογία, Παιδαγωγικά, Ψυχολογία και Φιλοσοφία (Παν. Σορβόνης)	Πολιτικές επιστήμες (Παν. Παρισίων)	Φιλοσοφία (Παν. Βερολίνου)		Εκπαιδευτικός	Αθήνα
Χωραφάς	Νικόλαος	1899	Ζάκυνθος	Πολιτικός μηχανικός (Παν. Λωζάννης)		Πολιτικός μηχανικός (Ε.Μ.Π)		Καθηγητής Υδραυλικής (Α.Π.Θ)	Αθήνα
Ψαριανός	Παναγιώτης	1910	Βοιωτία	Φυσικές επιστήμες (Παν. Αθηνών)	Φυσικές επιστήμες (Παν. Βιέννης)	Φυσιογνωσία (Παν. Αθηνών)		Καθηγητής Φυσικής Γεωγραφίας (Παν. Αθηνών)	Αθήνα
Ψαχαρόπουλος	Νικόλαος	1928	Αθήνα	Σκηνοθεσία (Κολέγιο Όμπερλιν)		Σκηνοθεσία (Παν. Γέηλ)		Καθηγητής Σκηνοθεσίας (Παν. Γέηλ)	Η.Π.Α